

श. २८२४

श्वेतकाली

(कथासङ्ग्रह)

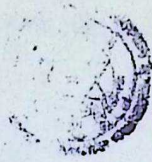

मदनमणि दीक्षित

A

श्वेतकाली

मदनमणि दीक्षित

ACC. 25402
28505

प्रकाशक : साक्षा प्रकाशन
संस्करण : पहिलो, २०६० (११०० प्रति)
रेखाचित्र : मनुजबाबु मिश्र
मूल्य : रु. ९७/-
मुद्रक : साक्षा प्रकाशनको छापाखाना, पुलचोक, ललितपुर
फोन : ५५२१०२३, फ्याक्स : ५५४४२३६
ISBN: 99933-2-288-1

प्रकाशकीय

गोरखा भाषा प्रकाशनी समितिबाट रूपान्तरित नेपाली भाषा प्रकाशनी समितिको उत्तराधिकारीको रूपमा भाषा-साहित्यको विकासमा महती सेवा पुऱ्याउने उद्देश्य लिएर स्थापित साष्ठा प्रकाशनले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै देशभरिका अनेक लेखक-साहित्यकारहरूका उत्कृष्ट ग्रन्थहरूको प्रकाशन गर्दै आइरहेको कुरा सर्वविदित छ । विभिन्न पक्ष, आयाम र दृष्टिकोणहरूबाट प्रकाशन गर्न योग्य ठहर भएका र नेपाली साहित्यको श्रीवृद्धिमा टेवा पुऱ्याउन सक्ने नयाँ र पुराना लेखक-साहित्यकारहरूका कृतिहरूको प्रकाशन गरेर राष्ट्रको सबभन्दा ठूलो प्रकाशन साष्ठा प्रकाशनले आफ्नो ठाउँमा गरेको योगदान उल्लेख्य छ नै । नेपाली भाषा प्रकाशनी समितिको उद्देश्य बोकेर हिँडिरहेको साष्ठा प्रकाशन प्रकाशनको माध्यमबाट बौद्धिक विकासमा सक्रिय रही योगदान गर्दै आएको संस्था भएकाले यसले भाषा र साहित्यका विभिन्न विधामा अनेकौँ महत्त्वपूर्ण पुस्तकहरूको प्रकाशन गरी प्रकाशनको इतिहासमा नयाँ प्रतिमान स्थापित गरिसकेको छ ।

देशभरि रहेका प्रतिभाहरूको भाव, भाषा र अनुभूतिलाई लिपिमा राखी सुरक्षित गर्ने र नेपाली साहित्यको संरक्षण गर्दै लाने ध्येयका साथ अगाडि बढिरहेको साष्ठा प्रकाशन साहित्य, सङ्गीत, कलाको विकास गर्ने लक्ष्यमा पुग्नु आफ्नो क्षमताले भ्याएसम्म पुस्तक प्रकाशन गर्ने आफ्नो उत्तरदायित्व वहन गर्दै आइरहेछ । साष्ठा प्रकाशन देशभरिका लेखकहरूको साष्ठा भएकाले यसको ध्येय बहुआयामिक र उद्देश्यमूलक हुनु सर्वथा महत्त्वपूर्ण पक्ष हो ।

साहित्य समाजको प्रतिबिम्ब हो । स्रष्टाहरू साहित्यका मार्फत मानवीय संवेदना तथा भावानुभूतिहरूलाई समाजअगाडि राख्दछन् । साहित्यको शाश्वत पक्ष यही हो । देशको बदलिँदो परिस्थितिमा स्वतन्त्रताको उपयोग र अभ्यास गरिरहेका जनताका अनेकन् आकाङ्क्षा र रुचिलाई ध्यानमा राखी देशमा सांस्कृतिक, साहित्यिक र शैक्षिक जागरण अभिवृद्धि गर्दै अनेक आयामबाट योगदान पुऱ्याउने काममा अहम् भूमिका निर्वाह गर्न साष्ठा प्रकाशन वाङ्मयका अनेक क्षेत्रमा क्रियाशील छ र यसले नयाँनयाँ ग्रन्थहरूको प्रकाशन गर्दै आइरहेछ ।

ता व्यक्त गदध्वा ।

साक्षा प्रकाशन

विषयसूची

पराजय/१
दुधैरो/७
आएर बिदा भएको देवता/१३
प्यारी अपालालाई चिठी/१९
बितेका ती दिनहरू/२५
लछुमनपुरका दुई नारी/३८
डोल्सीको पुस्तक/४२
कोठा नम्बर तीन/४५
भी.टी. एक्सप्रेस/५०
पहिलो संविधान/५९
हावाखोरी/६२
लाटी साहिँली/६९
खुस्कियो/७२
सपनाको संसार/७७
चिनो/८०
युक्लिप्टस/८४
शुभ्रा/९३
रमाइलो दिन/९६
एकावली/१००
सयकडा दस रगतको भ्याट/१०५
दुई रुपियाँ चौघ आना/१०९
शिरीषको फूलमाथि/११५
आकाशगङ्गाको अमृतत्व/११८
'तोहार विएफी'/१२५
श्वेतकाली/१५२

Nepal Sanskrit University, Balmeeki Campus, Kathmandu

पराजय

छ वर्षसम्म निरन्तर काखमा न्यानो पाउँ गीत सुनाएर फकाउन खोज्दै, आँखाबाट रगतका आँसु बगाउँदै रातभरि उँघ्दै, फेरि व्यूँछिँदै, जाग्राम बस्दै आमाको मलाई मृत्युबाट जोगाइन्, मलाई हुर्काइन् रे ! मचाहिँ पपी र बुलेका माया र प्यारोलाई, मतिर हेरेर मुसुमुसु हाँसेजैँ गर्दै पुच्छर हल्लाउँदै मेरा अधिपछि लाग्ने गरेका ती दुई कुरुरलाई नै अत्यधिक सम्झिन्छु । आफ्नो सुरु शैशवमा ती दुई मेरा अभिन्न साथी थिए । मचाहिँ आफू तिनै पपी र बुलेका काखमा हुर्किएको हुँ भन्थान्छैँ, निकै पछिसम्म । त्यस्ता थिए मैले बुझेका तिनका माया, तोतेबोलीलाई नछोड्नुजेलसम्म मैले साँढे प्यारो गरेका जोडी कुरुरका ।

मानिस यस्तै हुँदा रहेछन् । 'आमाको माया छोरामाथि छोराले माया दुङ्गामाथि'— यसै कारण परापूर्वकालमा जन्मियो होला उखान ।

पपी र बुले कस्ता थिए भनेर मैले अब केही नबताए पाप लाग्ने छैन । तिनीहरू उहिल्यै मरेर गइसके । त्यस बेला नमरेका भए देखाइदिने थिएँ म, छयसठ्ठी वर्षकी सेती काली टाटे पपी र विरामी सेतो टाटे त्यसको सधैंको लाग्ने अठसठ्ठीवर्ष बुलेलाई । तिनीहरू बाँचिरहेका भए हरेक-हरेक वर्ष अङ्कित हुने थिए, तिनका उमेर र चित्र गिनेसबुक आफ वल्ड रेकर्डसमा । त्यति मात्र होइन, युनिसेफ, डब्लु.एच.ओ. र युनेस्को भारतले तिनका सम्मानमा विशेष कार्यक्रम प्रस्तुत गर्दै मेरा ती पपी र बुलेको अभिनन्दन गरेर नेपाल देशको समेत प्रतिष्ठा बढाइदिने थिए । तर यी सबै केही भएनन् या भनौँ केही हुन पाएनन् । त्यस्ता विश्वसंस्था जन्मिने विश्वास नगरी बुले र पपी दुवै गए । ती विश्वसंस्था पनि कुन्ति किन हो चार-पाँच दशक पछिँएर मात्र जन्मिए ।

पपी र बुलेले त्यसरी मेरो माया मारेर यो संसारबाटै वैराग्य लिएर बारीका खाडलमा समाधि ग्रहण गरेपछि पनि मेरा घरमा कुरुरका ताँती टुटेका होइनन् । पाँच वर्ष मात्र भयो अन्धो भएको रेमी राति नौ बजे ज्यालबाट चोकमा खसेर मरेको । बूढो हुँदै आँखामा फुलो पर्दै अन्धो भएको त्यो कुरुरले भुइँज्याललाई नै ढोका भन्थानेछ क्यार । त्यसबाट मेरो कोठा— त्यसको कोठातिर आउन खोज्दा पन्ध हाततल बजारिन पुगेछ ।

रेमीभन्दा केही वर्षपहिला आधा पाउ घ्यू खाएर सिली मरेकी थिई । साह्रै निलोभी त्यो कुकुर्नीलाई हामी सबै सात दिनका निम्ति वीरगन्जमा जाँदा घरको र सिलीको हेरचाह गर्ने जिम्मा लगाएका घरका 'बाहुनबाजे' ले हेलचेक्र्याई गरेर केही दिन भोकै राखिदिए । आफूले त्यसो गरेकोलाई तिनले अस्वीकार गरेका हुन् । त्यो कुरा साँचो भएको भए कहिल्यै दूध वा मासुसम्म चोरी लुकी नखाने त्यो सिलीले किन चोरेर आधा पाउ घ्यू खाई ? जलोदर भएर मरी पनि ।

रेमी मरेदेखि हामीकहाँ कुकुर पालिएको छैन । किन ?

यो 'किन' लाई यो संसारमा कसले जवाफ दिने ? 'आना क्यारोनिया' मा टालस्टायले 'आनन्दी परिवार सब उस्तै हुन्छन् । प्रत्येक निरानन्दी परिवार आफ्नै प्रकारले आनन्दरहित हुन्छ' —भनेका छन् । मेरो परिवार निरानन्दित हुँदै होइन तर देवीजीका आँसु र गुनासाहरूका सामु उभिनुपर्दा आनन्दी भनिहाल्ने साहस पनि म गर्दिनँ । त्यस कारण मैले कुकुर पाल्न छोड्ने आफ्नै विचित्र र अद्भुत तथा भावनात्मक कारणसमेत रहेको हुँदा जवाफको विवरणमा जान न यहाँ मेरा निम्ति यो लेखमा ठाउँ छ न त्यति लेख्ने फुर्सद नै छ मलाई । यति लेख्दा-नलेख्दै 'समीक्षानिमित्त म्याटर चाहियो' भन्न आइसके कम्पोजिटर । कहाँ म आफूले कुकुर पाल्न छाडेको बानीको आध्यात्मिक, आधिदैविक र आधिभौतिक कारणहरूसँगको विश्लेषण गरिराखूँ ? म पत्रकार हुँ, सर्वज्ञ होइन । मैले कुकुर पाल्न छोड्नाका सबै कारण मैले थाहा पाइराख्नु त्यतिसारो आवश्यक पनि त छैन ।

रेमी मरिसकेको थियो । मेरो घरमा कुनै कुकुर थिएन । सके त्यसैले टोलका भुस्याहा कुकुरहरूलाई सडकमा देख्दा म बोलाइदिन्थें, मेरो पुरानै बानी र टाउकोमा सुमसुम्याइ पनि दिन्थें, आजसम्मको मेरो बानी । सके मेरो यही बानीलाई ठम्याएर टोलका कुकुरले मलाई आफ्नो अभिन्न मित्र ठानेर पछ्याउने गरेका । देशभरि छरिएका मेरा मित्रहरू मलाई आफूसरह मान्दैनन् । के भयो त ? मेरो टोलका यी टोलेपुच्छे भुस्याहाहरू मलाई आफूसरहको ठानेर होला मसित मित्रता गर्दछन् । मेरा निम्ति त मेरा यी टोलेहरू नै बेस, बुद्धिमान् र विवेकी मित्र बनेका छन् । साँझमा घर फर्किएको देखे भने आफ्ना दसगजाभित्र उभिएर यिनीहरू पुच्छर हल्लाउँदै दुवै कान सेप्याउँदै खुट्टैमा उत्तानो सुतिदिँदै, उफ्रिएर जीउका लुगा फोहर पारिदिँदै, घुँडामा टाउको दल्दै स्वागत गरेर घरको ढोकासम्म पुर्‍याउँछन् । र म भरेडतिर उक्लिएपछि सडक चहार्ने कामतिर फेरि व्यस्त हुन्छन् । मैले घरमा कुकुर पाल्न छोडेको छु । यो रोजिन्दा चर्को हुँदै आएको महँगीमा आफैँलाई खान पुग्दैन, कुकुर पालेर के खुवाउने ? कसले तिनको हेरचाह गर्ने, आफूमा अब त्यस्तो जाँगर छैन । टोलका भुस्याहाहरूलाई माया गरेर म आफ्नो धीत मार्छु अचेल ।

मैले हेर्दाहिँदै यो टोलमा एउटा कालो कुकुर टिल्किटल्किएको, चिप्नो रौंको, सिनिप्त परेको जीउ भएको लाठे भइसकेछ । एक दिन त्यसको टाउको

सुमसुम्याएँ मैले । सडकमा सबैबाट बात लागेको र लात खाइरहेको त्यसले आफ्नो टाउकोमा मेरो हात परेकोलाई आदर अनुमोदन र आशीर्वाद ठानेको छ क्यार ! रात पर्दा म घरतिर फर्किने समयलाई कुन थाल्यो । त्यति मात्र कहाँ हो र, घरतिर फर्किन थालेको मलाई देखासाथ मेरो घुँडामा घसिन, मेरा खुट्टामा लाडिन र अगाडि र पछाडिबाट मेरा कुम र छातीसम्म उफ्रिएर मेरो लुगा फोहर पार्न थाल्यो त्यसले ।

दैनिक 'समाज' को दसवर्षे अङ्कमा होला 'कुकुर किन पाल्छन् वा ?' भन्ने मेरो सानो लेख छ । मानिसहरू आफ्ना बानी र पीडा ती अबोध जन्तुमा सार्छन् र तिनलाई पनि आफूजस्तै दुःखी बनाउँछन् भन्ने विचार त्यो लेखमा मैले प्रस्तुत गरेको थिएँ । यो जखमले कालेलाई मैले एक दिन माया देखाइदिँदा यसमा कस्ता विकृति देखा परेका हुन्, 'परधर्मो भयावहः' भनैँ छ । आफ्नो जातले नभ्याउने विकृतिमा यो लागिइरह्यो भने मेरो अखबारमा छँै यसको यो प्रसन्नतामा समेत एक दिन अवश्य प्रतिबन्ध लाग्नेछ । त्यसो हुनुसट्टा यो काले आफ्नै ठाउँमा बसोस् भनेर त्यससितको रसबसलाई मैले घटाउँदै लगें, कुरा के पनि थियो भने यो काले मेरै घरको तल्लो भरेडमुन्तिर जन्मिएको थियो ।

त्यसकी आमा पनि काली छ, बढ्ता भुस्याही छ । निकै वर्षपहिलेको मङ्सिरमा मेरो बिछ्यौनाकोठाको ज्यालमुनि रहेको नर्कटघारीमा त्यो काली जन्मिएकी थिई, आफ्ना थप चारओटा सहोदरसँगै । त्यो चिसोमा रातभरि तिनको क्वाइँक्वाइँले मलाई निदाउन दिँदैनथ्यो । महिना दिनपछि त्यो नर्कटज्याडबाट आफ्नी आमासँगै यो काली मात्र बाहिर आएकी थिई अरू चारैओटालाई तुसारोले खायो र तिनका जे बाँकी रहे ज्याडमा चहार्ने मुसाले बुत्याएका थिए ।

काले नजन्मिँदैको कुरा हो, उहिल्यैको ।

केही वर्षअघि जिल्लामा खडेरीले अनिकाल ल्याउँदा काठमाडौँमा निकै महँगो बढ्यो । यहाँका मानिसले भोकमरी नै बेहोर्नु परेन ।

महँगो बढेपछि उपभोग घट्नुपर्य्यो । यसैले मानिसहरू थोरै मात्र खान्थे । त्यसको कुपेरिणाम टोलका कुकुरका टाउकामा बझिए । जुठो र उब्रिएर फालिएका खानेकुरा खाएर बाँचेका कुकुर अब टोलका नानीहरू कुन बेला सडकछेउ बस्छन् र कुन बेला आमाहरूले नानीहरूलाई उठाएपछि चेइचेइ भन्तान् भनी पर्खिन थाले ।

मेरो टोलमा दरिद्रता छ, छैन पनि । दरिद्रता छैन यहाँ किनभने यही टोलमा राष्ट्रिय ऋन्डा छ र म पनि छु । यहाँ दरिद्रता छ किनभने ती नानीहरू आफैं आधापेट मात्र खान पाउँछन् । शून्य डिग्री सेल्सियसमा तापमान पुगेको यो जाडोमा पनि टोलका ठूली, साहिँली र कान्छी बज्यैका साना, भोका सिँगाने छोराछोरी सडकछेउको धाराको होचो ढुङ्गे पर्खालको चिसो सिमेन्टीमा बसेर बादलमा लुकामारी खेलिरहेको पुसको घाम ताप्छन् । तिनका आफ्नै पेट भरेका हुँदैनन् अनि त गाउँकी फुन्नेफाप्ने किसान नारीजस्ता बियाउने मात्र काम पाएकी त्यो काली कुकुर्नीले के

गरोस् बिचरी ! नानीकी आमाले सडकछेउबाट नानीलाई उठाएर चेइचेइ भन्नासाथ टोलभरिका जखमले भालेहरूमा थासोको छेवैमा पारस्परिक ड्यार्डड्यार्ड सुरु हुन्छ । त्यस बेला यो दुब्ली काली भोकै लुरुक्क एकातिर लाग्छे ।

धेरै वर्षपहिलेको कुरो हो यो । सडकको धाराछेउमा ट्याक्सीबाट ओह्यालिएको देखेर हिँड्दै कि नहिँड्दै गर्दै आएर कालीले मेरो जुत्ता सुँधी । ट्याक्सीलाई पैसा तिरेर म आफ्नो ढोकातिर लागें । पछिपछि आई काली । ढोकाभित्र समेत पस्ने पो सुरु कसी त्यसले ।

मलाई रिस उठ्नै पर्यो, उठ्यो । सडकमा भुस्याहाहरूलाई पनि आदर दिन्छु भन्दैमा म आफ्नो घरभित्रको सुसंस्कृतिलाई किन विधोल्छें ।

“मैयाँ, ढोकाभित्र त पस्न पाइन्न, फर्कनोस् ।”

मेरो भाषा बुझिन कि कालीले बुझ्न चाहिन । ढोकाभित्र पसी ।

“लौ त भित्र पस् त !” मैले सानो ढुङ्गा टिपेर कालीतिर उजाएँ । साह्रै मायालु आँखा आएर, अटेरी हुन खोज्दै विलखबन्दमा परेछें गर्दै त्यहीँ ढोकाभित्र टक्क अडिएर मतिर क्वारक्वारती हेरिरही कालीले । हेर्दाहिँदै त्यसका आँखा बग्न थाले । मबाट त्यसले आफ्ना आँखा हटाई र मेरा आदरमा पुच्छर पनि हल्लाई ।

“जा भनेको काली, निस्की ढोकाबाहिर नत्र...” ढुङ्गा लिएको मेरो दाहिने हात चलमलायो ।

कालीको आँसु झन् बग्न लाग्यो, उसले टाउको केही निहुराई, थाकेर छैं । तर ठाउँबाट डेग चलिन, कान सेप्याएर जस्ताको तस्तै उभिरही ।

मैले भनेपछि, हप्काएपछि नमान्ने त कुकुर नै थिएनन् । यो क्या हो आज के भयो यो कालीलाई ?

“किन भन् न यसरी पछिपछि आइस् काली ?” त्यसको टाउको मैले छोएको थिएँ ।

टाउको उठाएर मतिर हेरी कालीले, सके आफ्नो भलभलती बगिरहेको आँसुमा भोक लागेको हो भन्ने बताउन र देखाउन । कुकुरले त्यसरी शान्त रोएको पनि मैले देखेको थिइनँ । ध्यानसित त्यसका आँखामा हेर्ने पच्यो, हेर्ने एक पटक । त्यहाँ भोककै आँसु चिर्ने मैले । भोकमा त्यस्ता नुनिला, चिसा र पेट पोल्ने आँसु घरबाहिर, घरभित्र जतातते मैले निकै देखेको थिएँ । सबै आँसु उस्तै हुन्छन् भन्ने सबैलाई थाहा छ । परन्तु भोकले भित्रैसम्म रगतलाई समेत पोल्न थालेपछि निस्कने आँसु एकदमै चिसा, आँखा र गालामा हतपती नसुक्ने र टाटा छोड्ने खालका भएर त्यसैत्यसै, त्यस बेला त्यो कालीमा छैं बग्ने गर्दछन् भन्ने मैले बुझेको थिएँ, धेरै वर्षपहिले नै ।

“देवीजी, हेर त यो कालीलाई साह्रै भोक लागेछ । मलाई छोड्दैछोड्दिन यसले, रोइरहेकी छे साह्रै नै । केही छ खानेकुरो, यसका निम्ति ?”

ज्यालमा देवीजी देखा परिन्— “आफ्नो घरमा माड तात्नु छैन, टोलका भुस्याहीहरूलाई टपरीभरी घ्यूभात बाँड्दै हिँड्न मात्र बाँकी छ अब... बियाउनेबाट फुर्सद छैन काली मोरीलाई अनि सधैं भोक किन नलागोस्... केटाकेटीनिम्ति राखेको बासी भात त छ, यसलाई दिएपछि स्कूलबाट फर्केकालाई फेरि के खुवाउने नि” भुनभुनाउँदै देवीजी भित्र पसिन् र ‘समीक्षा’ कै कुत्रो पन्नामा दुई डल्ला भात ल्याएर कालीसामु राखिदिइन् ।

दुई गाँसमै कालीले बुत्याइछ । एक पटक माथि ज्यालतिर हेरी र मैले निकाल्नेभन्दा पहिले पुच्छर हल्लाउँदै ढोकाबाहिर निस्की । हामी दुवै प्रसन्न भयौं ।

“यो बियाई कि यसै गरी खान माग्छे” देवीजीले बताइन् ।

तिनैताका मेरो ज्यालमुनि कालीले त्यो आजको जखमले कालेलाई हुर्काएकी रहिछ ।

सन्तान हुर्काउन आफूले पेटभरी खानुपर्ने ज्ञान भएकी कालीले मेरो भरेडमुन्तिरको अँध्यारो कुनालाई आफ्नो निम्ति मातृशिशु कल्याणकेन्द्रमा परिणत गरिछोडी । कुनि कुन बेला कता हो कताबाट काली लुसुक त्यहाँ पस्छे । कुनि कतिबेरसम्म त्यसलाई व्यथा लाग्छ । दुई दिनपछि त्यहाँ गनाउन र त्यहाँबाट कुँकुँको आवाज सुनिपछि मात्र हामीले सुईको पाउँछौं । तर थाहा पाएर गर्नु पनि के ? आँखा नखुल्नेजेल ती कोमल शिशुलाई कसरी त्यो कल्याणकेन्द्रबाट निकालिदिनु !

यसपालिसमेत गरी तीन पटक भइसक्यो । कालीले तीन पटक त्यसको सदुपयोग गरी; हरेक पटक ठीक पन्ध्र दिनपछि त्यसका छाउरालाई मैले कुरुर मातृशिशु कल्याणको अधिकारबाट वञ्चित गर्दै भरेडमुन्तिरबाट निकालेकै हुँ । तर जहिले पनि साँझमा घर फर्किँदा ती शिशुहरूचाहिँ त्यही कल्याणकेन्द्रमै सलबलाइरहेकै देखिन्थे । मैले के गर्ने ! घरबाससम्बन्धी कुरुरहकसम्बन्धमा विश्वसंस्थाले कुनै अधिकारको घोषणापत्र जारी गरेको नभए तापनि यो काली मोरीले मबाट त्यो हक लिइछाडेकी छे ।

अस्ति दुई पुसकै त कुरो हो । यसपालि त्यसको एउटै मात्र छाउरो थियो—माले । अब ठूलो भइसक्यो भनेर बिहानै मैले त्यसलाई निकालिदिँ र कामले बाहिर निस्किएँ । दिउँसो घर फर्किँदा मेरो ढोकाअगाडि आँगनमा गुँडुल्किएर काली घाम तापिरहेकी मैले देखेँ ।

“आज त तेरो टाउकै नफोरी छोडिदिनँ । मोरी, पर्खी तँ किन भित्र पसिस् ?” ईँटको टुक्रा टिपें मैले ।

आफ्नो ठाउँबाट काली उठी र सधैँ मलाई देखेपछि पुच्छर हल्लाउनुसट्टा कान सेप्याएर मतिर टकटकी, क्वारक्वारती छक्क परेजै मलाई नै नबुझ्नेजै साह्रै असन्तुष्ट र रिसाएजै हेरिरही । म आफैँ चकित हुन थालें ।

"अथ उभिन्धे त्यहाँ, ले दाउरा ठटाउँछु यसलाई" भन्दै मैले लम्कीफम्की गर्नु के थियो, मतिर आँखा नफर्काई काली हिँडी; तर ढोकाबाहिर होइन कि मेरो भरेडमुन्तिर उसको आफ्नो कल्याणकेन्द्रतिर । हेदहिँदै आफ्नो बच्चालाई काखमा पारेर जै त्यो काली त्यहाँ गुँडुल्किई र धुतुनोलाई भुईँमा पसारेर मैतिर हेरिरही । मेरो बच्चो यहीँ छ, यो मेरो कल्याणकेन्द्र हो; यहाँबाट कसरी मलाई निकाल्छौ हेरौँला लौ त, भन्ने प्रस्ट भाव मौन शब्दमा त्यसका काला आँखामा अभिलिखित थिए । मातृअधिकारको साहसिक र प्रचण्ड घोषणापत्र बनेका थिए त्यस बेला कालीका आँखा । त्यस्तो ममतामयी विशाल मातृत्वसामु मेरो के लाग्थ्यो ? म हारें र आजसम्म हारेकै छु; र पराजित नै छु काली भुस्याहीसामु ।

मधुमर्क, २०४४ मङ्सिर

दुधैरो

सबै घरहरूछै सडकछेउको त्यो घर पनि आफ्नो जगमाथि रातभरि उज्यालोनिम्ति आफ्नै आशा लिएर जाग्राम बस्यो । रिडचो, निदाउने कुरै थिएन, उषाकाल होस् वा सन्ध्या, उज्यालो, अँध्यारो वा जूनमा आफू बनेदेखि त्यो घर उभ्याउभ्यै छ । घरवर कुनै बत्ती ननिभून् त घरवरपरसम्म उज्यालो देखिन्छ ।

साँझ नत्र एकाबिहानै टम्म भरिएको दसटने ट्रक घ्यार्र जाँदा अरू सबैसरह त्यो एकपत्रे पाको ईँटको घर तर्सिएछै एक पटक थरर् कम्मछ, परार भदौको एउटा बिहान एक पटक पौने मिनेटसम्म लुगलुग हल्लिएको भने थियो नत्र स्थिर र अनिमेष दृष्टिले टोलाउनसम्म नटोलाई अविचल उभिएर त्यो घर एकाबिहानैदेखि मध्यरातसम्म सडकलाई र पारिको घरको अँध्यारो पेटीलाई एकटक हेरिरहन्छ । आफ्नो र त्यसको भविष्यबारे विचार गरिरहन्छ । पचास हातपर ठिङ्ग उभिएको खम्बामा पिलपिल गरिरहेको उज्यालोमा पारिपट्टिको पेटीमा आउने, जाने, उभिने, पर्खिनेहरूका सबै भाषा, कथा सुनिरहन्छ, बुझिरहन्छ ।

संसारमा कुनै घर छैनन्, जो सुन्दरी र युवतीछै राम्रा र आजीवन हँसिली देखिन नचाहँदा हुन् । कसैले उसकै सामुन्ने पनि एउटा त्यस्तै पेटी हालिदिएको भए आफूले यसरी कानै थापेर पारिपट्टिका कुरा सुन्नुपर्ने ज्याउलोबाट त जोगिने थिएँ भन्ने मात्र त्यो घर गुनासो गर्छ । मेरो जगबाट पूर्वको भूमि सरकारको कि नगरपालिकाको हो । जसको भए पनि मलाई के, मलाई त आफ्नो अगाडि बस्ने पेटी भए पुग्छ ।

अहिले साढे चार बज्ज आँटचो बूढी आम्दै किन नबूझिएकी, केही त भइहालेन ती पेटीमाउलाई भनी त्यो घर एकैछिन विचारमग्न भयो । तै त्यही तलको एक कवलको ढोका घन्याक्क खुल्यो । कम्मरमा ठूलो पटुका र दुवै कानभरि मुन्द्री भिरेकी बूढी निस्कइन् । चार हात सडकतिर गई कस्वाले तुरुस्कुतुरुस्क पानी हालिन् । एक चिम्टी रातो माटो छरिन्, गोल आकृतिमा रातो टाटो पोतिन्, दुई थुंगा ओइलाएका फूल त्यो टाटोमा खसालेर टाउको निहुराउँदै नमस्कार गरिन् र फर्किएर उही आफ्नै ढोकाभित्र पसिन् । द्वारपूजा पाएकोमा माथिल्लो छानामुनिबाट

चियाइरहेको त्यो घर फुरङ्ग भयो । टोलको भुत्थाहा डाङ्ग्रेले पल्लो घरको बलेंसीमन्तिर पुच्छरमुनि नाक पुन्याएर गुँडुलिकएको आफ्नो योगआसनलाई त्याग्यो, उभियो, धनुष्टझारमा ढैं आड तन्कायो र कुद्दै आएर त्यो रातो लिपेको ठाउँ र फूल सुँध्यो । नैवेद्य चढाएको गन्ध आएन । असन्तुष्ट थुनो उचालेर उही घरको ढोकातिर मुख फर्कायो । भुक्न खोज्यो, तर चुप लाग्यो । फरक्क फर्कियो र बलेंसीमन्तिर आफ्नै ठाउँमा उसै गरी गुँडुलिक्यो । सडकमा दुवैतिर पालिपालि आँखा फर्कायो । सबैतिर एकलास रहेको देख्यो । थाकेर आँखा चिम्लिदियो र निदाउँदानिदाउँदै दुवै कान उचालेर कैला किंगालाई लोतीबाट उडाएर आडमा रौभित्र घुसिन लगायो ।

टोलभरिको पाले ! त्यो घरले आफूलाई सुरक्षित ठान्यो । ठाउँमै उभिएर सामुन्नेको पेटीतिरै हेरिरह्यो ।

परको प्रहरीचौकीले टनटन घण्टी हान्यो एक, दुई, तीन, चार, पाँच । समयसमेत ऋक्तियो ए बा, के भयो तिनीहरूलाई ? दस मिनेटपहिले नै घण्टी हाने । मध्यरातसम्म रक्सी खाएर सुतेको पुलिस व्यूँफ्रियो, जति बजेको होस्, अन्दाजीमै ठोकिदियो । प्रहरी नै त हो ।

त्यो घरको सामुन्ने एउटा सानो फराकिलो गल्ली छ । गल्ली आफ्नै घरमा पुगेर टुङ्गिन्छ । घरभन्दा ठूलो त्यसको टिनको मोटरढोका खुल्यो खन्ध्रङ्ग । सेतो भएर फुलिसकेकी उज्याली साहुनी निस्किइन् र लम्कदै आइन् । काठमाडाँैको दुधेरो त्यो पेटीको वल्लो कुनामा सिन्थेटिकको नीलोनीलो तरकारी झोला राखिन् र परिबर्न थालिन् । पेटीछेउकै चियापसलको ढोका पनि खुल्यो ।

“साहुनी आज पनि पहिला हुनुभयो, आज त मै पहिला हुन्छु भनेको त ।” पेटीमा उभिएर सात छोरीकी आमा पसलनीले भनी ।

“हुन्छ त, त्यो मेरो झोला सारे भइहाल्छ नि बहिनीले । म नुहाएर आइहाल्छु है ?” आफ्नो ढोकातिर साहुनी लम्कन्छिन् ।

“साहुनी, हामी त्यसरी पालो मिचौनौं नि ! पाँच हानिसक्यो, नत्र दूध सिद्धिइसक्ला ।”

“कहाँ पाँच बज्नु अहिले ? भैगयो त यो रुपियाँ लिइराखन त । आज बहिनीले नै थापिदिए हुन्न र मेरो पनि ?”

“कहाँ हुनु साहुनी, यो नै आफ्नो चियापसलनिमित्त जम्मै दूध लिइदिन्छे भन्छन् टोलभरिका सबै त्यसै पनि । आफैं आएर थाप्नोस् । छिट्टै गर्नुहोला । दूध आउने लाग्यो । अँध्यारै छ । मोटरको बत्तीबाट थाहा भइहाल्छ नि !”

ओठले स्तोत्र पाठ गर्दै नुहाएर कुद्दै साहुनी आइन् । दूध आएको थिएन । दुधेरो पेटीमा पन्ध्र जना जम्मा भइसकेका थिए केटी, तरुनी र बूढीहरू । अनि दुई लाठेहरू— एउटा ड्राइवर आर्को तरकारीपसलले ज्यापू । खलबली मच्चिरहेको थियो ।

“तीन दिनदेखि कुहिएको मासुको झोलैँ दूध गनाउँछ... सेतो भएर के गर्नु । डेरीको ताजा दूध खानोस्— छोराछोरीलाई स्वस्थ राख्नोस् रे । मोरो रेडियो । टी.भी. पनि त त्यस्तै भन्छ दूधको कुरा आयो कि हाम्रा मालिकमालिकनी टी.भी. तिर रोजै धारे हात लगाउँछन् । चिया खानसम्म तद्विशेष...। अँ बज्यै, बजारमा चिनी पाइन छोडिसक्यो, गनाउने दूध मात्र हालेर चिया खाने कि ? अब भोलिदेखि चिया पनि नआउने ।”

पहाडमा पँधेरामा गफ, काठमाडौँमा दुधेरोमा पेटीमा आआफ्ना सिन्थेटिक झोला राखेका नारीहरूका खलबल । रामबहादुर ड्राइवरले चुरोट सल्कायो । तरकारीपसले नारान टुलुटुलु हेरिरह्यो । “नारान दाइ पनि ।” रामबहादुरले खुकुरीको बट्टा त्याता देखायो ।

“खोइ एउटा त खानै पन्यो क्यार ! अहिले अलि जाडोजाडो छ । बिहानको हावा अलि सिरसिर छ आज त । होइन भाइ, चिनी नपाइने भए दूधनिम्ति किन बेपर्वाकमा यो दुधेरोमा यसरी ओथारो बसिरहने हँ ! फर्कौँ कि, क्या... ।” नारानका आँखा नारीहरूतिर फर्किए । “ए बज्यै पनि, साहुनी पनि । अधि त देख्दै नदेखेको, सन्चै ?”

“अँध्यारो पनि त थियो नि । यो मोरो दूध मोटरले कहिले ल्याउने हो खोइ । अँ ड्राइवरसाहेब, तपाईंलाई त थाहा होला नि, चिनी साँच्चै नै नपाइने भयो त ?” बज्यैले चिन्तित भएर सोधिन् । भान्सा नै आफ्नो संसार भएका नेपाली नारीको सधैंको चिन्ता र खलबली ।

“खै के भन्नु बज्यै, तपाईंको माडसाप पनि त हाकिमबाजे नै हो । उहाँले नै थाहा पाउनुपर्ने । मलाई सोध्नुहुन्छ भने ठोक्नुवा गरिदिन्छु, चिनी पाइन्न-पाइन्न । जम्मा नौ जनाको आयोगले एक महिनामा दुई बोरा चिनी खान थालेपछि पसलसम्म चिनी पुग्ने नै कसरी ?... .. होइन, आज दुधेरो मोटरले किन यस्तो बेर गन्यो ? अब त पाँच बीस भइसक्यो ।”

“ल रामबहादुर दाइ, त्यस्तो पनि होला र ? एक महिनामा नौ जनाले दुई बोरा चिनी !” पल्लो घरका केटाकेटीलाई बससम्म पुर्‍याउने मोटी सुन्तलीले हाँसे । आफ्नो फैन्सी नयाँ रातो चुनरीको सक्को सबैको ध्यान तान्ने गरी मिलाई र खिसिक्क हाँसी ।

“यो सुन्तलीले जे भने पनि पत्याउन्न । जी.एम. साहेबका ड्राइवरले नभएका कुरा गरे होलान् त ? कसो राम भाइ ?” आँखा गाडिएकी बाहुनीबज्यैले सुन्तलीलाई हियाउन खोज्दै रामबहादुरतिर आफ्नो चुच्चे नाक फर्काइन् । तर ड्राइवरका कुरालाई बाहुनीबज्यैले पहिले नै पत्याइसकेकी थिइन् ।

साहुनी चुपचाप सुनिरहिन् । “कहिले चिनी छैन, कहिले शान्ति घ्यू पनि बजारबाट हरायो । तीन दिनसम्म मट्टीतेलको लाइनमा कुर्नुपन्यो । दूधनिम्ति बिहानै

दौड । अब चिनी पनि नपाइने रे । पञ्चले देश बिगारेका थिए रे । अहिले प्रजातन्त्र लागेपछि त खूब सप्रियो होइन ?... होइन, मनमा त्यस्तो पाप लिनु हुन्न । प्रजातन्त्रले सबैलाई खुसी तुल्याएकै देखिन्छ... सुरुसुरुमा यस्तो त हुन्छ नि जहाँ पनि...खोइ आज दूधले किन यसरी अबेर गयो ?” मनभित्र भने चिनीनिम्ति साहुनी पनि डराइन् ।

“आयो ! उः आयो !! मोटरको बत्ती देखियो !!! अब सबै आफ्नोआफ्नो कोलाको लाइनमा” रामे झाइवर चिच्यायो । सबै जुरमुराए । खाँदाखाँदै गर्दै लाइनमा उभिएर वाल्ल परी सडकतिर हेरिरहे । सडकबाट अँध्यारो बिस्तारै बिलाउँदै गयो ।

“ए, दूधको होइन रहेछ । जा मोरो ।” स्वामीमानिस सबै रिसाए ।

स्वारर मोटर अगि गयो, रामबहादुरले सलाम गर्‍यो । “मन्त्रीज्यूको मटर, रातो नीलो प्लेट देखेनौ सबैले ?”

“कुन मन्त्री रहेछ हँ ?... यति सबेरै चक्रपथतिर के काम पयो होला कुनि ?... प्रधानमन्त्रीको त के सधैं फन्डा हुन्छ । यसमा छोपेको थियो ।... को थियो त ?”

“कस्ती हँ तँ । किन नचिनेकी ? उही क्या बङ्गुरमन्त्री, हिजो फू गर्दा ढल्थ्यो । कस्तो सुईठिएको चारै महिनामा । अस्ति मोटरमा त्यसले हाईस्स गर्दा सामुन्ने बसेको गार्डको टोप नै उडेर ज्यालबाहिर खस्यो रे ।”... “ए, त्यही मन्त्री ? कस्तरी प्रजातन्त्र फापेको देख्नुभयो बज्यै ।” “किन प्रजातन्त्रलाई सराप्छौ ? यो मन्त्रीको कुर्सी फापेको हो । पञ्चमन्त्री पनि त यस्तै हुन्थे देखेकी थिइनौ ? कसरी बिर्सिएकी ?”

त्यो दुधेरोमा प्रत्येक मुख बोलिरहेको थियो, साठी नाघेकी साहुनी मात्र चुपचाप सुनिरहेकी थिई ।

“सरकारमा जानु के छ यी सबै चिनी मात्र खाइरहन्छन्, पञ्च हुन् कि प्रजातन्त्रवादी सबै उही ! चिनी खाने कमिला भने पनि, अरिझाल भने पनि । सबै त उही हुन् । थापाको क्याबिनेटको मोटर चलाइने मैले कि मरीचमानका मन्त्रीका मोटर । दस वर्ष भयो, सबै नयाँ सडकको छप्पनभोगका टेबिल” चुरोटको सर्को तान्दै रामबहादुरले गजक्क परेर सबैलाई हेर्‍यो । “तिम्ना लगेनेहरू तिम्ना घरमा, म सरकारको झाइवर । तिम्ना घर सिमन्टी कङ्क्रिटका र मेरो काँचो ईटको डेरा भएर के भयो र, मोटरको दूधको पाउन्ड मैले नबाँडे तिमीहरू चियासम्म खान पाउँदैनौ” भन्ने मनका कुरा फुर्तीसाथ प्रकट गर्‍यो झाइवरले र फेरि भन्थो— “एउटी तपाईं साहुनीले चुप लागिरहँदैमा यी सबै दुधेनीहरू तपाईंका पछि लाग्ने होइनन् । कि कसो कान्छी ?” रामबहादुरले चियापसल चलाएकी आफ्नी कान्छीको सक्कोले मुख पुछ्यो ।

‘दोलखामा भर्खरै त घारा आयो, नत्र त डोकामा गाथी बोकेर एक कोस फेँदै पँधेरो पुग्नुपर्थ्यो । त्यहाँ पनि पँधेरोमै गफ हुन्थे । कोनि फलानी त पोइला गई

भन्थे, अरुहरू सासूले भुल्याएकी, सौताले चिथोरेकी मात्र फतफताउँथे । यहाँ पनि कुरो उही हो । ठूलो भइखाएको यो रामे दुधेरोको कुरा गरी सबैलाई दुधेर्नी भनेर गिज्याउँछ । चिनी नहाली नि नातिनातिना दूध छुनै मान्दैनन् । अब चिनी पनि नपाइने रे । महँगी बढेर तीन त्यान्द्रो जाने रायोको साग मुठाको पाँच मोहर भइसक्यो । तिहारनिमित्त अथराएको काँक्रोको अचार साँघन खोज्दा एउटाको छब्बीस रुपियाँ तिर्नुप्यो । हरिः शरणम् । स्वस्थानी कसरी टार्ने होला कुन्नि ? सक्तिनँ म त अब । साहुनी मनमनै भुटभुटिइरही । अड्न सकिन र दुधेर्नीहरूतिर एक वाक्य बोली— “एक महिनामा आयोगले दुई बोरा चिनी खाएपछि तिनीहरूलाई डाइबिटिज हुँदैन र ?”

डाइवरले आफ्नो कान छामिहेन्यो । साहुनीले आज बोली, कहिल्यै एक शब्द नबोलेकी साहुनी बोली । ऊ छक्क पन्यो र साहुनीको मुखमा द्वाल्स हेन्यो । सडक उज्यालो हुँदै आएको थियो ।

साहुनी बोली । अरू दुधेर्नीहरू पनि अलि छक्कै परे चिनीले साहुनीलाई पनि पिरोल्ने नै भएछ । पिरोलोस् न, खूब पिरोलोस् । ठूलो र कोठैकोठा भएको घरमा बस्नेले पनि स्वाद चाखून् न बजारका नुन, चिनी, तेल नपाइएर दाल-भात-डुकु नचल्ने भएपछि कस्तो हुँदो रहेछ थाहा पाऊन् । भारतले पोहोर मट्टीतेल नदिँदा लाइनमा कुन आउनुसट्टा चारओटा बिजुलीका चुला बाल्ने यही साहुनी नै थिई । अब साल्ट ट्रेडिङलाई टेलिफोन गरेर चिनीनिमित्त हात जोरेकी हामी पनि हेरौंला । टचाक्सीबाट बोरा ओराल्नु घरसम्म पुग्न पाउँछ कि पाउँदैन, हामी पनि देखाउँला । त्यसै हुन्छ । बडा आएका छन् ।

दुधेर्नीहरू मनमनै कुरा खेलाइरहेका थिए । रामबहादुरले प्वाक्क भन्यो— “त्यै त साहुनी, डाइबिटिज नभएको भए त्यो दिन लामाले त्यसरी माफी माग्नै पर्ने थिएन, भरतको कपाल पनि फुलेर त्यसरी दुई दिनमै किन सेतो हुन्थ्यो ! तर धेरैजसो डाइबिटिजले लछुभनलाई समात्यो । देख्नुभएको छैन, मुखमा चाउरी बढ्दैबढ्दै गएको ? पत्रैपत्र डाइबिटिज । यो मोटर पनि आज आउँदैन कि के हो ? आज यो दुधेरो नै सुक्नेजस्तो छ होइन त साहुनी ?”

“होइन, मोटर आएको छैन, यी बाहुनीबज्यैले किन यसरी घचेट्नु । अलि पर सर । आफ्ना कम्मरमा यिनका आधा घुँडा घुसिसके ।” रामेकी कान्छी पसल्लीले बाहुनीबज्यैको गर्दनमा कुझनाले घचेटी । लाइनको छेउमा टुकुक्क बसेको टोलको कालो भुस्याहा डाङ्ग्रेमाथि बज्यै लडी । “मारी है, मारी यो बजिनीले”— बाहुनी चिच्छ्याउन थाली । दूध आउला र पाउन्डबाट क्रेटमा चुहिएको एक मुठी दूध रोजे खाउँला भनी पर्खिरहेको काले कुकुरले सबैलाई चिनेकै थियो । कुइँक्क गरेर पेटीछेउ उभियो र सबै दुधेर्नीहरूतिर हेर्दै मुसुमुसु हाँसेपछि गर्दै सेतो टुप्पी भएको पुच्छर हल्लाउन थाल्यो ।

“प्या हूँ:”— नारानले डाइग्रेलाई गाली गरिदियो । दुधेर्नीहरू खुसी भएको भनेर सबैको मुखमा आफ्नो बारीका ड्याडमा फलेको गोलभेंडातिर छैं हेर्न्यो ।

नारानको गाली खाएको डाइग्रेले यताउता हेर्न्यो, अलमल्लमा पन्यो । सबै त घरबाहिर पेटीमै छन्, यहाँभन्दा पनि बाहिर कुन ठाउँमा जाने होला भन्ने विचार गरेर हो कि एक पटक सडकलाई सुँघ्यो र सडकमै टुकुक बसेर कान ठाडो पन्यो ।

“थन चोँ काले, थन चोँ, मोटरले सडकमा किच्ला अनि खालास् दूध । आइज, यहाँ बस् ।” ड्राइवरले आफ्नो छेउमा डाइग्रेलाई बसालेर साहुनीतिर फर्किएर भन्यो— “यसले यो टोलमा आजसम्म कसैलाई टोकेको कसैले भन्न सक्छ ? उः मोटरको आवाज सुनियो । योचाहिँ त पक्कैपक्कै दुधेरो मोटर हो । मोटर चलाउँदाचलाउँदा इन्जिनको आवाजैबाट चिन्छु म, त्यसै हुन्छ । नत्र लौ पाँच पाउन्डको बाजी ।”

कान्छी पसलनी भएर पड्की— “कस्तो किचाघान गरेको यो ! अँ बज्यै, भोलि पनि आउला भन्ने भेउ छैन, किन हातैमा यसरी चिमोटेकी । हेर है भन्दिएकी छु, लाइन लाग्ने भए लाग, नत्र जाऊ । ड्राइवरकी स्वास्नी हुँ— भन्छौ भने अरू बेला तिम्रा घरका भाँडा माफिदिन पनि आउनेछु । यो दूध मेरो पसलमा आएको बेला मलाई दुई पाउन्डले पुग्दैन भन्दै यसरी चिच्याउने हो भने भन्दिन्छु, म उग्रचण्डी हुनेछु । कसैका जगल्टा बाँकी रहने छैनन् ।”

“चुप लाग्छेस् कि दिऊँ एक दनक कान्छी ! साहुनी पहिले आएकी हुन्, दिइस् ? त्यो चार क्रेटलाई छुनै पर्दैन, पहिले भित्र थन्क्या । होइन नारान फेरि एक सर्को तान्नु कसो होला ? तेरो पालो हाइहाल्छ नि ।” ड्राइवरले पहिले स्वास्नीसित थोक्किएको देखायो, अनि नारानतिर चुरोटको बट्टा सान्यो ।

“त्यो साहुनी ? आज त तीन पाउन्ड पाई त्यसले र सबैभन्दा पहिले सुँडकुच्चा ठोकिसकी । भोलिदेखि दुई पाउन्डभन्दा बढ्ता दिई भने सत्तेसत्ते म पोडेकी स्वास्नी । ल क्रेटका पाउन्डहरू कसकसकहाँ पुर्‍याउनुपर्छ हिँडिहाल । चुरोटै मात्र तानिरहेर काम हुँदैन, मै मात्र जताततै मर्दै हिँड्न सकिन्न ।”

दुधेरो मोटरलाई अर्को ठाउँमा बाँसबारीका दुधेर्नीहरू पखिरहेका थिए । घाम कुल्किएर तिनका मुख सुनौला देखिएका थिए । भ्यानको कन्डक्टर कुद्दै दुधेरोतिर गयो र चिच्यायो— “भ्यान उः त्यहीं छ, आज सबैले त्यहीं गएर दूध लिनुपर्छ । मोटरमा तेल सिद्धिएछ ।”

अञ्जन, २०४७ असोज

आएर बिदा भएको देवता

घरमा देवताको प्रवेश भनेको न चानचुने घटना हो न सधैं सुखद संयोग नै ! मैले आफ्नो अर्थात् मेरा पिताको घरमा नयाँ देवतालाई प्रवेश गराएपछि हामी कत्रो र कस्तो फास्टोमा परेका थियौं, म राम्रैसित सम्झन्छु ।

आफ्ना छोराहरूबीच मेरा पितामहले अंशबन्डा गरिदिनुभएपछि सं. १९८५ को गर्मीतिर हाँडीगाउँमा घर किनेर जरुरी मरम्मत गराई आफ्नो सानो परिवार लिएर मेरा पिता पैतृक घरबाट नयाँ घरमा सर्नुभयो । घर सर्न तयार भएपछि बडो धूमधामसित वास्तुपूजा सम्पन्न गरियो । सेतो नैनसुतको थानलाई रातोले रङ्गाई जरीको सन्जाप हालेर ढिँगटीको धुरीबाट फुन्ड्याई, टुटीमा सुन मोहोरिएको चाँदीको फारीले छानाबाट त्यो कपडा हुँदै बगाएको वसुधारमा परिवारका सबैले वैदिक मन्त्रबीच शुद्धिसनान गरेर अर्थात् त्यसरी वास्तु सम्पन्न गरी आँगनमा बसेर एकाउन्न ब्राह्मणसँगै खीर, आलुको अचार र शिखरिणीको भोज खाएर त्यस दिनदेखि त्यही घरमा हामी बस्न थालेका थियौं ।

गृहपूजाको यो विधिविधान कुन धर्मशास्त्रबाट लिइएको हो भन्ने मलाई अझै थाहा छैन । हाम्रो त्यो नयाँ घरमा भने त्यसै बेला बिजुली, खानेपानीको निम्ति कलधारा र चर्पी तीनओटै थिएनन् । बिजुली दुई महिनाभित्रै ल्याइयो तर धारा र चर्पी भने मेरा पिताको स्वामित्व रहुन्जेल (सं. १९९२ सम्म) त्यो घरमा थिएनन् । घरपछाडिको बारी नै हाम्रो चर्पी थियो— खुला, स्वच्छ वायुयुक्त, हरिया वनस्पतिका छायामा आनन्दी । स्नाननिम्ति या पञ्चधारामा नत्र रमाइलो समेत गर्न मन लाग्दा पूर्वतिर पाँच मिनेट हिँड्दा पुगिने धोबीखोला ।

संवत् १९८६ साल कै कुरा हो । चन्द्रशमशेर वर्ष दिनअघि नै बितिसकेका थिए तापनि ती मृतात्मासितको आफ्नो वैर साधन भीमशमशेरले मेरा पिताको थाप्लोमा खरानी भुटन छोडेका थिएनन् । मेरा पिता डिल्लीबजार खोरमा थुनिनुभयो । घरका पाञ्चायन र शालिग्राम आदि देवताहरूका बिहानको पूजा र साँझको आरती गर्ने काम मेरो जिम्मा पर्थ्यो ।

धोबीखोलामा नुहाउँदा एक दिन जलप्रवाहको बीचमा मैले कुखुराको फुल

आएर बिदा भएको देवता/१३

जत्रै र त्यस्तै सेतो चिल्लो ढुङ्गा फेला पारें । नदीमा एक वित्ताजति पानी हुँदो हो । बीचधारमा बसेर हातले सो ढुङ्गा उफार्दै म पानीसित खेलिरहें । मेरो हातको ढुङ्गा देखेर दिदीले “यो त देवताजस्तो पो छ” भन्नुभएको मैले सुनें । देवता फेला पारेकोमा म आफू मक्ख परें । केही साताअघि मात्र मेरा पिताले पनि त्यसै गरी स्नान गर्दा त्यस्तै तर कालो ढुङ्गा फेला पार्नुभएको थियो । कालो ढुङ्गाको शिरमा सेतो घर्कोमा ॐ जस्तो देखेर साक्षात् महादेवले दर्शन दिएको ठानेर मेरा पिताले हातैमा त्यो ढुङ्गा लिएर शिवताण्डवस्त्रोत पाठ गर्न थाल्दा हातबाट चिप्लिएर पानीमा खस्न पुगी देवता अलपसमेत भएका र कति खोज्दा पनि त्यो ॐ लेखिएको कालो ढुङ्गा फेरि फेलै नपरेको अनि त्यसरी हातैबाट देवता हराएको भोलिपल्टै वहाँलाई खोरमा थुनेको जस्तो अलच्छिना घटनाबारे घरमा चर्चा चलेको मैले सुनेकै थिएँ ।

आफूले त्यसरी नुहाएर बसीबसी फेला पारेको देवतालाई पिताले जैन नदीमा अन्तर्धान हुन नदिने विचार गरेर म फटपट किनारा लागें, आड पुछ्ने भुवादारी रुमालमा गुटुमुटु पारेर देवतालाई बेर्ने र चुन्याएको चोखो धोतीका मुजाले पहिले भिजेको जीउ पुछेर धोती फेर्ने । त्यतिकैमा मदनले कस्तो देउता फेला पारेछन् भनी दिदीले रुमालमा हेर्ने अँटिको बेला मैले “दिदी स्वास्नीमान्छेले शालिग्राम छुन हुँदैन टाढैबाट ढोगनुहोस्” भनी कराउँदै गएर रुमालबाट देवता फिक्दै कुम र छातीको जनैले कसेर तीन फन्का बाँधेर आफ्नो हातमा लिई घरको पूजाकोठातिर कुदिहालें ।

शिरमा ॐ लेखेको कालो देवता हात पर्दा पनि हराइदिएर खोरमा थुनिनुपरेका मेरा पिता अब मैले सेतो फुलजस्तो देवता फेला पारेपछि खोरबाट छुट्नुहुन्छ भन्ने विश्वास गरेर मैले पूजाकोठाको पाञ्चायन र शालिग्राम देउताहरू राखेको चाँदीले मोहोरेको ठूलो बुट्टे सिंहासनमा डसनाको सिंहानमा नयाँ देवतालाई राखेर जानेजति सबै मन्त्र पढ्दै षोडशोपचार विधिमा समग्र पूजा सम्पन्न गरें । अफ भन्ने हो भने चाँदीले मोहोरिएका तामाका फूल, लहरा र पातका बत्तीस टुक्रा जोरेर बनेको वेदी, आसन, तोरण र छत्रयुक्त त्यो सिंहासनका प्रत्येक टुकालाई फुकाएर छुट्ट्याई तुलसीपातले चोख्याइएको पानीमा पालैसित धोएर उस्तै चोखो पूजाकोठालाई रुमालले पुछपाछ गरी विधिपूर्वक फेरि सबै टुक्रा जोरेर सग्लो सिंहासनमा परिणत गरेर जुन देवताको जुन विधि र मन्त्रले पूजा गर्नुपर्छ सोअनुसार गरी सिंहासनको डसनामा राखिदिँदै नयाँ देवतालाई गायत्री मन्त्रको मनमनै जप गर्दै पूजा गरेर त्यहाँ राखिदिएँ । त्यो नयाँ देवता महादेव, कि विष्णु कि शालिग्राम नत्र सरस्वती नै को हुन्, थाहा भइनसकेको हुँदा कुन मन्त्र पढेर पूजा गर्नुपर्छ मैले बुझ्ने कुनै थिएन । “यस्तो गाह्रो पर्दा र कुनै मन्त्र बिसिँदा गायत्री मन्त्र पढेर पूजा गर्नु जो देवता भए पनि खुसी हुन्छन् गायत्रीसित” भनेर धरणीघर पुरेतबाजेले मलाई निकै पहिले बताउनुभएको त्यो दिन खूबै काम लागेको थियो ।

मेरा पिता खोरमा हुनुहुन्थ्यो त के, नयाँ घोवीखोले देवतासित घरमा सबै जना असाध्यै खुसी थिए । बिहान र साँझका पूजा र आरतीबाहेक दिउँसो पनि देवतानिम्ति 'खाजा-पूजा' गर्नेतर्फ म दोस्रो दिन साँझै उत्साहित भएँ र आमालाई गएर भनें । "धत् उल्लु, देवता पनि तैले जस्तै खाजा खान्छन् र खाजा-पूजा गर्न आँटिस् ? तँलाई आउँ-रगत परेजस्तो देवतालाई पनि पर्छ भन्थानिस् कि क्या हो ? पर्देन खाजा-पूजा गर्न" भनी आमाले भनेपछि न्यासो मुख लगाएर चुप लाग्नुपरेको थियो मैले ।

विस्तारैविस्तारै दिनरात बित्दै जाँदा, नयाँ देवता पाएको हुँदा, म असल केटो, पढ्ने, पाठ घोक्ने, नढाँट्ने, चोरेर घ्यूचिनी नखाने र भन्या मान्ने केटो हुँदै गएँ । आमा, भान्दाइ, सीताराम बा, बाहुन्दाइ, बाहुन्दी सबै नै मसित जेमा पनि खुसी हुने र 'हेर त मदन कति असल... ..' जस्ता कुराहरू गर्न थाले । असलतिर ममा सुरु भएको परिवर्तनले मलाई घरमा गाई, बाछ्याबाछ्छी, घोडा मात्र होइन कि डाङ्ग्रे भन्ने कालो जखमले भोटेकुकुर र बारीमा वोटबिरुवा र फूलहरूप्रति समेत मायालु, दयालु र असल केटो बनाउँदै लगें । त्यसरी नयाँ केटो भएको बाटोमा हिँडेको सातौँ दिन अर्थात् डिल्लीबजार खोरमा थुनिएको छत्तीसौँ दिन मेरा पिता घर आउनुभयो । भीमशमशेरले "मुद्दा फिर्ता लिएर साहिँला बाजेलाई घरजान दिनु" भन्ने प्रमाझी दिएका रहेछन् । घोवीखोलामा हातैमा देवता पर्दा विलाएर जान दिएर खोरमा थुनिन पुग्नुभएका पितालाई मैले त्यही घोवीखोलामा फेरि देवता फेला पारेर विलाउन नदिई घरमा ल्याएर पूजाकोठाको सिंहासनमा राखी सात दिनसम्म पूजा गरेर घर ल्याएको हुँ भन्ने विश्वास गर्दै त्यो दिन म साँझै खुसी भएँ ।

तर मेरो त्यो खुसी धेरैबेर टिक्न पाएन ।

रातिको भोजनपछि "ल केटाकेटीहरू आज छिट्टै सुत्न जाओ !" भनी माताजीले कोठाको एउटा कुनाको फूलभित्र घपाइ त दिनुभयो तर मलाई पटकै निद्रा लागेन । बत्ती निभाएर पितामाता आफ्ना फूलभित्र सुत्न थालेपछि मैले देवता फेला पारेर पूजा गर्ने गरेको र म असल केटो पनि हुँदै गएको कुरा मेरी आमाले बताउनुहुनेछ र 'छोरोले घरमा देवता ल्याएपछि पो त आफू पनि खोरबाट छुटेको हो' भनी पितालाई भन्नुहुनेछ भन्ने लागेर बिछचौनामा ननिदाई मैले सुतेजस्तो मात्र गरिरहेँ ।

भयो पनि ठीक त्यस्तै । त्यस बेला मैले कसरी सास रोकेर आमाका प्रत्येक शब्द सुनेँ पिताले भन्नुभयो, 'धत् त्यस्तो पनि हुन्छ । त्यो बुझो हो कि देवता पण्डित बाजेलाई देखाएकी थिइस् ? लच्छिन-अलच्छिन केही ठहर नगरी घरमा देवता हुल्न थाल्यो भने बित्यास पर्छ' आदि भनेको सुनेपछि मलाई साँझै नरमाइलो लागेर त्यसैत्यसै कसैले थाहा नपाउने गरी फूलभित्र म रुन थालें । चुपचाप रोइरहेँ । आफ्ना ती बालआँसु त्यसरी चिसा भएर बगिरहेँदा मातापिताको फूलभित्र बिछचौनाका

बाँकी कुनै कुरामा मेरो चाख बाँकी रहेन । हँदाहँदा थाहै नपाई म निदाएछु ।

दोस्रो दिन हामी सबै केटाकेटीलाई सँगै लिएर पूजासामानको डालो बोकेकी बाहुन्दी र हाँडीगाउँ गएर मैले बोलाई ल्याएको बेखानारान भन्ने नाऊलाई अघि लगाएर अनि गोल पिँधेर केके मसला हालेर बनाएको कालो मिसीको सिसी, बेलायतबाट फिकाएको रातो ऐनाजस्तै टल्किने प्यर्स सावुन तथा भुवादारी रुमाल र धोतीहरू बोकेको हस्ते भन्ने सेवकलाई पछि लगाएर धोबीखोलामा नुहाउन गयौं ।

“ए मदन, तैले त्यो... ...ढुङ्गा कि चौता के रे... .. काहाँनिर पाएको थिइस् रे ? ठिक्क चिनेर ठाउँ देखा त”- पिताले मलाई सोध्नुभयो । मेरो मन फुरुङ्ग भयो । देवतै हो भनी पक्का हुने सम्भावना देखेर ममा आशा बस्यो । त्यो वगिरहेको धोबीखोलाको पानीमा आफूलाई मन परेको राम्रोचाहिँ ठाउँलाई देखाएर “इ: यही ठाउँमा म उभिएको बेला यो बालुवामा देखेर फिकेर जनैले समेत तीन फन्का बाँधेको थिएँ” भनी बताएँ । मैले देखाएको ठाउँबाट एक मुठी बालुवा फिकेर पिताले गौरसाथ हेर्न थाल्नुभयो ।

बेखानारानले पहिले मेरो शिरको मुण्डन गर्‍यो अनि मेरो पिताको । त्यतिकैमा हाम्रा पुरेतबाजे घरणीघर भट्टराईलाई घोडाले धोबीखोलामै ल्याइपुर्‍यायो । आफू डिल्लीबजार खोरबाट छुटेकोले गोदान, होम र शुद्धिस्नान गराइदिन बिहान उद्नेबित्तिकै मेरा पिताले सयसलाई भनेर घोडा पठाई पुरेतलाई बोलाउनुभएको रहेछ ।

मुण्डन, स्नान, होम र गोदान आदि धोबीखोलामा पूरा गरेर घरतिर फर्किँदा मैले फेला पारी पूजासमेत सुरु गरेको देवताबारे पिताले भट्टराई पुरेतबाजेलाई सबै बेलीविस्तार लगाउनुभएर त्यो नयाँ आगन्तुक देवता शुभ-अशुभ पूजानिम्ति योग्य-अयोग्य के हो ठहर गरिदिन आग्रह गर्नुभयो । मभन्दा नौ-दस वर्ष जेठा ती घरणीघर पण्डित मेरा पिताको भागमा परेका पुरेत अर्थात् हाम्रो अंशबन्डापछि तिनका भागमा परेका हामी जजमान थियौं । देवताजस्तो गम्भीर विषयबारे पुरेतका शब्द निर्णायक हुने नै भयो । आफूले निर्णय सुनाउँदा शुद्धाशुद्धि जे पर्ने थियो यसको असल-खराब पनि पुरेतकै भागमा पर्ने हुँदा पनि पुरेतका मुखबाट शब्द सुन्न अनिवार्य आवश्यकता थियो ।

बाल्यकालमा पोलियो-आघात भएर देब्रे खुट्टा पूरै लङ्गडो भएको घरणधीर पुरेतले घरतिरको बाटोमा अद्भुत किसिमले खोच्याउँदै मेरो बयान लिन थाले । देवता फेला परेको दिन, बार, घण्टा-मिनेट, आकाश र पानीका रङ्ग, चराचुरुङ्गीका बोली र ठीक त्यस बेला धोबीखोलामा डुबुल्की लगाउँदा मैले देखेर टिपेको हुँ कि खुट्टामा लटपटिएको थाहा पाएर टिपेको हुँ अनि हातमा लिएपछि पहिलो विचार केकस्तो उत्पन्न भएको थियो भन्ने सबै कुरा बुझेपछि धोती फेरेर पूजाकोठाभित्र पसी भट्टराई पुरेतले पहिले नयाँ देवतालाई सिंहासनमा नचलाई ध्यानसित चारैतिरबाट हेर्दै जाँचबुझ गरे । त्यो बिहानका नियमित पूजा सम्पन्न गर्न मेरा पिता नै

पूजाकोठामा सिंहासनअगाडि कुशासनमा बस्नुभयो ।

“मदनले फेला पारेको नयाँ देवताबारे के गर्ने त पण्डित बाजे ?”

“हजुर, मुहूर्त लक्षणका शुभाशुभ, शकुन र त्यसछिका परिवन्दहरू सबैमा विचार गर्दा र यसका रेखा र पारदर्शिताका लेखाजोखा गर्दा गङ्गाधर महादेव नै बाबुको हात परेको भन्नुपर्थ्यो तर ठ्याम्मै कुखुराको फुलजस्तो यसको आकृति र रङ्गले शङ्का पनि उत्पन्न गराउँछ । कुखुराको फुल आकृतिका कुनै शिवलिङ्ग आजसम्म कतै प्रादुर्भाव भएका छैनन् ...”

“त्यसो भए के गर्ने पण्डित बाजे ?”

“हजुर, आज्ञा भए एक पटक फेरि घोडैमा कुदेर गई पिताजीकहाँ सबै विन्ती गरेर निर्णयसिन्धु र आपस्तम्ब आश्वलायन गृह-सूत्र हेरेर आइहाल्ने थिएँ । अहिले नै पूजा गरिहाल्नुपर्ने केही छैन, मध्याह्नभन्दा यतै पारेर आज पूजा भैहाल्छ । भान्सा गर्न अलि अबेर हुने मात्रै त हो नि ।”

“हुन्छ त पण्डितबाजे, श्रीरङ्ग गुरुले आफ्नै श्रीमुखले निर्णय दिएपछि मेरा निम्ति वेदवाक्य भइहाल्यो । अहिलेसम्म गुरु पनि पूजाकोठैमा होइन र ? लौ घोडालाई कुदाइहालौं बरु । सयसलाई पनि फेरि सँगै लग्नु बेस ।”

नभन्दै एक घण्टा पनि बित्न नपाई पण्डित धरणीधर आफ्ना पिताबाट निर्णय लिएर फर्किए । नयाँ आगन्तुक देवतामा कुखुराको फुलको सादृश्य रहेको र मदनको जनैले तीन फन्का वेर्दा पनि यथावत् बसिरहेर द्विजत्व प्राप्त गर्ने प्रवृत्ति देखाएकोले यो त देवता महादेवको गङ्गाधर रूप होइन, भए पनि महादेवको कापालिक भस्मेश्वर रूप हुन सक्छ अतः तागाधारीद्वारा नित्य पूजानिम्ति अयोग्य भनी श्रीरङ्ग भट्टराईले निर्णय दिनुभयो ।

“कस्तो उल्लू काम गरेछ यो मदनले, कसो भस्मेश्वर कापालिकले कुनै नयाँ बित्यास पार्नेभन्दा पहिले थाहा भयो । अब के गर्ने भन्नुभयो त गुरुले ?” मेरा पिताले सोध्नुभयो ।

“अरु केही होइन हजुर, मदन बाबूले जनैले नबाँधेको भए हजुरको हातबाट त्यो दिन त्यही धोबीखोलामा त्रिपुण्ड्रधारी नीलकण्ठ महादेव खसेर अन्तर्धान भएछैं यो पनि हुने थियो । जे भयो भयो, यिनलाई चोखो बोहोतामा राखेर यो पूजाकोठाबाट आँगनको अम्बाको बोटको फेदमा लिएर पहिले सारौं । यहाँको नित्यपूजा सिद्ध्याउँ, त्यसपछि यिनको पूजा त्यहीं बोटमुन्तिर बसेर सिद्ध्याउँदै ‘यान्तुदेव गणा सर्वे’ र ‘गच्छ गच्छ ...’ भन्ने मन्त्रहरूद्वारा यिनमा जो छन् सो देवतालाई बिदा गरिदिऊँ र पशुपतिको ज्योतिमा विसर्जन गर्न बाहुन दाइको हात पठाइदिऊँ । पिताजीको त्यस्तै विचार छ ।”

मदन सुरुदेखिका ती सबै कुरा सुनिरह्यो, हेरिरह्यो अनि उसको देवता अशुभ ठहरिएर घरबाट बोहोतामा राखेर पहिले अम्बाबोटको फेदमा गोबरले

आएर बिदा भएको देवता/१७

लिपेर सारिएको अनि सेलाइदिन भनी रुमालमा मालासहित पोको पारेर पशुपतितिर पठाइएको रोईरोई हेरिरह्यो । तैपनि उसका पिताले उसको देवताको अलिकति भए पनि आदर त गरेकै थिए । रुमालमा पोको पारेर घरका ती भान्छे बाहुन पशुपति मन्दिरतिर हिँड्दा मदनका पिताले "हेर बाजे, बाटामा राम्रोसित चोखीनिती गरेर लग्नु, कसैलाई आफूले नछुनु । पशुपति मन्दिरमा पुगेपछि भैरो नाउँ लिएर मूल भट्टलाई सबै बिन्ती गरेर यो एघार रुपियाँ दक्षिणा पनि टर्क्याई... बाजेको जेठा छोराको रुद्रमतीको प्रवाहमा फेला पारेर सात दिनसम्म पूजा गरेको गङ्गाघर महादेवजस्तै भएकाले पशुपति महाप्रभुको ज्योतिमा नै सेलाइपाउँ भनी बिन्ती चढाउनु र त्यसरी सेलाएको हेरेर आई मलाई बताउनु भन्नुभएको छ भन्नु" भनी अह्नाएका सुनेपछि मदनको हृदय केही शान्त भएको थियो ।

एक महिना नबित्दै मदनका पितालाई भीमशमशेरले फेरि तीन महिना निमित्त उही डिल्लीबजार खोरमा थुने । आफ्नो पिता निमित्त खानदानमा राखेर दिउँसोको खाजा पुऱ्याउने काममा मदनले फेरि लाग्नुपर्थ्यो ।

मुकुट, वैशाख-साउन २०५०

प्यारी अपालालाई चिट्ठी

प्यारी मेरी अप्पु,

मेरी आकाश, मेरी पृथ्वी, मेरी हिमाल, मेरी कलम, मेरी अपाला कहाँ गइस्, तँ अचेल मलाई यहाँ एकलै र अन्योलमा छोडेर ? तँले यसरी माया मारेपछि म कसरी बाँचिरहुँला ? तँ त होस् मेरो जीवन, मेरो आशा र मेरी सपना, मेरी प्यारी आकाश !

मैले प्यारो गरेर तँमा हलो जोतेर बीउ छर्छु । तँ बाँझी थिइनस्, हँसिली, भरिली, पुष्ट तिघ्रा र भरिली दूधकी थिइस् तँ मैयाँ । तँले मलाई दिनुपर्ने मेरा सन्तानचाहिँ खोइ नि ? कि जन्माउँदै जन्माइनस् ? मेरो त्यो ऊर्जा, त्यो बल, वीर्य, मेरो प्रेम र स्नेह सबै रिता गए त मेरी माया, मेरी अपाला, मेरी संसार ?

मलाई सूचनै नदिई, मेरो अन्तिम चुम्बन नलिई मेरा निम्ति यो नेपालभरि मृदु मुस्कान नछरी मलाई छोडेर गएको ? किन ? किन यो माटोको मीठो, गिलो-गिलो, चिसो-चिसो, ताजा-ताजा, हरियो बास्नाबाट फर्किएर गएको ? म आउँदै थिएँ । आउँछु भनेर लेखेकै थिएँ आफ्ना चिट्ठीमा हरेक साता । किन हरेस खाइस् यसरी ? किन नर्कराज हेड्सको त्यो निर्जन शून्यतामा एकलै आफैमा विलीन भएर जीवन त्यागिस् मेरी अप्पु ? म ज्यूसको आज्ञा छ- फर्की फेरि पहिलेकै यो पृथ्वीमा तँ डिमीटरकी छोरी । तेरा सबै सुखदुःखमा म अडेकै थिएँ, सँगै हिँडेकै थिएँ । अन्त्यमा म तेरो परित्याग किन गर्छु र अप्पु ? मलाई विश्वास गरिनस् तँले । मेरो चुम्बन मात्र थापिस् । न्यानोलाई मात्र छामिस् । त्यसैले, ती सबै धरोहर फिर्ता बुझाउनुपर्ला भनेर त होइन एकलै हिँडिदिएकी मलाई यसरी रूढो, बौलाउँदो, वज्रहृदय, निराश छोडेर ?

तेरा निम्ति लेखेका मेरा कथा सुनाउनै बाँकी थिए । ती कथा तँलाई कति मन पर्ने थिए । ती राजकुमारीका वियोगका कथा, हास अल रशीदको त्यो जादु गलैचामा मेरो काखमा सुतेर आँखा चिम्लिएर सुनेकी थिइस् अनि आफैँ प्रेमविभोर हुँदै उठेर मलाई म्वाइँ खाएकी थिइस् तँले । आफ्नो जिब्रोले मेरो ओठ मुसादैँ त्यो कथालाई मेरो मुख र गालाभित्र चारैतिर दाँत र जिब्रोका कुनाकाप्चामा, घाँटीसम्मै

प्यारी अपालालाई चिट्ठी/१९

सुमसुम्याएकी थिइस् । म सम्मिन्छु । त्यो गलैचामा फेवा र वेगनास तालमाथि डाँफेचरीसँगै हामी उड्दै यता आउँदा मैले तेरो दूध खाएको थिएँ । विर्सिस् तैले "जीवनभरि तिमीलाई यसै गरी माया गरिरहनेछु, यसै गरी दूध खुवाउँदै हुर्काउनेछु, तिम्रा सन्तान जन्माइरहनेछु मेरो मन" भन्दै मलाई वचन दिएकी । गइस् मलाई यसरी तँलाई खोज्दै भौँतारिँदै संसारभरि आशाको गह्रौँ दुइगा बोकेर एकलै घुमिरहन, सिसिफसका श्रममा जीवनभरि थाकिरहन । यस्ती निठुरी त थिइनस् तँ । अहिले के भयो अप्पु ? बता न मलाई मेरी अप्पु !

सपना भनू भने नीदै छैन मेरो अप्पु । तँलाई नसुमसुम्याई, तेरो एउटा चुम्बन नपाई करोडौँ तारा जगमगाइरहेको यो कालो आकाशमुनि यो पृथ्वीको हरियालीमा कहिले कुन रात म एकलै निदाउन सकेको थिएँ र ?

तैपनि मलाई छोडेर गइस् अप्पु ! सके जान सक्छु भन्ठानेर टाढा गएकी होइनस् कि मलाई वियोगी तुल्याउन, ओखलमा अङ्गुराँ कुटेर रक्सीनिम्ति मलाई अमिल्याउन र मेरा सन्तानबाट मैलाई छुटाउन ? भैगयो जा, सक्छेस् भने रुनु टाढा जा । उत्तरका अरोराभन्दा टाढा जा, जा, पर जा । मेरा सफ्नासम्ममा अहिले नआ तँ मेरी अपाला । पारिजात र शिरीषको फूलभन्दा नरम थिइस् तँ, अहिले तँ नै बज्रभन्दा कठोर भइछस् मेरा निम्ति । ती कारुणिक आँखाले नहेर् यता अहिले अपा । जा, टाढाटाढा र रातको आकाशमा जून भएर आफ्ना अरू प्रेमीहरूका प्रेमलाई गाढा पार्न जा । भैगयो, मध्यरातमा आकाशका हीरा, पन्ना, नीलमका जगमगाहटमा त्यो गहिरो फराकिलो आकाशगङ्गाका नीलिमामा उभिएर तेरो सपनामा ज्योत्स्नालाई गनिरहनेछु, केलाइरहनेछु र म्वाइँ खाइरहनेछु म मेरी आपा !

जा अप्पु, फामागुस्ताको त्यो रातो किल्लामा डेस्डिमोनाको खोपीमा नरम पलडमा पर्खिराख् । डेस्डिमोनाउँ अब प्रसन्न र आनन्दी बसेस् । म आउनेछु आयागो भएर, तर तेरो घाँटी थिचन होइन नि मैयाँ ! त्यो रुमालको कथा आयागोले बताइसक्यो मलाई, अथेलोमा मर्नेभन्दा पहिले त्यो पलडबाट तँलाई आफ्ना यी बलिया पाखुरामा बोकेर यो संसारभरि नाच्नेछु म अब अप्पु । शेक्सपियरले त्यही त चाहेको थियो । तर त्यस्तै लेखन मात्र सकेको थिएन त्यस बेला । अहिले त्यो कथालाई मैले पूरा लेखें । तँ त्यही खोपीमा, त्यही पलडमा पर्खिराख् । जा, यहाँबाट टाढा जा अहिले । त्यो भूमध्यसागरमा पौडिँदै त्यसको पारि फामागुस्ताको रातो किल्लामा जा ।

तँ गइस् आपा । रुनै टाढा जान्छेस् भने पनि जा । तर त्यति टाढा जाँदा थकाइ लाग्छ भने नकुललाई च्यापेर सविताले फालहालेको रिडीको कृष्णतटसम्म मात्र जा र विरामी नकुल सुताइएको दुङ्गामाथि होइन कि पारिपट्टि जाईको ज्याडमन्त्रि पल्टिएर पर्खिराख् मलाई । तँलाई पाएर तेरो गोरो मुखमा रातो ओठलाई चुम्न, तेरा टनक्क परेको छाती सुमसुम्याउन । तेरो तिघ्रामा लडीबुडी खेल्दा ती पहेंला

फूल टप्-टप् गर्दै रहनेछन् र तेरा निम्ति नरम बिछ्यौना बन्नेछन् । म त्यहीँ आउनेछु मेरी अप्पु, जसरी समकी सविता रिडी पुगेकी थिई पैतालाभरि रगतपच्छे हुँदै ।

म त्यहीँ आउनेछु उच्च हिमालबाट बग्दै, आफूसँग कागबेनीदेखिका शालिग्रामको शीतल चोखो जलको कोमल बाछिटा उडाउँदै । त्यस बेला तँ वरु नरम निद्रामा रहेस्, कृष्णाका ती साना लहरमा आफ्नो न्यानो सासले रेसमी स्पर्शका फोहोरा पठाएर किनाराको जाई, फूल बिछ्यौनामा सुस्तरीसुस्तरी छम्किएर तँलाई ब्यूँकाउनेछु म । त्यहाँभन्दा टाढा नजा, यो हाम्रो माटोभन्दा बाहिर कतै नजा ।

थाहा छ अप्पु, अलकापुरीमा वियोगिनी यक्षी रिसाउँदा रामगिरि आश्रममा निर्वासनमा रहेको कालिदासको यक्षले आफ्नो छाप्रोबाहिरको ठूलो ढुङ्गामा गरेले आफ्नी रिसाएकी यक्षीको तस्विर कोरेर यक्षीको खुट्टा समाएर फकाउन खोजेको थियो । तर त्यो यक्षको दैव बाङ्गो बसेको हुँदा तस्विरमा खुट्टा समाउने बेलैमा त्यसका आँखा टलपलाउन थाले । तस्विर नै आँखाबाट धूमिल भइदिएर आफ्नी प्रियालाई त्यसरी पनि त्यो युवक भेट्न पाउँदैनथ्यो ।

मलाई थाहा छ मेरी अपाला, मलाई चाहिँ त्यस्ता पीर पर्ने छैनन् । तँ कुनै अलकापुरीमा बसेर मसित रिसाएकी हुने छैनस् । मैले गरेले ढुङ्गामा तेरो तस्विर कोर्नुपर्ने छैन । तँ त त्यही रिडीमा कृष्णापारि जाईको बोटमुनि पल्टिरहेकी हुनेछस् मलाई पर्खिरहेकी । अनि काखमा सिरान दिएर म तँलाई एउटा चुम्बनद्वारा ब्यूँकाउनेछु । तँ मेरो कण्ठहार बन्दै दस चुम्बन दिएर मेरो रिन तिर्नेछस् । कि होइन आपा ?

के भनेकी त्यस्तो टाढा गइसकैं भनेर सम्झ्नु र रूनुबाहेक अब भेट पनि छैन, चुम्बन पनि छैन भनेर ? के भन्न खोजेकी मेरी मैयाँ ?

तैँले मलाई छोडेर गएको नै भए मेरा बगैंचामा यी फल र फूलका बोट एक पटक ओइलाएर पात ढरेपछि अर्को वर्ष किन फेरि यसरी ढकमक्कै फुल्थे र लटरम्मै फल्थे नानी ? किन खेतभरि धान, गहुँ र जौ स्वर्णपुर, पहेंलपुर नै भएर हरेक वर्ष पाक्दै दाईं र ओसौनी गर्नुपर्थ्यो, किन खेतमा बीउ छर्नु र जोगाउनुपर्थ्यो ?

हरेक वर्ष तँ फर्की-फर्की आउँछेस् मेरा यी रमणीय बारीमा फल र फूल भएर, मेरा खेतमा बसेंन अन्नबाली भएर, मेरा हिमालमा ताजा हिमवर्षा भएर, मेरा कोसी, गण्डकीमा जीवनदायी पानीको बाढी उर्लिएर । मसित बिदा भएर गएको होइनस् मेरी अपाला, मलाई नछक्का यसरी, सक्तिनँ म तेरो वियोग सहन ।

मेरी आपा, म चारैतिर देखिरहेको छु तँलाई । तैँले पछ्यौरा ओढेकी यो नीलो आकाश फूलचैं बास्ना आउँछ मलाई । टाढाका यी मेरा पर्वत हरिया धान र कल्की हालेका मकैका हरिया बास्ना छर्छन् मेरा सामु । मेरा निम्ति र मेरी त्यो मालतीको न्यानो काख र छातीका बास्नालाई सम्झाउँछन् मलाई । यो देश नै मलाई आपा, तेरो सर्वाङ्गले सुवासित छन् । मेरा कलमबाट ऋरिरहेका यी शब्द,

परिश्रम गर्दागर्दा त्रस्त यी नेपालीका शुद्ध स्निग्ध पसिनामा तेरो हाँसोको सुवास पाउँछु म मेरी मैयाँ । अलि नजिक आइज, यहाँ आफ्नो मधुवासले मलाई नुहाइदे मेरी हृदयकी रानी ।

मेरी सानी पुतली तँ विशाल भएकी भए म हराउने थिएँ त्यतै कताकता । तँलाई माया गर्न जान्ने थिइनँ म यसरी ! कहाँ, कुन ठाउँमा छाम्ने थिएँ र स्वाइँ खाने थिएँ म तँलाई । म हराउने थिएँ तेरो विशालताभित्रै । त्यसैले तँ सानीलाई नै मैले प्यार गर्न सिकेँ र माया गर्ने पनि जताततै ।

मेरी मैयाँ, राम्रा से राम्रा, नयाँभन्दा नयाँ रीतिका पोसाक र गहना भिर्दा पनि तँ त नाइगै नै प्रियदर्शिनी छेस् मेरा निम्ति । हुन्छ रेसमी सारी र मखमली चोली लगा नत्र ब्लाउज र स्कर्टमा नै सुन्दरी देखा पर्नू, कर्कें आँखा लगाउँदै मुस्कुरी छर्दै लाज मान्नु तर ती गोरा उन्नत स्तनबाट अमृतरस बगाउँदै पनि रहेस् । साहित्य र कलाको रसास्वादन गर्ने मेरो स्वास्थ्य बढ्दै जाओस्, सलक्क परेका मेरा तिघामा अडेको आफ्नो फराकिलो गर्भबाट चोभार, हेटौँडा, वीरगन्ज, जनकपुर, विराटनगर, वटौलमा उत्पादन बढाउँदै लग् । भकारीहरू अन्नले भर्दै जा, सबै प्रसववेदना सहँदै जा । मेरो वीर्यदानलाई अर्घ दिँदै जा । डाँडाकाँडालाई थरीथरीका प्यारा राम्रा सन्तानले ढाक्दै जा । आफ्ना सन्तानलाई कवि, दार्शनिक, वैज्ञानिक, देशभक्त बनाउँदै जा । यो देशमा मेरा छोरा, ती आफ्ना सन्तानको मुख हेर्दै जा । तिनको पूजा गर्दै जा । नयाँनयाँ मन्दिरमा तिनका प्राणप्रतिष्ठा गर्दै जा मेरी अपाला । तँ आइज यता, हाँसिदे फेरि मेरा सामु । फेरि तँमा गर्भगधान गर्ने प्रबल इच्छा बढ्दो छ ममा अहिले अप्पु, मेरी प्रिया । तँ अमर छेस्, तेरो मृत्यु छैन कहिल्यै । त्यस्ता चिठी लेखेर यसरी नछका मलाई ।

मेरी अपाला, धेरैधेरै आशा गरेको थिएँ मैले तँबाट । काँधमा काँध जोरेर रगतसँगै रगत बगाएर, मुठी कसेका दुवै हात सँगै उचालेर सँगै उच्च आह्वान गर्दै, सँगै विजयनाद घन्काउँदै तगाराहरू सँगै भत्काउँदै, नयाँ सडकहरूसँगै खेल्दै, सँगै नाच्दै, गाउँदै, याक्ते, चुम्दै आनन्दका साप्ता गर्दै, सुत्दै, ब्यूँज्दै, हिँड्दै, रुँदै, हाँस्दै, उफ्रिँदै, सँगै सन्तान हुर्काउँदै हिँड्ने प्रतिज्ञा गरेकी थिइस् । तेरा पिताले त्यो दिन कन्यादान गर्दा र जन्तीका सामु मैले तेरो सिउँदोमा रातो सिन्दूर भरेर जन्माएका खोइ मेरा ती सन्तान ? हाजिर गरा ती सबैलाई अहिले यहीं ।

फिर्ता दे मेरा सन्तान मलाई । तँ आउँदिनस् अहिले भने भैगयो, जा नकरा, टाढा जा मबाट, सधैँनिम्ति जा, चुँडालिदे यो पुरानो मायाप्रीति । म आफ्नो नयाँ घर बनाउनेछु, नयाँ सन्तान आफैं हुर्काउनेछु । नयाँ बाली छर्नेछु र नयाँ भकारी आफ्नै मेहनतले भर्नेछु । म मर्द हुँ, स्रष्टा हुँ, यो संसारको मालिक हुँ । मेरा पाखुरामा शक्ति छ, रगतमा वीर्य छ, हृदयमा आशा र गिदीमा बुद्धि छ । परिश्रम र विचार गर्ने मेरा निम्ति सूर्यचन्द्रले पृथ्वीलाई जताततै उज्यालो राखेका छन् । तर

तँ ? नबिसी मेरी मैयाँ ! मेरी हृदयकी माया, मेरी सानी पुतली, तेरै निमित्त मैले आफ्ना ढुकुटीको ताल्चा खुला राखेको हुँ, धान र गहुँका बाली छुट्ट्याएको हुँ; रगतपसिना बगाएको हुँ र तँमा वीर्यदान गरेको हुँ । नठान् सानो मलाई, मानिस हुँ म, कोठाको ढिँगो म नभए कसले हेर्ने थियो तँतिर ? बिघुवी हुने थिइस् तँ बाँकी सहाराजस्ती, चिसी हिमालजस्ती, निर्जन अमेजोनको जङ्गलजस्ती, जीवनशून्य तिब्बतको नाङ्गो पहाडजस्ती, अर्थहीन अन्टार्कटिका महातापुजस्ती । ममा मात्र तेरो अस्तित्व, सौन्दर्य, प्रजनन र सौभाग्य छन् आफ्ना ! आफूलाई बुझ् र आइज मेरो सामु लाज मान्दै घुम्तो हालेर, नजा त्यति टाढा । जे भयो भयो, आइज मेरो अँगालोमा, एउटै कोमल चुम्बनले तताउनेछु तँलाई म फेरि, एउटै कठोर आलिङ्गनले बगाउनेछु तँ स्तनबाट साहित्य र कलाका अजस्रधार, एउटै समागमबाट जन्माउनेछु तँ सुन्दरतम सन्तान घरघरमा र आकाशमा सूर्यचन्द्र उदाइरहँदासम्म फेरिफेरि ।

थाहा पाइस् त मेरी अपा, मेरो मन्त्रका चमत्कारी, यति सानो चिट्ठी लेख्ता, यी शब्द अङ्कित हुँदै जाँदा सालले जताततै पुष्पवृष्टि सुरु गरे । शिरीष र असार ढकमक्कै फुल्न थाले । धानका बियाडबाट मखमली स्पर्शका मन्दवायु चलन थाले । तेरो वास्ना दिगन्त फैलियो । बगदादको रेसमी कार्पेट हाम्रो स्वागतमा फेरि आकाशमा तन्किएर उड्न तयार भयो । डाँफे र मुनाल गाउन थाले, गाउँगाउँ नाचन थाले । हलो-कोदालोका सुरमा गाउँगाउँ गाउन थाले । कारखानाहरूमा मेसिनका सिम्फोनी तरङ्गित भए । हिमाल पगिलए । कोसी-गण्डकी उर्लिए । मेरा बाल्यकाल फर्कीफर्की यतै आउन थाले । मेरा जीउभरि तेरा ताता चुम्बनका राता डाम भरभराउँदै उम्रिन थाले । कहाँ जान्छेस् तँ यस्तो सुन्दर संसारबाट ? मृत्यु, यहाँ पाप हो । जानु यहाँबाट निषिद्ध छ । बाँच्नु यहाँको आनन्द हो । उद्देश्य हो तेरो र मेरो बाँच्नु र जीवन । अप्पु, जान्छु नभन् । विरानो त्यो परदेशमा कोही चिन्नेछैन, सम्झिनेछैन तँलाई । रुने छैनन् कोही त्यहाँ तेरा निमित्त । आइज यहाँ मेरो काख रिक्तो राखेको छु तेरै निमित्त । मेरो सासको न्यानोमा निदाएर मीठा सपना देख् र आफ्ना नयाँ कथा हाल्दै मेरा यी इस्पाते पाखुरानिमित्त अशोकवाटिकामा रामका पाखुरा सम्झिने सीतासँगै त्यसै पीडित हुँदै कल्पिदै नबस् त्यहाँ, आइज यहाँ ।

हो अपु, घनघोर आँधीवेहरी चलिरहेछ । कालो मेघ गर्जिरहेछ । चटचाड चङ्किरहेछ । सर्वत्र प्रलयङ्कारी बाढी उर्लिएको छ । कतै दिशा देखिँदैन । चारैतिर थुनिएको छ । भूकम्प गइरहेछ । ज्वालामुखी फुटिरहेछ । नर्कबाट साक्षात् यमराजको उदय भएको छ । आकाशभरि अणुको ताण्डव चलिरहेछ । सेनाहरू मार्चमा छन् । तोपमा गोला भरिँदै छन् । किरिच तेर्सिएका छन् जताततै, आफ्ना गुँडमा परेवा त्रस्त छन् संसारभरि । थाहा छ मलाई । सबै देखिरहेछु म पनि । तैले केही भन्नै पर्दैन मलाई । मैरै अखबार छापिन्छु ताजा उम्लिरहेका डरलाग्दा रगतका राता मसीमा । थाहा छ मलाई, देखिरहेछु म सबै ।

प्यारी अपालालाई चिट्ठी/२३

यस्तै छ यो संसार यस बेला आपा । तँ मात्र नडरा र ममाथि भर परेर यहाँ यहीं आइज मेरो छेउ । चण्डमुण्डनाशिनी, शुम्भनिशुम्भमर्दिनी, रक्तबीजविनाशिनी, मधुकैटभ विजयिनी तैले किन डराउने ? चिरनिद्रामा महासागरका उत्तालतरङ्गमा सुतेको छैन कि म जागेको छु, उभिएको छु, म्बाई खाँदै तँलाई आफ्नो काँधमा मैले बोकेको छु, म तेरो साथ छु, तँलाई केको डर ? तँ मेरी आपा होस् । मेरो बाँच्नुको आनन्द होस् । मेरो इच्छा-उद्देश्य र परिपूर्तिमार्ग होस् । आइज यहाँ र सँगै लिएर आइज मेरा ती सन्तानलाई यहाँ मेरो छेउ ।

पर्देन, कुनै साइत चाहिँदैन, कुनै साइत देखाउनु पर्देन तैले मेरो छेउ आउन । तेरो आफ्नो घडी शुभ घडी हो, हाम्रा प्रत्येक मिलन शुभ मिलन हुन् मैयाँ । आइज नयाँ दुलही भएर लाज मान्दै मृदु उत्कण्ठता भएर, लालायित र नवअभिसारिका भएर यहाँ आइज । तेरो स्वागतमा तोरणद्वारमा हिजैदेखि पन्चबाजा बजिरहेछन्, मङ्गलगुन गुन्जिरहेछन् मैयाँ । कति भाग्यशालिनी मनमोहिनी तँ । मेरो द्वारमै तँलाई सबैको स्वागत रे ।

स्वागत छ प्यारी, तेरो शरीरबाट चलेको पुष्पगन्ध आइपुगे यहाँ । पहिलो उच्छ्वासको प्रथम लहरले मलाई विभोर पारिसक्यो अहिले नै । मेरा ओठ फरफराउन थाले— प्रतीक्षाका घडीले यसरी आफ्ना अन्तिम थोपा चुहाउँदै जाँदा । यही पत्रको पुष्पाञ्जलि लिएर ऋद्धिसिद्धिलाई दुवै छेउ उभ्याई तेरो दर्शनमा आफ्नो हृदयको ढोका खोलेर सूर्योदयका प्रथम किरणसँगै आउने तँलाई म आफ्ना अक्षर र शब्दले स्वागत गर्नेछु । आइज मेरी अपाला, मेरा सन्तानलाई पनि सँगै लिएर आइज । बाटाभरि कोठासम्म आफ्नो मुटुको रातो रङ्गमा आफ्नै परेलीले बुनेको रातो कार्पेटमा विचारका लावा भरिएका स्वागत छर्दै लग्न म पर्खिरहेछु आज ।

तेरै प्यारो र अभिन्न हृदय
'म'

मधुपर्क, भदौ २०५१

बितेका ती दिनहरू*

मेरो अक्षरारम्भ त भयो, तर व्यवस्थित पढाइको प्रबन्ध मेरा निम्ति गरिएन । बाल्यकालमा हाम्रो पुरेतखलकका धरणीघर भट्टराई पढाउन भनी दिउँसो आउनुहुन्थ्यो । हामी आठ-दस जना केटाकेटीलाई आफ्नो चारैतिर राखेर वर्णमाला, गोर्खाशिक्षा, अमरकोश, किङ्ग प्राइमरजस्ता खोलन लगाउनुहुन्थ्यो र 'ल पाठ घोक्, जम्मे !' भन्दै सबै केटाकेटीलाई एकएक पटक कान निमोठिदिएर आफूचाहिँ उड्न थाल्नुहुन्थ्यो । कोठाको ज्यालवाट पसेको घाम भुईँमा कहाँनर छ भन्ने चिह्न लगाएर पढाउन सुरु गर्नुहुन्थ्यो । अनि कोठाको घाम सदैँ एउटा ठाउँमा पुगेपछि 'ल, आजको पाठ मुखाम्र गरिराख्नु, भोलि सोध्छु नि; पाठ बुझाउन सकेनौ भने वालाई भन्दिन्छु । अनि सिस्नोपानी खानुपर्ला !' भनेर तर्साएपछि उहाँ आफ्नो घर फर्कनुहुन्थ्यो ।

त्यस्तो पढाइमा मैले रामः रामौः रामाः र आर-ए-टी-न्याट न्याट माने मुसा, अनि क्याट माने विरालोसम्म कनीकुथी पर्दैं । अंशबन्डा हुनु, नयाँ घर सर्नु, चन्द्रशमशेर मर्नु आदि सबै कुरा केही महिनाभित्रै हुँदै गएर रेलपेल बढेकाले भट्टराईले दुई ठाउँमा पढाउने कुरै भएन । त्यस कारण नोकरले काँधमा बोकेर मलाई पैतृक घरमा पढ्न लग्ने गर्थ्यो । केही महिनासम्म चलेपछि त्यो प्रक्रिया पनि बन्द भयो । नयाँ राजा भएका भीमशमशेर रिसाएपछि लक्ष्मणमणिको के लाग्थ्यो, छोरो मदनमणिको पढाइ रोकियो ।

अनि उनी (लक्ष्मणमणि) जे सबथे सम्झेको बेला 'हेर् बदमास ! नपढीकन हल्लिरहेको छ, ल किताबकापी ल्याएर पढ्न बस् !' भनेर हप्काउँदै सामुन्ने वसालेर दस दिनपहिले आफूले पढाएको पाठ सोध्दथे । मदनले पढेको भए पो पाठ बुझाओस् ! मिति पुगिहाल्थ्यो; खम्बामा बाँध्ने र चारै हातखुट्टा बाँधेर दलिनमा कुन्ड्याइदिने र सिस्नो, लट्टी र दाउराले समेत ठाटाउने काम सुरु हुन्थ्यो । च्याँसे छोरालाई त्यसरी बढी यन्त्रणा दिएको देखेर मदनकी आमा विरोध गर्दै सिस्नो, लट्टी,

* 'म फेरि जन्मन्छु' शीर्षकमा लेखकले आफ्नो जीवनलाई अडित गर्न सुरु गर्दाको एउटा अंश यहाँ प्रस्तुत छ ।

दाउरा खोस्न खोज्दथिन् । त्यसो गर्दा मदन त जोगिन्थ्यो, तर छोराले नपढेको कारणले उर्लेको बाबुको जम्मै रिस छोरीकी आमाका आङ, पाखुरा र तिघामा नीलडामका रूपमा अङ्कित हुन्थे ।

भीमशमशेरको तेत्तीस महिनाको आतङ्क त्यसै गरी काठमाडौँका सयौँ घरमा अङ्कित भएका थिए । बिहान-बेलुका चाकरीमा आउनेलाई दर्शन दिन हात्तीमा निस्कँदा भीमशमशेरका हातमा गाँजाका चिलिम हुन्थे । हौदाको पछाडि बसेर तिनको हुक्के गाँजाको चिलिम भर्दै दिने गर्थ्यो । भीमशमशेर आफूलाई रामभक्त भन्थे, तर कुनै पुराणमा महादेवले बाहेक रामले गाँजाभाङ्ग खाएको कुराको उल्लेख छैन ।

यति हुँदाहुँदै पनि हाँडीगाउँको घरमा मदनलाई पढाउन भनेर एक जना मास्टर राखियो । तर बिचरो मास्टर ! लक्ष्मणमणिलाई भीमशमशेरले डिल्लीबजार खोरमा थुने भन्ने थाहा पाउनासाथ उसले पढाउन मात्र छोडेको होइन, हाँडीगाउँबाट डेरै सरेर पाटन गइदियो ।

त्यस्तै चल्दाचल्दै एक दिन दरबार स्कूलमा मदन भर्ना भयो, त्यो पनि हजुरिया जर्नेलले प्रमाङ्गी गराइदिएपछि । तर दुवै महिनापछि नै स्कूलबाट उसको नाम काटिएछ । अनि भीमशमशेर मरेपछि फेरि हाजिरी लिँदा उसलाई बोलाउने गरिँदो रहेछ ।

त्यस्तो हुँदाहुँदै स्कूलमा मीनपचासको विदा भयो । १९९० सालको माघ २ गते नेपालमा (मुख्यतः काठमाडौँमा) महाभूकम्प गयो । एकान्नब्बे साल असारमा जम्ल्याहा छोरी पाउँदा मदनकी आमा मरेर फिर्ता जीवित आइन् । उनको उपचार गर्न भनी लक्ष्मणमणि पूरै परिवार लिएर आफ्नो ससुराली बनारस गए । भदौको अन्त्यतिर बनारसको सेन्ट्रल हिन्दू स्कूलको छैटौँ कक्षामा मदन भर्ना भयो । अर्थात् नेपालमा भुइँचालो गएवापत त्यसले बनारसमा दुई कक्षा माथि उक्लन पायो । कुरा त्यति मात्र थिएन । बनारस जानुको अर्थ मदनको निम्ति काठमाडौँबाट समग्र मुक्ति हुन गयो । त्यहाँ उसले नेपालमा जस्तो सबैबाट थिचिएर, तर्सेर, पिटाइ खाएर, राणाजीका यन्त्रणावारे सुनेर चारैतिरबाट कोप्चिएर बस्नु परेन । ऊ जे थियो, विस्तारै फक्रन पाउन थाल्यो । त्यो फक्रेको फूलबाट बास्नासमेत आउन थालेको उसका मामामाइजू र उनका छोराछोरी सबैले थाहा पाए । त्यत्रो ठूलो परिवारमा ऊ एकलो भानिज, सबैको खोलीको एउटा देउता हुन पुगेको थियो । बनारस पुगेको पहिलो सातादेखि नै उसले नेपाली मिसिएको हिन्दी बोल्न र लेख्न थाल्यो । स्कूलमा मास्टरलाई अङ्ग्रेजीमै जवाफ दिन सक्ने भएपछि त मामाहरूको सामुन्ने उसको फुर्ती असीम भएर बढ्यो । आफ्नो छोराको त्यस्तो कायाकल्प देखेर उसका पिता उत्तिकै खुसी भए ।

परन्तु परिवन्दले फेरि हस्तक्षेप गर्‍यो । लक्ष्मणमणि सपरिवार बनारसबाट वारा जिल्लाको आफ्नो मौजा बहुअरीमा बस्न एकान्नब्बे सालको माघको अन्त्यतिर

आए । त्यहाँ अट्ठाइस महिना बस्दा पनि मदनले स्कूल देख्न पाएन, केवल तराईका गाउँहरू देख्यो; खेतको धूलो सुँध्यो, आँपका रूखमा चढ्यो, पोखरीमा माछा माच्यो, परवानीपुर र परसौनीका पिठियाहाटको परिक्रमा गर्‍यो । रक्सौलको फौवन्जारको हात धान बेच्न लगायो; पर्सा र वारा मालअड्डामा लरखरायो, गयो । रक्सौल-अमलेखगन्ज NGR रेलको सफर गर्‍यो । मौजाछेउको जङ्गलमा विहार गर्‍यो । हैजा र विफरका महामारीको परिणाम देख्यो । गाउँगाउँमा डकैती र आगलागीको आतङ्क आफ्नै आँखाले देख्यो । तर स्कूलमा पढ्न भने पाएन । हुन त उसका बाबुआमाले रक्सौलबाट, मोतीहारीबाट र बनारसबाट समेत फिकाउने गरेको कुनै पनि पुस्तकलाई उसले छोडेन, एकान्नव्ये साल भदौमा बनारस पुगेपछि पढ्न थालेको हिन्दीको दैनिक 'आज' र अङ्ग्रेजीको दैनिक 'अमृत बजार' पत्रिका पढ्ने काम बहुअरी गाउँमा पनि कायमै रह्यो । 'आज' वाहेक वीरगन्जका दाही बाबू भन्ने बूढा वज्जाली कम्पाउन्डरले त्यहाँका वज्जाली परिवारका निम्ति फिकाउने गरेका 'अमृत बजार' पत्रिका को एक प्रति पनि बहुअरीमा आउन थाल्यो ।

बहुअरीमा मदनमणिलाई पढाउन भारत रक्सौलनजिकैको कनाना भन्ने गाउँका शिवनाथ श्रीवास्तव भन्ने एक युवक शिक्षकका रूपमा राखिएका थिए । तर ती गुरु र शिष्यबीच कुन कुरा कसलाई बढी थाहा छ भन्ने छुट्ट्याउन कसैको निम्ति पनि गाह्रो भएको थियो । फल के भयो भने छिमेककी राधा भन्ने मस्त तरुनीसितको प्रेममा मास्टरसाहेब लागे र ती मास्टरसाहेब राधालाई उसको नाकको बुलाकीले छोपेको ओठमा कसरी म्वाईँ खाँदा हुन् भनी मदन छक्क पर्न थाल्यो । एक दिन उसले त्यही कुरा शिवनाथलाई सोधेको पनि थियो ।

मदनको बौद्धिक विकास जहाँ भएको ठहर्‍याइए तापनि काठमाडौँले भने त्यसमा कुनै योगदान गरेको ठहर्‍दैन ।

उसका पिताले आफ्नो परिवार लिएर पत्नीको उपचार गराउन भनी जुद्धशमशेरमा बिन्ती चढाउँदा पन्ध्र दिनको विदा मागेका थिए । नेपाल फर्कने तिनको विचार थियो, तर पर्यावरणले तिनलाई सहयोग गरेन । दाजुभाइबीच कचिङ्गल, पारस्परिक लाञ्छना र अपमान अनि विपन्नता आदिले घेरेको समयमा राणामालिकहरूको चाकरीमा नगई नहुने स्थिति तिनको निम्ति असह्य हुन्थ्यो । त्यस कारण सरल हृदयका अति हठी र स्वाभिमानी तिनले आफ्नो सम्मानको निम्ति काठमाडौँलाई एक प्रकारले छोडि नै दिए ।

काठमाडौँ छोडेर बनारस गएको दुई सातापछि वाराणसीबाट दुई पटक काठमाडौँ फर्केका थिए, तर दुवै पटक तिनले वीरगन्ज र भीमफेदीबाट फर्केर वाराणसी पुग्नुपरेको थियो । त्यस बेलाको नेपाली समाजको तल्लो श्रमिक किसानसमूहमा जेजस्ता रहेका होऊन् तर माथिल्लो मध्यम र उच्च वर्गको समुदायमा, विशेष गरी अभिजात्य परिवारहरूभित्र पारिवारिक स्नेह, पारस्परिक सहयोगी

भावना र एकअर्कोप्रति सम्मानजस्ता मानवीय संवेदनाका कुराहरू केवल कृत्रिम शब्दावली र व्यवहारमा सीमित हुन पुगेका थिए । मदनका पिताको र उनीजस्ता अरूका त्यस्ता सबै परिवार त्यस्ता गम्भीर र निरन्तर सङ्घटको जस्तो अवस्थामा पुगेका थिए, जहाँ प्रत्येक प्राणधारी एक मात्र आफ्नो जीवन धान्ने र विकास गर्नेमा सीमित रहन्थ्यो । त्यस्ताहरू आफ्नो स्वार्थमा आफ्ना बाबुआमा, दाजुभाइ, पत्नी, छोराछोरी सबैलाई अथवा कसैलाई पनि कुनै खाडलतिर बढारेर पन्छाइदिन तत्पर हुन्थे । आफ्नो बाल्यकालमा मदनले त्यस्तै देखेको थियो; त्यस्तैबाट गुञ्जेको थियो र उसको बाबु भने त्यस्ता छैनन् भन्ने विश्वास गरेर आफू सन्तुष्ट र खुसी भएको थियो ।

अरू जे होस्, लक्ष्मणमणिले त्यसरी काठमाडौँ छोड्नाले मदनलाई हानि र लाभ एक समान र उत्तिकै भयो । हानि किन भयो भने समाजलाई भर्खर चिन्न थालेको समयमा आफ्नो समाजबाट दुई दशकको निम्ति ऊ उखेलियो । लाभ के भयो भने जहानियाँ शासनको चाकरी र निगाहमा आश्रित रहनुपर्ने दासत्वयुक्त, व्यक्तित्वविहीन सामाजिक पर्यावरणमा हुर्कनुसट्टा भारतको स्वतन्त्र र मुक्त सामाजिक पर्यावरणमा ठाडो शिर लगाएर उसले आत्मिक विकास गर्न पायो ।

वाराणसीको आफ्नो मावली मदनको निम्ति नयाँ थिएन । पाँच वर्षपहिले पनि ऊ त्यहाँ गएको थियो । त्यस बेला सरदार भगतसिंह, विदेशी वस्तु बहिष्कार, गान्धीजीको नुनसत्याग्रह, जुलुसप्रदर्शन, गोलीकाण्ड इत्यादि व्यक्ति र घटनालाई उसले घरअगाडिकै सडकमा देखेको थियो । त्यस बेला उसको निम्ति ती कुनै कुरा बुझिने विषय नै थिएनन् । ती सबैले निकै पछि गएर मात्र उसमाथि प्रभाव पारेका थिए । सन् १९३० को मङ्सिरमा वाराणसी पुगेको चौथो दिन मदन त्यस्तै छ वर्षको थियो । आफ्ना दौतरी मामाहरू र उस्तै दौतरी दाजुभाइहरू (मामाका छोराहरू) पढ्ने कोठामा ऊ लुसुक पसेको थियो । सबैका खेलौनास्वरूप र रमाइलो भानिज भएको मदनलाई सबैले प्यारो गरेर आफैँसँग बसाले । ती केटाकेटीहरू 'अङ्ग्रेज र भगतसिंह ?' भनी खेलिरहेका थिए । चारैतिर बसेका तिनीहरूबीच अङ्ग्रेजी दैनिक अखबार 'स्टेट्सम्यान' खुल्ला थियो । उमेरमा मदनभन्दा कान्छा उसका मामाले 'मदन ! तिमी भगतसिंहपट्टि कि भाइसरायपट्टि ?' भनी सोधेका थिए । विचरो मदनको निम्ति ती दुई नाउँको भ बुझ्नेवाहेक अरू केही कुरा थिएन । तैपनि भाइसरायमा अङ्ग्रेजी उच्चारण थियो, नेपालमा मदनले आफ्ना काकाकाकीहरूले अङ्ग्रेज र बेलायतवारे कुरा गरेको उसले सुन्ने गरेको थियो । एक रात कोठामा सँगै सुतेका बाबुआमाका कुराकानी सुनेर ऊ ब्यूँकेको थियो । उसका पिताले उसकी मातालाई लन्डन र पेरिस घुमाउन लैजाने वचन दिएर अङ्ग्रेज र फ्रान्सेलीहरूवारे अनेक किसिमका कुराहरू सुस्तरीसुस्तरी गरेको उसले सुनेको थियो । त्यसैको प्रभावले 'भायसराय कि भगतसिंहपट्टि ?' भनी सोधिनासाथ उसले आफू भाइसरायपट्टि

भनी सरल जबाफ दियो । त्यसको परिणाम 'ए... यो पहाडी भोटिया, यो भाइसरायपट्टि ? गोद् यसलाई' भन्दै तीन-चार जनाले मदनमाथि मुड्की बर्साउन थाले । केही नबुझेको मदन आश्चर्यमा पर्नु र रनुवाहेक अरु के गर्न सक्थ्यो र । त्यसैले ऊ रोयो पनि । त्यसै बेला 'नेपालको इतिहास' भन्ने पुस्तकका लेखक अम्बिकाप्रसाद उपाध्याय- मदनका जेठा मामाका पोष्यपुत्र राजेश्वरीले, 'होइन, होइन' भन्दै सबैलाई रोके । 'किन होइन ?' भनी मुड्की हानिरहेका मामाका छोराहरूले सोध्दा राजेश्वरीले 'यो कोठामा मदन पस्दा अखबारमा कुल्चेको थियो, त्यो अखबार अङ्ग्रेजको हो नि ! त्यस कारण मदन भाइसरायपट्टिको भन्ने कुरै आउँदैन' भनी कुरा ठिक्क पारेर मदनलाई जोगाएका थिए । त्यस बेला विदेशी वस्तुको बहिष्कार गर्ने आन्दोलनमा मदनकी आमा र माइजूहरूले पनि सडकमा हिँड्दा भारतीय जनताको खप्की खानुपरेको थियो, किनभने विश्वनाथमन्दिरमा दर्शन गर्न बग्गीबाट दशाश्वमेधको सडकमा विश्वनाथगल्लीनेर ओर्लँदा ती सबै नारी बेलाइती रेसमी पछ्यौरा ओढेर स्वर्गका परीधैं सिँगारिएका थिए । ती पाँच नारीलाई देहनासाथ तिनका शृङ्गारप्रसाधनका वस्तु ब्रिटिश उत्पादनका हुन् भन्ने ठहर गरी सडकमा जम्मा भएको भीडले उनीहरूका मुख र जीउभरि चारैतिरबाट थुकेका थिए । त्यो देखेर मदन तर्सको थियो । भीडकाहरूले ती नारीका जीउ त छोएनन्, तर 'बेलायतमा बनेका ती पछ्यौरा जीउबाट फिकेर सडकमा फ्याँक्नुस्' भन्दै उनीहरूलाई बाध्य तुल्याए । साथै 'अवदेखि बेलायती साडी पहिरेको देखेमा नाङ्गै फर्कनुपर्ला' भन्ने चेतावनी दिँदै ती पाँच पछ्यौराको डङ्गुरमा आगो लगाइदिएको मदनले देखेको थियो ।

बनारसको त्यस मूलसडकमा त्यस बेला भएका कैयौँ गोलीकाण्डमध्ये एउटा उसकै मावलीको ढोकाअगाडि भएको गोलीकाण्ड मदनले आफ्नै आँखाले देखेको थियो । यो कुराचाहिँ सन् १९३५ मा लक्ष्मणमणिले परिवारलाई वाराणसी लिएर गएको बेलाको थियो । त्यसपछि लक्ष्मणमणिको परिवार बारा जिल्लाको बहुअरीमा आएर बस्यो । तर अखबार पढ्ने क्रम भने चलिरह्यो । त्यतिखेरको अखबारका मुख्य शीर्षकहरूमा जर्मनी र इटाली हुन्थे । 'इटालीले अक्सिसिनियामाथि आक्रमण गर्‍यो', 'इथियोपियाबाट सम्राट् हेलेसेलासी भागेर युरोप गए', 'उता चीनभित्र जापान अधि बढ्दै गयो' इत्यादि । गाउँका धनीमानी र भारत घुमेका वैजनाथ अहीर र दशरथ कुर्मीजस्ता जेठरैयतहरू ती विश्वघटनाबारे लक्ष्मणमणिसित कुरा गर्थे । पिताले बताउन बाँकी रहेका कुरा वा पिता अनुपस्थित रहँदा 'अमृत बजार' पत्रिका पढेर आफ्नी मातालाई वा गाउँका ती किसानलाई बताउने काम मदनको हुँदै गयो । तराईका ती किसानहरू कति शुद्ध, सोफा र सरल थिए- मदन हेर्दै र बुझ्दै गयो । जमिनदार, साहू र पटवारीका छायादेखि तिनीहरू तर्सन्थे, नत्र भने तिनका परिश्रम, तिनका प्रसन्न मुहार, तिनका निस्पृहता र निर्लोभताका

अचम्मका घटनाहरू ती सत्ताइस महिनाभित्र मदनले अनगिन्ती पटक देख्यो । ती किसानका छाप्रा, घैंटा, जाँता र हलो, तिनका खेत र आँपका बगैँचा, गाउँछेउमा केराबारीबीच साधुको एउटा कुटी, गाउँको अर्को छेउमा पीपलबोटमुन्तिर वरम बाबा र माईका थान, अर्थात् ती थानमा वरम र माई भनी राखिएका माटाका डल्ला सम्भवतः नवपाषाणयुगदेखि संवत् १९९१-९३ सम्म सबै उस्तै थिए ।

सत्ताइस महिनासम्म तराईको भोजपुरी बोल्ने त्यस गाउँमा बस्दा मदनले सबैभन्दा रमाइलो मान्ने दुईओटा घटना हुने गर्थे । फागुन सिद्धिदानसिद्धिदै र वैशाखको आधाआधीसम्म चल्ने पश्चिमा हावाले ल्याउने आँधीवेहरीसित ऊ असाध्यै रमाउँथ्यो । त्यस्तो आँधीवेहरी नआएको बेला उसले रमाउने अर्को घटना गाउँका छिमेकी नारीहरूबीच ऋगडा र भनाभन हुने गर्थे । ती आँधीवेहरी जस्ता र जति डरलाग्दा हुन्थे, त्यस्तै डरलाग्दा गाउँका दुई नारीबीचका ऋगडा हुने गर्थे । जलवायुविज्ञानलाई थाहा भए तापनि सामान्य मानिसलाई आँधीवेहरी आउने मौसमहरूबाहेक तिनका वास्तविक कारण थाहा हुँदैनन् । त्यसै गरी आँधीवेहरीका भाषा पनि हरेक पटक त्यस्तै नयाँ प्रकारका हुन्छन्, जुन सामान्य मानिसले बुझ्न सक्तैनन् । गाउँका नारीले ऋगडामा एकअर्कालाई गाली गर्दा प्रयोग गर्ने भाषा र ती भाषामा निहित भाव सबै नै सृजनशील साहित्यकारका रचनामा कै नयाँ प्राण, नयाँ शृङ्गार र नयाँ नवरसयुक्त हुने गर्थे । ती सबै गालीको केन्द्रबिन्दुमा यौनक्रिया, रतिराग र नारी र पुरुषका जननेन्द्रिय अनिवार्यतः रहन्थे । ती केन्द्रीय वस्तुसित सम्बद्ध मनोभावले परिपूर्ण गाली गर्दा तिनका कल्पनाशीलता, उपमा र अन्योक्ति सबै प्रकारले नित्य नवीनतायुक्त रहने गर्थे । ऋगडा गरिरहेका दुई नारीका चारैतिर उभिएर सुनिरहने चालीस-पचास बाल, वृद्ध, युवा नरनारीलाई निश्चय नै गालीका ती शब्दप्रति घृणाभन्दा सहानुभूति र सन्तोष हुँदो हो । सके तिनीहरू ती गालीमा आफ्नो गाउँको जीवनको वास्तविकता प्रकट भएको अनुभव गरेर यथार्थवादी साहित्यका पक्षधर क्रान्तिकारीहरूजै तृप्त पनि हुँदा हुन् ।

सुरुको पहिलो महिनामा मदनले ती ऋगडा र गालीको मर्म बुझ्न सकेन-उसले भाषा बुझ्न सिकेको थिएन । पछिपछि उसले भाषा बुझ्दै गयो, अनि आनन्दित पनि हुँदै गयो । आफ्नो मौजा रहेको थारूगाउँको एउटा बूढाले आफ्नो वर्षदिनको नातिलाई काखमा लिँदै- 'देख त है बुर्चोदीका के डै हसता !' तथा अर्को गाउँकी बूढीले आफ्नी बुहारीले काममा अल्छी गर्दा 'फाँट उपारेके आवता, गोरु के सानी पानी करे मन नहीं खे लागत ?' भनेकी सुनेपछि मदनले मैथिलीशरण गुप्तको कवितासङ्ग्रह पढ्न छोडेर त्यस गाउँका नरनारीका कथा पढ्न थाल्यो ।

ती गाउँमा आगलागी र हैजा तथा विफरका महामारी चल्दा गाउँलेहरू आफ्नो भाग्य भनेर कसै गरी सहन्थे । घरमा केटाकेटी, बूढाबूढीको मृत्यु हुँदा तिनले मृत्युलाई साह्रै सरल किसिमले लिने गरेका र त्यस्ता मौकामा रुँदा पनि

औपचारिकताको निमित्त मात्र डाँको छोडेका हुन् भन्ने कुरा मदन प्रस्ट बुझ्थ्यो । ती गाउँलेका वास्तविक पीडाचाहिँ जमिनदारी कचहरीमा मालपोत बुझाउँदा, ऋण-तमसुकमा ल्याच्चे लगाउँदा र खलियानमा दाउनी औसाउनी गरेको धान भाग लगाएर ऋण तिर्दा प्रकट भएको मदनले देखेको थियो ।

त्यस्तै एक दिन उसले अचम्मको घटना देख्यो । परसौनीबजारतिर जाँदा आली छोडेर गाडाको बाटोमा उक्लेपछि अर्थात् परसौनीको निकै नजिकै पुग्दा सडकछेउको एउटा आलीमा एउटा लाठे वाल्ले परेर उभिरहेको र एउटी नारी टुकुक्क बसेर त्यसको घुँडामा छाँद हाल्दै घुम्टोले मुख छोपेर केही बोल्दै उच्च आवाजमा रोइरहेकी उसले देख्यो । त्यो के भएको हो मदनले केही बुझेन । बजार गर्ने र बजारमा माल बेच्नेहरू परसौनीतिर गइरहे । मदन पनि गइरह्यो । त्यो छाँद हालेर रोइरहेकी नारीतिर फर्कीफर्की उसले कैयौँ पटक हेर्‍यो । अनि त्यो मानिस आफ्नो खुट्टा छुटाएर किन भागेन भनी मनमनै विचार गरिरह्यो ।

परसौनीको पिठियामा पनि त्यस्ता दुईओटा र अन्य तीन ठाउँमा दुई-दुईओटी नारीले बजारछेउ बसेर एकअर्कोलाई अँगालो हाली सप्कोले एकअर्काको टाउको र मुखलाई ब्रतबन्धमा बटुकलाई मन्त्र सुनाउँदा र्छै घुम्नुछ छोपेर तर उच्च स्वरमा बिलौना गर्दै रोइरहेको उसले देख्यो ।

पुरुषलाई छाँद हाल्ने, नारीलाई त्यसरी अँगालो हाल्ने गरेर त्यस्तो बिलौनायुक्त शब्दमा अलापविलाप गर्दै रुने दृश्य देखेर विस्मित मदनले हाटबाट फर्केपछि आफ्नो हरूवालाई त्यसबारे सोध्यो । हरूवाले उसलाई बताएअनुसार दुलाहाघरकी नारीले माइतीघरका दाजुभाइ, दिदीबहिनी वा नजिकका नातागोतालाई त्यसरी सडकमा वा बजारमा भेटेपछि छाँद हालेर अथवा अँगालो हालेर र्छै पतिघरमा आफूले भोगेका पीडा र दुःखबारे बताउन थाल्छन् र त्यसै गरी माइतीपट्टि (विशेष गरी नारीहरू) ले पनि ती पीडाप्रति र्छै सहानुभूति प्रकट गर्दै माइतीपट्टिका पीडाका घटनाहरूबारे बताउँछन् । पुरुषलाई छाँद हालिएको छ भने माइतीपट्टिको हो भन्ने निश्चित रहन्छ । त्यस बेला पुरुष सुनि मात्र रहन्छ र नारी बिलौना मात्र गरिरहन्छे ।

ती सबै सुनेर मदन द्रवित भएको थियो । त्यसै पनि कमलो मनको किशोर उसले तराईका गाउँका नारी र पुरुषका ती पीडाहरू सर्वव्यापी रहेको देख्यो । ती पीडा र दुःखान्त स्थिति तराईका हरियाली धानका सुगन्ध, तापले तातेको खेतमा असारको पहिलो वर्षाको पहिलो दर्को परेपछि उठ्ने माटोको टर्पो, कट्मिरो, असजिलो-मीठो सुगन्ध, धानकटनीपछि पुरुषहरूका विरहगीत र नारीका छठ, जाटजेटी दाहा आदि मेलाका आनन्दमा सन्तुलन भएको उसले अनुभव गर्‍यो । सबैभन्दा सन्तुलनकारी भएर ती किसाननरनारीमा उठ्ने ऊर्जा तिनले खेतमा गर्ने परिश्रम, तिनका सहनशीलता र आफ्ना गाईबस्तु तथा खेतबारीप्रति तिनका स्नेहबाट उत्पन्न हुने गरेको मदनले बारबार बुझ्ने गरेको थियो ।

चौरान्नव्ये सालको असारमा मदनका पिताले आफ्ना पितामहको सेवा गर्दै व्यवस्थित पढाइ गर्नका निम्ति उसलाई वाराणसीमा आफ्ना पिताछेउ पठाइदिए । त्यति बेला भर्खरभर्खर पन्ध्र वर्ष लागेको मदनले अतिप्रसन्न र आनन्दित भएर त्यो रक्सौलदेखि वाराणसीसम्मको तेइस घण्टाको रेलयात्रा सम्पन्न गरेको थियो । थर्ड क्लासको रेलभाडा तीन रुपियाँ एकाना तिर्नुपर्ने, सुगौली, मुजफ्फरपुर र सोनपुरमा ट्रेन बदली गर्नुपर्ने, बनारस छाउनी स्टेसनमा ओर्लेपछि एकका चढेर पितामह वसेको घरसम्म पुग्नुपर्ने जस्ता कामलाई मदनजस्तो आद्योपान्त कोर्काली केटाले निकै रमाइलो मानेर साहसका साथ सम्पन्न गरेको थियो । वाराणसी पुगेको पर्सिपल्ट दुई किलोमिटर टाढाको 'कटिङ मेमोरियल हाइ स्कूल' भन्ने क्रिस्चियन मिसन स्कूलको आठौँ कक्षामा ऊ भर्ना भयो । त्यस स्कूलमा दुवनाथ उपाध्याय भन्ने एक नेपाली युवक शिक्षक रहेका हुँदा तिनले उसका पितामहका ऊ र अर्का एक नातिलाई त्यस स्कूलमा राखिदिएका थिए ।

स्कूल स्थापित भएको एक शताब्दी पूरा भयो होला, आफ्नो त्यो स्कूल अर्जे पनि छँदै छ । त्यहाँ छात्रहरूलाई मध्यान्तरमा खाजा दिने चलन थियो । केकै खान दिने चलन छ भनी मास्टर दुवनाथसितै उसका पितामहले सोधेका थिए । परिणाम के भयो भने, क्रिस्चियनहरूले छोएका, तर आफूले खाएमा जात नजाने जस्ता वस्तुवाहेक जात जान सक्ने वस्तु नखान मदनलाई उसका पितामहले निकै कडा चेतावनी दिएका थिए अर्थात् 'भिजाएको, पकाएको, गिलो इत्यादि कुनै कुरा नखानू, बिस्कुट, भुटेको चना, नछोडाएको फलफूलजस्ता कुरा मात्र खानू, दिएका कुरा लिन्न नभनी हातमा लिनु, तर नखाई मीठो लागेन भन्दै सुटुक्क कुनै साथीलाई दिनु' भनी उसका पितामहले उसलाई आदेशहरू दिएका थिए ।

मदनले स्कूलका तिनै खाजाको कारणले कूट वोल्न सिक्यो । उसको कक्षामा तीन जना क्रिस्चियन, आठ जना मुसलमान र पैँतीस-चालीस जना हिन्दू केटाहरू पढ्ने गर्थे । ती सबै मिलेर त्यहाँको खाजा खाने गर्थे । विहानै (छ वजे) देखि भोकै स्कूल आएको मदन अरू हिन्दू केटाहरूले सबैसँग मिलेर खाजा खाएको देखेपछि भोक लागेको बेला हातमा परेको खाजा आफूले नखाने कुरामा उसको चित्त बुझ्दैनथ्यो । ऊ सबैसँग मिलेर स्कूलको खाजा खान्थ्यो । घर फर्केपछि त्यसलाई आज के खाइस् भनेर सोधिन्थ्यो । खान हुँदैन भनिएको कुरा खाएको दिन 'आज दुइटा केरा खाएँ अथवा आँप खाएँ कि त भुटेको चना खाएँ' भनेर उसले टार्ने गरेको थियो ।

अनि मनमनै मदन विचार गर्थ्यो र हाँस्थ्यो ।

तीन वर्षपहिले सेन्ट्रल हिन्दू स्कूलमा पढ्दा सबै छात्रहरू आफ्ना कक्षाअनुसार लाइनमा उभिएर "वन्दे मातरम् सुजलाम् सुफलाम् सस्यश्यामलाम्..." भन्ने देशभक्तिगीत गाएँ कटिङ मेमोरियलमा चाहिँ टाउको निहुराएर दस मिनेट क्रिस्चियन

धर्मोपदेशका प्रवचन सुनेपछि अन्तमा सवैले पादरी हेडमास्टरको स्वरमा स्वर मिलाएर 'आमीन !' भनी चिच्छ्याउनुपर्थ्यो । क्रिश्चियन धर्मको त्यो बाइबल प्रवचनको अन्त्यमा पादरी हेडमास्टर इशुले दिएको उपदेश 'सेरमोन अन माउन्ट' वाट कुनै दुई वाक्य अवश्य पढ्थे । अनि छात्रहरूले 'आमीन' भन्नुपर्थ्यो ।

खानेकुराबारे मदनसित घरमा त्यसरी सोध्ने गरिए तापनि इसाई प्रार्थना गर्ने गरेको बारे भने उसलाई न कसैले सोध्यो, न उसले कसैलाई केही बताउने गर्थ्यो । अर्वाचीन हिन्दू धर्म यस्तै खानेलाउने कुरामा मात्र अडेको छ पनि ।

वनारसको उक्त स्कूलमा पढ्दा नै पितामहले नातिहरूलाई संस्कृत पढाउन घरमै एक जना विद्वान् पण्डित र उनीहरूको स्वास्थ्य र शरीरलाई पुष्ट राख्न मद्दत गर्नका लागि एक घण्टा कुस्ती सिकाउन महिनाको दुई रुपियाँ दिएर एक पहलमान राखेका थिए । पहलमान स्कूल विहानको हुँदा साँझमा र स्कूल दिउँसोको हुँदा बिहानै आउँथ्यो । नौ जना नातिहरू पहिले सानासाना कोदाला लिएर घरभित्रैको चौरमा रहेको अखडाको माटो पल्टाएर डल्ला फोरी सम्म्याउँथे । त्यो पहलमान मदनकै उमेरको आफ्नो छोरो पनि लिएर आउँथ्यो । अखडामा उत्रन सवै जना हनुमान्को जस्तो रातो बनारसी पहलमानी जाँघिया लगाउँथे र पालेपालो पहलमानसित कुस्ती खेलन जान्थे । त्यो पहलमान कुस्तीको दाउ सिकाउँथ्यो । अखडाको कुनामा उभ्याएर 'ल, आऊ' भनी मदनहरूलाई बोलाउँथ्यो । उनीहरू हानिएर त्यसतिर दौडेपछि आफ्नै ठाउँमा उभिरहेको पहलमान आँखा झिमिक्क गर्न पाउँदानपाउँदै कुन बेला कसरी उसलाई समातेर अखडामा उतानो पारिसक्थ्यो । त्यति गरेपछि आफ्नो त्यस दाउको फाइदा बताएर देखाउँथ्यो ।

मदन र उसका आठ दाँतरीलाई पहलमानले पछारेपछि तिनीहरू सिकाइएको दाउअनुसार अखडामा पहलमानको छोरोसित, अनि आपसमा कुस्ती लेख्न थाल्थे । त्यसरी कुस्तीको कार्यक्रम पूरा हुँदा ती नौ जना केटाहरू पहलमान र उसको छोरो गरी एघारै जना एकअर्काको जीउमा तोरीको तेल दल्न थाल्थे । तेल दल्दादल्दा थाकेपछि अनि तेल छोडेर एकअर्काको जीउमा अखडाको माटोले दल्थे । माटो दल्दादल्दा तेल सुकेर जीउबाट माटो ऋरेपछि पहलमान र उसको छोरो एउटा रातो गम्छा कम्मरमा बेरेर र अर्को रातो गम्छा कुममा हालेर जान्थे । मदनहरू सबै आफ्ना गम्छा बेरेर धारामा साबुनले नुहाई जाँघिया (कट्टु) सुकाउँथे ।

वाराणसी पुग्दा ज्वालामुखी फुटेरै गर्मी बढेको थियो । स्कूलमा नाम लेखाएको चौथो दिन अर्थात् वाराणसी पुगेको एक साता पूरा नहुँदै मदनका दुवै पिँडौलाभरि र पाखुरामा गर्मीका घाउहरू निस्कदै गए । घमौरा त वाराणसी पुग्नुभन्दा पहिले सोनपुरमा रेल बदलेदेखि नै भरभराएर निस्कन थालेका थिए । घमौरा, अनि हातखुट्टामा घाउले नपुगी चर्को ज्वरो पनि आएर ऊ पाँच दिन बिछ्यौना परेको थियो । बनारसमा सुरु मेदेखि मध्य जूनसम्म निकै भुङ्गालो गर्मी

फुट्ने हुन्छ । तर जुलाईको दोस्रो साता चल्दा त्यो घटिसकेको हुन्छ । परन्तु पहिलो वर्ष भएको हुँदा मदनले निकै नै दुःख पायो । कोठामा प्रचण्ड गर्मी भएर धारामा नुहाउन जाँदा जीउमा थाप्न नसकिने पोल्दो पानी आउँथ्यो । अनि, केही नलागेर चालीस हात गहिरो इनारको चिसो पानी आफैँले तानेर नुहाएपछि पन्ध्र मिनेटको निमित्त मदन शीतल पाउँथ्यो ।

दस-वाह्र दिनभित्रै मदनले त्यस गर्मीलाई धान्न मात्र थालेन बरु त्यसमा रमाइलोसमेत मान्न थाल्यो । दिउँसो साढे एघारदेखि एक बजेसम्म अर्थात् डेढ घण्टाजति डरलाग्दो 'लू' चल्छ, त्यस बेला निस्कन हुँदैन भन्ने थाहा पाएको हुँदा त्यो समयबाट मात्र जोगिएर अरु बेला ऊ कामीको आरनको तातो हावाजस्तोमा पनि निकै रमाएर हिँड्ने गर्न थालेको थियो ।

गर्मीको त्रासलाई त उसले यसरी बिसिँदिएको थियो, परन्तु उसको जीवनको पहिलो र नयाँ दुर्घटनाको तालमेल भने सुरु भइसकेको थियो । छोरालाई बनारस पठाउँदा शिक्षा पाओस् भनेर मात्र होइन कि आफ्ना पितामहसित बुद्धिचाल पनि खेलिदेओस् भन्ने उद्देश्यले समेत मदनलाई त्यहाँ पठाइएको थियो । पासा नत्र बुद्धिचाल खेल्ने साठी वर्ष लामो लत लागेका काशीनाथ आचार्यले काशीवासमा रहँदा महिनाको सय रुपियाँ दिएर रोजको दुई घण्टा पासा खेलिदिन मच्छेगाउँका एक वृद्ध ब्राह्मणलाई आफूसित राखेका थिए । त्यस्तो देखेर मदनका पिताले "बा ! मदन निकै राम्रोसित बुद्धिचाल खेल्छ, आज्ञा भए त्यसलाई पठाइदिन्छु । बाका पाउमा बसेर पढ्छ पनि, बुद्धिचाल पनि खेल्छ, जो आज्ञा" भनी गाउँ फर्केर मदनलाई पठाइदिएका थिए ।

वाराणसी पुगेर विरामीबाट उठेपछि मदनले बुद्धिचाल खेलन पितामहछेउ जानुपथ्यो । चौध वर्षमा चलिरहेको मदन त्यो खेलमा निकै खप्पिस भइसकेको थियो । उसका पितामह काशीवास गर्न गएका थिए भन्नेबाटै तिनको क्षमता घटिसकेको अनुमान सहजै गर्न सकिन्थ्यो । खेलमा उमेर र क्षमताको अन्तराल प्रस्ट हुँदै जाँदा मदनको निमित्त सङ्कट बढ्दै गयो । जीवनमा कुनै विषयमा कहिल्यै हार्न नजानेका ती वृद्ध पितामहलाई नातिबाट हार्दा असह्य हुने गरेको देखेर मदन खेलमा आफैँ हार्ने गर्न थाल्यो । आफूले हराउनु एउटा कुरा हो, विपक्षीले जानेर हारिदिएको हो भन्ने बुझेकोबाट आउने विजयभाव फन् तीतो हुने गर्छ । 'थो थाङ्गोमा मुत्त नछोडेको पाजीले मलाई जिताउने' भनी मदनका पितामह त्यसै कड्कन्थे । जित्न पनि नहुने, हार्न पनि नहुने, अब के गर्ने ! यस्तो देखेपछि मदन त्यो खेलमा जानै छोड्‍यो । तर उसका पिताले उसलाई बुद्धिचाल खेल्नै भनी आफ्ना पिताछेउ पठाएको हुँदा नखेल्ने अनुमति पनि उसलाई थिएन । त्यसैले वाराणसीका सुरुका बुद्धिचाल खेलका ती सात महिना मदनको जीवनको घटना मात्र होइन, दुर्घटना नै बने । त्यस अन्तरालमा उसले तीन पटक आत्महत्या गर्ने चेष्टा गर्‍यो,

तर परिवन्दबाट ऊ जोगियो तापनि उसको दृष्टिक्षमता बिग्रेर आँखा प्रभावित भए । लघुताभास र हीनताबोधको पहाडमुन्तिर ऊ किचियो । शारीरिक यातना किञ्चित् तर मानसिक यातना भने प्रचण्ड—उसका पितामहका पद्धति त्यस्तै थिए ।

बुद्धिचाल खेलमा हारजितको कुरा मात्र रहेनछ । कलकत्तामा उच्चशिक्षाप्राप्तहरूको परिवार थियो तापनि एक प्रकारले 'टुप्पोबाट पलाएको' भन्न हुने त्यो मणिखलकले आफ्ना अति पछौटे संस्कारबाट मुक्ति पाइसकेको थिएन । त्यस परिवारका अधिकांश सदस्य निजात्मकतामा केन्द्रित थिए । वाराणसीमा मदनप्रति उसका पितामहको विस्फोट त्यस्तै पारिवारिक संस्कृतिको आत्मनिवेदन जस्तो थियो । मदनका पितामहले आफ्नो जीवनको अन्त्य हुँदा केही घण्टापहिले उसकै सामुने रुन्दै त्यसै कुरालाई स्वीकार पनि गरेका थिए ।

मदनलाई वाराणसी पठाउनुभन्दा पहिले नै उसका पिताले आफ्नी हुने जेठी बुहारी रोजेर एक प्रकारले वाक्दान नै पनि गरिसकेका थिए । पितामह नखसेका भए त्यही माघ वा फागुनमा मदनको बिहे हुने थियो । तर पितामहको मृत्युले गर्दा उसले वर्षदिन पर्खनुपर्थ्यो । मदनले सत्रौं वर्ष प्रवेश गर्ने अधिल्लो दिन उसका पिताले आफ्नो बरखी फुकाए; पर्सिपल्ट बिहेको पूर्वाङ्ग गरे, अनि त्यसको भोलिपल्ट छोराको जन्ती लिएर हिँडे । त्यस बेला वाराणसीमा अकस्मात् ठूलो हिन्दू-मुस्लिम दङ्गा सुरु भएको थियो ।

त्यस विवाहमा दुलहातर्फका मुख्य अतिथि चन्द्रशमशेरका छैटौं पुत्र विष्णुशमशेर ज.व.रा. थिए । अधिकांश समय युरोपमा बस्ने ती भद्रजन वाराणसीमा आफ्नी मातासित भेट्न आएको मौका परेको थियो ।

विष्णुशमशेर र तिनकी विवाहिता पत्नी छुट्टै बस्थे— पत्नी बम्बैमा र विष्णु युरोपमा, यद्यपि तिनका बीच विधिवत् पारपाचुके भएको थिएन । 'विष्णुशमशेरले कलकत्तामा गोमांस खाने गरेको थाहा पाएपछि चन्द्रशमशेरले संवत् १९८० मा नै तैले नेपाल आउनु पर्दैन भनी चिट्ठी लेखेर रोलमा बस्न पाउने छोरोलाई निकालिदिएका थिए' भनी मदनका पिताले उसलाई बताएका थिए । ती राणाजी पत्नीबाट छुट्टिए तापनि अन्य राणाजीसरह भारतीय सहरका कोठीबाट वेश्या बोलाउँदैनथे । तिनी युरोपकी कुनै केटीलाई तीन महिनाको निमित्त आफ्नो सेवामा लिएर पत्नीसरह सम्मान दिएर राख्थे । मदनको विवाहको जन्ती जाँदा विष्णुशमशेरकी त्यस्ती एउटी फ्रान्सेली युवती पनि मोटरगाडीमा सँगै गएको थिइन् ।

ती फ्रान्सेली मैयाँलाई नेपाली ब्राह्मणको विवाह हेर्न मन लागेर आफ्नो इच्छा प्रकट गरेकी थिइन् । वैदिक पद्धतिले हुने त्यो विवाह गराउन काठमाडौँबाट चारै वेदमा निष्णात सात्त्विक महापण्डित श्रीरङ्ग भट्टराई वाराणसीमा निमन्त्रित भएर आएका थिए । मदनका पिताले ती विष्णु-मैयाँको आग्रहबारे श्रीरङ्ग गुरुलाई भन्ने पर्थ्यो; भने । श्रीरङ्गले कडा जवाफ दिए— "गोमांसभक्षीका सामु वैदिक

मन्त्रोच्चारण गर्न मिल्दैन । त्यस कारण त्यस्ता विष्णुशमशेर र त्यसकी ठिठी यो जग्गेमा आए भने म उठेर जान्छु !”

लक्ष्मणमणिलाई ठूलो फसाद पच्यो । लक्ष्मणमणिका अन्नदाता विष्णुशमशेरकी पनि आनन्ददात्री ती मैयाँको आग्रहलाई कसरी इन्कार गर्ने ! स्वीकार गर्दा पारिवारिक पुरोहित र आफूले पनि देउतासमान मानेर खुट्टा धोइदिँदै जल खाएको मात्र होइन आफ्ना पितामह शिरोमणि आचार्यले चैतयज्ञ गर्दा यज्ञकर्ता होता भएर बसेका श्रीरङ्ग भट्टराईजस्ताको अनादर हुने विचार र उनको विरुद्ध त्यस्तो अनादरयुक्त हठ गर्ने साहस पनि लक्ष्मणमणिलाई भएन । अनि उहाँले श्रीरङ्ग गुरुलाई विन्तीभाउ गरी सम्झाएर बाटो फिके । त्यस समाधानअनुसार श्रीरङ्ग गुरुले वैदिक मन्त्र उच्चारण नगरी अन्य कुनै शब्दहरूको उच्चारण गर्ने गरेर मण्डपमा वरवधूद्वारा विधि सम्पन्न गराएजस्तो काम दस मिनेटजति गर्ने, त्यसो गर्दा विष्णुशमशेर र तिनकी मैयाँ जग्गेबाट पाँच हात टाढा जुत्ता नलगाई तर कुर्सीमा बसी हेर्ने प्रबन्ध मिलाइयो ।

ती मैयाँले मदनको त्यस्तै विवाह हेरिन् र साह्रै खुसी भइन् । लक्ष्मणमणिले त्यस बन्दोबस्तबारे विष्णुशमशेरलाई सुटुक्क बताएर 'हुन्छ, त्यसै गर्नुस् न त बाजे ! श्रीरङ्ग गुरुको चित्त दुखाउनु हुँदैन' भन्ने उनको स्वीकृति लिइसकेका थिए ।

त्यस्तो विवाह हेरेर ती फ्रान्सेली मैयाँ कति खुसी भइन् भने दोस्रो दिन दुलही अन्माउँदा पनि विष्णुसँगै ती मैयाँ आएकी थिइन् । ती मैयाँले त्यस बेला भारतीय मुद्रामा साढे आठ सय रुपियाँ पर्ने बनारसी साडी र विष्णुशमशेरले पाँच सय रुपियाँ गोडघुवा भनी नववधूलाई दिएका थिए ।

मदनको विवाह भयो । छोरा दुक्लो र च्याँसे छ, यस्ताहरू एउटै कोठामा पतिपत्नी भएर बस्ने गरे भने छोराको स्वास्थ्य बिग्रन्छ भन्ने निर्णय गरेर मदनकी माताले दुलान फर्काएको भोलिपल्टैदेखि बृहारीलाई आफ्ना अन्य सन्तानसँगै र छोरालाई अर्को कोठामा सुत्न मिलाएर छुट्ट्याएर राखिन् । ती दुई कोठाबीचको ढोकामा ताल्चा मारियो र साँचो मदनकी माताले फलामे सेफभित्र थन्क्याइदिइन् । यस प्रकारको नियन्त्रणको कारणले गर्दा ती किशोरकिशोरी नवदम्पतीबीच वार्तालाप सुरु हुन डेढ वर्षजति लागेको थियो । त्यस अन्तरालमा ती पतिपत्नीले आपसमा दुई-चार वाक्य एकआपसमा राख्न एकान्त समय र ठाउँ खोज्नुपर्थ्यो ।

मदन प्रवेशिका परीक्षामा उत्तीर्ण भयो र सन् १९४० को असारदेखि वाराणसीको क्वीन्स कलेजमा आइ.ए. मा पढ्न थाल्यो । आइ.ए. मा पढ्दापढ्दै उसकी माताले केही थाहा नपाउने गरी मदनकी बहिनीले सेफभित्रबाट साँचो ल्याएर ती युवादम्पतीका दुई कोठाबीचको ढोकामा मारिएको ताँल्चालाई रातिराति सुटुक्क खोलिदिने गरेकी थिइन् । त्यसरी समय बित्दै जाँदा दुई वर्षपछि मातापिताको त्यसमा पनि विशेष गरी माताको चित्त बुझेर मदन र उसकी पत्नी सामाजिक तवरमा दम्पती हुन पाएका थिए ।

आधिकारिक तवरमा दम्पती भएपछि मदनसामु नयाँ पीर उत्पन्न भएको थियो । छोराबुहारी सँगै सुतेको वर्षदिन पुग्न लाग्दा पनि बुहारीले पेट बोकिन, बुहारी अलच्छना र बाँधी रहिछ, छोराको अर्को विहे गर्नुपर्छ भनी मदनकी माता आफ्नो घरआँगनमा कङ्कन थालिन् । छोराबुहारीलाई कोठा दिनुभन्दा पहिले बुहारी पर सने दिन दुई पटक एक-एक साताको निमित्त टर्दा जथाभावी शङ्का गरेर छोराबुहारी दुवैलाई सराने गरेकी मदनमातालाई अब बुहारीले पेट नबोकेकोमा चिन्ता बढ्न थाल्यो । सन् १९४० पछिका ती वर्षहरू परिवार नियोजनको धारणाले विहीन थिए तापनि मदन आफू भने सचेत थियो । गर्भनिरोधका सामान्य र पछौटे उपायहरूको ऊ आफू अभ्यास गर्थ्यो र पत्नीबाट पनि गराउँथ्यो । यसप्रति उसकी पत्नी स्वयम् इच्छुक थिइन्, तैपनि एघार वर्षभित्र तिनका पाँच सन्तान भए । ती कुनै पनि पछौटे पद्धति नियोजनका लागि सहायक ठहरिएनन् ।

विवाहको वर्षदिनपछि सन् १९४० मा इन्टरमिडिएट सुरु गरेको दिनदेखि मदनको ज्ञानचेतनामा भूकम्पका नयाँ लहरहरू उठ्न थालेका हुन् । क्वीन्स कलेजको, चालीस हजार थानजति मोटा पुस्तकहरूको विशाल पुस्तकालय देखेर ऊ स्तम्भित भएको थियो । अगस्त्यमुनिले अँजुलीमा उठाएर सागर पिइदिएँ त्यो पुस्तकालय नै सलक्क निलिदिने अदम्य इच्छा उसमा बढ्न थाल्यो । क्लासका लेक्चर, कलेजको ठूलो बगैँचा र त्यसका सय थरीका गुलाफ र पाँच सय थरीका फूल, ती अति ठूला विद्वान् शिक्षकहरू र सहपाठीहरूका 'ए पहाडी भोटिया !' भन्ने गाढा मैत्रीपूर्ण सम्बोधन तथा क्लासमा पढ्नुपर्ने कुनै पनि पुस्तक होइनन् बरु लाइब्रेरीका अन्य पुस्तकहरू बढीसेबढी मात्रामा पढ्ने— यिनै कुरा मदनको त्यस्तो नयाँ जीवनशैली बन्यो जसमा ऊ आफैँ प्रतिदिन नयाँनयाँ आकर्षणका साथ नयाँ गहिराइमा डुब्दै गयो ।

समकालीन, पुस २०५१

लछुमनपुरका दुई नारी

बारा जिल्लाको त्यो गाउँ त्यस्तै थियो, नेपालको तराई क्षेत्रका अन्य सबै गाउँजस्तै मात्र होइन, पूर्वदेखि पश्चिमसम्मका नेपालका पहाडपर्वतका धेरै गाउँहरूजस्तै ।

बिहानदेखि दिउँसोभरि चैत महिनामा अल्छी भएर लस्त परी निदाई अचम्मका सपनाहरू देखिरहेको लछुमनपुर भन्ने त्यो गाउँ आफ्नो एउटा टोलको छेउमा रहेको इनारको चारैतिरको चौतारामा एकाएक व्यूँफ्रियो । त्यहाँ एउटी मुसहर र अर्की कुर्मि नारी आकाशै फोह्लाउँदै गर्दै चिच्याउँदै ऋगडा गरिरहेका थिए । ती दुई नारीका त्यही लुछाचुँडी र गर्जनले लछुमनपुरको पूर्व कुनाको त्यस टोललाई नै ऋवास्त व्यूँफ्राएर बूढाबूढी, तरुणतरुणी र केटाकेटीहरू सबैलाई त्यस इनारतिर तानेर ल्याएको थियो । इनारमा आफ्ना डोल र डोरी राखेर पानी तान्नसमेत बिसँदै ती दुई नारीका वाक्युद्ध चलिरहँदा टोलका सबै जना ती दुईका चारैतिर उभिएर वाल्ल पर्दै, छक्क पर्दै, मौन हाँसै हेरिरहेका थिए ।

गाउँको जेठरैयत रघुवीर ठूलो छटपटीमा पन्यो । ऊसित नसोधीकनै दुई नारीले त्यस्तो चर्को ऋगडा गरेको सुनेर आफ्नो छाप्रोबाट ऊ पनि निस्केर त्यतै गयो । तर त्यहाँ चलिरहेको ऋगडाका कुराहरू सुनेर मुरमुरिँदै त्यस पच्चीस-तीस जनाको डफ्फाबाट ऊ केही पछाडि हट्यो र आठ हात परको आफ्नो ओसारामा रहेको खटियामा बसेर आफ्नो बारे विचार गर्न थाल्यो— 'मसित नसोधी यिनीहरू ऋगडा गर्छन् भने म केको जेठरैयत, यो गाउँमा मेरो अधिकार के बाँकी रह्यो ! मैले गएर वीरगन्जमा बडाहाकिमसाहेबमा उजुर नगरी भएन ।' उसले गाउँको दुपाघ चौकीदार धनराजतिर सङ्केत गरेर आफ्नो छेउ बोलायो ।

ऋगडालु मुसहरनीको बाखीको कालो पाठो महिनादिनको भएको रहेछ । त्यस पाठोले कुर्मिनीको सुकाएको धोतीमा कुल्चिदिएको रहेछ । दुई नारीबीचको ऋगडाको कारण त्यही गम्भीर घटना रहेछ भन्ने कुरा चौकीदारले जेठरैयत रघुवीरलाई सुस्तरी कानमा बतायो ।

उता इनारछेउ दुई नारीबीच ऋगडा चलिरह्यो । दुवै एकअर्कामाथि भदौरे वर्षाका असिनाजस्ता शब्दका डल्लाले हानिरहेका थिए ।

“मेरो पाठोले तेरो धोती कुल्चियो त के भयो, तँ सक्छेस् भने ल आएर मेरो यो धोती समाई हेर् त, तेरो जस्तो घिनलाग्दो फोहोरी हात मेरो पाठोको खुट्टा होइन । तैपनि सक्छेस् भने ल आइज, कुर्मिनी ! ल आइज” मुसहरनी चिच्याई ।

“अँ, गाउँकी त्यो मछुवा जगरुको फोहोर थाप्ने तेरो धोतीलाई म छुन्छु !” कुर्मिनीले दुवै काला हातका दसैओटा नङ्गाले मुसहरनीलाई जँ आकाशलाई कोपरी ।

“थाहा छ, थाहा छ, तेरी छोरी तेरो लोग्नेको हो कि रघुवीरेको हो, जा गएर गाउँभरि सोध् कसलाई थाहा छैन !” अर्की नारी चिच्याई ।

ओसारको खटियामा बसिरहेको रघुवीरको मुख रगत चुहिएलाजस्तै रातो भयो ।

कालो पेटको माथिल्लो भागलाई ढाक्न पनि नसकेजस्तो पाँच वर्ष पुरानो र पाँच महिनादेखि नधोइएको चोली अनि पिँडौलासम्मका धोती हुन् कि जस्ता देखिने तर च्यातिपर प्वाल परेकालाई गाँठो पारी लुकाएका अङ्गुरका कुप्पाजस्तो गाँठैगाँठा झुन्डिएका धोती, हिलो सुकेर माटोको पत्रले छोपिएका कालाखुट्टे पिँडौलाको मुन्तिरको गोलीगाँठामा सिलेवरका कडा पैरिएका ती दुई नारीहरूमा चारैतिर ठिङ्ग उभिएको डफफामा भूतप्रेतका सन्तानजस्ता ख्याउटे कचट र गालामा खाडल देखा पर्ने, आँखा केही राता र शिरमा कपालको नाउँमा जिङ्गिङ्ग उभिएका कैला जगल्टाहरू र सुगाहुँडे नाक भएका नारीहरूको भीड र ठिक्क तिनीहरूजस्तै र लिङ्गभेद र नाउँले गर्दा लोग्नेमान्छे भन्नुपर्ने जमात र उस्तै नाङ्गाभुतुङ्गा भ्याकुल्ले पेटका केटाकेटीहरू आफ्ना बाङ्गाटिङ्गा करड छाम्दै लछुमनपुरमा त्यो साँझ दुई नारीबीच चलिरहेको वाक्युद्धपछिको लुछाचुँडी युद्धमा लागेका ती दुई नारीका त्यस्तो सांस्कृतिक कार्टुन तटस्थ मनोभावले हेरेर रमाइरहे ।

ती दुई मात्र होइन, गाउँका अन्य नारीको भित्री आचारव्यवहार केकस्तो छ भन्ने चर्चा गरेर दर्शकहरूमध्येका केही नारी र पुरुष कुर्मिनी र मुसहरनीलाई ऋगडाबाट छुट्ट्याउन पनि चाहन्थे, तैपनि तिनीहरूले आफूलाई केही गरी रोके । त्यस इनारछेउको चारैतिर वर्षौंदेखि जमेको कालो-नीलो, दुर्गन्धी हिलोमा आफूजस्ता सबै पुरुषको नाउँ मुछिइसकेको तिनीहरू हेरिरहेका थिए । कोही बोलिहाल्यो भने त्यस हिलोमा आफ्नो नाउँ पनि मुछिएला भन्ने डरले त्यस भीडका पुरुषहरूलाई मौन र त्रस्त पारिरहेको थियो । त्यस्तो दृश्य हेरिरहेका टोलका नारीहरू ती सबै पुरुषका मनभित्रका कुराहरू बुझेर आफ्नो बारे पनि तर्सिरहेका थिए ।

ऋगडालु मुसहरनी र कुर्मिनीप्रति रमाउँदै-हाँस्दै सुनिरहेका केटाकेटीबाहेक बाँकी सबै नारी र पुरुषमा आआफ्ना बारे आतङ्कित तर आद्योपान्त शान्तिपूर्ण सहजीवनको साम्राज्य चलिरेह्यो । साहित्य कति वस्तुगत, कति जीवनपरक र कति उदाङ्ग हुनुपर्छ भन्नेबारे शिक्षा लिन इनारछेउको त्यस जमातमा त्यो साँझ कुनै लेखक त्यहाँ उभिएर आफ्नो कापीमा रिपोर्ट गरिरहेको थिएन । त्यस्तो कुनै लेखक

त्यहाँ उपस्थित भइदिएको भए गाउँका नरनारीका यावत् भित्री जीवनबारे उसले केही रसिला सामग्री पाउने थियो । र साहित्यमा अश्लीलताले जनजीवनबाट अस्वीकृति पाएको हुँदैन भन्ने कुराको प्रमाणको रूपमा लछुमनपुरको त्यस साँझको घटनालाई उदाहरण भनी प्रस्तुत गर्न पाउने थियो ।

छठमा सूर्यलाई अर्घ्य दिएपछि प्रसादको रूपमा बाँडिने ठेकुवा, मालपुवा, भुटेको गहुँको गुलियो सत्तुजस्ताका रूपमा ती दुई नारीका मुखबाट शब्द, अपशब्द, अश्लील र नारी र पुरुषका अङ्गप्रत्यङ्ग तथा ज्ञानेन्द्रियहरूका वस्तुवादी विवरणहरू भीडतिर हेर्दै र भीडका प्रत्येकलाई साक्षीको रूपमा परिणत गर्दै उदारतासाथ नारी र पुरुषका भेदभाव जे होस् तर हरेकका शरीरका अग्ला र होचा भाग, जेलिएका र लुङ्गिएका भाग अर्थात् यावत्का शरीरशास्त्रीय समालोचनात्मक विवरणहरू ती दुई मुखबाट प्रत्येक कानले सुने र आफ्नो बारे सत्य जानकारी तिनीहरूमा रहेछ भन्नेमा तिनीहरूको चित्त बुझ्दै गयो ।

मुसहरनी र कुर्मिनीबीच वाक्युद्ध र हस्तयुद्धको क्रममा कसका मुठीमा रौंका कति गुजुल्ता कसका शिरबाट लुछिए भन्ने कुराको हिसाब नै त्यहाँ रहेन । अनि सुरु भयो उही दुर्गन्धी हिलोको पारस्परिक होली । त्यस होलीको चिप्लो रडमा ती दुवै नारी पहिलेभन्दा साँच्चै नै बढी सुन्दर देखा पर्न थाले । दर्शक नरनारीका हृदय गाउँको त्यस्तो सौन्दर्य देखेर मक्ख पर्दै आफ्नो बारे विचार गर्न थाल्यो । केटाकेटीहरूले ऋगडा कसरी गर्नुपर्छ र ऋगडा गर्दा केके कुरा कस्ता शब्दमा बोल्नुपर्छ भन्नेबारे त्यहाँ पाठ पढे । तिनको अन्य पढाइनिमित्त त्यस गाउँमा कुनै पाठशाला वा मास्टर थिएनन् पनि ।

कुर्मिनी र मुसहरनीले दर्शकका मुहारमा प्रसन्नता र बालबालिकाका आँखामा शिक्षाका पाठ देखेपछि तिनका अन्य सबै प्रकारका युद्ध रोकिएर आँसु र रुवाइको डाँकोका अभ्युद्ध सुरु भयो । दुवै आआफ्नै ठाउँमा थुचुक्क बसे र आआफ्ना माइती र लोग्नेघरलाई पहिले एकअर्कोप्रति सम्बोधित गरिएकै शब्दमा 'आशीर्वाद' दिन सुरु गर्दै शिरको च्यातिएको घुम्टोलाई सामुन्ने चिउँडोसम्म तानेर प्वालबाट एकअर्कोप्रति मायालु दृष्टिले हेर्न थाले । विस्तारैविस्तारै साँझ बढ्दै गयो । घरघरमा दियो बाल्ने बेला भयो ।

दुई घण्टाको ऋगडाले गर्दा गोरुभैँसीले खानेपानी खान पाएनन् भन्ने सम्झेर इनार चारैतिरको भीड क्रमशः निखिँदै जान थाल्यो । तैपनि अन्त्यमा दुई पुरुष भने बाँकी नै रहे । दुवै पुरुष विस्तारै इनारतिर अघि बढेर आआफ्नो डोलले पानी ताने र आआफ्नो पत्नीतिर गंएर 'ल मुख धोऊ पहिले, त्यसरी तीन छाकदेखि भोका तिमीहरूले ऋगडा गर्न हुन्छ त ! त्यो पनि गाउँकै इज्जत हिलोमा मुछ्ने गरी कराउनुहुन्छ त' भनी कपाल र मुखका हिलो धुन लगाएर आआफ्नै घरतिर जाऊँ भनी हात समातेर तान्न थाले ।

‘घर गएर के गर्ने ? त्यो मोरीलाई छाडेर तौंसत ऋगडा गर्ने त ? मेरो भोक त मन्यो अब, तेरो भोक जागेर आएपछि बाँकी रहेको मेरो जगल्टा तैले नै लुछ्ने होइन र ? ल हुन्छ हिँड्, जति सक्यो लुछ्, जति सक्यो पिट् । जति सक्यो पछार् मलाई । तेरो चित्त त बुन्छ । अनि ती छोराछोरीले रोएको सुन्दै तिनलाई फकाउने काम मेरै त होला नि !’ भन्दै दुवै नारीले पुरुषका हातबाट आफ्नो डोल लिए र पछिपछि लागे । घरमा तिनले आफ्नो दियो बाले । तिनका केटाकेटीहरू केही खान नपाई निदाउन खोजिरहेका थिए ।

‘ल, ल चुलोमा आगो बाल्दै गर, जेठरैयतबाट धान, पीठो जे हुन्छ म कर्जा मागेर ल्याइहाल्छु नि ! राति पकाएर खाउँला ।’ चैते आगलागीबाट कसै गरी जोगिएर आफ्नो चिसो छाप्रोबाट उसको लोग्ने बाहिर निस्क्यो । उसकी पत्नीको मुख दुई दिनपछि त्यस दियोको प्रकाशमा अलि उज्यालो देखियो । लोग्नेले अन्न ल्याएपछि केटाकेटीहरूलाई खुवाउँछु भन्दै उसले चुलोमा आगो फुकी र ननुहाई भएन भन्दै डोल लिएर फेरि इनारतिर गई ।

अस्मिता, २०५४ जेठ-असार

डोल्सीको पुस्तक

ठीक बाह्र वर्षपहिलेको यो रमाइलो घटना हो । विराटनगरमा आफ्ना भान्जीनानीहरूसित भेट गरी तीन दिनपछि म काठमाडौँ फर्किने भएँ । विराटनगरको विमानस्थलमा टिकट जाँचाएर सुटकेस बुझाई म प्रतीक्षाकोठाको एउटा रिक्तो रातो कुर्सीमा बस्न पुगेँ र हातमा रहेको पुस्तक मिशेल मागरिटको उपन्यास GONE WITH THE WIND चिनो लगाएको ठाउँमा पल्टाएँ । आफ्नो छरितो ठूलो घोडालाई वायुवेगले कुदाउँदै आएको, स्कार्लेट ओ'हारा र हेट बट्लरकी छोरीको घोडाले ढोकाको तगारो नाघ्न खोज्दा ठक्कर खाएर घोडा र सवार दुवै लडेका थिए । छोरीको घोडसवारी हेरिरहेका मातापिता पोर्टिकोबाट कुद्दै दुर्घटना भएतिर गएका थिए । तर छोरी मरिसकेकी थिई ।

विमानस्थलको त्यस्तो व्यस्त प्रतीक्षालयमा बसेर उपन्यास नै भए पनि गम्भीर पुस्तक ध्यानसित पढ्नु सजिलो हुँदैन । मेरो ध्यान खजमजियो । छेउकै रिक्तो रातो कुर्सीसामु एउटा भरिभराउ बेतको डोल्सी थियो । कुनै श्वेतवर्णाको जस्तो लाग्थ्यो । सामान त्यस्तै थिए । होला, यो डोल्सीको मालिक त्यतै कतै होला भन्ने लाग्यो । पुस्तक पढ्न थालेँ तर फेरि ध्यान टुट्यो । आँखा डोल्सीतिर गए ।

कस्तो रमाइलो, त्यो डोल्सीमा पनि मिशेल मागरिटको मैले पढिरहेकै पुस्तक र उही संस्करणको रहेछ ! पहिले आफूले गम्भीरतासाथ ध्यान दिँदै चार पटक आधोपान्त पढिसकेर पाँचौँ पटक पढ्दै अन्त्यतिर पुग्न लागेको त्यस्तो पुस्तकमा अन्य अज्ञात व्यक्तिको पनि रुचि रहेको देख्दा र यात्रासमयमा पनि सँगै लिएर हिँड्ने खाँचो अनुभव गर्ने व्यक्तिबारे ममा अज्ञात श्रद्धा र सम्मान बढ्नु स्वाभाविकै थियो । आफ्नो पुस्तकको पाना पल्टाएर आफू पढ्दै गएँ । पृष्ठको बीचमा पुग्दा पात्रव्यक्तित्वको चित्रणले मलाई आनन्दविभोर तुल्यायो । त्यो पृष्ठमा औँला राखेर पुस्तक बन्द गरी आँखा चिम्लिएर रसास्वादन गर्न थालेँ ।

आफू नजिकै, सामुन्ने नै पदचाप सुनेर मेरा आँखा खुले । डोल्सीको सामुन्ने एउटी प्रौढा श्वेतवर्णा उभिएर मतिर क्रुद्ध र विस्फारित दृष्टिले हेरिरहेकी रहिछन् । मेरो काखमा रहेको पुस्तक तिनले आफ्नो ठानेर अपरिचित व्यक्तिको डोल्सीमा

अनधिकृत हात हाल्ने दुष्कार्य मैले गर्ने भन्ने ठानिहोलिन् भन्ने लाग्यो । तिनको डोल्सीतिर मेरो मुख फर्किन खोज्यो र फर्कियो पनि होला । मनभित्र म मुसुक्क हाँसें र आँखा चिम्लिएर आफ्नै आन्तरिक रसास्वादनमा फेरि निमग्न भएँ ।

ती देवीको डोल्सीतिर मेरो दृष्टि फर्किएकोलाई अङ्कित गरेर हो वा मेरो रिक्त प्रतिक्रियासित फर्किसाएर हो आफ्नो कुर्सीमा तिनी बसिन् । मलाई केही भन्ने साहस नगरेकीले आफ्नो डोल्सीका सामानतिर तिनको ध्यान गयो होला र आफ्नो पुस्तक त्यसरी फेला पारिन् होला । केके भाव मनमा उठे होलान्, आफूसित रिसाइन् र मसित फर्कन् बढी प्रसन्न भइहोलिन् । काखमा आफ्नो पुस्तकतिर मेरो ध्यान खुल्यो । तिनले बुझिन् र क्षमाप्रार्थीजस्ता दृष्टि मतिर फर्काएर आँखा र ओठका कुनाहरूमा प्रशंसाका मन्दस्मित उदाउन दिइन् ।

मनको वेगमा प्रकाशको भन्दा बढी गतिमयता हुन्छ । त्यो डोल्सी, ती देवी, हाम्रा पुस्तक र मेराबीच त्यति क्रिया हुन कतिबेर लाग्यो होला ? त्यस्ता मनोवेगलाई नाप्न सक्ने न कुनै यन्त्रको आविष्कार भएको छ न त्यसो गर्न सक्ने कुनै वैज्ञानिक नै आजसम्म कतै जन्मिएको छ ।

ती देवीतिर अभिवादनको मुद्रामा यसो टाउको निहुराइसकेको थिएँ । मैले भनें— “यो पाँचौँ पटक पढ्दै छु, प्रत्येक पटक यसमा नयाँ आनन्द र अनुभव तथा अद्भुतता पाएको छु । यसरी पो कलम चलाउनुपर्छ । कस्ती थिइन् होला लेखिका मिशेल ?”

एक निमेषपहिलेको तिनको क्रुद्ध दृष्टि स्नेहासिक्त मानवीय मनोभावमा सररर परिणत भयो । तिनी न्युजिल्यान्डकी पर्यटक रहिछन्, अमेरिका नगएकी तर आफू अर्को वर्ष जाने भएकी छु भन्दै आफ्नो नाउँ पनि बताइन् र भनिन्— “यो अमर साहित्य हो । म पनि तेस्रो पटक पढिरहेकी छु । यस्तै रचनालाई नै विश्वमा कलमको चमत्कार र गरिमा भनिन्छ ।”

उच्च र नीलो आकाशबाट वराहक्षेत्रमा कोसीले पहाड छिचोलेको देखियो ।

“म सागरकी हुँ, तपाईंहरू सगरमाथाका । यो पुस्तकले भूमध्यरेखालाई नाघेर सागर र हिमालयबीच कस्तो अचम्मको मिलन गरायो ।”

अन्य यात्रुसित ठाउँ साटेर हामी दुवै सँगै बसेका थियौँ । विमानको ज्यालबाट वराहक्षेत्रतिर हेर्दै ती देवीले भनिन् ।

“कोसीले पनि त सगरमाथालाई सागरसम्म पुऱ्याएकी छन् । मानिस र प्रकृतिबीचको तादात्म्य हो यो ।”

“एसियाली चिन्तनको राम्रो उदाहरण दिनुभयो ।” ती देवीले भनिन् ।

“मानवलाई, उसको हृदय र मस्तिष्कलाई भूगोलको आधारमा बाँडेर हेर्ने र ? स्काल्ट ओ’हारा र हेंट बट्लर, आना क्यारेनिना र काउन्ट भ्रोन्त्की, क्वाजिमोडो र इजमेराल्डा र शकुन्तला, जनकनन्दिनी र हीथक्लिफ सबैमा उही शाश्वत

मानवीय मनमस्तिष्क रहेका छन्, परिवेश र विचरण मात्र त फरक हुन् जस्तो म ठान्छु । व्यक्ति आफ्नो जीवनमा भन्दा साहित्यका त्यस्ता पात्रमा सम्पूर्णता र शाश्वत कालमा अमर रहने गरी बाँच्छ, कि होइन ?”

“यो पनि एसियाली चिन्तन हो । तर तर्क गर्नुसट्टा पुस्तककै कुरा गरौं न । स्कालेर्ट, क्यारेनिना र बोभारी एउटै हुन् भन्नुहुन्छ त ?” मेरो आँखामा गाडिएर मलाई पढ्न छैं खोज्दै देवीजीले प्रश्न गरिन् ।

त्यत्रो विशाल प्रश्नलाई विमानमा उड्दाउड्दै कसरी जवाफ दिनु ? मैले भनें— “फेमिनिनिटी मात्रको समानता भए सानै विभेद ठहरिने थिए आपसमा तिनीहरू, तर नारी मात्रको विश्वव्यापी पीडाका साथै नारीको सार्वत्रिक श्रीरूपको गरिमाको समेत समानता पाइन्छ तिनीहरूमा ।” मैले ‘श्री’ शब्दको व्यापकतापूर्ण अर्थबारे उल्लेख गरें ।

“आफ्ना कुरामाथि थप प्रकाश पार्नुहुन्छ कि ? मेरा निम्ति ज्ञान अगम्य हुँदै गए तपाईंका कुरा । वेलिङ्गटन देख्नुभएको छ ? उच्च पर्वतीय र गहिरो महासागरीय विविधतायुक्त चिन्तनबीचको सम्पर्कस्थललाई मैले ठम्याउन सकिनँ ।...म अझै तीन दिन बस्छु काठमाडौंमा, होटल क्रिस्टलमा छु” भन्दै देवीजीले कोठा नम्बर पनि बताइन् । पुस्तकका पानामा तिनका औंलाले पृष्ठ खोज्न थाले । सुनकोसीमाथि दाप्चातिर अत्याउने नै गरी बम्पिड भयो । एकअर्कातिर हामी मुस्करायौं ।

अहम्को पुञ्ज हो व्यक्ति । स्कालेर्ट र हेटमा अहम् थियो तर एकअर्कोबाट कसै गरी पनि दमित हुन नपरोस् भन्ने आशङ्काजनित अहम् । त्यो शङ्कित अहम्ले हेटलाई स्कालेर्टबाट छुट्याइछोड्यो, स्कालेर्टको अहम् पनि अन्त्यमा वायुसँगै बगेर गयो आँसु । चिसो निःश्वास मात्र तिनमा बाँकी रह्यो ।

गौचर विमानस्थलको चिसो बतासमा देवीजीको डोल्सीको पुस्तकका पाना फरफराउन थाले । ट्याक्सीमा बसेर ढोका लगाउँदै “एक पटक वेलिङ्गटन आएर हेर्नोस् न” भनी तिनले आग्रह गरिन् । एउटी गरिमामयी नारी टाढा हुँदै गइरहेकी म हेरिरहें ।

अभिव्यक्ति, २०५१ फागुन

कोठा नम्बर तीन

“जेलमा नपरेको भए र म बाहिर भएको भए कुनै ठिटीले मलाई फकाएर लगिसक्ने थिई । जेल पर्नु मेरा निम्ति बेस भयो । यहाँ आएको सात वर्ष भयो, धेरै कुरा सिकें, थुप्रा पुस्तक पढें । बर्माको लडाइँमा बमका टुक्रा लागेर पनि नमरेको र अङ्ग्रेज कप्तानको अर्दली रहेको मैले त्यसै बेला नसिकेको अङ्ग्रेजी लेखन-पढ्न वरु यहाँ सिकें...”

वीरबहादुर आफ्नो पूर्वजीवनबारे बताइरहेका छन् । वीरबहादुर एकैछिन बाँसुरी बजाउँथे तन्मय भएर । बीचमै खिसिक्क दाँत देखाएर आँखाले क्षितिजपारिसम्म छेड्न खोज्दैथेँ उनलाई र जयाप्रसादलाई हेर्ने, मुसुक्क हाँस्ये अनि बाँसुरी काखमा राखेर आफ्नो कथा लम्ब्याउँथे ।

‘... मेम्पोबाहिर चारैतिरको जङ्गलमा छयापछयापती जापानी फौज थियो । हाम्रो कप्तान हर्बर्टसाहेवको डप्फाका अनगिन्ती नेपाली सिपाही मारिइसकेका थिए । मर्दामर्दै पनि दुई जनाले आफ्नी आमालाई लेखेका साना चिठी मेरै खल्तीमा थिए । जापानीहरूलाई बर्माबाट निकालेपछि ती चिठी तिनका घर पुग्ने बन्दोबस्त गरिदिन्छु भनी मैले जिम्मा लिएको थिएँ । हर्बर्टसाहेव र हामी वाइस जना नेपाली आफ्नो सुरक्षा गर्दै लुक्छिप्टै आसाम सिमानातिर लम्किरहेका थियौं ।’

“तिमीलाई ठिटीले फकाएर लग्ने कुरा गर्दै थियौ त वीरबहादुर” —उसले कुरा काट्यो ।

“त्यै त भनेको बाजे, स्याङ्जा आँधीखोलातिर ओहल्लिने सजिलो भीरमा घाँस काट्न गयो, मुरली बजाउँदै गुरुङ सेलीं सेलो लाउन थाल्यो कि तरुनीहरू गाउँदै, नाच्दै आएर ज्यूमा जताततै लहसिन थाल्ये र छातीमा लागेका गोलीमा समेत धक वा लाजै नमानी आफैंआफैं म्वाइँ खान थाल्ये । ‘मलाई पनि के । मलाई त छर्न मात्र लागे, तिमैरूका छातीमा त जापानीका बमले गाँठा नै उमारिदिएछन्, हेर त गाँठे, कस्ता साह्र’ भन्दै म पनि तिनका गाँठालाई निचोरिदिन्थेँ । अनि त ‘छिल्लिएको मोरो’ भन्दै तिनीहरू एकातिर लागेर घाँस काट्दै आँखाले भने मैतिर छड्के हानिरहन्थे, त्यो पनि रौसिएर मुसुक्क मुसुक्क हाँसो छर्दै ...”

"त्यो जङ्गलमा तिमीलाई बम लागेर पनि मरेनौ त वीरूभाइ । त्यस्तो पनि हुन सक्ला के । घाँसिनी केटीहरूले साँच्चै नै गोलीमै म्वाइँ खाए त ?" जयाप्रसादले सोधे ।

उनलाई जवाफ दिन वीरूले वास्कट फुकाले, छियाछिया परेको काती-काती मैलो भोटोको तुना फोएर "ल यहाँ...यहाँ...यहाँ आफैँ छामी हेर्नोस्, छालाभित्र के छन्" भन्दै छातीभरि छाम्न लगाए । केराउका साना कोसाजत्रा दुईओटा र सिमी, भटमास र रहरका गेडाजत्रा बीसओटा टुक्राहरू वीरबहादुरको छातीका छाला र करडवीच छरिएर बसेका उसले र जयाप्रसाद दुवैले छामे, बुझेर स्तम्भित नै भए । ऊ र जयाप्रसाद केही महिनाको फरक पारी २०१८ सालमा निवारक नजरबन्दमा परी नक्खुजेलको तीन नम्बर वार्डको माथिल्लो कोठामा सात वर्षदेखि वीरबहादुर बसेकै कोठामा लाखौँ उडुससँगै राखिएका थिए ।

"पाँच हात पर बम फुट्दा तीन हात गहिरो खाडल बनेको थियो । त्यै बमका टुक्रा हुन् मेरो छातीभित्र रहेका यी बाइस थान । मेम्योमा मलमपट्टीभन्दा बढ्ता के हुन सक्थ्यो र, लडाइँमा जापानीलाई देखेका थियौँ । बम लागेको सात महिनापछि कलकत्ताको लालकिल्ला अस्पतालको डाक्टरले— 'तिमी भन्छौ भने छाला चिरेर यी जम्मै टुक्रा फिकिदिन्छु नत्रभने अब केही हुँदैन नफिके पनि हुन्छ' भनेकाले यी सबै मेरो छातीमा टाँसिएर बसेका छन् । अचेल त म यिनलाई प्यारो पनि माया पनि गर्छु" भनी वीरूले बताए ।

कुरा गर्दागर्दै वीरबहादुरले वाँसुरी फिकेर ओठमा टाँस्तै पहिले लामो कोमल सुर फुके अनि आँखा चिम्लिएर विरहको धुन सुरु गरे । बीचैमा त्यो धुन रोकियो । जयाप्रसादले सोधे— "उही तिमीले अस्ति नै बताएका कथाको राजकुमारको गीत होइन र यो ?"

"... हो बाजे, त्यो राजकुमार नै त हुँ नि म, सात वर्षदेखि यो जेलमा छु, यहाँ आएपछि पो मैले मानिसलाई राम्ररी चिन्न थालें । थाहा छ तपाईँहरूलाई मेरी त्यो प्याउली कस्ती रहिछ ?...पैले मलाई थाहा थिएन; बाजेहरूलाई फन् के थाहा हुनु । अचेल पो मैले प्याउलीलाई यहाँ बसेर चिन्न थालें ..." भन्दाभन्दै वीरू टक्क अडिए, मुसुकक हाँसे खोकिलामा मुरली घुसारे र दुवै हत्केला र पैतालाले मादलको धुनजस्तै बजाउन खोज्दै पश्चिम नेपालको महाकाली र भैरवनाच नाचन थाले । आफ्नै तालमा तिनका हात, खुट्टा, कम्मर र आँखा मग्न भएर नाचन थाले । त्यो नाचमा वीरू लीन हुँदै गए, त्यसैमा उनको अस्तित्व नै आत्मसात् हुँदै गयो ।

नाच्नानाच्दै वीरबहादुर टक्क एउटा मुद्रामा अडियाअडियै भए । तिनका आँखा दाहिने कुनामा अडिए, ओठका मुस्कान ओठमै टाँसिइरहे ।

जयाप्रसादले केहीवेरपछि मौन भङ्ग गर्दै भने— "अब एउटा घाँसे गीत, वीरू ।"

वीरूले हातमा बाँसुरी लिए र भन्न थाले— “मेम्योको जङ्गल क्याम्पबाहिर म यसै गरी नाचिरहेको थिएँ— एउटा हातमा खुकुरी र अर्को हातमा बाँसुरी लिएर । माथि आकाशमा भरररर गडगडाहट हुन थाल्यो । तीनओटा जापानी गिद्ध आएछन् । तिनले आकाशमै लहरै फुल पाउँ गएँ..... ।”

उसको हचि दोस्रो विश्वयुद्धका घटनाहरूतिर फर्कियो । “बम खसेको देख्ता डर लादैनथ्यो वीरु ?” उसले कुरा फर्कायो ।

“लडाइँमा बमसित डरायो भने आफैँ मरिन्छ । बम खस्ता डराएर भाग्न हुँदैन, ट्रेन्चभित्र पस्नुपर्छ । आकाशका चराहरू वरु चलाक हुन्छन्, हवाईजहाज त बोधो र एकोहोरो । त्यसमाथि जापानी हवाईजहाज । त्यस्तालाई त घुयँत्रोले नै पुरथ्यो । तर म त नाचै थिएँ । साइरेन लागेको पनि सुनिनछु ।”

“अनि कसरी के भयो त ?” ऊ र जयाप्रसाद रमाइलो मानेर सुनिरहेका थिए ।

“के हुनु, मोरी प्याउली राजकुमारी भएर मेरो गाला मुसाँदै गफ चुटिरहेकी थिई । मैले थाहै पाइनँ, किटिक्क कानको लोती टोकिदिई र जिभ्राले गाला मुसारन थाली । अर्की मोरी प्याउलीलाई रिस उठेछ, सोझै गएर प्याउलीको बालाई कुरा लगाई राँडीले...”

वीरू आर्कै संसारमा, आफ्नै पुरानो प्रेमजीवनमा पुगिसकेका रहेछन् । तिनी गुनगुनाउँदै गए— “प्याउलीका चर्तिकला सुनेर त्यसको बाले लमजुडको डाँडागाउँको केटोसित सुटुक्क बिहे गरेर पठाइदियो र वीरूले प्याउलीको लास बेपत्ता पार्न्यो भनी उजुर गरेर बीस वर्षको जेलसजाय गराइछोड्यो । त्यत्ति हुँदा प्याउली कुन्नि के भई । कोही भन्छन् मरी, कोही भन्छन् लखनौ पुर्न्याएर त्यसको लोनेले बेचिदियो । जे भएको भए पनि एउटा चिठी लेखेको भए, कसैको हात सन्चोबिसन्चोको खबर पठाएकी भए पनि त हुन्थ्यो । मेरो छातीमा बमका बाइस टुक्रा छन् त के भयो, मुटु त जस्ताको तस्तै मायालु छँदै छ अहिलेसम्म । त्यै मायाले मैले प्याउलीलाई सम्झएको र बमका टुक्राहरूलाई छाम्दै बिसिँदै आएको छैन त बाजे... ?” छातीभरि बमका टुक्रा, मुटुभरि वीरूकी प्याउली !

“अँ त वीरू, जापानी गिद्धहरूले लहरै फुल पारे । त्यसपछि ?” जया बोले ।

“माथिबाट बम खस्ता कहाँ पुग्छ, कहाँ खस्छ थाहै पाइन्न । आफैँमाथि खस्ने त निकै तल आइपुगेपछि पो बुझिन्छ । म उभिएकै ठाउँनिर खस्ने भयो भन्ने बुझ्दाबुझ्दै अबेर भएछ । म आफैँ भुइँमा पछारिएको थिएँ कि बमको आवाजले पड्किएर मलाई खसाल्यो मैले थाहै पाइनँ । पड्किन पनि कसरी पड्किएको त्यो जाबो फुच्चे । तर पृथ्वी नै एकछिन त डगडग गरी थरर कामेको अझै सम्झिन्छु । पड्किएपछि धूलो र माटो बर्साएर म डचाम्मै ढाकिएँ । अनि ब्यँफिन्छु ।

पाँच हात पर त्यत्रो खाडल भएछ ! त्यसैमा मेरो टाउको खसेर हराएछ भन्ने लागेछ मलाई ।”

“बम खसालेर ती जहाज पूर्वतिर गएका देखेको भनेका होइनौ र वीरू ?” जयाले सोधे ।

“...हो बाजे, तर धूलोबाट उठ्ता मेरो टाउको खोइ भनी चिच्छ्याउँदै म क्याम्पतिर कुँदैछु । साहेबहरू ट्रेन्चबाट निस्किसकेका रहेछन् । खतरा टर्‍यो भन्ने साइरेन पनि लागिसकेको रहेछ... ।”

“तिम्रो टाउको के गरी फेला पर्‍यो त ?” उसले सोध्यो ।

“...त्यसरी चिच्छ्याउँदै क्याम्पतिर कुद्दा हर्बर्टसाहेबले देख्यो, मेरो टाउको दुवै हातले समात्यो र इः यहीं त छ तेरो टाउको वीरू भनी गर्धनमाथि मेरो टाउकोलाई थ्याच्च पारिदिएछ । अनि पो आफ्नो टाउको समातेर मेरो चित्त बुज्यो । अनि पो साहेबले बम लागेर मेरो छाती रगतपच्छे भएर बर्दी भिजिसकेको बताए । म डराउन पनि थालें । ती तीनओटा गिद्धले फुल पारेर गएको पन्ध्र मिनेट भइसकेको रहेछ, सन्ते र हर्कें दुवै ट्रेन्चाबाहिरै पूरै ढलेछन् । म भने त्यो प्याउलीलाई सम्झिँदै यो जेलमा बसेर मुरली बजाइरहेछु ।”

मेम्योको जङ्गलमा जापानी बम, स्याङ्जा आँधीखोलामा प्याउलीको प्रेम, आफ्नो जेलजीवनका कुरालाई मुरली बजाउँदै, नाच्दै, मनलाई दोमन पाउँदै मनमस्तिष्क हराउँदै, आँखाका गेडीले रुँदै तर तिनै आँखा र ओठका कुनाले हाँसै वीरबहादुरले त्यो तीन नम्बर वार्डको माथिल्लो कोठामा कैयौं पटक आफ्ना कथाहरू सुनाए ।

२०१८ सालकै ७ फागुनमा वीरूलाई त्यही कोठामा एकलै छोडेर जयाप्रसाद र ऊ दुवै जना नक्खुजेलबाट निस्किए ।

लाहुर जान नेपालमा भर्ती खुलेको छ भन्ने कुरा वीरूले पुतलीखेत बजारमा सुनेर आफू पनि भर्तीमा जान हिँडेको खबर आफ्नो गाउँतिर पठाएर पन्ध्रवर्षे वीरू त्यहीँबाट लगालग सोझै काठमाडौं हिँडेर चारै दिनमा टुँडिखेलको भर्तीपालमा आइपुगेको थियो । माछापुच्छ्रेको चिसो हावा, आँधीखोलाको मीठो पानी, पाखाबारीको मकै र घरछेउको रायोको सागले पन्ध्रवर्षे वीरूलाई वीसवर्षे लक्का जवानजस्तो बनाइदिएका थिए ।

टुँडिखेल आइपुगेर भर्तीपाल खोज्दै त्यो रडमडिइरहँदा भर्तीको निरीक्षण गर्न हात्तीमा चढेर झिलिमिली श्रीपेच टाउकोमा भिरेर आएका जुद्धशमशेरलाई त्यसले पनि अचम्म मानेर सलाम ठोकेको थियो । लाममा उभिएको त्यसलाई देखेर जुद्धशमशेरले हौँदैबाट ‘स्यावास वीरे, तँ पनि आइछस् । ल भर्ती भएर जा र अङ्ग्रेज मालिकहरूको नुनको सोखो गर्दै भीसीसमेत ल्याएर देशको नाक ठाडो पारेस् ! ल यो लाठेको उमेर अठार वर्ष भनी लेखाइदिनू’ भनी हुकुम दिएजस्तो त्यसलाई भान परेको थियो । हात्तीपछिको लस्करमा हिँड्दाहिँड्दै वीरूलाई एउटाले

हात समातेर भर्तीपालसामुको लाममा उभ्याइदिएको वीरबहादुर जेलमा पनि सम्झिन्थे ।

उनको परिवारका त त्यहाँ कोही थिएनन् तर अन्य लाहुरेका आमा, बाबु, स्वास्नी र छोराछोरीका कोकोहोलो सुनिनसक्नु भएको उनैले देखेर पहिले आफैं पनि रोएका अनि फेरि आफैं हाँसेका पनि वीरू सम्झिन्थे ।

पालभित्र नाउँ, वतन, उमेर लेखेपछि हवलदारले वीरूलाई तेस्रो पालमा पठाइदिएको थियो । तेस्रो पालमा लहरै उभिएका लाहुरेहरूलाई पालैपालो बोलाएर फलामे टेबिलमा सुताएर नाङ्गो पारी हाइड्रोसिल अपरेसन गरी पट्टी बाँधेर अर्को टेबिलमा दस मिनेट सुत्न लगाई एक गिलास सर्वत खुवाएर बर्दी पोसाकतिर पठाएको पनि तिनले बिर्सिएका थिएनन् ।

त्यसरी भर्ती भई अपरेसन गरेको दोस्रो दिन नै लहरी चढेर वीरू थानकोटतिर हिँडेका थिए । रक्सौलमा रेल चढेपछि कलकत्ता अनि रङ्गुन र मेम्नोको जङ्गल क्याम्पमा पुगेको कुनै कुरा वीरूले बिर्सिएका थिएनन् ।

ती कथा बताउँदा जयाप्रसादले तीन नम्बर वार्डमा एक दिन सोधेका थिए—
“तिमीले भीसी पाएनौ त ? पाउनु पर्दैनथ्यो त ?”

“...भीसी पाइँनँ, प्याउली पनि पाइँनँ बाजे । जापानी ट्याङ्गुले किचेर मर्दामर्दै धनवहादुरले ग्रेनेड हानेर ट्याङ्गुलाई ध्वस्त पाय्यो र भीसी पायो । के भयो त ! त्यसको छातीमा भीसी भिरेको कसैले देख्न पाएन । मेरो छातीभित्र भने अहिलेसम्म बाइसओटा भीसी भिरेको छु । अस्ति आफैंले छामेर गन्नुभएको थिएन र ?” वीरूले भनेका थिए र आफ्नो मुरली बजाउँदै, नाचै प्याउलीको गीत हाल्न सुरु गरेका थिए ।

मुरली बजाउँदै, नाचै रहेको वीरू टक्क अडिए र ढोकातिर नियालेर हेर्दै आशामुखी आँखा लगाए । जयाप्रसादको र उसको दृष्टि अनायास त्यो वार्डको खुला ढोकातिर फर्किए । त्यहाँ केही थिएन । तिनका प्रश्निल दृष्टि अति प्रसन्न मुखले ढोकैतिर हेरिरहेको वीरूतिर फर्किए ।

“...बोलाउनोस् न बाजे यतै त्यसलाई । प्याउलीले मेरो मकैभटमास खाजा पोल्टाभरि ल्याइछ । मलाई भेट्न प्याउली यहाँ आउँछे आउँछे भन्ने लागेकै थियो; आज आइछ, बोलाउनोस् न भित्रै । चारै जना बसेर खाजा खाऔं आज । मेरै कान्लावारीका मकैभटमास भुटेर ल्याएकी होली प्याउलीले । कति मीठा हुन्छन् मेरा बारीका मकैभटमास त्यो पनि प्याउलीले भुटिदिपछि...” वीरूको ओठमा मुरली बज्ने र नाच्नमा दुवै खुट्टा थर्किन थालेका थिए ।

बगर, २०५१ पुस-चैत

भी.टी. एक्सप्रेस

सि-सि-सि-सि गर्दै गरुडको गम्भीर र स्थिर गतिवेगसाथ भी.टी. एक्सप्रेस हुत्तिइँदै गइरह्यो, सुरेशराजले घडी हेर्दा नौ बजेको थियो ।

“वेत्तोडले स्पीड लिइसक्यो यसले । पूरा स्पीड लिँदा असी माइल प्रतिघण्टालाई पनि नाघ्ने गर्छ । अहिले नै पनि पचपन्न माइलजति त होला नै । ए सुरेश ! त्यसरी ज्यालवाट टाउको बाहिर नफिक्नु बेस । चस्मा हुत्त्याइदेला । अब साढे दस बजेतिर इटारसी पुग्छ क्यारे ।...टाइमटेबिल हेरूँ त, भोलि कति बजे भी.टी. पुग्ने रहेछ...त्यहीँ तेरो सिरानमुन्तिर होला, फिक् त” सुरेशका बाले रेलवे टाइमटेबिल मागेर हेर्न थाले ।

ती बाबुछोरा बम्बई जान वाराणसीवाट इलाहाबाद पुगेर भी.टी. एक्सप्रेसको तेस्रो दर्जाको चार जना बस्ने क्याबिनको आमुन्नेसामुन्नेका दुई वर्षमा लगाइएका विछचौनामा बसेका थिए । क्याबिनको ढोका बन्द थियो भित्रबाट ।

धैर्यनाथ टाइमटेबिल हेरिरहे— बम्बईवाट मद्रास अनि रामेश्वरमुतिरको । हुन त त्यता जाने नै त तिनको विचारसम्म थिएन । सुरेशले नारीघडी फुकालेर सेकेन्डको सियोवाट ट्रेनको गतिवेगबारे अनुमान गर्न थाल्यो । रेललाइनका जोडवाट ट्रेन गुञ्जिँदा सुनिने घडक-घडकवाट उसले स्पिडको अनुमान गर्न खोजेको थियो ।

“ब्रड गेजका यी लाइन तीस फिट लामा छन् भने मिनेटमा एक माइलको गतिवेग छ अहिले । कति फास्ट रहेछ भी.टी. एक्सप्रेस त...!”

“त्यसरी भन्दा मिनेटमा कतिओटा टेलिग्राफ खम्बा गुञ्जिँदा रहेछन् भनी हेरे भइहाल्छ नि ! एक माइलमा आठ खम्बा हुने गर्दछ” धैर्यनाथले भने । बाहिर सललल्ल पछिल्लिर बगिरहेको पटमैदानमा चन्द्रमाको उजेलीमा छुट्टिएर एकान्त उभिएका ती खम्बाहरूतिर हेर्दै घडीमा मिलाएर सुरेशले घण्टाको पैंसट्ठी माइलभन्दा केही बढी नै स्पिडमा एक्सप्रेस गइरहेको छ भनी बतायो ।

“यस्तो गजबको स्पिडमा पहिलो पटक हामी गइरहेछौं, युरोपका ट्रेन त फन् कस्ता हुँदा हुन् !” सुरेशले आफैँलाई सुनाएझैँ भन्यो ।

‘तँ जन्मिनेभन्दा वर्षदिनपहिले अङ्ग्रेजले सन् १९२२मा बम्बई-पुनाबीच

डेकान क्वीन भन्ने नयाँ हाईस्पीड ट्रेन सुरु गरेको थियो। अचेल त नब्बे माइलभन्दा पनि बढ्दा वेग लिन्छ भनी जर्नेल भूपाल भन्थे। बम्बईबाट एक दिन फुर्सत लिएर त्यसैमा पुना गइहेर न। पुना र डेकान क्वीन दुवै देखिनेछन्। घुम्नुपर्छ, चारैतिर हेर्ने-घुम्ने गर्नुपर्छ। यही वर्ष भारत स्वतन्त्र हुने भइहाल्यो। अब नेपालले पनि त नयाँ बाटो खोज्न थाल्नेछ... आफ्नो थेसिसमा कस्तो काम गरिरहेछस् नि ?”

एक्सप्रेसको इन्जिन र पाइग्राहरू अनि आकाशको चन्द्रमा र पटमैदानका दृश्यावलीमा मन हराएको सुरेशले आफ्ना पिताका शब्द केही सुन्यो, धेरै सुनेन। त्यस बेला यस्ता ट्रेन थिएनन्, त्यसै कारण घाइते लक्ष्मणका निम्ति हिमालबाट सञ्जीवनी वुटी ल्याउन सुषेणले अद्वापछि हनुमान्ले उडेर त्यता आवतजावत गरे भनी वाल्मीकिले रामायणमा कल्पना गरे। हनुमान्मा पखेटा छैनन् भन्नेलाई त्यस बेला तिनले पनि बिर्सनुपर्छ भन्ने विचारहरूमा सुरेशराज लीन रहिरह्यो।

“हामीले कटनीनजिकै नर्मदा नदी पार गर्नु क्यार, मैले विचार नै गरिनछु, कि उँध्न लागेको थिएँ हँ ?” धैर्यनाथ भनिरहेका थिए।

“ताप्ती भुसावलमा पर्छ, राति दुई-अढाई बजिसक्नेछ क्यार ...”

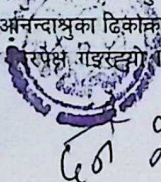
“त्यसो भए नसुतीकन पर्खिरहन्छस् कि के हो ? रामसीताले व्यापटमा नर्मदा पार गरेका थिए तर रामायणमा ताप्तीको त कुरै गरेनन् वाल्मीकिले। कसरी गोदावरीकिनारको पञ्चवटीमा कविले तिनीहरूलाई पुर्‍याए ? हुन त कविहरूले भूगोलको अनुसरण गर्ने पर्ने त केही छैन। तैजस्तै मनमा रमाउने गरेर पुगिहाल्दो हो ती कविहरूलाई।”

पुलुकक बाबुतिर हेरेर सुरेश मनमनै फुर्कियो र भन्यो- “बाह्र-एक वजेसम्म त ट्रेनमा त्यसै पनि निद्रा लाग्दैलाग्दैन। आज यस्तो उज्यालो र नरम चन्द्रज्योत्स्नामा अँध्यारो नै नहोउन्जेल फन् के नीद आउला र ! तैपनि भुसावल पुग्दा के हुन्छ खोइ !”

“लौ हेर त बाबू तँ आफ्ना चन्द्रमा, मैदान र नदीलाई, म त सुत्तै अब। बरु इटारसीमा व्यूँआएर चिया खान दिएस्। जवलपुरबाट यता लागेपछिका चिया साह्रै मीठा हुन्छन्।”

आफ्नो विद्यार्थीनामा सजिलोसित वसेर हत्केलामा च्यूँडो अड्याई मनमनै मेघदूतका पङ्क्तिहरू गुनगुनाउँदै आफ्ना मोहक मनोभावहरू त्यो क्षितिजविहीन कोमल दृष्टिविस्तारतिर छर्दै सुरेश आफ्नै मुटुको ढुक्ढुक गन्न र बिर्सन अनि फेरि गन्न र बिर्सन थाल्यो। महादेव पर्वतका नाझाजस्ता डाँडापाखा जतिजति नजिक आउँदै गए सुरेशका आँखाबाट आँसुका ढिका टपटप खस्न थाले।

सुरेशका आँखाबाट आँसुका ढिका कुनै वास्तै नगरी स्थिर गतिवेगमा गडगडाउँदै भी. टी. एक्सप्रेस रेलवेको जनवरी महिनाको त्यो मध्यभारतमा रातको

25/2/02

भी. टी एक्सप्रेस/५९

शीतल हावामा काव्यात्मक सौम्यता रहेको त्यसले अनुभव गरिरह्यो । चन्द्रमाको उज्यालो सदैसदै क्याविनभिन्न पस्यो । चन्द्रकिरण त्यसको पिताको मुखमा परेर सर्न थाल्यो । एक्सप्रेसले राम्रै मोड लिएको रहेछ । त्यो किरण आफ्नो काखमा आइपुग्नेलाई सुरेश पर्खन थाल्यो । आफ्नो बिछ्यौनामा धैर्यनाथ ध्वारध्वार घुरिरहेका थिए ।

आफ्नो बिछ्यौनामा अधीर भएर सुरेशले आफूलाई ज्वालनिर सजिलो पादाँ चन्द्रमाको उज्यालो उसको छातीमाथि आइपुग्यो । उसले विस्तारै आफ्नो छाती सुमसुम्यायो र ज्वालवाहिर हात थापेर हत्केलामा म्वाइँ खायो । महादेव पर्वतमाला विस्तारै पातलिँदै गएर पाखाहरूसम्म समेत छुन र देखिन थाले । होचा हुँदै पछिल्लिर गइरहेका ती साना पर्वतका शिखरमा अग्ला रूखका पातहरूमा एक्सप्रेसको गडगडाहट प्रतिध्वनित भई ताण्डवस्तोत्रका लयात्मक शब्दहरू फर्कीफर्की उसैतिर आइरहेछन् भन्ने उसलाई लागिरह्यो ।

वाराणसीको आफ्नो कोठामा सुधाको मुटु पनि यो भी.टी. एक्सप्रेसलाई अहिले पछ्याइरहेको होला भन्ने सम्झेर सुरेशको मुटुमा एक पटक च्वास्स बियायो । आफूलाई त्यही भी. टी. एक्सप्रेसमा त्यसै छाडेर सुरेश मनमनै वाराणसीको आफ्नो कोठामा फर्किएर पुग्यो । “सुधा, तिमीसित मीठा कुरा गर्ने आउँदैन मलाई । निदाउन लागेकी मलाई बम्बईतिर पठाएर ?” पनि त्यसले भन्यो र एक्सप्रेसको ज्वालमा तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्कविम्बाधरोष्ठी, मध्ये क्षामा चकितहरिणी-प्रेक्षणा निम्ननाभि...गुनगुनाइरह्यो ।

सम्झनाको मन्दाक्रान्ता छन्द स्वरको उसको तरङ्ग चुँडियो । एक्सप्रेसको वेग ऋन् बढेजस्तो लाग्यो उसलाई । क्याविन अँध्यारो भइसकेको थियो । बाहिर उज्यालो ऋन् बढेको थियो । एउटा पातलो जङ्गलबीच ट्रेन हरर उडिरहेजस्तो लाग्यो उसलाई । एक्सप्रेसको वेग बढेको रहेनछ । फरफराइरहेका चिल्ला पातहरू नै रूखमा देखिएका थिए ।

वन देखेनासाथ वनवासमा हिँडिरहेका राम, सीता र लक्ष्मणलाई सुरेशले फेरि सम्झियो । त्यसले जति पटक एन.जी.आर.मा वीरगन्ज-अमलेखगन्जबीच ओहोरदोहोर गरेको थियो हरेक पटक रामवनवासलाई कारुणिक हृदय लगाएर सम्झिएको थियो । भी. टी. एक्सप्रेसमा पनि उसलाई त्यस्तै हुँदै गयो । ‘रामले सके वनको त्यो गोरेटोमा सीताको पाउमा बिछेको काँडा फिकिदिएका थिए । बनारसमा सुधाका दुवै पाउ काँडाले भरिभराउ छन् । ती सबै फिक्न सक्नुला र म कहिल्यै ? फित्ताफित्तै पनि तिनका पाउमा नयाँनयाँ काँडा बिछ्ने गरेका छन् । हाम्रो जीवन नै यस्तै छ, के गरूँ म’ भन्ने विचार गर्दै, एक्सप्रेसमा बस्याबस्यै ढल्कँदै गएको चन्द्रमाको आकाशमा उज्याला ताराहरू खोज्न थाल्यो सुरेश ।

पैतालामा काँडा बिछेपछि पिँडौलामा समातेर एउटा पाउ उचाली एकलो पाउमा उभिनुपरेको र त्यसरी असहाय भई रामतिर हेर्न थालेको दृश्यलाई वाल्मीकिले

अङ्कित गर्न किन बिसिँएका होलान् भन्ने विचार गर्दागर्दै सुरेशले मेघदूतको यक्षी र यक्षलाई सम्झ्यो । उसको मन झन्झन् भरिँदै आयो । सुरेशलाई डर लाग्न थाल्यो, पञ्चवटीमा सीताको अपहरण गर्ने षड्यन्त्रले जन्माएको सुनको मृग देखेर सीताले लोभिँदै रामसित कुरा गर्न थालेकी थिइन् । उसको भी. टी. एक्सप्रेसचाहिँ बाहिरको झन्झन् उज्यालो चन्द्रप्रकाशमा गोदावरीकै दिशामा गडगडाउँदै विजुलीवेगले गइरहेको थियो । 'आजको यो एक्सप्रेसको कुनै क्याबिनमा रावण पनि फेरि सीताहरणपनिम्ति मारीचलाई लिएर गइरहेको छ कि...?' भन्ने शङ्का लाग्यो उसलाई । 'तर सुधा त अहिले वाराणसीमा छिन् ...' भन्ने सम्झेर सुरेशले आफूलाई केही सान्त्वना दियो ।

"चिया खाने होइन सुरेश ? हामी इटारसी पुग्यौं ।" धैर्यनाथको स्वर र स्पर्श थाहा पाएर त्यो ज्यालमा सुरेश ज्वास् ब्यँफियो । हातले आँखा पुछ्न खोज्दा त्यहाँ उसको चस्माको ठाउँमा आँसु रहेछन् । चस्मा नपाएर ऊ अलि हडबडायो ।

"चस्मा खसेको भए...त्यो फ्रिक्डिएको पनि तँले थाहा पाइनस् । उः भित्तातिर त कियाछेउ छ । तेरो ताप्ती छुट्ला भनेर उठाइदिएको मैले । ल चिया खा पहिले । एक्सप्रेस छुट्न अब पाँच मिनेटजति मात्र छ । गएर गिलास फिर्ता दिनुपर्छ, ऋट्टे खाइहाल् ।"

'अब भुसावल पुग्न कतिबेर नै लाग्ला, वाल्मीकिले ताप्तीको किन उल्लेख गरेनन्...ताप्ती तर्दा पनि त्यसमा पहेंला माटाका डल्लाहरू र रक्सीका घडाहरू चढाउनेछु भनी सीताले भाकल गरिहोलीन् कि...अचेल पनि नदीमा दूध, रक्सी र पहेंला माटा चढाउने, आफ्नो पहिलो छोरो नत्र छोरी नै पनि गङ्गामा चढाइदिने भाकल गरेर चढाउँछन् पनि...', आदिआदि कुरा मनमा सुरेश खेलाइरह्यो । एक्सप्रेसले गन्धचाम्गन्धचाम् गर्दै एउटा सानो पुल पार गरेको थियो । भी. टी. एक्सप्रेसको इन्जिनले त्यो नीरव एकान्त रातमा कुँसुँसुँसुँ गर्दै लामो सिटी दियो । सुरेशको कानमा त्यो आवाज बन्द हुन निकैबेर लाग्यो । दण्डकारण्यमा कबन्ध कराउँदा बाँकी रहेको तीखो आवाज थियो कि इन्जिनको त्यो कुँसुँसुँसुँ भन्ने मनमा लागेर सुरेश अलि हाँस्यो मनमनै ।

'भोलि विहान साढे नौ बजे बम्बई पुगिनेछ, बम्बई कस्तो होला ! रामायणमा गान्धीजी रहेका भए रामविरुद्ध कैकेयीद्वारा त्यत्रो अत्याचार हुनै दिने थिएनन् । बम्बईमा गान्धीजीको दर्शन पाइन्छ कि कतै' भन्ने कल्पनामा सुरेश रमाइरह्यो । बाहिर चन्द्रमा निकै ढल्किइसकेको थियो । रेललाइनछेउमा रूखहरू एक्सप्रेसनगिच आइपुग्दा सरसराउन थाल्ये । सुरेश मोहित हुन्थ्यो । त्यस्ता कैयौं रूखका पातले फरफराउँदै उसलाई नै नमस्कार गरेका हुन् भनी कल्पना गरेर ऊ झन्झन् आनन्दित हुन थालिरहेको थियो । त्यो आनन्दले उसलाई रात्रिगमिष्यति भविष्यति सुप्रभातम् भन्ने कविताको सम्झना गरायो । अनि उसको मुटुमा काँडाले घोच्यो ।

त्यस्तो आशा गरेर कमललाई नबिगारी पर्खिरहेको बिचरो भमरोलाई हात्तीले थाहै नपाई कमलसहितै खाइदियो— बिचरो भमरो ! तर हात्तीको पनि के दोष ! त्यसलाई कमलभित्र भमरो थुनिएको छ भन्ने थाहा भएको भए पो, भन्ने सुरेशले सम्झ्यो र लामो सास छोड्यो ।

तर त्यस्तैत्यस्तै कुनै दुर्घटना भएर नालसँगै त्यो कमल उखेलिएँ यो भी. टी. एक्सप्रेस पनि लाइनबाट उखेलियो भने...?

त्यस्तो विचार मनमा आउनासाथ सुरेश हडबडाएर उठेर बिछचौनामा बस्यो र निदाइरहेका धैर्यनाथतिर भित्री हृदयदेखि अति सौम्य र स्नेहपूर्ण दृष्टिले हेन्यो । 'यो एक्सप्रेसलाई केही हुने छैन, यसमा आज बसेका कसैलाई केही नहोस्, यसमा बस्ने हामी कोही पनि पापी र अन्यायी छैनौं...ममा अहिले किन यस्तो दुःस्वप्न आएको' भन्ने उकुसमुकुसले सुरेशलाई निकैबेर आन्तरिक छटपटीमा पार्‍यो । केहीबेरपछि उसको हृदय शान्त भयो । 'उहाँलाई केही नहोस्, अहिले म आनन्दको पराकाष्ठामा छु, मलाई मृत्युको पीडा नै थाहा हुने छैन, अनि त के ...' भन्ने विचार मनमा उठ्नासाथ उसको त्यो दुःस्वप्न त्यसै विलाएर गयो ।

उषा फक्रिदै पूर्वदेखि पश्चिमतिर फैलिदै गएको सुरेश हेरिरह्यो । भुसावल पछाडि छुटेको निकैबेर भैसकेको थियो । अब नासिक पुग्ने बेला हुन थाल्यो । पूर्वमा अरुणलाई उषाले ठाउँ दिन थाल्यो । क्षितिजमाथि आकाशमा बादलका फाट्टफुट्ट देखा परेका साना थुम्काहरू खैराबाट सुन्तला आभायुक्त हुन थालेका तिनका रङ्ग सुनौला हुँदै आउँदा पूर्वमा दुई पर्वत जोडिएको खोंचमा घोप्ते हँसियाजस्तो सुरेखा सानो बादलको टुकामाथि देखा पर्‍यो । फुलुकक एउटा रूखले सुनको त्यो हँसियालाई छोप्यो अनि रूखैरूखका ताँतीले सूर्यलाई सुरेशको दृष्टिबाट ओकेलमै राख्दै गए । रूखले सूर्यलाई छोप्यो । अधिल्लो वर्ष आफूले पढेको हस्तामलकको एउटा वैदान्तिक श्लोक सुरेशले सम्झ्यो । हस्तामलकले लेखेका थिए— बादलले मानिसका आँखालाई छोप्दछ तर मानिस भने आफ्नो मूढ बुद्धिले गर्दा बादलले नै सूर्यलाई ढाकेको ठान्दछ, यसै गरी बन्धनमा रहेजस्तो हो भनी आफ्नो आत्मालाई मानिसहरू ठान्दछन् तर त्यस्तो होइन, म भने नित्योपलोब्धिस्वरूप आत्मा हुँ ।

एक्सप्रेसको वेग कम हुँदै गयो । नासिकभित्र ट्रेन पस्न थाल्यो ।

नासिकछेउमै गोदावरी छ, गोदावरीकै किनारमा पञ्चवटी । पञ्चवटीमा नै राम र सीताबीच अत्यधिक प्यार बढ्यो । दाजुभाउजूका सेवामा लक्ष्मण समर्पित भैरहे । सके त्यस्तै आकाश र पृथ्वीजस्तै गम्भीर मोहमा सीता परिन् र सुनको मृग देख्न थालिन् । रामको मोह पनि भङ्ग भएन । तिनी पनि सीतानिम्ति सुनको मृगचर्म ल्याउन हातमा धनुषवाण लिएर अनायास वनतिर दौडिए । लक्ष्मणले आफ्नो सदाचारबारे मोहावस्थामा रहेकी सीताबाट विषाक्त शब्दवाणद्वारा प्रताडित हुनुपर्‍यो । दुर्बलताका त्यस्ता पिँधमा सीता पुगेको मौका छोपेर रावणले सीताको हरण गर्‍यो ।

यही बुझेर होला भवभूतिले पनि वासन्तीको मुख खुलाएर तिनका कुकृत्यवापत रामलाई निकै रुपारे... ..।

यहीँबाट अश्रुविह्वल राम र सीताका पीडागाथा सुरु भई रामायणभरि व्याप्त हुँदै जान्छ । यो बाटोमा पम्पा सरोवर पर्दैन । कुनै दिन म पनि त्यो सरोवरछेउ उभिएर रामलक्ष्मणछेउ उभिँदै दुखिया सीतानिमित्त आफ्ना आँसु बगाउन पाउँला कि ! ऋष्यमूक पर्वतमा राम र सुग्रीवले मितेरीगाँठो पार्दा छेउमा उभिएर शान्तिवाचन र अभिषेक गर्न पाउँला कि ! आज त मैले त्यसैत्यसै बम्बई पुगनुपर्नेछ ।

धैर्यनाथ पनि आफ्नो विछ्यौनामा बसेर सूर्योदय हेरिरहेका थिए । आफ्ना पिता उद्वेगरहित आनन्दित छन् भन्ने देख्यो सुरेशले । उसलाई लाग्यो बादलका ती सबै सुनौला बज्र उसकै हृदयमा अविरल प्रहार गरिरहेछन् । भी. टी. एक्सप्रेस एउटा पुलमाथि गुञ्ज्यो । गोदावरी पुल थियो त्यो । त्यस्तो आवाज उसले जीवनमा सयौँ, हजारौँ पटक सुनेको थियो, 'तर गोदावरीको पुलमा नै त्यस्तो प्रचण्ड र क्रुद्धजस्तो गडगडाहट किन ? आफ्नो किनाराको त्यो सुरम्य पर्णकुटीबाट रावणले सीता हरण गरेको दृश्य असह्य भएर हेरिरहेकी गोदावरीको क्रोध आजसम्ममा शान्त हुनुसट्टा यो कलियुगमा हजारौँ चट्याङभन्दा पनि कडा गडगडाहटमा क्रुद्ध गर्जन गरिरहेकी हुन् कि ?' भन्ने लाग्यो सुरेशलाई । उसको आड सिरिङ्ग भयो । नाझो जीउमा शिशिरको चिसो बिहानी हावा सिरिङ्ग लाग्दाझैँ उसको जीउ थरथर काम्यो, रौँ जताततै ठाडा भए ।

"के भयो सुरेश ? किन कामेको ? ए... तेरो त बानी नै हो !" धैर्यनाथले पछाडि छुटेकी र चाँदीझैँ फिलमिलाइरहेकी गोदावरीतिर दृष्टि फर्काए ।

"बानी ?... होइन बाबा, गोदावरी नदी"— विचारतरङ्गको मोहभङ्ग हुन नदिँदै उक्तिकै कारुणिक मुख लगाएर जवाफ दिँदै सुरेश आफ्नो पितातिर अर्थहीन दृष्टिले हेरिरह्यो ।

"तँ किन यस्तो भइस् अचेल ? मैले के भनेँ, तँले के जवाफ दिइस् ?" धैर्यनाथ अलमल्ल परे ।

सुरेशका आँखा टलपलाउन थाले । ती आँसु लुकाउन खोज्दै ज्यालबाहिर टाउको निकालेर ऊ हेर्न थाल्यो । उसका आँसु टपटप खस्न थाले तर हावाले भुईँसम्म पुग्न दिएन ।

हिडिम्बापुत्र घटोत्कचसित प्रतिस्पर्धा गर्दैझैँ पृथ्वीको धरातललाई नछोडी भी. टी. एक्सप्रेस उडिरह्यो, उडिरह्यो । त्यस बेला त्यसको पुरानो वेगमा फन् थपिएर अपहरणस्थलबाट अनायास भाग्ने कोसिसमा लागेजस्तो थियो त्यो भी. टी. एक्सप्रेस । सुरेशचाहिँ त्यो वेग फन् बढोस् भन्ने चाहिरहेको थियो ।

अपराधको त्यो जघन्य काण्डबाट सक्नेसम्म अनन्त क्षितिजतिर कुद्दै जाऊँ । असी माइलको वेग त्यो पलायननिमित्त पुग्दैन ।

कतै नगएर अपराधको साक्षी भै कोठामा बनारसी भाङ खाएर बस्नुलाई सुरेशले आफ्नो नयाँ अपराध ठान्यो । तर यो सौर्यमण्डलको, अपराधनिरपेक्ष एउटा सचेत युवक भएर निश्चल घोरिइरहन र कुनै काम नगरी यो धरातलमा अल्छी बस्ना पनि घण्टाको १२०० माइलको दरले सुरेश पृथ्वीको धुरीमा घुमिरहेको छ । अनि घण्टाको १२००० माइलको दरले माता भूमिसँगै सूर्यको प्रदक्षिणा गरिरहेको छ, त्यसै गरी घण्टाको डेढ लाख माइलको दरले सम्पूर्ण सौर्यमण्डलसँगै आकाशगङ्गा निहारिकाको धनराशिबाट उछिट्टिदै निहारिकाभिन्त्रै अन्त्यहीन शून्य आकाशतिर वेग हानिरहेकोलाई सुरेश सम्झ्दै मनमनै चकित भइरह्यो ।

‘काल र जीवन ! सबै आमाले आफ्ना प्रत्येक सन्तानलाई जन्मसँगै दिएकी । कालको अस्तित्व छैन । काल मृत्यु पनि होइन । जीवनमा वेग रहनु मानिसको आफ्नो धर्म हो, उसको चेतना र उपलब्धि हो’ भन्ने विचार गरिरह्यो सुरेशले । ‘ओह ! म कहिल्यै शान्त बस्न सकिनँ भाङ खाएको बेलाबाहेक । आफ्नो यो पृथ्वी-जीवनलाई महत्त्व दिन्छु । देश र काल अन्तिम सत्य त होइनन् नि ! मलाई थाहा छ, तैपनि आफ्नो शैशवका ती दुई वर्षभित्र मलाई कैयौं पटक तुलसीमठसामु सुताइएपछि पनि उठेर उफ्रिँदै म आज यहाँसम्म जीवनको भी. टी. एक्सप्रेसमा आइपुगेको छु । पछि छुट्नेहरू छुटेर गए । ती कैयौंलाई गङ्गा र बागमतीका घाटमा पुर्‍याइँदा शैशवदेखि यो यौवनसम्म म मलामी गएको छु । तिनले किन त्यति चाँडै आफ्ना गतिवेगमा अनायास विरामचिन्ह लगाए ? तर लगाए र ? त्यस्ता हजारौं हजार पुस्तालाई तिनका प्रतिनिधि भएर हनुमान्ले राम, सीता, लक्ष्मणलाई आफ्ना काँधमा बोकेर उडाउँदै ऋष्यमूक पुर्‍याएँ म पनि कालसँगै निश्चित दिशामा उडिरहेछु भन्ने लागिरह्यो सुरेशलाई ।

उता एक्सप्रेसले आफ्नो वेग घटाएर एउटा पर्वतमालालाई छिचोल्थ्यो । हेर्दाहिर्दै सुरेश मुसुक हाँस्यो । एक्सप्रेस केही दक्षिणतिर मोडियो । ती पर्वतहरू ठाउँ छोड्दै टाढाटाढा हुँदै गए । पूर्वतिर ती पर्वतका भन्ज्याङका दोभानजस्तोमा सुनौला बादलका हजारौं टुक्राहरूबीच सूर्यकिरण लुकामारी खेलिरहेको देखियो ।

“सूर्योदयको यो सौन्दर्यलाई त्यस बेला राम, सीता र लक्ष्मणले देखेका भए वाल्मीकिले पक्कै पनि रामायणमा उल्लेख गर्ने थिए बाबा ?” सुरेशको कोमल मुहार धैर्यनाथतिर फर्कियो । त्यसका आर्द्र युवक आँखाबाट ती आदिकविप्रति काव्यात्मक असन्तोष बगिरहेजस्तो लाग्यो धैर्यनाथलाई । मनमनै तिनी हाँसे । ‘मानवजीवनका दारुणता र विषम परिस्थितिका कठोरताबारे साहित्यमा मात्र यसले बेहानुपरेको छ । प्रकृतिका यस्ता कोमल सौन्दर्यका मोहकताले यी केही युवकलाई...पुर्‍याउनेछन्...तर उद्धत र आत्मनिग्रहरहित वैभवयुक्तभन्दा त सौन्दर्यबोधप्रेरित करुणामय हुनुले जीवनलाई बढी सुखी तुल्याउनेछ कि’ भन्ने विचार तिनको मनमा सरर उदायो । तिनले भने— “तर बाबू, प्रकृतिपुत्र ऋष्यशृङ्गले

गराएका यज्ञको अग्निकुण्डबाट प्राप्त खीरका कारणले राम जन्मिए भनी लेखेर बाल्मीकिले रामलाई प्रकृतिबाट अभिन्न देखाएका होइनन् र ?”

“होला बुबा, तर आफूसित कुनै वर नभएका राक्षससमुदायलाई नै मार्न प्रतिज्ञा गरेपछि राम र प्रकृतिबीचको तादात्म्य भङ्ग भयो, अनि त रावणले पनि सीताको हरण गर्न सकेको हो ।”

धैर्यनाथ आफ्नो छोरासित हरेस खाए । तिनको ध्यान सुरेशमाथि नै अडिरह्यो तर तिनको मुख भने पहाडपछाडि पूर्वाकाशमा ऋन्ऋन् रातो हुँदै बादलका टुक्राहरूबीच उदाउँदै आइरहेको अरुणिमातिर थियो ।

भी. टी. एक्सप्रेसको गतिवेग केही मत्थर भयो, पर्वतीय मैदानको किञ्चित् अग्ला घरातलतिर त्यो वेग उर्किलदै रहेछ । टाढा पर्वतका आकाशरेखामा पनि सललल्ल परिवर्तनजस्तो हुँदै गयो । मैदानमा ट्रेनले वेग लिँदा आकाशरेखा क्षितिजसित मिसिएर चेप्टो किञ्चित् खण्डवृत्ताकार देखिन्छ । त्यसमा गतिशून्यताजस्तै रहन्छ । पर्वतनगिचैबाट ट्रेन गुञ्जिँदा आकाशरेखा आकाशका सेता बादलले हेर्दाहेदै रूपरेखा परिवर्तन गर्नेजै सररर हेरफेर गरिरहन्छ । भी. टी. एक्सप्रेस गरुडवेगमा गइरहँदा कल्याण पुग्नेपुग्ने समय भयो । आफ्नो सानो बाक्सबाट सुरेशले क्यामेरा फिक्को । खुला आकाशलाई विशाल आधाररेखा बनाएर दुईतिरका पर्वतका क्षितिजतिर ढल्किँदै गएका कुमका रेखा ऋनै क्षितिजमै पुगेर एकअर्कोलाई छोई अद्भुत त्रिकोण बनेको मोहित भएर र ध्यानसित ऊ हेरिरहेको थियो । क्षितिज, दुई अग्ला पर्वत र उच्च आकाशले मिलेर बनाएको त्यो बृहत् कोणमा सूर्यको सुनौलो वृत्तको घुमिएको वक्ररेखा देखा पर्‍यो । त्यो त्रिकोणबाट सुनौला किनाराका खैरा बादलका सानाठूला टुक्राहरू आधा आकाशमा छचल्किएका जस्ता देखिन थाले ।

सुरेशले उदाउँदो सूर्य र सुनौलो हुँदै गइरहेका बादलका टुक्राहरूतिर आफ्नो क्यामेरा फर्कायो । मिनेटमिनेटमा क्लिक-क्लिक गरिरह्यो । धैर्यनाथ डराउन थाले । इलाहावादबाट भी. टी. एक्सप्रेस छुटेको केहीबेरपछि नै सुरेशले क्यामेरामा फिल्म नरहेको र इलाहावादमा फिल्म किन्छु भन्दाभन्दै बिर्सिएको कुरा बताइसकेको थियो ।

“क्यामेरामा फिल्म छ र सुरेश ?” धैर्यनाथले तैपनि सोधे ।

“छैन । इलाहावादमा दुई घण्टा पर्खिनुपर्दा पनि किन्न बिर्सिएछु ।”

“फिल्म छैन भने कसरी तस्विर आउँछ त ?”

“नआओस्, संसारको यस्तो अद्भुत सौन्दर्यको तस्विर खिचेको थिएँ तर फिल्म नै हालेको रहेनछ, भन्ने जीवनभरि सन्तोष हुँदै रहेनछ, पुगिहाल्यो नि !” आँखामा आँसु र मुखमा सन्तोषका भाव खेलाउँदै सुरेशले भन्यो र क्यामेरा थन्क्यायो ।

“क्यामेरामा फिल्म नहुनु अफसोसदायी अवश्य हो तर पीडादायी होइन ।

भी. टी. एक्सप्रेस/५७

त्यो दिनको अफसोसले मलाई अहिलेसम्म घोचन छाडेको छैन तर तिनताक रक्सीमा कलम चोपेर लेख्ने बानीचाहिँ ममा परेको थिएन— अचेलको मेरो पीडा यही सम्झना हो ।” सुरेशले त्यो मुलायम सम्झनालाई निर्वासित गर्न निकै वर्षपछि एउटा मितिमा आफ्नो डायरीमा लेख्यो ।

“अफसोस र पीडा जीवनका शृङ्गार हुन् । तर जीवनको आनन्द भने रक्सीमा कलम चोपेरभन्दा पनि मदहोस हुने गरी रक्सी खाएको मुटुमा संवेदनशील कलम चोपै निरन्तर लेख्दै रहनु हो, त्यो रक्सी, त्यो कलम र त्यस्ता लेखनका समष्टि जीवनमा परिणत हुनु हो ।” आफ्ना नातिनी र नातिहरूलाई सुरेश बताउँदै गयो ।

“... अँ, त्यो भी. टी. एक्सप्रेस त्यसपछि कुन बेला बम्बई पुग्यो बाबा ?” सुरेशको कान्छो नातिले सोध्यो र भन्यो— “बाबाले यो कथा लेखेर छापन दिँदासम्म पनि बम्बई पुगेको थिएन कि ? नत्र बम्बईको पनि किन नलेखेको ?” जेठो नातिले ठट्टा गर्न खोज्यो ।

त्यो भी. टी. एक्सप्रेस वाटैमा हराइरहेछ । बम्बई पुग्न छाडेर मुटुको रक्सीमा चोपेर त्यही गतिवेगमा लेखिरहेछ । ठीक यस बेला इगतपुरीबाट जाँदा आउने पहिलो सुरुङको अँध्यारोबाट बाहिर निस्किएर बुलेट ट्रेन टोकियोबाट छुटेरै गइरहेछ । बम्बईको त्यो ठूलो र अन्तिम रेलवेस्टेसन भिक्टोरिया टर्मिनलमा पुग्ने नै छ, त्यो एक्सप्रेस र त्यसबाट एक दिन सुरेश ओर्लिने नै छ ।

गरिमा, २०५२ साउन

पहिलो संविधान

सन् १७६० ईसापूर्वतिर मिश्रको मेम्फिसमा दासविद्रोह भयो । ईश्वरद्वारा स्थापित राज्यशक्तिविरुद्ध जनताले विद्रोह गरे । एक घण्टाभित्र राजधानी नष्ट भयो । गरिब मानिसहरूले शासकलाई पक्राउ गरे ।

राज्यका शासकहरूले भागेर आफ्ना ज्यान जोगाए । राज्यका हाकिमहरू मारिए । करका सूचीहरू खोजीखोजी जम्मा पारेर च्यातिए ।

गरिवहरू ती ठूला पुरेत-शासकका महलभित्र पसे । राम्रा, मसिना पोसाक लगाएकाहरू लट्ठीद्वारा चुटिए । मूल्यवान् पोसाक लगाउनेहरू कुत्राछात्रामा बेरिए । सम्पत्तिवान्हरू अकिञ्चन हुन पुगे ।

जससित एक जोडी सँढे थिएन, त्यस्तासित बथानै जम्मा भए । जसले अन्न पाए, आफैले बाँड्दै हिँडे । कमाराहरू कमाराका मालिक भए ।

यस्तोले मेरो हृदयलाई पीडित तुल्याएको छ । कस्तो काल आयो । कालले ल्याएको यो पीडाले मलाई कति शोकाकुल तुल्याएको छ । पुरेत-शासक आफ्ना अँध्यारा छिँडीभित्र मनमनै पिल्लिरहे ।

मिश्रको पूर्वको लालसागर झन् रातो भयो । त्यो सागरको पूर्वतिरका नदी दजला र फरात बाढीमा उर्लिए । झन् पूर्वको सूसा नगरका शासक हम्मुरावी बढी सतर्क भएर मेम्फिसको विद्रोह, लालसागरको रातो रङ्ग, दजला-फरातका बाढी र नीलमा वर्षामा पनि घटेको पानीका शकुनबारे विचार गरिरह्यो ।

नीलको दक्षिणमा रहेको नूविधाको सुनखानीमा सूसाधिपति हम्मुरावीको आँखा गाडिएको थियो । ईसापूर्व ४१०० मा स्थापित पहिलो दुङ्गे नगर मेम्फिस र सूसाबीच हजार वर्षको जेठो-कान्छो नाता थियो यद्यपि हम्मुरावी आफ्नो सूसालाई तेह्र सय वर्ष बूढी नगरी भनी गिज्याउन छोड्दैनथ्यो । मेम्फिस झन् हजार वर्ष बूढी थिई तैपनि हम्मुरावीनिमित्त सुनैसुन र लालसागरका सौम्य मोतीका पोसाक र गहनाले षकिञ्चक्राउ भएकी सुन्दरी र मोहक विलासिनी कुमारीजस्ती थिई । मेम्फिसमाथि विजय पाउन उसले नीलको गीत गाउने र आफ्नो फारसलाई न्यायमा कुँदिएका शब्दले रिझाउने सुर कस्यो ।

आफ्नो दुङ्गे महलको तेस्रो तलाको सर्वतोभद्र विश्रामकोठामा काखमा वीणा राखी हम्मुरावी नीलको सम्मानमा गीत गाउन थाल्यो—

प्रतापी रहेस् नील

आएकी मेम्फिस र हम्मुरावीलाई फेरि ब्यूँताउन ।

तँ मत्थर हुँदा जीवन निखिन्छ

तँ क्रुद्ध हुँदा वज्र गर्जिन्छ ।

बलिया र सामान्य मानिस हुन्छन् गरिव ।

नील बढ्नु थाल्दा आनन्दित हुन्छिन् माताभूमि

र सबै प्राणी हुन्छन् आनन्दमा मग्न ।

पीठो ल्याउँछेस् तँ, भोजन चाहिनेजति,

राम्रा छन् जे जति हुन् सबै तैले बनाएका,

रमाउँछन् केटाकेटी र तन्नेरीहरू

र गर्छन् स्वागत तँलाई मैले राजाले छँ ।

ईसापूर्व १८५७ निखिँदै गयो । सूसाको निकैनिकै पूर्वतिर विशाल पर्वतको फेदीका मैदानमा हम्मुरावी सिकार खेलिरहेको थियो । जङ्गली गधालाई घोडा कुदाउँदै पछ्याइरहेको हम्मुरावीको घोडा पृथ्वीबाट चोसो परेर अलि बाहिर निस्किएको कालो दुङ्गामा ठक्कर खाएर लड्यो । हम्मुरावी पछारियो । घोडा टक्क अडियो । अर्को सानो दुङ्गाले भुइँबाट बाहिर निस्किएको चोसोमा घस्टिन पुगेर हम्मुरावीको निधार काटिन गई रगत बग्नु थाल्यो । हम्मुरावीका सैनिक अधिकारीहरू रगत पुछ्नु, मलम लगाउनु र निधारमा पट्टी बाँध्न थाले । ती दुवै दुङ्गासित हम्मुरावी साह्रै क्रुद्ध भयो र ती दुङ्गालाई भूमिबाट उखेलेर पाँच दिन टाढाको आफ्नो पहलमा ल्याउन हुकुम जारी गरी अर्को घोडामा सूसाको आफ्नो महलतिर फर्कियो ।

राजाको शिरबाट रगत बगाउने र राजाको घोडालाई लडाउने ती दुवै दुङ्गालाई सजाय दिन हम्मुरावीले सूसाका ल्होंकमीहरूलाई बोलाएर दोस्रो दुङ्गामा शब्दहरू कुँदून् भनी अह्वायो ।

के-कस्ता शब्द दुङ्गामा कुँदूने ? ल्होंकमीहरू छक्क पर्दै अलमलिए ।

“म भन्दै जान्छु, तिमीहरू छिनो र हतौडीले कुँदै जाओ ।” हम्मुरावी गर्जियो । ल्होंकमीहरू झस्किए र आफ्ना तीखा र गह्रौँ औजार लिएर दुङ्गाछेउ पुगे । तिनका छिनो र हतौडी दुङ्गामाथि अड्याइए । हम्मुरावी बोल्दै गयो—

“ईश्वरद्वारा खटाइएको हाकिम म हम्मुरावी, राजाहरूको पनि अग्रणी राजा, फरातका सबै घरको विजेता हुँ । मैले सत्य र न्यायलाई मुलुकको मुखमा स्थापित गरेको छु र जनतालाई सुखसमृद्धि प्रदान गरेको छु ।”

“अबदेखि”:-

“कसैले मन्दिरको अथवा राजाको धनसम्पत्ति चोरेमा त्यस्तालाई काटि नै दिनु ।”

“र चोरीको त्यस्तो सम्पत्ति लिने जोकोहीलाई पनि काटि नै दिनु ।”

“कसैले कुनै कमारो वा कमारी चोरेमा त्यस्तालाई काटि नै दिनु ।”

“कसैले भागेको कमारोलाई लुबन बास दियो भने त्यस्तालाई काटिदिनु ।”

“कसैले कमारोको डामललाई कसै गरी मेटेमा त्यस्ताका औंला काटिदिनु ।”

“कुनै मानिसले अर्को मानिसको कमारोको ज्यान मारेमा मरेको कमारोको सट्टामा अर्को कमारो भरना गर्नु ।”

“कुनै मानिसले अर्को मानिसको साँढेको ज्यान मारेमा मरेको साँढेको सट्टामा अर्को साँढे भरना गर्नु ।”

“कसैले साहूको ऋण तिर्न नसके त्यसका स्वास्नी, छोरा नत्र छोरीले तीन वर्षसम्म कमारो भएर बस्नु ।”

“कसैले आफूवरावरलाई त्यसको मुखमा चङ्कन दियो भने त्यसलाई जरिवाना तिर्नु ।”

“कसैले आफूभन्दा ठूलो भलादमीको वा पुरेतको गाला ठोकेमा त्यस्तालाई साँढे-छालाको साठी कोर्दा लगाउनु ।”

“आदित्य भगवान्ले ऐन सिकाएका म न्यायप्रिय राजा हम्मुरावी हुँ । मेरा शब्दहरू सुन्दरतम छन् र मेरा कार्यहरू पूर्वउपमारहित ।”

समयको कीलाक्षरमा हम्मुरावीका ती पैंतीस सय शब्द कालो अग्लो ढुङ्गामा कुँदिए । दोस्रो ढुङ्गाले पूरै सजाय पायो । दोस्रोलाई पहिलो ढुङ्गामाथि घोडामाथि सवारजै बसालियो । हम्मुरावीले खुसी भएर ल्हौंकमीका दुवै हात त्यही छिनो र हतौडीले काट्न लगाएर गलामा सुनको माला पहिऱ्याइदियो ।

गरिमा, २०५२ पुस

हावाखोरी

'सिमसिमे पानी मा...!' त्यो गीतका शब्दलाई थप सम्झिने यथाशक्त्य कोसिस गर्न र मनमनै त्यसको धुन भने गाउँदै आनन्द मानन्धर चाबेलबाट गौशालातिर स्थिर गतिमा हिँडिरह्यो । विहानै उषाकालमा घडी हेर्दा साढे चार बजे आफ्नो हावाखोरीको सजिलो एकरङ्ग सुट पहिरिएर त्यो जेठ महिनामा आनन्द सडकमा पुग्दा भर्खरै रोकिएको सिमसिमे पानीले सडक केही भिजेजस्तो उसले देखेको थियो ।

उज्यालो हुनहुन लागेको आकाशतिर उसको दृष्टि फर्कियो । खैरो बादलको एउटा बाक्लो फराकिलो र पूर्वतिर सधैं गएजस्तो टुक्राको किनाराको मुन्तिर आफू रहेको उसले अनुमान गर्‍यो । पश्चिम आकाशबाट त्यस्तै अन्य टुक्राहरू पूर्वतिर सरिरहेजस्तो उसलाई लाग्यो । बाटामा हावाखोरी गर्दा पानी परेर भिजिन्छ कि भन्ने शङ्का पनि उसको मनमा उठ्यो । 'पानी परि नै हाल्यो भने यसो कतै ओत लागुँला, जेठ महिना हो, मनसुन लागेको छैन, आकाश ठाउँठाउँमा रिक्तो र कालो छ । यी सबै मनसुनभन्दा पहिलेका हिमाली बादल हुन्, त्यति वसिँदैनन्' भन्ने विचार गर्दै आनन्दले चाबहिल गणेशलाई दाहिने छोडेर गौशालातिरको बाटो समात्यो ।

त्यो जनहीन सडकमा अन्य दुई नारी पनि उही विहानको हावाखोरीमा आनन्दभन्दा दस हातजति अधिअधि हिँड्दै एकअर्कीसित कुरा गर्दै एकसमान पाइलोमा स्थिर गतिमा थिए । त्यो प्रारम्भिक उषाकाललाई मित्रपार्कीतिरबाट वेगसाथ आएको एउटा मोटर गाडीले एकछिन बियोल्यो । गाडीको प्रकाश छेउ लागेर जाँदा आनन्दले ती दुवैका देहयष्टि र पहिरनको फुल्को पायो । गाडी गएपछि तिनका वार्तालाप फेरि तर अस्पष्ट सुनिन थाल्यो । कसैको घरपरिवारबारे ती दुवै कुरा गरिरहेका थिए । तिनका कुराकानीले आनन्दलाई आकर्षित गर्‍यो । उसका पाइला अलि लम्किए र तिनीहरूको पाँच हातजति पछाडि ऊ पुग्यो । तिनका कुराकानी थप प्रस्ट सुनिन र बुझिन थाले । कसैले थाहै नपाउने गरी विस्तारैविस्तारै उज्यालो बढ्दै आयो । आकाशले सरर एक पटक फेरि मसिना छिट्टाका पानी छर्कियो ।

'ए...फेरि पानी पर्न आँट्यो' भन्दै ती दुवैले आफ्ना साना छाता खोले ।

सेतो 'नाइक' जुत्तामाथि कालो मोजाको दुई इन्च त्यसमाथि टनक्क पर्दै गएको जीन प्यान्ट, कम्मरबाट तीन इन्चजति तलसम्मको खरानी रङ्गको जस्तो देखिने टीसर्ट, डम्म परेको तर दाहिने देहयष्टिमा गर्दनको खुला भागको केही मात्र तलसम्मको घुम्रिएको कालो, बाक्लो राम्रो कपाल भएकी थिइन् देब्रेतिरकी ती नारी । तिनी हिँड्दा तिनको पुष्ट नितम्ब देब्रेबाट दाहिनेतिर झुन्डै एकसमान गतिमा छँदै घुमिरहेकाबाट आनन्दले ती नारीलाई वात्स्यायनअनुसार सन्तानवती चक्रिणी नायिका हुन् भन्ने अन्दाज काढ्यो । दाहिनेकी भन्दा हिँडिरहेकी देब्रेकी, यी एक इन्चजति अग्लो हुन् कि भनी आनन्दले अनुमान गर्‍यो ।

“त्यै त हेर न, अस्ति वैशाखमा रविसिंहको विहेभोजमा फ्रान्सेली शिफोंमा आएकी त्यसकी मामाकी छोरीले स्कर्ट लगाएकी भए वरु मिल्थ्यो होला, शिफोंको गुलाबी सारीमा ग्रीन साइन-सिल्कको त्यसमा पनि बिनाब्राको र बटन नभएको ब्लाउज, आधा नाझो अङ्गमा लेसले ठूलो गाँठो पारेर अडचाउँदैमा राम्रो र फ्यासनदार देखिन्छन् र ? आफूलाई भने सोझै हलिउडको फ्यासनहाउसबाट यहाँ चाबेलमा उत्रिएकी, ओस्कार एवार्ड पाएकी हिरोइनजस्तो देखाउन खोजिरहेकी थिई । छि : मलाई त पटककै मन परेन, छिल्लिनु पनि त्यसरी ।” नितम्बिनी भन्दै गइन् ।

“भैगयो त्यो त्यस्तै थिई, तँलाई किन डाहा लागेको नि ? तँ पनि त ब्रा लगाउँदिनस् । आफ्नो टीसर्टभित्र आफूलाई नै बुक्बुक्थर नगरी अरूलाई के भन्छेस् !” दोसीको टिप्पणी सुनेर आनन्दका आँखा र कान जति तीखा भए उसका अनुमानले झन् वेग हान्यो ।

अगाडिबाट देख्न पाएको भए नितम्बिनीको टीसर्टले साउनको पानी र बतासमा थाँक्रोमा फुन्डिएर हल्लिरहेका काँक्रोजस्तो देखिने थियो होला भन्ने लागेर उसको दृष्टि पछाडिबाट देखिने र हेर्दा घुमिरहेको कस्सिएको नितम्बमाथि फेरि अड्यो ।

“मलाई त त्यस्ता लुगाफाटा र आधुनिकपन पटककै मन पर्दैनन्” दोसी भन्दै गइन् । पछिपछि आइरहेको आनन्दले यी दोसीतिर ध्यान फर्कायो । उही 'नाइक' सेतो बुट जुत्ता, सेतै मोजा । केशराशि र विन्यास ठ्याम्मै उस्तै तर शरीरमा नीलोमा राता गुलाफी फूलबुट्टे, कम्मरमा च्याप्प टाँसिएको अनि फुकेर फरेको सलवार-कुर्ता । पदचालनमा उत्तिकै फुर्तिली र एकोहोरो आडकी ।

सलवार, कुर्ता र बुट नभएको भए यिनी लुम्बिनीकी शालभञ्जिकाको नयाँ नमुना देखिने थिइन् कि भन्ने विचार मनमा खेलाउँदै, आफ्ना आँखालाई नितम्बिनीमाथि र कानलाई शालभञ्जिकामाथि आनन्द मानन्धरले अडचायो । चाबेलपट्टिबाट एउटा मोटरकार सुरुर्र मित्रपार्कतिर गयो । त्यसको हेडलाइटले ती दुईबारे आनन्दका अनुमानलाई ठीक ठहर्‍याएर घुइँच्यो अघि जाँदा कालो राफिलो उग्र दुर्गन्धी धूवाँको मुस्लोमा ती तीनै जना रडमगिए ।

“पक्कै बौद्धबाट आएको हुनुपर्छ यो पहिलो प्लेट नम्बर, कस्तीलाई यसले राति कति दुःख दियो होला, हातमा के हालिदियो होला । यी दुष्ट जी.एम.हरू ।” शालभञ्जिका अलि च्याँट्टिदै नितम्बिनीको कुममा टाँसिएली जस्ती भएर हिँड्न थालिन् ।

“गे हुन् कि ?...” आनन्दको रमरमाउँदै आएको मुटु स्वाट्ट चिसो भयो । नितम्बिनीको हात शालभञ्जिकाको कुममाथि अड्यो । त्यो हातले त्यो कुमलाई न्यानो दिन खोजेको हो कि पर सार्न खोजेको हो, वा दोहोरो मन प्रकट भएको हो आनन्दले राम्ररी ठम्याउन सकेन । कुहिना खुम्चिएको थियो कि तन्किएको भन्ने त्यो रमरमाउँदो प्रकाशमा बुझिनु सजिलो पनि थिएन ।

“के... ?”

“केही होइन... कुरा गर्दै जा न” नितम्बिनीले भनिन् । आनन्दले आफ्नो हिँडाइमा दुई पाइलो थपेर झन् नजिक पुर्‍यायो आफूलाई ।

“त्यस्तै मुन सिल्क-स्याम्पुले कपाल धोएर आएकी थिई क्यारे, वास्ना त्यस्तैत्यस्तै लागेको थियो मलाई...होला र ?”

“फ्रान्सेशियों हुँदैमा स्याम्पु पनि फ्रान्सकै हुनुपर्ने के छ र ? मैले त इन्डियाको सनसिल्क ठहर्‍याएको थिएँ ।”

“उः फेरि अरूकै डाहा । तिनीहरूलाई नपुग्ने के छ र... तँलाई ल्याक्मेका सबै मन पर्छन्, अरूलाई अरू कुरा । सक्नेलाई क्रिस्चियन डियो ।...के भयो त ?” नितम्बिनीको कुमबाट शालभञ्जिका अलि टाढाउँ भइन् ।

“भैगयो बाबा, बुर्छेँ मैले । तँलाई क्रिस्चियन डियो मन पर्छ, रोजेँ त्यसैको वास्नामा मक्ख पर्छेँ, अरूअरूलाई पनि क्रिस्चियन डियो मन पराउने ठान्छेँ । मलाई ल्याक्मे मन पर्छ । भैगयो भरे मेरो ल्याक्मेको स्याम्पुले कपाल धोई हेर् अनि सुकेपछि मलाई बताएस् । आफैँ कति रमाउनेछस् तँ” नितम्बिनीले शालभञ्जिकाको कपाल सुमसुम्याइन् ।

आनन्द मानन्धरलाई मनमनै रिस उठ्यो । उसको शङ्का झन् बढ्यो । सम्भ्रान्त परिवारका देखिने ती दुवै नारीका एकान्त वार्ता सुन्दै ऊ पछिपछि हिँडिरह्यो । अधि हिँडिरहेकाहरूले आनन्दबारे शङ्का गर्ने ठाउँ पाएनन् वा त्यस्तो गर्न चाहेका पनि थिएनन् ।

“भैगयो, भैगो मलाई अहिले त्यसरी फकाउनु पर्दैन । बेला न कुबेला । अँ, यो क्रिस्चियन डियो वा ल्याक्मेको मात्र कुरो होइन । तेरोलाई ल्याक्मे मन पर्छ अनि उसकोलाई क्रिस्चियन डियो । कुरो त्यति नै हो” शालभञ्जिकाले कुरा दुड्को लगाउन खोजी ।

“हो त नि, ठीकै भनिस, त्यो मोरी पनि छिल्लिएकै छे । लोग्नेलाई के मन पर्छ के ? वास्तै छैन, एउटा लुठोलाई मन पर्छ भन्दैमा क्रिस्चियन डियो !”

“अनि तेरो ल्याक्मे नि ?... मलाई थाहा छैन र ? सबै जना कति कुरा गर्छन्, केही सुनेकी छस् तैले ?”

“बढ्ता कुरा ! मैले त तँलाई मन पर्ने पो रोजेकी हुँ ।”

“भो ! पत्याएँ भन्ने ठानिस् ?...त्यसो त मलाई ल्याक्मे मन पर्दैन पनि त भनेकी छैन मैले । अनि सुन् त , अरू कसैलाई नभनेस् नि ! त्यो जुँघे साहू छ नि, तैरै घरछेउको साहू क्या ! अस्तिको पार्टीमा वेपत्तासित हिक्की खाएर मालतीको चुरा समात्न पुगेछ । त्यसले पनि घाउ नै लाग्ने गरी हाईहिलले पिँडौलामा दिइछ दनक । वाल्ल परेर ज्याप्यै लड्यो । रक्सी खाएर लड्यो भनी अरूहरूले उठाइदिएछन्, तर दनक खाएको कसैले थाहा पाएनन् ।” शालभञ्जिका भन्दै गई ।

“मलाई पनि थाहा छ त्यो कुरा त अनि तँलाई थाहा छ, किन मालतीले चड्कन नदिएर पिँडौलामा हानेकी ? उसको लोग्नेले देख्ला भनेर ?”

“लोग्नेलाई के ठेर्थी त्यो मापाकी मालती । त्यसको हातमा हिक्की नभएको भए हातै छोड्न बाँकी लगाउने थिइन । साहूले पनि त्यसै चुरा समातेको भए पो ! लोग्नेको व्यापार बढाउन त्यसले साहूलाई आफ्नो नाकको रौंभै उचाल्ने काम र अरू केके गरी त्यसले । तँलाई थाहा नै छैन नानी !”

चाबेलतिरबाट फेरि मोटर आएर मित्रपार्कको छेडोतिर पस्दा त्यसको प्रकाशमा तीनै जनाको छाया अगाडि तेर्सिएर जोरिन पुग्यो अनि नितम्बिनी र शालभञ्जिका दुवैले पछाडि फर्किएर आनन्दतिर हेरे । तिनका चाल रोकिएनन् । कुराकानी भने साउतीजस्तोमा परिणत भयो । उज्यालो पनि बढिसकेको थियो । आनन्द अधि बढ्यो । ऊ अब ती दुईभन्दा पाँच हात अगाडि थियो ।

“होइन ए नानी, त्यो ताराकी देवयानीको गर्भ तुहियो कि क्या हो, त्यसले पी. सी. को पेट बोकेकी त अब पन्ध्र महिना भयो होला । यस्तो फजुल कुरा पनि देखाउने ? कस्तो हो यो टी. भी. !”

“हेर् मोरी, त्यो मान्छे हाम्रा सबै कुरा कहाँदिखि सुन्दै आइरहेको थियो होला, अब फेरि सुन्ला बिस्तारै कुरा गर् ।”

“सुने के त । कि लाज मान्छेस् तँ ? लाज लाग्ने भए तँ रोजे लाज मान्ने गर् न सबै ठाउँमा । अनि जालिस् नानी, पार्टीहरूमा ।” शालभञ्जिकाले आनन्दतिर ‘इ: खा’ जस्तै गरी धारे हात तेर्साई ।

“हो, म नै लाज नमान्ने... तँचाहिँ लज्जावती छार ! होइन ? बडो धाक लगाउँछे । ए: एकैछिन पर्खी त— एउटा चुरोट सल्काऊँ । फिक् त तेरो त्यो क्यार्मन । यो मोरो डुमोरिया परालको बिटो भएजस्तो छ ।” नितम्बिनी जीन प्यान्टबाट लाइटर फिक्केर अडिई । आनन्द अधि बढ्दै गयो । पूर्व आकाशमा उज्यालो आभा फैलिँदै गयो ।

बिहानको हावाखोरीमा जहिले पनि बानेश्वरको दोबाटोसम्म हिँड्ने गरेको

आनन्द मानन्धरको पाइलो त्यो दिन पञ्चदेवलिङ्गतिर त्यसैत्यसँगै लाग्यो । नितम्बिनी र शालभञ्जिकाका स्वर पछ्याडितिर टाढाटाढा हुँदै केहीबेरपहिले नै विलाइसकेका थिए । तिनका कुराकानीका शब्दहरूका सम्झनाले भने उसलाई छोडेनन् । मृगस्थलीतिरको बाग्मती पुललाई उसले नाघिसक्न अटिको रहेछ ।

पुलमाथि स्वगत रूपमा ऊ टक्क अडियो । त्यहाँको परिवेशले उसलाई आफूतिर तान्यो । आनन्दलाई अचम्म लाग्यो । पशुपति दर्शन गरेर कुनै मानिस ती भरेडबाट खुरुर्र बाग्मतीतिर ओर्लिन थाल्यो भने सोझै ब्रह्मनालमा पुग्नेछ, त्यो दृश्यलाई यो कलिविरोचन भने देख्न सक्ने छैन । अनादिकालदेखि यो कालमूर्तिका आँखा दक्षिणमा गाडिएर अड्याअड्या छै...दक्षिण दिशा यमराजको हो भन्छन्, हेरोस् त्यता जति मन लाग्छ भनी आनन्दले पनि त्यो पुलबाट दक्षिणतिरै आफ्नो दृष्टि फर्कायो ।

आर्यघाट भस्मेश्वरमा तीनओटा दाहकर्म चलिरहेको देख्यो आनन्दले । 'मानिसहरू एक्लाएक्लै आफ्ना घरमा मर्छन्, तर त्यसपछि ती सबैले आपसमा मिसिन अन्त्यमा यहीं आइपुग्नुपर्छ । शालभञ्जिकाको कपाल होस् वा नितम्बिनीका ल्याक्मे सबै निम्ति ठाउँ त यिनै चिसा दुझा हुन् जो पाहुनालाई स्वागत गर्न पाउँदा न्याना मात्र होइन छुनै नहुने गरी तात्छन् अनि सत्कार सिद्धिनासाथ उत्तिकै चिसिएर जान्छन्' आदि विचारलहरी उसको मनमा उठिरहे ।

त्यो दिन ती तीन चितामा आगो दन्केर बलिरह्यो । सँगै मलामी आएका परिवारजन सबै शान्त र मौन हेरिरहेका थिए । आनन्दको दृष्टि पुलबाट ती चिताका आगाका लप्काका उज्यालामा अर्थहीन राता प्रकाश परिरहेका प्रायः जड मुहारतिर फर्कियो । उसलाई लाग्यो यस्तै परिवेशमा परेर शालभञ्जिकाले कुरा गरेकी मालतीले लोग्नेले नदेख्ने गरी साहूको पिँडौलामा दनक दिएकी होली । यिनीहरू यस्तै हुन्— कोही जुत्ता हान्ने, कोही फिला चिमोट्ने र अर्को कुनै नाझा कम्मरमा औँला गाडेर समात्दै डिस्को नाच्ने ।

अघिकी दुईलाई त चिनिहालियो, यी तीन को थिए ? यी शान्त मलामी । यी चिताको दन्कोट आगो, धूवाँका काला मुस्ता, अब त प्रस्टै देखिन थालेको बाग्मतीमा बगिरहेको कालो लेदो, डढेको मासुको दुर्गन्ध व्याप्त बिहानीको हावा, भस्मेश्वरको सत्तलपर्यावरणको त्यो जटिल समग्रताले आनन्द मानन्धरलाई त्यसै अन्तर्मुखी तुल्यायो । मनभित्रै ऊ आफैं हराउँदै गयो ।

'आजको विषयको एउटा कुरा अब...' आनन्द मानन्धर आफ्नै कुरा सम्झिरहेको थियो तैपनि कहाँबाट यो आवाज आयो भनी खोज्दै उसको ध्यान पुलनगिचैको चितामाथि अड्यो । त्यो चितालाई अर्धचितापिण्ड दिन थालिएको थियो । आनन्द साँच्ची नै छक्क पन्यो । आफूले सुनेको आवाज त्यही चिताबाट आएको कसरी हुन सक्छ र ?

“त्यो आनन्द मानन्धरले आफ्नो दलालमार्फत हाम्रै रकम खाएकै हुनुपर्छ...लौ भन् कति खाएको थिइस् ? आज म छाड्दिनँ । तैले बक्नै पर्छ” ...दोस्रो चितामा बाइस बन्दुक पड्केजस्तो सुनियो । त्यो लासको खप्पर पड्कियो— एउटा मलामीले भनेको हो कि आनन्द मानन्धरका आँखाले तर उसका कानमा माथिका ती शब्दहरू परे ।

‘ढल्दा पशुपति मन्दिर यिनै शब्दकै ढल्ला, तर के कहिल्यै त्यो मन्दिर ढल्ला ?’ आनन्दको मन तलमाथि भइरह्यो । ‘चितामा खप्पर फुट्दा त्यो मुर्दा हुनेभन्दा पहिलेको त्यसको विचारमा त्यही पशुपति मन्दिर ढल्ने कुरा थियो क्यार’ आनन्दलाई रमाइलो लाग्यो ।

मसानका मुस्ला धूवाँले दिगमिग बढाउँदा आनन्दले एकातिर पिच्च थुकेर मुख र मस्तिष्कलाई सफा तुल्याउन खोज्यो, तर मसानको छेउ कसको के लाग्छ ! टिनको छानोमुन्तिरको चितामा डढ्दै गएको एउटा हात कुमबाट र एउटा खुट्टा कम्मरबाट ज्वालातिर सुरुसुरु माथि उठ्दै आए । ‘मलाई नै हान्न त ती यसरी उठेका होइनन्...?’ भन्ने लागेर आनन्द पहिले फस्कियो अनि आफू टाढाको पुलमाथि छु भन्ने सम्झिएर आफैँसित रिसायो । त्यस्तो विचित्र र समानान्तर मनस्थितिमा पुगेको उसले त्यो चिताबाट सुन्यो— ‘जाँच हुनुपर्छ, जाँच हुनुपर्छ, जाँच हुनुपर्छ ।’

यस्तो पनि के ! यी तमासाभन्दा त नितम्बिनी र शालभञ्जिका नै बेस नि । सुन्दा मलाई अप्रिय लाग्ने भए पनि तिनीहरू आपसमा त सत्य बोलिरहेका, सत्य व्यवहार गरिरहेका थिए । सत्यको मृत्युबाट जन्मिने यी चिताहरूतिर हेर्न म किन यहाँ आएँ ? यिनले कुनै कुरा कसरी बोल्न सक्छन्...यो सब मेरो भ्रम हो...जयवागेश्वरीनिर छायाहरू मिसिएको भ्रमजस्तै । बरु जाऊँ हेरौँ नितम्बिनीहरू अहिले कहाँ पुगे होलान्, को हुन् तिनीहरू, फेरि भेट हुन के बेर ! आनन्द विचार गरिरह्यो ।

पूर्व नगरकोटको चुचुरामाथि सूर्य देखा पर्न लागेको हो कि भन्ने समयमा आनन्द मानन्धर गौशाला देवाटोबाट चाबेलतिरको मूलबाटोमा घर फर्किन थाल्यो ।

हुन पनि गौरीघाटतिरबाट नितम्बिनी र शालभञ्जिका उकालो बाटोमा मूल सडकतिर आउन लागेका देखिए । आनन्द मानन्धरले आफ्ना पाइला केही सुस्त तुल्याएर ती दुईलाई नगिचिन दियो ।

सडकमा लामा तीनओटा छायाहरू सँगै हिँडिरहेका देखा परे । “होइन ए दाइ, पर्खिनोस् त, तपाईं जी. एम्. आनन्द मानन्धर हुनुहुन्छ होइन र ?” शालभञ्जिकाले मुसुक हाँसेरै गर्दै सोधिन् र आँखा कर्के लगाउँदै भनिन्— “पहिले गुह्येश्वरी अनि पशुपति जाऊँ भनेका त गोरखनाथमै मसान गन्हाएर पशुपति जान सकिएन । गन्हाएको पनि कसरी हेर त । बम्बईबाट सारेर एड्स ल्याएका थिए कि, नत्र किन त्यसरी गन्हाउनुपर्थ्यो ?”

नितम्बिनीको मुखबाट विचित्रको हाँसो फुट्यो, हाँस्ता तिनको छाती र कम्मर पनि त्यसरी नै लचक्यो । तिनले भनिन्— “सुन्नुभयो जी. एम्. साहेब ! यी नानी मसान गन्हाउँदा एड्स पनि छुट्ट्याउन सक्ने भइछन् । त्यसो भए भन त एड्स लागेका तिनीहरू नारी कि पुरुष होलान् त्यहाँ पोलिँदा ?”

“नारी, पुरुष जे रहेका होऊन्, तर थिए एड्सका कोढी, त्यति त बाजी थापेर भन्न सक्छु । मसान गन्हाउनेमा पनि नियम हुन्छ । त्यो दुर्गन्धले ती नियमलाई पनि जितिसकेको थियो ।...तर हेर त, हामी के कुरा गरिरहेका यो...अनि बिहान त हाम्रा निकै कुरा सुन्नुभयो हगि...कस्ता लागे त ?”

“ए नानी, के सोधेकी त्यस्तो, उहाँ जी. एम्. साहेबलाई नराम्रो लाने के नै कुरा गर्नुँ र हामीले...हाम्रा त्यस्ता चनमते कुरा उहाँले सुने पनि के बुझ्नु र बुझेकै भए पनि के हुन्छ ? कसो जी.एम्. साहेब ?” नितम्बिनीका हक्की शब्दले आनन्दलाई के गरूँ के गरूँ लाग्यो । त्यसमाथि ती तीन चितासित जोरिएर उसले सुनेजस्तो लागेका ती वाक्यहरूले उसको मस्तिष्कलाई खलबल्याएर रित्तो तुल्याइसकेका थिए ।

अब तीनै जनाका मुख कलिलो घाममा उज्याला देखिन थालेका थिए । शालभञ्जिकाले हाते रुमालले नाकमुख छोप्दै भनिन्— “कस्तो हेर त” यहाँसम्म मसानको धूवाँ गन्हाइरहेछ ।

“त्यो गन्ध मात्र होइन, एड्स पोल्दा उठेका मसानका ती शब्द पनि आफ्नो टोपीमा थापेर आफूसँगै यहाँ ल्याएको छु...हेर्ने मैयाँहरू...?” भन्न आँटोको थियो आनन्दले तर बोलेन ।

“हो कि होइन त जी. एम्. साहेब...बिहानका हाम्रा कुनै पनि कुरा तपाईंले सुन्नुभएन, होइन त ? यो नानी पनि केके विचार गर्छे केके” भन्दै शालभञ्जिकाले नितम्बिनीतिर कुरो फर्काइन्— “ए नानी, भरे साँझ तँ मेरामा आएस् । ल्याक्मेको कि क्रिस्चियन डियोको कुन कस्मेटिक कस्तो हुन्छ, आफैँ थाहा पाइहाल्छेस् है ।... नबिसिन् नु नि...पक्का आउँछु भनेर हात मिला मसित । कि यति चिनजान भएपछि त भरे जी. एम्. साहेब पनि कफीमा साँझ सवारी भए रमाइलो होला नि । मेरो ठेगाना...” भन्दै नितम्बिनीले हिप पकेटबाट फिकेर आफ्नो कार्ड दिइन् । तिनीहरू चाबेलबाट रिङ्गरोडतिर लागेकालाई र हातको कार्डलाई हेर्दै रह्यो आनन्द मानन्धर । ‘काँक्रो त काँक्रै । राप्तिर सित फस्टाएको राम्रो रहेछ । भरेनिम्ति कफीमा निम्ता । चिताबाट रकमनिम्ति पाएको निम्ता ! यो संसारमा साँझमा कफी, त्यो संसारमा चौबीसै घण्टा रकम ! बाँच्नुको आनन्द र कलात्मकता हुन् यी कफी, रकम र जाँच कमिसन । जे होस्, रकमभन्दा कफी नै खाऊँ, नितम्बिनी र शालभञ्जिकाले कफी मात्र सर्भ गर्लान् र ? म जी. एम्. भन्ने तिनलाई थाहा रहेछ । कस्ता हेर त !’

मिमिरे, २०५३ जेठ

लाटी साहिली

लाटी साहिली माहिला साहूको घरमा पानी बोक्ने, लिपपोत गर्ने, भाँडा माउने र लुगा धुने नोकर्नी थिई । त्यसलाई देख्ता म तारका र त्रिजटालाई सम्झिएर मनमनै डराउने गर्थे । आमाले रामायणको कथा हालिदिएको धेरै दिन भएको पनि त थिएन । काली, डेढी, केही छयाकी, कहिल्यै कपाल नकोरेकी, राताराता भ्यागुते र डल्ले आँखा भएकी, पिँडौलासम्मका छिटको धोतीमाथि पेटमा अजडको मोटो खस्रो पटुकाले छातीलाई छोप्न नसकेको जुत्रो चोलाको फेरलाई कसै गरी अड्याउन सकेकी लाटी साहिली माहिला साहूका छोराछोरी, नातिनातिना, हामी सबै केटाकेटीलाई जति माया गर्न खोज्थी त्यति डराएर हामी परपर हुन्थ्यौँ । तैपनि त्यसका मायालु आँखा 'वानु, नानी, आज, राजारानीको राम्रो कथा हालिदिन्छु, यी भोगटे साँधेको छु' भन्दै बोलाउन खोजिरहेजस्ता देखिन्थे । मुखबाट भने त्यसका के शब्द निस्कन्थे, हामी केही बुझ्दैनथ्यौँ । हाम्रा बाआमा पनि दोहोर्न्याईदोहोर्न्याई त्यससित सोध्थे अनि मात्र 'ए लाटी साहिलीले यसो पो भन्न खोजेकी रहिछ' भन्दै धारे हत्केलाले सराप्तै एकातिर हिँड्दाहिँड्दै 'मोरी, हाँसि मात्र रहन्छे । गोज्याङ्ग्री । जा, जुठोचुलो गर्' भनी कराउँथे ।

लाटी साहिली डरलाग्दी त थिई नै, हामी केटाकेटीनिमित्त झन् डरलाग्दो थप अर्को कुरा पनि थियो । आफ्नो काखमा राखेर लाटी साहिली हामीलाई माया गर्न सकेसम्म कोसिस गर्थी, आफ्ना जिङ्गिङ्ग परेका कपालमा, आफ्ना जीउ र लुगाफाटामा कतै कुनै जुम्रा छैनन्, जुम्राजति केलाईकेलाई टिपेर मारिसकेकी छु डराउनु पर्दैन भन्ने कुरा केही मुखले र निकै बढी हात र औंला अनि नडमा नड जोडेर जिब्राले 'किटिक्क' भन्ने आवाजसमेत फिकेर देखाउने चेष्टा गर्थी । जुम्रासित हामी त्यसै पनि डराउँदैनथ्यौँ । आमा र दिदीबहिनीका अनि आफ्नै कपालमा पनि हाम्रा आफ्नै मुठीका मुठी बग्नेल्टी जुम्रा छँदैथिए । लाटी साहिलीका मुसासित भने हामी साह्रै डराउँथ्यौँ । त्यसका दुवै हातमा नारीसम्मै पचासौँ मुसा थिए । त्यति मात्र कहाँ र, 'लाटी साहिलीको त्यो ठूलो पटुकाभित्र मुसैमुसा छन्, पटुकामा त्यसले मुसा पालेर त्यति अजडको ठूलो देखिएको हो । लाटी साहिली बिहानबेलुकीको

ढिँडो र साग खान्न, सुरुक्क कोठामा पसेर पटुकावाट मुसा फिक्कै पुच्छरैसमेत सलक्क खान्छे, खाजासमेत मुसाकै खान्छे' भनी बाआमाले नै हामीलाई बताएका थिए । अनि मुसा खाने लाटी साहिँलीसित हामी सबै कसरी नडराउनु त !

लाटी साहिँलीको सुत्ने ठाउँ पनि मुसाको ठूलो दुलोजस्तै थियो— एकदमै अँध्यारो, उत्तिकै चिसो र केको हो तर डुङ्ग गन्हाउने त्यो कोठा हाम्रो घरको आँगनभन्दा दुई हात गहिरो छिँडीमा थियो । आँगनभन्दा एक हात अग्लो तलामा हाम्रा धानका चारओटा भकारी थिए । त्यो छिँडीको दक्षिण र उत्तरपट्टि हावाको निम्ति चारओटा गोल जालीदार हवासहरू थिए । ती हवासले माथिका कोठामा शीत चढ्न दिँदैनथे । तैपनि लाटी साहिँलीको कोठा अन्धमुष्टि अँध्यारो नै थियो । त्यो कोठाभित्र पस्न हामीलाई साह्रै डर लाग्ने गर्थ्यो ।

एक पटक लाटी साहिँलीले मलाई कथा हालिदिँदै कसै गरी फकाईफुल्याई आफ्नो कोठाभित्रै लगेकी थिई । त्यसका एक शब्द पनि मैले बुझेको थिइनँ । कुरा बोल्दा त्यसको घोत्रे घाँटीका शब्द नै के हो के हो जस्तो गरी निस्कन्थे मात्र होइन त्यसको जिब्रो फन् लरवरिन्थ्यो । बोल्दाबोल्दै आफ्ना ओठका कुनाको राल आफ्नै जिब्राले चाटेर सुकाउने गर्थी ।

घाम लागेको बेला पारेर लाटी साहिँली सात-आठ दिनमा एक चोटि आफ्नो ओछ्यानको च्यातिएको सुकुल र फाटेको राडी अनि कातीकाती मैलो खास्टो आँगनको पर्खालमा सुकाउँथी । सुकुलबाट निस्कने दुसीको गन्ध र राडीमा सलबलाइरहने थरीथरीका कीराहरू घाम देखासाथ सलबलाउँदै अँध्यारोतिर घसिन थाल्थे । एक घण्टापछि सुकुललाई पल्टाएर सुकाउँदा पर्खालमा भिजेर चिसो भएजस्तो डाम देखिन्थ्यो ।

तैपनि किन हो कुनि लाटी साहिँली मलाई भने निकै नै माया गर्थी । मलाई भने त्यससित र त्यसका मुसासित साह्रै डर लाग्थ्यो ।

कालै जस्तो देखिने मुखमाथि लाटी साहिँलीका ऐनाछैं टलक्क टल्लिके दुईओटा डरलाग्दा राता आँखा थिए । ती आँखा सधैं टाढा, कता हो कता टाढा हेरिरहेजस्ता देखिन्थे । घरका मानिसहरूले खाइसकेर थालमा बाँकी रहेका दालभात, तरकारीका पुरालाई मुखेर आलमुनियमको थालमा हाम्रै ठूली भन्ने नोकनी लाटी साहिँलीलाई बिहानबेलुकी खान दिने गर्थी । कुनै छक्क उसले त्यसरी पाउने पुरा अलि थोरै देखियो भने लाटी साहिँली घरमालिक साहूका एक भाइलाई 'राच्छेस, राच्छेस' भन्दै सराप्ने गर्थी । ती भाइ साहूलाई नै त्यो किन त्यसरी सराप्छे भनी हामी सबै छक्क पर्थ्यौं र भाइ साहू पनि चिच्याउँथे— "मोरी किचकन्नी, डङ्गिनी, तँलाई नलघारी छोड्दिनँ ।" भाइ साहूका गाली सुन्नासाथ लाटी साहिँलीको भोक हराउँथ्यो । ऊ आफ्नो मोटो पटुकालाई सम्म्याउन थाल्थी र हाँस अटिजस्तै गर्दै, भाइ साहूतिर धारे हात लगाउँदै आफ्नो थाल लिएर छिँडीको ढोकातिर जान्थी ।

लाटी साहिंली रातिराति त्यसै पनि हुं: हुं: गर्दै कराउने गर्थी, हामी सुन्थ्यौं । एक बिहानीपख त्यो राम्रैसित चिच्छ्याई । हामी केटाकेटी सबै थर्कमान भयौं । त्यस्तैमा त्यसको छिँडीबाट शिशुको च्याहाँच्याहाँ सुनियो जम्मा तीन पटक । अनि एकैछिनपछि लाटी साहिंली चिच्छ्याई— “किच्यो, पापी राच्छेसले मान्यो ।”

आफ्नो नयाँ जन्मएको छोरोलाई लाटी साहिंलीले कोन्टे फकिँदा किचेर मारिछ...। हामी केटाकेटीले सुन्थौं, साह्रै डरायौं तर पत्याएनौं । लाटी साहिंलीले आफ्नै छोरोलाई किचेकी होइन कि त्यसको पटुकाभरि बास बसेका मुसाहरूले मारेका होलान् भनी हामी केटाकेटीले आपसमा साउती गर्थौं ।

भाइ साहूले धर्मै भन्ने नोकरलाई बोलाएर वारीको कुनामा गहिरो खाडल खन्न लगाए । हर्कले वारीकै छेउको केराघारीबाट चारओटा ठूलाठूला केरापात काट्यो र मरेको बालकलाई त्यसैमा वेरेर खाडलतिर लग्यो । लाटी साहिंली पनि चिच्छ्याउँदै, सराप्तै धर्मैसँगै छिँडीबाट खोच्याउँदै निस्की । हामी केटाकेटी र भाइ साहू आँगनमै थियौं । लाटी साहिंली एकाएक मतिर आई र रुँदै, कराउँदै मेरो गालामा यसो सुमसुम्याई र भाइ साहूको मुखमा खंकारको डल्लो नै थुकिदिई र त्यहीँ अँगानमा पछारिएर मूर्छा परी । “ल जाओ केटाकेटी हो, तिमीहरूले हेर्न हुँदैन” भन्दै भाइ साहूले हामीलाई घरतिर लखेटिदिए ।

मिमिरे, २०५३ असोज

खुस्कियो

त्यो स्वरले हेमचन्द्रलाई ब्यूँझायो । विछचौनामा उसकी पत्नी सरितालाई निद्राबाट उठाउन खोज्दै उसले भन्यो, “ए कति सुतिराखेकी ? भाले बासिसक्यो । उठ ।”

विछचौनाबाट उठेर त्यो अँध्यारोमा, विछचौनाछेउ भित्तानिरको चकटीमा बसिरहेकी सरिताले भनिन्— “कहाँको भाले वास्तु ? आफूले खोरमा हेरेको भए पो थाहा हुन्थ्यो । खोरमा पोथीहरू मात्र छन् भन्ने पनि थाहा छैन कि क्या हो ?”

हेमचन्द्रले बत्ती बाल्यो र सोध्यो— “कतिबेर भयो उठेको ? भाले नभई कुखुरीले कसरी रोजै फुल पार्छन् त ? अमलेट त तिमी नै बनाउँछ्यौ ।”

“त्यही बीस मिनेटजति भयो होला उठेको, आज दिनभरिको कामबारे विचार गरिरहेकी थिएँ ।...यो विकासे कुखुरीलाई भाले चाहिँदैन भन्ने पनि थाहा छैन ?” सरिताले भनिन् ।

“ए त्यसो भए विकासे कुखुरीले पनि भालेछैं वास्तु थाले त ? विनय कसजूले आधी कुरा मात्र लेखेका रहेछन् ।...तर हेर त बेसमयमा कुखुरीले पनि भाले भएर वास्तु अलच्छिन होइन र ? यस्तो अलच्छिना विकासले मुलुकलाई के फाइदा होला कुनि ?”

“हजुर पनि अब त्यस्तै कुरा गर्नुस् । विकास भनेकै यस्तै हो । खर्च नगरी आम्दानी हुने, बिनाभाले पोथीले फुल पार्ने, साँढिले दूध दिने र हामीहरू खीर खाने । त्यही होइन त विकास...?”

हेमचन्द्र वाल्ल पन्यो र भन्यो— “तिमी खुस्कियो कि क्या हो सरिता, साँढिले पनि कहाँ दूध दिन्छ ?”

“म केको खुस्कनु ? वरु हजुर पो क्या हो क्या हो ?...गाईगोठको पत्तो छैन, मोटरभरि पोकाका पोका सडकमा दूध ल्याउँछन् । गाईको हो कि साँढिको, आफू हेर्न गएको छैन । टेस्टचुबबाट सन्तान जन्मिने यो कलियुगमा साँढिले दूध किन नदिनु ? बुटवलमा कम्प्युटरमा काम गर्नेले त्यति पनि किन नबुझेको । भोलिपर्सि साँढिको त के कम्प्युटरले दिने दूधको चिया खानुपरेपछि थाहा होला । ल,

मलाई फुर्सद छैन । कहाँ गफ गरिरहूँ ? म गएर नुहाउँछु र पूजा गर्छु ।”

सरिता गइन् । हेमचन्द्र फेरि निदायो । सपनामा त्यसले आफ्नै कम्प्युटरमा सँढिले उग्राउँदा खुलुल्ल बाल्टीभरी दूध ऋरिरेहेको देख्यो र आत्तिदै फेरि ब्यूँकियो । बिहानीको घाम ज्यालबाट उसको मुखमा पर्न आँटोको थियो । ‘विकासको नाउँमा अलच्छिन... कस्तो नराम्रो सपना देखियो । आज त ऋषिकेशवको दर्शन गर्ने पछ्छ । कालीमा पनि नुहाउँछु । यी सरिताले मलाई पो खुस्किएको भनिन् । सदैव लोग्नेलाई त्यसरी खुस्किएको भन्नुलाई पनि मैले विकास नै भनिठान्ने त ?’ भन्ने विचार गर्दै रिडीबाट हेमचन्द्र कालीगण्डकीतिर गइरह्यो ।

नदीको बगरमा के ओर्लिएको थियो एउटा कैलो भुस्याहा कुकुरले मन्दिरको गजुरतिर टाउको उचालेर एकोहोरो स्वरमा ह्वाँ-आँ...आँ गरी चिच्च्यायो । हेमचन्द्र ऋक्यो । ‘एकाबिहानै कैलो कुकुरले आकाशतिर मुन्टो फर्काएर त्यसरी रोएपछि भुइँचालो जान्छ भन्छन् । बित्यासै पो पर्ने हो कि ? गधा, यो कुकुरले आफ्नो मुन्टोलाई सोखे पारेर रोजैँँ भुकेको भए यस्तो अलच्छिन त लाग्ने थिएन’ भन्ने विचार गर्दै हेमचन्द्रले बगरबाट एउटा कालो ढुङ्गा टिपेर कुकुरलाई हान्यो, तर लागेन । ‘जे होस्, शालिग्रामले हानेको हुँ, त्यसलाई नलागे पनि अलच्छिन नै त कसरी होला । कसरी भुइँचालो जाला त अब !’ भन्ने विचार गर्दै कालीगण्डकीको चिसो पानीमा तीन डुबुल्की नुहाएर हेमचन्द्रले धोती फेर्‍यो । रुमालले पुछ्यो । भोटो लगायो र भिजेका धोती-रुमालबाट पानी निचोरी कुममा राख्यो र ऋषिकेशवको मन्दिरको सिँढी उक्लिन थाल्यो ।

देउताको कालो मूर्तिरि ढोकाबाहिरैबाट स्तोत्र पाठ गर्दै हेमचन्द्रले दाहिने हातले ढोकाको सँघार छोएर आफ्नो निधार र मुखलाई पुछ्दै टाउको निहुराएर नारायणलाई प्रमाण गर्‍यो । गहना, कपडा र फूलमालाले ढकमक्क जीउ ढाकिएको मूर्तिको मुहारमा उसले अब भुइँचालो जान्छ कि जाँदैन भन्ने बुझ्न आँखा गाडेर हेर्‍यो । देउताले मुसुकक हाँसेजस्तो उसलाई लाग्यो । देउता हाँसे, खुसी भए । अब भुइँचालोको के डर ! त्यो सरिता पनि मलाई त्यसै खुस्किएको भन्छे । बरु त्यसलाई पनि प्रसाद लगिदिन्छु’ भन्दै पुजारीसित उसले प्रसाद माग्नु आँटिकै बेला पुजारीले एउटा दुनामा भरेर हेमचन्द्रलाई फूलपाती दियो । ‘नमागीकनै प्रसाद पाएँ’ भन्ने खुसीमा परेर हेमचन्द्रले पुजारीलाई दुई रुपियाँको एउटा नोट दक्षिणा भनी दिएर परिक्रमा गर्न मन्दिरको देब्रेपट्टि लाग्यो । परिक्रमा गर्दागर्दै हेमचन्द्र फेरि तर्सियो— ‘देउता हाँस्नु त अलच्छिन पो हो... पुजारीले बुझेर यो प्रसाद दिएछन् । नत्र त के हुन्थ्यो के ?’

साँढै खिन्न मन लिएर हेमचन्द्र रिडीबजारतिर गयो । हेर्छ त बजारका दुई ठूला साहू नाफा र व्यापारका कुरामा आपसमा ऋगडा गरिरहेका थिए । दुवै साहू ठूला थिए । तिनका आआफ्ना ग्राहक, आसामीहरू र लाउकेहरू पनि आफ्नो-पट्टिको साहूको पक्ष लिएर अर्को साहू र त्यसका आसामीहरूतिर मुड्की उज्याउँदै

चर्को आवाजमा पुर्पच्छे गरिरहेका थिए । 'तँ साहूले महँगी बढाएको होस्, तँ कालोबजारी गर्छस् र हाकिमहरूलाई तँ घुस ख्वाउँछस्' भन्ने एउटा पक्षको भनाइ थियो । अर्को पक्ष जन् चर्को आवाजमा चिच्याउँथ्यो— "तिमीहरू हडकडसम्म ड्रगको चोरीनिकासी गर्छौ र हडकडबाट नक्कली माल र सुन ल्याएर भारततिर चोरीनिकासी गराउँछौ ।"

दुवै साहू र तिनका गुट एकअर्कामाथि प्रजातन्त्रविरोधीको, मुलुकमा नैतिक अधपतनको, शान्तिसुरक्षा विगाने र पुलिसराज्यलाई वलियो तुल्याएको आरोपहरू लगाइरहेका थिए । हेमचन्द्र छक्क परेर दुवैतिरका कुरा सुनिरह्यो । कालीको बगरमा कैलो कुकुरले उँधोमुन्टो लगाएर जोरसित रोएको, ऋषिकेशवको मूर्ति हाँसेको, विहानै फिसमिसेमै आफ्नै घरमा कुखुरी बासेको र सरिताले उसलाई खुस्कियो कि क्या हो भनेको सवै कुरा सरर सम्झियो । हेमचन्द्र पैतालादेखि टुप्पीसम्म थरर काम्यो । उसले दाहा किटचो र बाघ गर्जेछैं चिच्यायो— "तिमी सेठहरू र तिम्ना यी लाउकेहरू यसै गरी ऋगडा गर्दै जाओ, सकेसम्म अरु चिच्याओ । परार यहाँ गएको भन्दा ठूलो भुइँचालो फेरि यहाँ जाने भएको छ । अनि थाहा पाउलाऊ तिमीले । यस्तै हो तिम्नो प्रजातन्त्र । यस्तै प्रजातन्त्रमा भोलि फेरि तिमीहरू नै जगसँठ भएर उभिने त होलाऊ नि 'अलच्छिना मोरा हो । कालीको पानीमा घाम पुगेको छैन, अहिले नै यसरी कुर्लिरहेछन्, जाओ तिमी मोराहरू हो" भन्दै हेमचन्द्र आफ्नो घरतिर उकालो लाग्यो । तैपनि उसको मन स्थिर हुन सकेन । 'आज देउता किन हाँसे ?' मनमनै विचार गर्दै ऊ हिँडिरह्यो । बाटामा उसको पैतालामा काँडा बिज्यो अनि ऊ ऋस्कियो । कालीमा कैलो कुकुर रोएपछि नुहाउन जाँदा उसले आफ्नो हवाई चप्पल फुकालेको थियो । फेरि लगाउन विसँको रहेछ । बीचैबाट पछ्याडि फर्किएर हेमचन्द्र फेरि कालीको किनारतिरै गयो । उसले ऋषिकेशवको रमणीय मन्दिरलाई फेरि देख्यो । कालो मूर्ति र गोरो पुजारीलाई सम्झ्यो । मनमनै ऊ वरवराउन थाल्यो— 'आहा ! कालीगण्डकीबाट आफैं उत्पन्न भएपछि राजा मणिमुकुन्द सेनले मन्दिर बनाई स्थापना गरिदिएका यी भगवान्ले हामी सबैको रक्षा गर्नेछन् ।' हेमचन्द्र वरवराउँदै कालीतिर अधि बढिरह्यो । त्यसको पछिपछि पाँच-सातओटा भुराहरू आइरहेका बारे उसले पटकै थाहा पाएन । हेमचन्द्र आफूले मनमनै कुरा गरेको हुँ भन्ने ठान्दथ्यो तर पछिपछि आउने केटाहरू उसका कुरा सुनिरहेका थिए र 'यो अब खुस्कन आँटिछ' भनेर आपसमा साउती गर्दै हिँडिरहेका थिए ।

हेमचन्द्र वरवराउँदै गयो— 'यो संसारको सृष्टि यिनै भगवान्ले गरेका हुन् । भगवान् कति दयालु छन् । तिनले नै हामी सबैको पनि सृष्टि गरेका हुन् । कल्याणमय र दयालु छन् । यहाँ सवै खेतवारी खन्छन्, खेत खन्नु र गाना गाउनु दुवैबाट उत्तिकै आनन्द पाइन्छ । तर त्यो भुस्याहा कुकुर... .. ।'

बजारबाट नदीतिर ओर्लिने ठाउँमा पुगेर मन्दिरको गजुरतिरै हेर्दै हेमचन्द्र टक्क अडियो । पछाडिका भुराहरू पनि उसको पछाडि अडिए र भन्दै थिए— “हेर हेर अब त राम्रैसित यो खुस्कियो; आफूले के बोलेको हो भन्ने यसलाई आफैँ थाहा छैन । यस्तैहरू त खुस्कन्छन् ।”

हेमचन्द्र आफूले नारायणस्तोत्र पाठ गरेको ठानिरहेको थियो तर उसको मुखबाट निस्किरहेको थियो— “भगवान्‌ले यो संसारको सृष्टि गरेको भए यो कालीमा मान्छे किन डुब्छन् ? किन बगेर मर्छन् ? किन पहिरो गएर पहाड खस्दै सर्वनाश हुन्छ ? किन भुइँचालो जान्छ र आगलागी हुन्छ ? किन पोहोर हैजामा एक्काइस जना बिते ? परार यो कालीमा वाढी आएर आधा रिडी नै किन खसाप भयो...किन ?”

हेमचन्द्रको स्तोत्र सिद्धियो । उसले मन्दिरलाई नमस्कार गर्‍यो । पछिल्लिर अडेका भुराहरूले जोरसित हाँसिदिए, जोरसितै ‘खुस्कियो-खुस्कियो’ भन्दै ।

हेमचन्द्र केटाहरूतिर फरक्क फर्कियो । त्यसले सबै कुरा देख्यो र बुझ्यो । केटाहरूतिर मुड्की उज्याउँदै ‘पर्ख तिमीहरूलाई नठटाई छाड्दिनँ मोराहरू’ भन्दै केटाहरूतिर दुई-चार पाइला लम्कियो पनि । केटाहरू त्यसलाई छोडेर बजारमा यताउता लागे । हेमचन्द्र कालीगण्डकीतिरै ओर्लिदै गयो र आफूले नुहाएको ठाउँमा आफ्नो हवाई चप्पल खोज्न थाल्यो । उसको चप्पल त्यहाँबाट हराइसकेको थियो ।

निराश र क्रुद्ध हेमचन्द्रको मुख फेरि मन्दिरको गजुरतिरै फर्कियो । यसपालि त उसले रिसाएरै कराउन थाल्यो— “हे भगवान् ! यो संसारको सृष्टि तिमीले नै गरेको हो भने, अघि नै भनिहालें नि, यो पृथ्वीलाई किन यस्तो उराठ र सुक्खा अनि डरलाग्दो पनि बनायो ? मानिस पनि तिमीले सृष्टि गरेको हो भने यिनलाई यस्ता डरलाग्दा कुरूप, भोकानाझा किन बनायो ?”

हेमचन्द्र ण्ण्ण्ण् असन्तुष्ट हुँदै गयो— ‘मानिसहरू रोगी, भोकानाझा पाटीवासका र अज्ञानी छन् । आपसमै ऋगडा र मारकाट गर्छन् । लडाइँ गर्छन्, बम र तोपले घरहरू भत्काइदिन्छन् । धनी भनाउँदा र लाउकेका जमात लिएर हिँड्ने सेठ-साहूकारहरू आफ्नै पसलका डस्ना र बालिस्टनिम्ति मरिमेट्छन् । प्रजातन्त्र भन्दै अशान्ति र महङ्गी बढाउँछन् । यिनीहरूबाट त ण्ण् पार पाइनसक्नु छ । जालीफटाहा छट्टहरू यिनी र यिनका लाउके नै हुन् । यस्ता मानिस र त्यस्तो अनर्थको संसार किन सृष्टि गर्‍यो ? भन” भनी त्यो बगरमा हेमचन्द्र मन्दिरतिर फर्केर चिच्याइरह्यो ।

उता हेमचन्द्रले लखेटेको एउटा केटोले गएर सरितालाई— ‘दिदी, तपाईंको श्रीमान् त खुस्किनुभयो’ भनी बताइसकेको थियो । हेमचन्द्रको अन्त्य नै भयो भन्ठानेर मूर्छा पर्ने जस्तै गर्दै सरिता कालीगण्डकीतिर दौडिन् । किनारैबाट तिनले देखिन्— बगरमा उभिएर हेमचन्द्र ऋषिकेशवको मन्दिरतिर फर्केर चिच्याइरहेको छ । ‘ए ! सिद्धिएकै त होइन रहेछ’ भन्ने विचार गर्दै तिनी सन्तुष्ट भइन् र बगरतिर

ओर्लिन् । हेमचन्द्र चिच्छ्याइ नै रहेको थियो । सरिता लोग्नेछेउ पुगिन् र हेमचन्द्रको कुममा कोट्ट्याउँदै 'हजुर !' भनी बोलाइन् ।

"बिहान तिमीले नै खुस्कियौ कि क्या हो ! भनी मलाई भनेकी थियौ । यहाँ कैलो भुस्याहा गजुरतिर ठाडो घाँटी लगाएर एकोहोरो रोयो । माथि कालो मुहारको नारायण मलाई देखेर खिसिक्क हाँस्यो । अहिले भुराहरू 'खुस्कियो-खुस्कियो' भन्दै मेरा पछि लागे । त्यति मात्र होइन, उः त्यो भगवान्ले सृष्टि गरेको यो संसार कस्तो छ तिमीले देखिहाल्यौ । बिनाभाले के कुखुरीहरू फुल पार्छन् ? त्यति मात्रै कहाँ र, पोथीहरू नै भालेफैं गर्जेर वासना थाले । ल भन त, म खुस्किएको हुँ कि यस्तो उपद्रो गर्ने-गराउने त्यो भित्रको देउता खुस्किएको हो ? विकास र प्रजातन्त्रको नाउँमा चारैतिर यस्तो अलच्छिन र भताभुङ्ग किन ?"

केही बोल्न नसकेर सरिताले ट्वाल्ल परेर हेमचन्द्रको मुख मात्र हेरिरहिन् ।

"यसरी लाटोले केरा हेरेछैं मतिर ट्वाल्ल के हेरिरहेकी ? कि साँच्चै नै म आफैं खुस्किएँ ? केही त भन ।" हेमचन्द्र फन् रिसायो ।

तैपनि सरिताले केही बोलिनन् र त्रस्त हुँदै पाल्पाको मिसन अस्पतालमा लगेर देखाउनुपर्ने हो कि भनी मनमनै विचार गर्न थालिन् ।

अभिव्यक्ति, २०५३ पुस

सपनाको संसार

वसन्त सुरु भएर दिन लम्बिन थालेपछि उसले आफ्नो डिजिटल घडीमा विहान चार बजेर चार मिनेटमा मिलाएको एलार्म घण्टीले सधैँसँ उसलाई अस्पताल कोठामा पनि ब्यूँझाउँदा निद्रामा ऊ बोलिरहेको थियो— “के हुन् जीवनका आनन्द र पीडा, कष्ट र कारुणिकता, मृत्युबोध, अमृतमय वाणी, सुख र भयका ? किन क्रोध...घृणा...अहङ्कार...ममत्व...आक्रोश...क्षमा ?” सुस्तसुस्त बोल्दाबोल्दा तन्द्राबाट ऊ पूरै ब्यूँझियो । मध्यरातको पूरै सपना उसले फेरि अक्षरशः उस्तै देखेको थियो । स्वप्न र तन्द्रामा शब्दायित गरिरहेको रहेछ । उसका आँखा पूरै खुले । अर्को पलडमा उसकी पत्नी उठेर बसिन्, उसैतिर हेरिरहेकी दिनेशले देख्यो ।

स्वास्थ्योपचारकेन्द्रमा दिनेशको शरीरमा शल्यक्रिया गरिएको तेस्रो मध्यरात थियो । मध्यरातपछिको शनिबार मध्यरातमा नै आफ्नो विद्यार्थीनामा दिनेश बेहोस भयो र जीवनमा आफूले देखेको सर्वथा नौलो र पहिलो विस्मयकारी सपनालाई सम्झ्न थाल्यो । त्यही सपनाबाट ऊ ब्यूँझिएको थियो ।

त्यो सपना— देश, काल, अस्तित्व, अनस्तित्व र पदार्थ, अध्यात्मबाट निर्वन्ध अनुभूतिजस्तै थियो । दिनेशको सपना ती आयाम काल अनुभूतिबाट समेत पूर्णतया निर्वन्ध तर गुणातीत आनन्दको अनुभूतिजस्तै रह्यो, जुन अनुभूति भने अस्तित्वको सम्पूर्ण यथार्थसमेत थियो ।

दिनेशको सपनामा इन्द्रेणीका सबै रङ्गको छताछुल्ल प्रवाह, सबै रङ्गका प्रवाह एकअर्कामा समीकृत थिए । तैपनि देशकालनिरपेक्ष तवरमा कुनै एउटा रङ्ग प्रमुख प्रवाह बनेकोलाई उसले त्यस बेला एकीकृत भएर अनुभव गरिरह्यो । कालो र सेतो दुई रङ्गबाहेक उसले सबै रङ्ग देख्यो र ती रङ्गका अदृश्य कोमल बादलमा आफ्नो अस्तित्वलाई प्रवाहमान तर गतिहीन, दिशाविदिशाशून्य तर आफू स्वयम् त्रि-आयामबाट मुक्त र महाशून्यको अनुभवहीन अवस्थामा पुगेको अनुभूतियुक्त स्थितिलाई दिनेशको सर्वाङ्गले अति सत्य रूपमा कुनै अज्ञात इन्द्रिय र अपरिभाषित अनुभूतिद्वारा सर्वथा शुद्ध चेतनाको अवस्थामा पुगेको ठान्यो । त्यस्तो अवस्था र अनुभव उसले आफैंले गरेको हो, अरू कसैले गरेको हो वा ती सप्तरङ्गी स्थितिले

स्वप्न अनुभव गरेका हुन् अथवा सबैले मिलेर एकैसाथ अनुभव गरेका हुन्, कि त्यस्तो कुनै अनुभव त्यस बेला कसैले गरेका होइनन् भन्नेमा सपनामा नै दिनेशले विचार गरिरह्यो । त्यस्तो विचार उसले आफूले गरेको हो वा अरू कसैले गरेको हो नत्र कसैले पनि होइन भने महाशून्य र अव्यक्त चेतनाप्रवाहमा आयामशून्य परिस्थितिभित्र रङ्गीनताको महासागरमा दिनेश गतिहीन, दिशाहीन, भावहीन, आकृतिहीन अवस्थामा उडिरहेजस्तो भयो ।

निद्रामा बहुधा अङ्ग्रेजीमा, उत्तिकै हिन्दीमा, नत्र यदाकदा आफ्नो नेपाली भाषामा दिनेशको मुखबाट शब्द र वाक्यांशहरू निस्किरहनु उसको रात्रिनिद्राको परिचय भएको दशकौँदशक भइसकेको थियो । त्यो मध्यरातको सपनामा पनि उसको अचेत मुखबाट उक्त तीनै भाषाका शब्दहरू अनायास प्रवाहित भइरहेका थिए । ऊ कुन भाषामा के बोलिरहेको थियो, उसैलाई केही थाहा थियो, केही थिएन । त्यो सपनामा पनि उसले भूत, भविष्यत् र वर्तमान सबैमा, यो ब्रह्माण्डमा जहाँ पनि आफू व्याप्त रहेको तर त्यो व्याप्तिबारे शब्दद्वारा कसै गरि पनि बोध गराउन नसक्ने एक प्रकारको निर्वाण अवस्थामा तर सुख, सन्तोष, आनन्द, उपलब्धि तथा तृप्तिका समवेत अनुभवहरू दिनेशले गरिरह्यो, गरिरह्यो ।

सपनामा दोस्रो फीनो प्रवाह रहेको पनि उसले अनुभव गरिरहेको थियो ।

दोस्रो, पीँधमा रहेको उस्तै, अपरिभाषित अज्ञेय प्रवाहको गाढा खैरो रङ्ग भने उसको सामुन्ने प्रकट भएन । उसले पहिलो तहमा रङ्गीन अनुभूतिहरू गरिरहँदा दोस्रो तहबाट उठेका घूमिल केही शब्दहरू मात्र सुनिरहेको जस्तो उसलाई लाग्यो— 'अपराधी होस् तँ ? वैगुनी होस् तँ ? स्वार्थी होस् तँ ? चोर होस् तँ ?' भन्ने स्वरले मध्यरातमा उसलाई व्यूँझायो । ऊ व्यूँझियो तथापि सपनाको आनन्दलहरीको अव्यक्त तर पराभौतिक सुखानुभूतिले भने उसको परित्याग गरेन ।

दिनेशले आफ्नो सिरानछेउको डिजिटल घडी हेर्‍यो, मध्यरातको एक बजेर चालीस मिनेट । उज्यालो कोठामा आफ्नो देब्रे हाततिर उसको ध्यान गयो । नाडीमाथि दुईमुखी सियो घोचेर ल्युकोप्लास्टद्वारा अड्याइएको देख्यो । सियोका दुवै प्लास्टिक मुखमा प्लास्टिककै दुईओटा टचुब जोरिएका थिए । ती दुवै टचुबलाई अनुसरण गर्दा उसका दृष्टि माथि, माथि क्रमशः बिस्तारै फन् माथि उठ्दै गयो । आफू सुतेको बिछचौनामा जडेको दुईओटा उभिन्डा सिसीहरूमा पुगेर उसको ध्यान अडियो । ठूलो सिसीबाट तप-तप-तप नुनपानी चुहेजस्तो थियो । दोस्रो अङ्कुशीमा फुन्डिएको चौथाइ सिसीबाट सानो । दोस्रो नलीमा एन्टिबायोटिक थोपा फन् बिस्तारै गतिमा तप-तप गरिरहेका थिए । दिनेशको दृष्टिले रमाइलो मानेर दुई सिसीमा बन्द ती प्राणरसका प्रवाहलाई ध्यानसित एक मिनेटजति हेर्‍यो । त्यसै कोठामा उसको हेरविचारनिमित्त उसकी पत्नी निद्रित अवस्थामा रहेकीतिर उसको ध्यान गयो । उसलाई लाग्यो— प्राणरस प्रवाहित छ, जीवनरस सुषुप्तिको आनन्दमा छ ।

दिनेशलाई लाग्यो त्यो चकमन्न मध्यरातमा नेपाल सुषुप्त छ । आफ्नो प्रकारको आनन्दानुभूतिद्वारा दिनेश अभिभूत भयो र विचार गर्दागर्दै आफैँ निदायो ।

हेर न मैयाँ, यति लामो जीवनमा पहिलो पटक साह्रै विचित्रको र कहिल्यै थाहा नपाएजस्तो सपना अहिले दोहोर्‍याएर देखेँ । भर्खरै केके बोलिरहेको थिएँ सुन्यो ? सपना भने त्यस्तै देश, काल, अस्तित्व र निरस्तित्व निरपेक्ष थियो भन्दै आफ्नो सम्पूर्ण स्वप्नानुभूतिलाई पत्नीसामु उसले दोहोर्‍यायो ।

“सपनामा बडबडाउनु त सधैंको तपाईंको बानी हो । कम्तीमा दस-बाह्र मिनेटदेखि तपाईंका ती शब्दहरू म सुनिरहिछु । सपना राम्रोजस्तो छ, अब छिट्टै पूरै निको हुनेजस्तो लाग्यो”— दिनेशकी पत्नीले भनिन् ।

रचना, २०५३ माघ

चिनो

हाइफाका यहूदी कार्ल गादोको चिठी- काठमाडौँका दिनेश श्रेष्ठलाई-

"युद्धक विमानचालक रहँदा मैले सोह्र हजार मिटरभन्दा पनि उच्च आकाशको यात्रा गरिसकेको थिएँ । ह्लासावाट काठमाडौँ आउँदा भने सगरमाथा शिखरभन्दा दुई हजार मिटरमाथिवाट उडनुलाई आफूले यो पृथ्वीमाथि विजय नै प्राप्त गरेको जस्तै अनुभव गरेको थिएँ । तर तपाईंको कोठामा त्यो दिन मैले आफैँसित हारेको अनुभव गरें ।"

"मानवजीवनमा सबै ठाउँमा जय-पराजय, आनन्द र पीडा छन् । हामी युरोपेलीहरू भौतिक सम्पदामा विश्वका नेता रहेका कम्तीमा छ सय वर्ष भयो । सम्पदाको यो वृहत् निर्माणकार्यमा यहूदीहरूको मेरो समुदायले आफ्नो बुद्धि-वर्कत उपयोग गर्दै र रगत-पसिना बगाएर अन्य कुनै समुदायले भन्दा बढी, अझ भन्ने नै हो भने निर्णायक महत्त्वको योगदान गरेको छ । म पोल्यान्डमा जन्मिएको थिएँ त के आज म आफ्नो पितृदेश इजरायलको हाइफामा मरुभूमिबीच साहित्यको सृजना गरिरहेछु ।"

"आफ्नो समुदायको यो गौरवपूर्ण उपलब्धिनिमित्त ममा ठूलो गौरव छ । मरुभूमिमा हामीले आफ्नो पुरानो, तीन हजार वर्षदिखि सधैं उत्पीडित, निन्दित र उपेक्षित रहेको संस्कृति र मानवीय मर्यादालाई गरिमामय पुनर्जीवन प्रदान गरेका छौँ । त्यति मात्र होइन कि उजाड रहेको यो रातो मरुभूमिलाई यो पृथ्वीको उन्नत र सुन्दरतम बगैँचामा परिणत गरेका छौँ ।"

"तैपनि त्यो दिन तपाईंको कोठामा, तपाईंको टेबिलअगाडि त्यस्तो मानवीय गरिमा, मानिसले भोगेको पीडाप्रति त्यस्तो गहन सहानुभूतिको अनुभव गरें, उच्चतम सहानुभूतिको त्यस्तो महत्त्वपूर्ण प्रतीकात्मक अभिव्यक्तिले मूर्त रूप लिएको देखें, जो बाँकी संसारमा आज विरलै पाउन सकिन्छ ।"

"काठमाडौँबाट तेलअवीव फर्किएपछि आफ्ना पितामहलाई भेट्दा मैले तपाईं र तपाईंसित रहेको त्यो कुच्चिएको, तीन ठाउँमा बाझिएको, फोहोरको डङ्गुरमा पचास वर्षसम्म फालिएर बस्नुपरेकोले समयसितै हारेर कालै भएको तथा शिशुलाई भोजनको पहिलो गाँस खुवाउन हामी यहूदीहरूले उपयोग गर्ने गरेको

सानो चम्चा देखेको बारे बताएको थिएँ । मखमली फ्रेममा जडेर आफ्नो टेबिलको सिरानमा भित्तामा तपाईंले सम्मानित ठाउँ दिएर टाँग्नुभएको त्यो फ्रेम नेपालीको विराट् मानवीय हिमाली संस्कृतिको ज्यूँदो परिचय बनेको मैले त्यो दिन अनुभव गरेको हुँ । मानववादको त्यो भित्तिचित्र युरोपका सभ्यहरूले अनुकरण गर्न नसकेका तर गर्ने पर्ने नमुना संस्कृति हो ।”

“युरोपेली वैभवको घनीभूत विशालता र वैभवलाई नेपालले निकट भविष्यमा पनि कहाँ पाउनु ! तर नेपाली संस्कृतिका जीवन्त शान्ति, सहिष्णुता, नम्रता र मानवीय विशालतालाई युरोपले पनि कसरी पाउनु ? कुरा एउटा बाझो कालो शिशु चम्चाको मात्र होइन; कुरा हो कारुणिक हृदयको । त्यस्तो हृदय एउटै मात्र छ भने पनि र कारुणिक हृदय एउटै मात्र मानिसमा ढुकढुक गरिरहन्छ भने पनि त्यस्तो एउटा स्पन्दन राष्ट्रकै प्रतीक हुन पुग्छ । म त्यस्तै ठान्छु ।”

“तपाईंसित बिदा भएको तेस्रो दिन तेलअवीवमा पितामहसित मेरो भेट भएको थियो । तपाईंको कोठामा मैले खिचेको त्यो स्यानो चम्चाको तस्विर देखाउँदै त्यो चम्चाको र तपाईंको कथा सुनाउँदा आफ्नो देब्रे पाखुरा सुमसुम्याउँदै मेरा पितामहले भावाभिभूत भएर विह्वल आँसु बगाउन थाल्नुभयो । उहाँसित सन् १९६९ मा तपाईंको भेट भएको रहेछ— उही अस्वाइन्चिम कन्सेन्ट्रेसन क्याम्पमा । तपाईं दुई जनालाई त्यो अगस्ट महिनाको कुनै सोमवार (उहाँले मिति सम्झिन सक्नुभएन) घुमाउँदा मेरा पितामहका अत्यन्त गहिरा मर्मच्छेदी र दयार्द्र आँखा देखेर तपाईंले उहाँको जीवनवृत्तिबारे सोध्नुभएको रहेछ । उहाँले अस्वाइन्चिमको त्यो यातनाशिविरमा आफू तीन वर्ष थुनिनुपरेको, त्यहाँ थुनिँदा आफ्नो देब्रे दुब्लो पाखुराको गोरो छालामा हिटलरका सिपाहीले कैदीको सङ्ख्या ५७३८२२६ लाई कालो अक्षरमा गोदना खोपिदिएको देखाउँदै आफ्नो भर्खरै विवाहित युवक छोरो त्यही ग्यासच्याम्बरमा मारिएर डढाइएको र आफूले सबै दारुण पीडा गहन धैर्यका साथ सहेको बारे तपाईंहरूलाई बताउनुभएको रहेछ ।”

“त्यो यातनाशिविरकै फासिस्टविरोधी भूमिगत नेतृत्वले मेरा पितामहलाई ग्यासच्याम्बरबाट जिउँदै उम्काएर वार्डमा पुऱ्याई पाँच दिनसम्म गोदामघरको काम्लाका खातवीच लुकाएर राखी अन्त्यमा यातनाशिविरबाटै उम्काउन सकेको कुरा तपाईं दुई जनालाई बताएको बारे सम्झिँदै मेरा सामु उहाँले चम्चाको त्यो तस्विर हेर्दै अविरलधारा आँसु बगाइरहनुभयो ।”

“अस्वाइन्चिम ग्यासच्याम्बरमा मारिएर ब्रेजेफिन्स्काको शम्पाचितीमा डढाइएका ती चालीस लाख नारी र पुरुषमध्ये तपाईंसित रहेको त्यो सानो कालो चम्चा कसको थियो होला ? कसरी भन्ने ? चम्चा हेर्दा त भर्खर भोजन गर्न सिक्न थालेको शिशुको जस्तो छ । अर्थात् त्यसकी माता रहेकी कुनै सुन्दरी युवतीको चम्चा थियो होला त्यो । तर मलाई थाहा छ सन् १९४५ मा त्यो यातनाशिविर

मुक्त भई त्यहाँका कैदीहरूले स्वतन्त्रता पाउँदा त्यति सानो चम्चाले खुवाउनुपर्ने बालक शिशु अथवा त्यस्तो शिशुकी युवती माता भन्न हुने कुनै सुन्दरी त्यो कन्सेन्ट्रेसन क्याम्पबाट निस्केका थिएनन् ।”

“त्यसो भए त्यो शिशु र त्यसकी मातालाई पनि शम्पाचितीमा डढाइएको थियो त ? निश्चय नै डढाइएको थियो । त्यै त त्यस्ता हजारौँ हजार शिशु र मातालाई ग्यासच्याम्बरमा पठाइएको थियो । आफैँ भन्नुसु, तपाईँसितको चम्चा कुन शिशुको अथवा कुन माताको थियो होला ?”

“मेरा पितामहलाई पनि ग्यासच्याम्बरमा हुलिएको थियो अरू सत्र सयसँगै । पन्ध्र मिनेटसम्म ग्यासमा पारेपछि ती सत्र सय लासलाई घिसाउँदै शम्पाचितीमा पुर्‍याउँदा मेरा पितामहलाई तान्ने व्यक्ति त्यो मध्यरातको अँध्यारोमा फासिस्टविरोधी एउटा फ्रान्सेयहुदी परेको रहेछ । लासको खुट्टा समात्दै घिसार्दा खुट्टा भने केही तातै रहेको त्यो फ्रान्सेलीले थाहा पाएछ अनि बिजुलीभट्टीतिर नलगी किनारामा छेउ लगाएछ । त्यसपछि त्यो फ्रान्सेलीले त्यस्तै काममा लगाइएका आफूजस्तै दुई मित्रलाई सुस्तरी साउती गर्दै यो बूढो त मरिनसकेजस्तो पो छ, यसलाई त बचाउन सकिएला भनेछ । तिनै तीन जनाले मेरा पितामहको ज्यान जोगाउन सकेका रहेछन् ।”

“अनि जर्मनी हारेर लडाइँ सिद्धिएको केही वर्षपछि त्यो यातनाशिविरलाई सरकारले सङ्ग्रहालयमा परिणत गरेपछि मेरा पितामहलाई सङ्ग्रहालयको गाइडमा नियुक्त गरिएको रहेछ । यी सबै कुरा उहाँले तपाईँहरूलाई बताउनुभएको थियो रे । तपाईँको सम्झनामा त होला नि ! सङ्ग्रहालयको मुख्य गाइड पदमा बीस वर्ष काम गरेको र अवकाश प्राप्त गरेपछि मलाई सँगै लिएर मेरा पितामह विधिवत् यहाँ इजरायलमा आउनुभयो । अहिले उहाँ एउटा किबुथमा सल्लाहकार हुनुहुन्छ ।”

“मेरा पितामहलाई त्यो ग्यासच्याम्बर र शम्पाचितीबाट ज्यूँदै उम्काउनु त्यति गाहारो भएको रहेनछ । तर त्यो यातनाशिविरबाटै बाहिर पठाउनु त भुभारथ नै उठाउनुपरेको थियो भनी उहाँले त्यो तपाईँसित रहेको चम्चाको तस्विर हेर्दै लामो श्वास फेर्दै मलाई फेरि बताउनुभएको थियो । उहाँ अहिले पचासी वर्षको बूढो भइसक्नुभएको छ, तर त्यो यातनाशिविर र सो सम्बन्धित जे पनि घटनाहरू सबै उहाँको सम्झनामा जस्ताका तस्तै ताजा छन् । कति गहिरो र दुर्दान्त पीडामा पर्नुभएको रहेछ त ! सम्झने मात्र होइन, कहिलेकाहीँ त हामीलाई पट्टाइ नै लाग्ने गरी ती सम्झनाहरूलाई हाम्रा सामु दोहोर्‍याइरहनुहुन्छ । हामीले सुन्नै पर्‍यो नत्र वृद्धको अपमान गरेको ठहरिने थियो ।”

“त्यो अगस्ट १९६९ मा अस्वाइन्चिमको सिमाना पार गरी ब्रेजेफिन्स्काको शम्पाचिती हाडका टुक्रा र खरानीका अग्ला-होचा डङ्गुरबाट हिँड्दा तपाईँले आधा गाडिएको त्यो चम्चा हाड र खरानीबीच देख्नुभएछ र त्यहाँको चिनोको रूपमा घर लैजान सक्छु कि भनी मेरा पितामहसित सोध्नुभएछ । त्यो अस्वाइन्चिम-

ब्रेजेव्निस्काको पूरै क्षेत्रलाई राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय घोषित गरिएको हुँदा त्यहाँका सबै वस्तु राष्ट्रिय सम्पत्ति हुन् तैपनि मैले अर्कोतिर हेरेको बेला पारी सुटुक्क टिपेर आफ्नो खल्तीमा हालेर लुकाउने र पोल्यान्डमा बसुन्जेल सो कुरा कसैलाई नभन्ने सल्लाह उहाँले तपाईंलाई दिनुभएको रहेछ । त्यो दिन त्यस्तै भएको र तपाईंले चिनो भनी त्यो चम्चा लानुभएको होइन त ?”

“त्यो चम्चा तिनको कोटमा रहुन्जेल ती नेपाली आफैं नै साह्रै विभुव्य भएका थिए । सङ्ग्रहालयको गाइड रहेर मैले त्यसपछि पनि एक घण्टासम्म ती दुवै नेपाली युवकलाई शिविर घुमाइरहेको थिएँ तर त्यो चम्चा लिनेचाहिँ युवकको मुखबाट फेरि एक शब्द निस्किएन— कति द्रवित भएका थिए तिनी भनी मेरा पितामहले भन्नुभएको भर्खर एक घण्टापहिलेको कुरा हो, नेपाली मित्र ।”

“तर मित्र ! मलाई तपाईंले त्यो चम्चा देखाउनुहुँदा मैले एउटा कुरा भने बुझिँनँ । कहाँ पोल्यान्डको त्यो यातनाशिविर र कहाँ छ हजार किलोमिटर टाढाको नेपाल— काठमाडौँ । पीडा थियो यो पोल्यान्डका विशेष गरी हामी यहूदीहरूको, हुन त अन्य युरोपेली देशका लाखौँ नरनारी, वृद्ध र बालकहरूले त्यो यातनाशिविरमा ज्यान गुमाउनुपरेको थियो । तैपनि नेपालका तपाईं किन त्यसरी अन्तर्दयदेखि विचलित हुनुभएको ? हामीलाई घाउ लागेको त्यो इतिहासले तपाईंका आँखाबाट त्यसरी किन रगत बगायो ? यो करुणा के तपाईंको हिमाली संस्कृतिको कारुणिकता हो ? तपाईंबाट दुई शब्द सुन्न पाएँ भने मलाई सन्तोष हुने थियो नेपाली मित्र ।”

माथि पूरै उतार दिइएको कार्ल गादोको पत्र दिनेश श्रेष्ठले आफ्नो फाइलबाट फिकेर पाँच वर्षपहिले मलाई देखाएका थिए । दिनेशसित त्यो पत्र मागी फोटोकपी उतारेर मैले आफूसित राखेको थिएँ । अहिले यो संसारमा दिनेश श्रेष्ठ छैनन् । यो पत्रको प्रकाशन मेरा मित्र ती दिनेश श्रेष्ठमा मेरो श्रद्धाञ्जली हो ।

तिनले पत्रको अन्त्यमा नेपालको हिमाली संस्कृतिबारे गरेका प्रश्नबारे भनी कार्ल गादोलाई के जवाफ दिनुभएको थियो त भनी मैले मित्र श्रेष्ठसित सोधेको थिएँ । चम्चा जडिएको फ्रेम ल्याएर मलाई देखाउँदै दिनेश श्रेष्ठले आँखाभरी आँसु गरेर आफ्ना जवाफ त्यही चिनो र त्यो चिनो देख्दा आफ्ना आँखाबाट जहिले पनि ऋन आँसुका ढिकाभन्दा के हुने, तर पत्रमा हालेर हुलाकद्वारा आँसुका ढिका इजरायलको हाइफा पठाउन सकिन्न के गर्नु बाबू ! त्यसैले मैले गादोको चिठीलाई जतनसाथ थन्क्याएर राखेँ भन्ने जवाफ पाएको थिएँ ।

मलाई पनि त्यस्तै लाग्छ— आफ्नो इतिहासका पानाहरूमा यो पृथ्वीका मानिसले जति आँसु र रगत बगाएका छन् र जसरी बगाएका छन् सोबारे तन्नेरी समाजले जति ज्ञान पाउँछ आफ्ना समयका रगत र आँसुलाई बग्न नदिन अथवा पुछ्छिदिन त्यति नै सक्नेछ ।

गरिमा, २०५३ फागुन

चिनो/८३

युक्विलण्टस

वारा जिल्ला लछुमनपुरवाको आँपको ठूलो र चारैतिर ज्याम्म परेको रूखतिर ऋतुवर्ण गुरुड अचम्म मानेर हेरिरह्यो । लालीगुराँसको, जरखराउँदो, छुँदैमा हत्केलामा फोका उठाउँछ कि जस्तो रूखो र अग्लो हाँगैहाँगाको ज्याडजस्तो देखिने विना विशेष सुगन्धका राता र विविध रङ्गका फूल बोट एकातिर, अर्कोतिर भीरको पाखामा ठिङ्ग उभिँदै हल्लिँदै फन्डै जोक्राइरहने उत्तिसको अग्लो रूखको विहे हुने भएको थियो । तर पछिवाट गुराँसले उत्तिसलाई गाली गर्दै इन्कार गरेको कथा सम्झिएर मनभित्रै ऋतुवर्ण एक चोटि मुसुक्क हाँस्यो ।

चैतमा पातैसम्म नदेखिने गरी छरिएर र हरियैजस्तो बास्ना फिँजार्ने मुजुराका फुप्पाहरूमा आँपको रूख त्यसैत्यसै छोपिएको थियो । पहाडवाट वारा जिल्लामा सुकुमवासीसरह डेढ बिघा जमिन किनेर बसाइँ सरेको ऋतुवर्णले कैयौँ पटक वाराछेउको त्यो रूखलाई अलि टाढा उभिएर रमाइलो मान्दै ध्यानसित हेर्ने गरेको एक वर्षभन्दा बढी भइसकेको थियो । आँपको त्यो रूखलाई जुन मौसममा हेरे पनि मनको कुनामा कता हो कता ऊ पहाडमा खेतीपाती गर्दै भट्टी चलाएर सवैलाई हाँसीखुसी राख्ने गरेकी आफ्नी आमालाई सम्झ्ने गर्थ्यो ।

हुन पनि त्यो आँपको रूख उसकी आमाजस्तै नै देखिन्थ्यो । झीना खुट्टामाथि धीरगम्भीर फराकिली, सधैं ताजा र सवैप्रति मायालु ! त्यो आँपको रूख डराएजस्तो, डगमगाएजस्तो, रोएजस्तो ऋतुवर्णले कहिल्यै देखेन । बरु घाममा आफू पिल्सिएर लड्नुलाई डगमगाउँदा आँपको रूखको छायामा गएर तलको नरम घाँसमा ऊ आफैं डङ्ग्रङ्ग लडिदिने गर्थ्यो एकछिन र केटाकेटी छँदा आएर आफ्नी आमाको काखमा पल्टिएजस्तो सुखानुभूति गर्थ्यो । पहाडको मानिस ऋतुवर्णले घरवारी र लेकवेसी गर्दा फुर्तीसाथ उकालीओराली गर्ने गर्थ्यो । जता हेर्न्यो चारैतिर सम्म र आँखाले पनि नभ्याउने टाढाटाढासम्म तराईको मैदानमा सोझै हेर्दै हिँड्दा आफ्नो पहाडमा भन्दा चाँडै ऊ थाक्थ्यो र गएर त्यो आँपको रूखमा अडेस लागी कम्मरमा घुसारेको मुरली फिकेर हिमालवाट उड्दै आएको डाँफे चरीको आनन्द र विरहका धुन बजाउन थाल्थ्यो । उसलाई लाग्थ्यो, बालक ऋतुवर्ण आमाको काखमा सिरान

गरेर सैसैला खेलै बूढाबूढीले सेल पकाउँदै भालुले खाँदै गरेको कथा सुनिरहेछ ।

पूर्व दुई नम्बर रामेछापबाट तल तामाकोसीतिर ओर्लिँदै पहाडैपहाड तलमाथि हिँड्दै सिलेरी, हरिहरपुर, मकवानपुरबाट तल ठूलो वनको बीचमा रहेको थारूगाउँ निजगढ-रतनपुर हुँदै पश्चिम हानिँदै लछुमनपुरवा आफ्नो घरखेतमा आवतजावत र खेतीपाती गर्दै ऋतुवर्ष गुरुङले तीन वर्षभित्र चार पटक ओहोरदोहार गरिसकेको थियो । सुकुमवासी भएर गएको छ भनी उसको रामेछापको डाँडाका घरगाउँलेहरू उसलाई देख्ता जसरी माया गर्थे र गाउँका घँसिनीहरू वनमा दाउरा, स्याउला गर्दै जसरी आफ्नै गाउँ छोडेर औलोले विरामी हुन जाने भनी गीत हाल्दै ऋतुवर्षसित रिसाउँथे त्यसरी नै पहाडबाट ऋको विचरो एक्लो ऋतुवर्ष भनी लछुमनपुरवानजिकैको बेलाही गाउँका ठिटीहरू त्यसलाई माया गर्थे । तराईको आफ्नो खेतलाई ऋतुवर्षले खनजोत गर्दै मल राखेर मलिलो तुल्याई सय हात टाढाको कुलोबाट बाल्टिन र ग्राग्रीमा पानी बोकेर ल्याई खेतमा पानी लगाएर अरू गाउँलेहरूले भन्दा बढ्ता बाली भित्र्याएको देखेपछि त्यो गाउँका कुर्मी, अहिर र मुसहर किसान युवकहरू आफू पनि त्यसैसित सिकेर त्यसै गर्न थालेका थिए । ऋतुवर्षले आफ्ना खेतका डिलडिलमा बकुला, सिमी अनि घरको चारैतिरको सानो बारीमा फर्सी, काँक्रो र मकै, भटमास लगायो । उसको छाप्रो फन् राम्रो देखिन थाल्यो । गाउँलेहरूले पनि त्यसै गरी आफ्नो घरलाई राम्रा तुल्याए । ऋतुवर्षले आफ्नो आँगनमा रहेको तुलसीमठको तीन हात चारैतिर चैतमा नै थरीथरीको फूल रोप्यो । ती फूल फुलेर उसको घरै गम्किएको देख्ता गाउँलेहरू फन् रमाए ।

घरबारी, खेत गर्दागर्दै पनि गाउँबाहिर सडकछेउको त्यो ठूलो आँपको रूखलाई भने उसले कहिल्यै न माया माच्यो न विर्सियो । त्यो ठूलो विजू आँपको रूख देख्ता ऊ सधैं पहाडकी आफ्नी आमालाई सम्झ्ने गर्थ्यो, डम्म परेको निकै फराकिलो नितम्ब, पटुका बाँधेर टम्म र भरिलो देखिने कम्मर, सलक्क मिलेको फराकिलो र अग्लो छाती अनि कुममाथि टक्क अडेको भने पनि कुमदेखि नै विस्तारै गोल र सानो हुँदै अग्लो र गोरो हुँदै गएको आमाको मुहार अनि शिरमा कोरेर पछाडि गर्दनमा जुरो पारिएको निखुर कालो कपाल । “ए ऋतुवर्ष, के गरिरहेछस् यता आइज” भनी पिँडीमा बसेकी आमाले उसलाई बोलाउँदा ऋतुवर्ष आफ्नो मुर्लीबाट निस्किएको गम्भीर स्वर सुन्थ्यो र पल्लो डाँडाबाट आउने प्रतिध्वनिलाई एकैछिन पर्खिन्थ्यो ।

माघ महिना सुरु भयो । पहाडको जाडो र शीतमा जन्मिएर हुर्किएको ऋतुवर्षलाई आफ्नो गाउँको पहाडमा धुनी र तराईमा भने घुर भनिनेको सामुन्ने बसेर ताप्दा पनि माघमा साँझ जाडो लाग्यो । साना मुढा, गुइँठा र पराल हालेर जगाइएको त्यो धुनीको चारैतिर दस-बाह्र जना बसेका थिए । घुर पतपताउँथ्यो, कुइरीमण्डल धूवाँ उठेर चारैतिरका मानिसहरूका आँखा पोल्दथ्यो । सबैले शिरमा

गम्छा बाँधेका थिए । ऋतुवर्णले पनि आफ्नो टोपीमाथि गम्छा गुत्तुपरेको थियो । घुर तातेर आगोको ज्वाला उठ्ता मानिसहरू पराललाई मुढाले थिचेर नत्र हानेर ज्वालालाई निभाई धूवाँ फन् बढाइदियो । 'त्यसो गरेर यिनीहरूले यो जाडोमा आगो तापेका हुन् कि धूवाँ ? यिनीहरू किन धूवाँले आँखा विगार्दा हुन्, किन जीउभरि धूवाँ गन्हाउने पार्दा हुन् ?' भनी मनमनै विचार गरिरहन्थ्यो ऋतुवर्ण, तर कसैलाई केही भन्दैनथ्यो । यस्तो धूवाँ र पिँडौलादेखि छाती र मुखसम्म रापले पोल्ने उता आडजति जम्मै ठिठ्ठ्याइरहने धुनीको सामुन्ने के मुरली बजाउनु भन्ने विचार गर्दै ऋतुवर्ण मन मारेर घुर तापिरहन्थ्यो ।

घुरको चारैतिर कुराकानी र गफ चल्दाचल्दै एउटाले "यो पटक त काठमाडौँ पशुपतिनाथको दर्शन गर्न शिवरात्रिमा आफू काठमाडौँ जाने विचार गरेको छु" भनी बतायो । पशुपतिनाथको कुरा सुन्नासाथ ऋतुवर्णले रामेछापको लेकवाट आफूले पटकपटक देखेर साँढे रमाएको गौरीशङ्कर हिमाल चुचुराहरूलाई सम्झियो । हिमालयका द्यौता शिव र तिनकी पत्नी पार्वतीका प्रेमका, शङ्करका गण मानिएका भूत, प्रेतका, महादेवले आफ्नी जेठी पत्नी सतीदेवीको मरेको शरीर बोकेर ठाउँठाउँको यात्रा गर्दै पवित्र देवीतीर्थहरू जन्माएका कथाहरू उसले केटाकेटीदेखि कैयौँ पटक, सयौँ पटक सुनिसकेको थियो । गौरीशङ्कर चुचुरो हेर्न ऊ एक पटक नाम्चेबजारसम्म पनि पुगेको थियो । तर त्यहाँबाट गौरीशङ्कर फन् टाढा र नदेखिने भएको थियो । केही नलागेपछि ऋतुवर्णले गौरीशङ्करको पाउ घोरै बाँदै आएको नदी भनी तामाकोसीसम्म गएर कैयौँ पटक नुहाएर आफू पवित्र र प्रसन्न भएको पनि ठानेको थियो । हिमाल भन्ने शब्द सुन्नासाथ उसको मन फुरुङ्ग भएर जीउमा कता हो कता कि जीउभरि नै काउकुतीजस्तै लागेर आउँथ्यो । त्यहाँ शङ्करचुचुरोसामु बसी घुम्तो ओढेर निहुरिएकी जस्ती गौरी चुचुरोलाई सम्झिएपछि उसको मुटु फन्फन् त्यसै उफ्रिन थाल्यो । तैपनि तामाकोसीको सिरानमा रहेको लामाबगर गएर नजिकैवाट ती महादेवपार्वतीलाई हेर्ने उसको मनको धोको उसको मनमा त्यसै रहिरहेको थियो ।

उसले मनमनै पक्का गर्‍यो र "गाउँका अरू कोको जाने ? काठमाडौँमा ती महादेवसँगै पार्वती पनि छिन् कि छैनन् ?" भनी सोध्यो ।

पशुपतिनाथको छेवैमा गुह्येश्वरीको मन्दिर छ । शिवरात्रिमा गएपछि पशुपति र गुह्येश्वरी अनि चारै गणेशको पनि दर्शन गर्ने र त्यसरी दर्शन गर्दा काठमाडौँ पनि जम्मै हेर्न पाइन्छ भनी त्यो घुरमा कति जनाले कुरा गरे । ऋतुवर्णले आफू पनि सबैसँगै जाने कुरा सुनायो र मनमनै मक्ख पऱ्यो ।

शिवरात्रिनिम्ति काठमाडौँ जाने आफ्ना घरबारी र खेतमा त्यस बेला गर्नुपर्ने कामहरू गुरुङ धमाधम सिद्ध्याउन थाल्यो । घर सफा पाऱ्यो, पिँडी र भित्ताको कम्मरसम्म गोबर र रातो माटोले लिपेर चिटिक्क परेको रातो बनायो ।

फूलका विरुवामा मल र पानी हाल्दै, ऋरपातहरू गोड्दै फिकिदियो । ऊ नभएको बेला गाईवाखा भित्र बारीमा पस्न नसक्ने गरी चारैतिरका छेकवारलाई मरम्मत गर्‍यो । त्यति गर्दागर्दै दुई साता बित्यो । अब दोस्रो दिन जङ्गलको तरहराको उता गएर अमलेखगन्जमा ट्रक चढ्ने भनी चार जनाले ठहर गरे । त्यहाँबाट चढेमा ट्रक भाडा सस्तो पर्छ भनी उसलाई सबैले बताए । महादेवमा वेलका तीनपाते चढाउनुपर्छ भन्ने सुनेको उसले छिमेकी गाउँको वेलको रूख चढेर सबैलाई पुग्ने गरी तीनपाते वेलको थुप्रै पात ल्यायो । एउटाले भन्यो— “गुह्येश्वरीमा कमलको फूल चढाउनुपर्छ । ऋतुवर्ण पिरोलियो । कहाँबाट कमलको फूल ल्याउने !” अर्कोले भन्यो— “अमलेखगन्ज नगिचैको पोखरीमा त्यसले कमलको फूल देखेको छ, दिउँसो टिप्न दिएनन् भने राति सुट्क गई चोरेर ल्याउने— चोरेको कुरा देवीघौतामा चढाएमा फन् ठूलो फल पाइन्छ रे !”

अमलेखगन्जमा तीनओटा ट्रक र चारओटा भरिभराउ बस तिनकै सामुनेबाट गए । ती चारले बस्ने त के चढ्ने ठाउँ पनि पाएनन् । साँझ पन्यो, भोलि विहानै पशुपति पुग्नुपर्छ तर के गरी पुग्ने ? बल्लबल्ल दुई जनालाई एउटा ट्रकले बसाल्यो र गयो । ऋतुवर्ण र उसको थारू साथीले राति दस बजे एउटा बसको छानामा कोचिने ठाउँ पाए । विहानीपखको फिसमिसेमा खानीखोलाबाट बस के उकालो लागेको थियो चिसो स्याँठमा ती दुवै राम्रैसित आत्तिए । भीमदुङ्गा पुग्दानपुग्दै पानी पनि पर्न थाल्यो । जरो आउला भन्ने डरले दुवै विलखबन्दमा परे ।

काठमाडौँ र पशुपतिनाथको घुइँचोमा पर्दा तिनीहरूले पहिलो पटक त्यस्ता रङ्गीचङ्गी र त्यति ठूलो भीड देखेर अचम्मै परे । लाम अघि बढ्दै गएर पशुपतिको पश्चिम ढोकाबाट ऋतुवर्णले वेलपत्र चढाउँदा कालो ढुङ्गाको पशुपति देहनासाथ ऋतुवर्णका आँखा आँसुले टम्म भरिए । उसले त गौरीशङ्कर चुचुरोजस्तो सेतो, फलमलाइरहेको, सामुन्ने गौरी बसेकी जस्तै देउताको कल्पना मनमा खेलाइरहेको थियो । गुह्येश्वरीमा जाँड गन्हाएकोमा कमलको फूल चढाउनुपर्दा उसलाई नरमाइलो लाग्यो । आफूलाई पनि जाँड मन पर्छ तर त्यस्तो गन्हाउने जाँड भन्ने लाग्दा उसको मन रोयो नै ।

दुई जना मात्र सँगै थिए । महादेवपार्वतीको दर्शन गरेर मुग्ध भएका ती दुवै अब चार गणेश दर्शन गर्न हिँडे । “बुफिस् गुरुङ, यहाँ त बाहुनको टुपी भएको बसमा जसरी भए पनि चढ्नुपर्छ, टुपी पनि एउटा हो र ? एकै ठाउँमा दुईओटा टुपी !” भन्दै साथीले गुरुङलाई रिङरोडमा हिँडाउँदै लग्यो । तिनीहरू दुवैले एकैछिन विमानघाटतिर उभिएर अजडका हवाईजहाज पनि हेरे ! अनि तीनकुने पुगेर सूर्यविनायकको ट्रलबसलाई पर्खिरहे ।

दुईओटा टुपी तारमा बाँधेको बस सरर आइपुग्यो । ऋतुवर्णमा मनभित्रैबाट हाँसो उठ्यो । बस अगाडि गयो । उसको मन भरङ्ग हुँदै गयो । बस गैरह्यो ।

ज्यालवाट देब्रेतिर बाहिर हेर्छ त सडकछेउका बडेबडे रूख बीचमा ठुन्क्याएर काटिएका । लहरका लहर, काटिएका रूखका लहर ! उसको पिताले दोस्रो महायुद्धमा बर्माको लडाइँमा कसरी मानिसका गिँड लहरै ठुन्क्याएका थिए भनी आफूले देखेको कथा हालेकोलाई ऋतुवर्णले सम्झियो । मान्छे र रूखका बीच पनि त्यस्तो लडाइँ हुन्छ र भन्ने लागेर ऊ दिक्क भयो । तर काटिएका रूखको लहर तैपनि सिद्धिएन । सडकको देब्रेतिर गुरुडले हेर्ने सकेन । आफूले पहाडमा स्याउला, दाउरानिम्ति रूख चढेर हाँगा छिनालेकोलाई उसले सम्झियो, तर आफूले कहिल्यै कुनै रूखलाई त्यसरी बीचैमा ठुन्क्याएको, काटेको त थिइनँ । यहाँ झन् किन यस्तो भन्ने विचार गरिरह्यो ऋतुवर्ण ।

“हेर ऋतु गुरुड, तँले सहर भनेको देखेकै थिइनस्, चिनेकै थिइनस् । यसरी मन दुखाएर के गर्छस् ? अब फेरि यहाँ कहिले आइएला नआइएला । यसपालि आइहाल्यौँ अब यहाँका फागु, घोडेजात्रा र मछेन्द्रनाथको रथ तानेको पनि हेरेर एक पटक फेरि पशुपतिको दर्शन गरेर मात्र गाउँ फर्किने” उसको साथीले भन्यो ।

“अनि त्यतिका दिन यहाँ बस्दा मेरो घरवारी, खेत के होला नि ? यहाँ के खाएर बस्ने ?” गुरुडले भन्यो ।

“घरवारी केही बिग्रिँदैन, यहाँ घर बनाउन लागेका ठाउँमा ज्यालादारी गरेर भोक मार्ने र चारैतिर हेर्ने, बुझ्ने” भनी उसको साथीले करै गरेर गुरुडलाई मनाइछोड्यो ।

पशुपति गौशालाको धर्मशालाको बरन्डामा रात बिताउने गरेका ती दुवैलाई आफूले रोजको दस रुपियाँ काटेर लिने गरी एउटा बिहारीले नयाँ बानेश्वरमा बन्ने भएको ठूलो घरको जग खन्ने र दर्शनदुङ्गा ओछ्याउने काममा लगाइदियो । दुवैले रोजको असी रुपियाँ कमाउन थाले । मिहिनेत गर्नुपर्ने काम थियो तर आफ्नो गाउँमा पनि गुरुड कम मिहिनेत गर्दैनथ्यो । काम पाएपछि तिनको जीवन गौशालावाट नयाँ बानेश्वरको वाटोमा ओहोरदोहोर गर्ने, जग खन्ने र साँझ परेपछि चाबेल, बौद्ध, सिफल, पानीटङ्गी, विशालनगर अर्थात् रोजै कतै न कतै डुलेर काठमाडौँ हेर्नमा बित्न थाल्यो ।

बानेश्वरवाट गौशालातिर आउँदा एक दिन गुरुडको दृष्टि सडकपूर्वको पेटीमा रहेका रूखहरू लहरै ठुटा भएर उभिइरहेकातिर गयो । ‘यसरी हरिया रूखलाई बीचमा ठुन्क्याएका किन होलान् ? यस्ताहरू आफ्ना छोराछोरीलाई घरमा के गर्दा होलान् ? खुट्टै भाँचेर कूँजा बनाएर राख्ने गर्छन् कि’ भन्ने लागेर गुरुडले पहाडको र लछुमनपुरवाका चारैतिरका राम्रा रूखहरूलाई प्रसन्न मनले सम्झियो । हिँड्दाहिँड्दै उसलाई लाग्यो रूखहरू बोल्न, हिँड्न र भोक लाग्यो भन्न सक्तैनन् नत्रभने मानिस र रूखमा के फरक छ र ? उसले गाउँको आफ्नो पहाडकी बूढी बज्रैजस्तो आफ्नो रूखलाई सम्झियो र यो चैतको अन्त्यतिरसम्ममा त्यो रूखमा कट्मेरा र अमिला टिफोडाहरू लागे होलान्; आँधीबेहरीमा ती बूढी बज्रै गाउँका

केटाकेटीनिमित्त हाँगावाट चारैतिर काँचा आँप खाँदी होलिन; केटाकेटीहरू रमाउँदै हारालुछ गर्दै रूखका छहारीमा टिफोडा खोजेर खाँदा होलान् नत्र घर लगेर अचार बनाउन आफ्नी आमाहरूलाई दिँदा होलान्; काँचा, अमिला खान हुँदैन, पेट दुखेर दिसा लाग्ला भनी आमाहरू गाली गर्दा होलान् भन्ने सम्झिरह्यो । काठमाडौँमा गुरुङ जहाँजहाँ जान्थ्यो या त रूखै देखेनथ्यो नत्र काटेकै रूख मात्र देखेर चित्त दुखाउने गर्थ्यो । एक दिन त गौशालाको बरन्डामा 'ज्यानमारा ज्यानमारा' भन्दै बरबराउँदै मध्यरातमा ऊ ब्यूँफियो । "के भयो, खराब सपना देखेको ?" उसको साथीले पनि ब्यूँफिएर सोध्यो ।

"त्यै त हेर न, हाम्रा गाउँको सडकको त्यो आँपको बोटलाई एउटाले बेचेछ, किन्नेले धमाधम त्यसलाई काट्न लागेछ । पहाडमा मेरी बज्यू नत्र आँमै विरामी भइन् कि भन्ने मलाई सपनामा डर लागेछ । अनि म डराउँदै ब्यूँफिँ । सपना त नराम्रै हो क्यार" एकैछिन फतफताएर गुरुङ फेरि सुत्थो । बानेश्वरबाट गौशाला-चाबेलतिरको बाटोको पूर्वपट्टिको, लहरे ठुटे रूख उभिएका बाटोमा आफू हिँड्ने गरेकोलाई त्यसले छोडिदियो र पश्चिम पेटीमा हिँड्ने गर्थो ।

एक दिन ती दुवै साथी जग खन्दा भएको रमाइलो कुराबारे आपसमा गफ गर्दै गौशालातिरको पश्चिम पेटीमा हिँडिरहेका थिए । खनेको जगलाई पाँच हात गहिरो तुल्याउन एक पत्र बाँकी थियो । उसको साथीको कोदाली एउटा ढुङ्गामा बज्रियो । ढुङ्गाको मूर्ति रहेछ । मुहार लिम्बुनीको जस्तो । जग खन्दा आफैँ देवी उभइन् भन्ने त्यहाँ ठूलै हल्लीखल्ली भयो । घरको मालिक दौडिँदै आयो र पुरेतबाजेलाई बोलाउन र एउटा सानो कालो बोको किनेर ल्याइहाल्न मानिसहरू कुदायो । मूर्तिलाई जगमा जहाँको तहीं राखेर बोको बलि दिएर टाउको पुरेतबाजेले लगे, बोको पोलेर एकएक टुक्रा सबैले खाए । पुलिसले आएर त्यो दिन थप जग खन्ने कामलाई रोक्थो । गुरुङ र उसको साथी दुवैले पच्चीसपच्चीस रुपियाँ बकस पाए । कोदालो त उसको साथीले चलाएको थियो तर हातले माटो खोसिएर मूर्ति फिक्ने काम भने गुरुङले गरेको थियो ।

बानेश्वरबाट गौशालातिर फर्किँदा दोबाटोको पश्चिम कुनाको भट्टीपसलमा ती दुवैले अलिकति जाँड र भित्र्याँस-च्यूरा खाए । गुरुङले गहिरो माटोमुनि आमाजस्ती पार्वती फेला पारेको थियो । "शिवरात्रिको दर्शन गर्न आएको कति फलिफाप भएको त, हेर साथी, पार्वती आमा नै त्यस्तो ठाउँमा फेला पार्न पुगियो । घरमालिकले के गर्छ कुन्नि तर त्यो मूर्ति अब गुह्येश्वरीमा लगेर थाप्नुपर्ने हैन त !" साथीलाई उसले भन्यो । दुवै जना आफ्ना डेरातिर लागे । पश्चिम पेटीमा तीन मिनेटजति के हिँडेका थिए गुरुङ टक्क अडिएर आकाशतिर एकटक हेर्न थाल्यो । आफ्ना कुरा गर्दै उसको साथी अघि बढ्दै रह्यो । अनि आफूसँगै गुरुङलाई नदेखेर पहिले रुस्कियो अनि पछाडि फर्कियो ।

“ए गुरुड, लाटाले केरा हेन्या जस्तो टोलाउँदै के हेरिरहेको तँ ? आकाशमा बादलसमेत छैन त” उसको साथीले गुरुडसँगै उभिएर आकाशतिर हेर्दै भन्यो ।

“बुज्जु छैन, अरूलाई त्यसै भन्ने । जाँड त त्यतिसारो खाएको छैनस् । आकाशमा केही छ भनी कसले भन्यो तँलाई । यो रूखलाई हेर् त टुप्पोतिर । हैन, यो केको रूख हो हँ ?”

“मसलाको रूख भन्छन् क्या यसलाई” गुरुडको प्रश्न सुनेको र त्यही बाटोमा हिँडिरहेको उही घरको जग खन्ने काममा लागेको अर्को ज्यामीले भन्यो र अधि बढ्यो ।

“मसला कस्तो हुन्छ मलाई थाहा छ, योजस्तो राम्रो र सुकिलो किन हुन्थ्यो मसलाको रूख । जे भए पनि तँ के हेरिराखेको नि ? खोइ के छ त्यहाँ ?”

अरू दुई जना ज्यामी पनि त्यहीं आइपुगेर त्यो रूख अनि गुरुडतिर हेर्न थाले । रूखबाट गुरुडका आँखा हटेका थिएनन् । “युक्लिप्टस पनि नदेखेजस्ता छन्...मदिसे हुनु, के देखून् त” भन्दै ती दुई पनि पेटीमा अधि बढे ।

गुरुडले मसला र युक्लिप्टस भन्ने दुवै शब्द सुन्यो, केही बुझेन र अधि खाएको जाँडसित रिसायो । रिसको त्यै झँकमा उसले छेउको चियापसलमा गएर “ए दाइ, यो बोट मसला हो कि युकालिप्टस हो ?” भनी सोध्यो । पसले जङ्गियो । “चियाचमेना गर्ने हो भने कुर्सिमा बस नत्र यस्ता कुरा गर्ने फुर्सद छैन मलाई—जङ्गली” भन्दै हप्कायो ।

“कुन रूखको के कुरा सोधेका हँ ?” पसलेलाई पैसा तिर्न लागेको एउटा अघवैँसे मास्टर हो कि जस्तो देखिने र निधारमा ठूलो सेतो चन्दन लगाएकोले सोध्यो ।

“वाजे, यो हेर्नोस् त, त्यै रूख नि, के हो त्यो ?” गुरुडले पेटीको रूख देखाउँदै सोध्यो । गुरुडको त्यस्तो छाँट देखेर उसको साथी वाल्ल परिरहेको थियो ।

“ए ! यो ? अनि के भयो र ? किन सोधेको यो रूखबारे ?”

“त्यै त हेर्नोस् न, कति राम्रो छ यो बोट, पहाडमा मेरी आमाजस्तै । हेर्नोस् त यसको टुप्पो यो शीतल हावामा कसरी फिरफिर गरिरहेको छ । पहाडमा हावा लाग्दा मेरी आमाको कपाल पनि यसै गरी सरसराइरहन्थ्यो । यो बोटलाई के भन्छन् वाजे ?”

“भैगो, भैगो वाजे । यो मोरो गुरुड रूख देख्यो कि बौलाउँछ र जहाँतहीं आफ्नी वज्यू, आमा, स्वास्नी र काकीहरूजस्तै देखेर त्यसैत्यसै मक्ख पर्छ । छोडिदिनोस् यसका कुरा ...” गुरुडको साथीले अकमकाउँदै, डराउँदै भन्यो ।

“के भयो र, सोधिहालें थाहा पनि पाइहालूँ न त । ए गुरुड भाइ, योचाहिँ युक्लिप्टस हो थाहा छैन तिमीलाई, बोटहरूमा कलम गरेपछि नयाँ फल ठूला र मीठा अनि रूख पनि अर्कै थरीका जस्ता देखिन्छन् । खास त यो मसला नै हो ।

दक्षिणका ल्वाड, सुपारी, जाइपत्री, जाइफल आउने समुद्री देशवाट कुन्नि कति सय वर्षपहिले कसले हो यता ल्याएर रोपेको होला । मसलाको रूख अलि खस्रो र त्यति ठूलो पनि हुदैन । यिनीहरूबाट नीलो गुँद र बास्ना आउने औषधी तेल निस्कन्छन्...।”

बास्ना आउने तेल भन्ने सुनेपछि गुरुङको नाकमा आफनी आमाको बास्ना आउन थाल्यो ।

“त्यताका रूख किन त्यसरी ठुन्क्याएका नि बाजे ? तिनीहरू पनि त्यै रूख नै होइनन् र ?”

“हो बाबै, त्यता बिजुलीका तार देख्छौनौ, रूख बढेपछि तिनले छोलान् भनेर बढ्न नदिएको । त्यो चाबेलमा त्यस्तै एक जना कालेबाजे थिए नि, तिनकै बुद्धिले काटिदिएका हुन् ती रूखलाई कम्मरदेखि । टुँडिखेलको खरीको बोटलाई त झन् जरोसमेत बाँकी राखेनन् । ल हेर्दै गर है, युक्लिप्टसको जात र अम्बाको जात एउटै हो, मलाई पनि निकै राम्रो लाग्छ यो रूख...हेर त, मलाई अबेर भयो अब, जयबागेश्वरी पुगनुपर्छ । यो रूखको एउटा पात माडेर हात सुँघिहेर, ल ...” भन्दै सज्जन गए ।

“ल त यै रूखमा बौलाइराख्, म त डेरातिर हिँडें । थाकेर जीउ दुखिराखेको छ...” भन्दै गुरुङको साथी पनि ती सज्जनसित गुरुङको कुरा गर्दै हिँड्यो ।

युक्लिप्टसको फेदमा अडेस लागेर गुरुङले आफ्नो बिँडी सल्कायो । रूखमा टाँसिँदा उसको आड जिरिङ्ग भएर जीउभरिका रौं ठाडा भए । त्यसको जीउ एकतमासले रमरमायो । सहन नसकेर बिँडी निखिनुपहिले नै गुरुङ उही चियापसलसामु उभिएर युक्लिप्टसतिर मक्ख परेर हेर्न थाल्यो ।

गुरुङ हेरिरह्यो । रूखमा मन्द चिसो हावा सलसलाइरह्यो । युक्लिप्टसका पातला चोसे चिल्ला लाखौं हरिया पात बिस्तारै सरसराइरहे । “यस्ता राम्रा कलिला पातलाई हातमा माडेर पनि त्यसै मार्नु ? म त सक्तिनँ । बरु मलाई बास्ना चाहिन्न ।” गुरुङले मनलाई सम्झायो ।

‘सल्लाका पात फुरुह...

तरुनीका मन हुरुह... ?’

स्याउला काट्न जाँदा उसकी निकै साँगिनीले भीरपाखामा सँगै बसेर एक घण्टासम्म त्यो गीत हालेका थिए, गुरुङले सम्झियो । उसको मुटु एकछिन उफ्रियो । पात सरसराउँदै युक्लिप्टसको एउटा हाँगा अरु हाँगाहरूबाट छुट्टिन चाहेंदै गर्दै एकातिर यसो लर्किएर फेरि आफ्नो ठाउँमा फर्कियो । गाउँकी साहिँलीले त्यसै गरी देब्रे कुम लर्काएकी थिई । रूखको शिरदेखि तलसम्मका ती लाखौं पातले गुरुङतिर आँखाका परेलीले ञै फिमफिम गरे । लछुमनपुरवाका अँधेरी रातको आकाशका लाखौं तारा त्यसै गरी चमचम गर्दै उसलाई मलेर म्वाइँ खान आउन आँटिजस्तै हुन्छन् । तरुनीहरूका घुँडादेखि पाउसम्म उसले सयौं पटक ती पिँडौला

देखेको थियो । यो युक्लिप्टस आज त्यसै गरी उसको मन चोरिरहेछ, उसको मन चुँडालिरहेछ ।

गुरुङ अलि सकपकायो । कतिबेरदेखि ऊ एकटक रूखतिर हेरिरहेछ- बाटो हिँड्नेहरू उसलाई देखेर के भन्थान् । तैपनि उसको आँखा बोटको बीचको फराकिलो भागतिर गयो । गुरुङलाई लाग्यो उसकी बज्यै आफ्नो काखमा नातिनातिनाका आइ सुमसुम्याइदिइरहेकी छे । गोरो घुँडाबाट हरियो सारी माथि बढ्दै कम्मरमा बेरिएर छातीमा सप्को हाली, खास्टो ओढी सलक्क घुम्टी हाली भने नसकेकी गाउँकी अधवैसे हंसिली, फरासिली ठकुरीको सर्वाङ्ग शरीर गुरुङले त्यो युक्लिप्टसमा देखेर सारीको किनारीलाई घुँडाभन्दा अलि तल तानिदिनथेँ गएर बोटको अग्लो नाङ्गो कोक्रामा छोयो । ऊ तर्सियो । कति शीतल, कोमल, नरम र हेर्दा चिप्लोजस्तो त्यो बोट । वनमा स्याउला-दाउरा गर्दा पिँडौलामा घोचेर, दरफराएर नीलडाम पर्ने गर्छन् । युक्लिप्टसका पिँडौलामा पनि त्यस्ता राम्रा खतहरू देख्यो त्यसले ।

बोटतिर जति हेरे पनि गुरुङ अघाएन । उसले पहाड र लछुमनपुरवामा सुनेका जति जम्मै गीत युक्लिप्टसका पात सरसराएका र हाँगा सलबलाएकामा सुन्यो । त्यस बेला गुरुङसित मादल थिएन, नत्र मादल ठोकै नाच्न थाल्ने थियो । सडकमा हिँड्ने जोसुकैले जेसुकै भनून् भन्ने विचार गरी ऊ फेरि रूखनिर गयो र एक ठाउँमा सुस्तरी म्वाइँ खाएर आफैँ लाज मान्दै हाँगातिर हेन्यो, त्यहाँ उसकी पहाडमा बसेर उसलाई कुरिरहेकी उसकी स्वास्नी बसेर मुसुक्क हाँसिरहेजस्तो उसलाई लाग्यो ।

मनमनै हाँस्दै ऊ गौशालातिर अघि लाग्यो । 'भोरी यहाँ आएर त्यो हाँगामा बसेर मलाई गिज्याउन खोज्छे । एक दिन यहीँ ल्याएर विहानै फिसमिसमै त्थै हाँगोमा बसालेर अँगालोमा कसी तँलाई म्वाइँ खानेछु, बडो त्यसैत्यसै गिज्याउने ।' जीउभरि काउकुती लागेथेँ अनुभव गर्दै गुरुङ हिँडिरह्यो, गइरह्यो ।

मिर्मिरे, २०५३ चैत

नि नडराऊ । कम्पाउन्डरलाई बोलाउन म मिलिक्क जान्छु र औषधीमूलोसमेत लिएर फिमिक्क गर्दानगदै छिनभरिमै आइहाल्छु । एकैछिन पर्ख' भनी आफ्नै मनलाई भनेर लोग्नेको शिरमा हातले एक पटक सुमसुम्याएर शुभ्रा ढोकाबाट निस्किएकी थिइन् । त्यो आतसमा तिनका गोडाले जता लगे शुभ्रा त्यतै गइरहेकी थिइन्- वेगसाथ गइरहेकी थिइन्- पल्लो गाउँतिर ।

शुभ्रा बाटैमा फेरि फसङ्ग भइन्- कुन पल्लो गाउँतिर आफू हिँडेकी ? चुक घोप्ट्याएको जस्तो त्यो अँध्यारो कालो रातमा कता छ त्यो पल्लो गाउँ ? तैपनि शुभ्राको वेग घटेन, घुँडा थाकेनन्, मनको आतस गएन, रोगबारे शङ्का गएन, तिनको आशा मरेन ।

चिरिर् किचिर्ड किचिर्ड !!! चौथो आयामको कुनै क्षणमा, कुनै ठाउँमा लाटोकोसेरोको त्रासद स्वर निस्कियो । शुभ्राका दुवै कानमा त्यो चिच्छ्याहट प्रतिबिम्बित भयो । स्तब्ध भइन् शुभ्रा । यो मध्यरातमा लाटोकोसेरोले के भन्न खोजेको ? तिनको घरमा प्राणपखेर उड्यो त अहिले ? हुन सक्तैन ! मिलिक्क म गएँ, क्षणभरमै मिलिक्क फर्की आउनेछु भनी बताएकै थिएँ । म नफर्किउन्जेल मलाई किन छोडेर रुवाउँथ्यो र ? शुभ्राको हृदय केही न्यानो भयो ।

त्यो निस्पृह अन्धकारमा शुभ्राका आँखा एक पटक चारैतिर फर्किए । कालैकालो सर्वत्र । लाटोकोसेरोको आवाज कुन रूखबाट कताबाट आयो ? अँध्यारोबाहेक कतै केही छैन । आफू नि ? म छु कि छैन ? छु भने कहाँ छु ? आफ्ना खुट्टातिर शुभ्राले आँखा फर्काइन् । खुट्टा देखिएनन् । तिनले पालैपालो दुवै गोडा उचाली हेरिन् । दुवै गोडा रहेछन् । तर छन् र ? तिनले आफ्ना दुवै पाइला सडकका धूलोमाथि छ्यापछ्याप गर्दै बुरुन खोजिन् । आफ्नै ठाउँमा दुवै पाइला थिए । अनि हात नि ? तिनले दुवै हातले आफ्नो छाती छामिन् । हात पनि रहेछन्, छाती पनि रहेछ । उनको लोग्नेको प्यारो छाती । शुभ्रामा मुसुक्क हाँसो जस्तो उठ्यो, तिनका दुवै आँखा भिज्जलान् जस्ता भए । देब्रे परेलामा आँसुको एउटा थोपो टलपलायो । पुछिन् । औँलो चिसो भयो । ए, प्यारालाई केही भइहाल्या छैन नत्र आँखामा आँसु किन । शुभ्राले फेरि लामो सास फेरिन् ।

मेरो यो एक थोपो प्यारो आँसु ! प्याराको न्यानो सास । त्यो चिसो औँलालाई हेर्न खोजिन् । केही देखिएन । आँसु नै हो त ? औँलाले जिब्रो छोडहेरिन्, नुनिलो लाग्यो । नुन ! मानिसको जीवन, माटोको स्वाद ! प्यारालाई पक्कै केही भएको छैन । मेरो जिब्रोले नुनिलो स्वाद पायो नि त ! आफ्नो त्यो औँलालाई शुभ्राले आँखा र गालामा छुवाइन्, सन्तुष्ट भइन् । अनि ओठमा मुसारिन्, आनन्दित भइन् । दुवै ओठले औँला चुसिन्, उल्लसित भइन् । यसपालि त छोरै हुने रहेछ मेरो ! स्तन फराकिलो भएको र टन्किएको जस्तो लाग्यो शुभ्रालाई ।

'आफ्नो त्यस्तो मीठो आँसुलाई देख्न नसकेर औँलाले छुनु अनि ओठ जिब्रोले

चाहनुपन्यो । त्यस्तो कोमल औलालाई देख्न सकिनँ, चुस्न पुगँ । कस्ती अभागिनी म ? मेरै आँसु थिएन र ? के आफ्नै औला होइन यो ?' शुभ्राको एउटा सास रोकियो । तिनी छटपटाइन् ।

आफैले पनि थाहा नपाएकी र नबुझेकी छँ गर्दै हो कि होइनको द्विविधामा आफ्नै हात उठाउँदै शुभ्राले आँखातिर लगिन् । उठ्दै आएको हातलाई नदेखीकन पछ्याउँदै आँखा पनि उठ्दैउठ्दै आयो शुभ्राको । एक वित्ताअगाडि हत्केला थियो ।

'मेरा प्याराको जीवन यसरी जानै सक्तैन । यही हत्केलामा त्यो कम्पाउन्डर छ । मेरो अगाडि नै, तैपनि मैले देखिनँ किन ? अँध्यारोले ? तर मेरा आँखा उज्याला छन् । नारीले जिउनु यसरी नै हो त ? प्याराले छोड्नेछन् र मलाई ? किन यस्तो ?'

आफैसित रिसाउन थालिन् शुभ्रा र रिसाउँदै गइन् । ताता हुँदै तिनका आँखा त्यो अन्धमुष्टिमा बल्न लागे । आफ्नो हत्केलामा शुभ्राको दृष्टि फीर्यै गइँदै गयो । तिनको आँखाको उज्यालो हत्केलामा बिजुलीझैँ फिलिक चम्कियो । तिनको मुटु तात्थ्यो । हत्केलामाथि त्यो औलोसमेत ऋवास् टल्कियो । हत्केलाको उज्यालोमा शुभ्राले आफू र प्यारालाई फुलुक देखिन्, दुवै सँगै काम गरिरहेका जस्तै । मुटु फुट्ला छँ आनन्दित भएर शुभ्राले आँखा चिम्लिन् । अधि बिजुली चम्केर हत्केलाको चारैतिरसमेत फिलिक फलमल्ल भएको चारैतिरको दृश्यवारे तिनले थाहै पाइनन् । तिनलाई लाग्यो प्याराले आफैँ उठेर एक घुट्टो पानी खाए र आफ्नो छेउ विछ्याउनामा तिनलाई छाम्न थाले ।

कथामा त्यसपछि के भयो ? सत्यवान्की सावित्रीलाई थाहा छ ।

रचना, २०५५ वैशाख-जेठ

रमाइलो दिन

पोहोरकै त घटना थियो ।

“जीवनको सवैभन्दा रमाइलो घटना कुन थियो तपाईंको ?” चियाको घुट्को तान्दै देवर्षि सुवेदीले मदन शर्मासितको आफ्नो गफवार्तालाई रुन् रोचक बनाउन खोज्दै सोधे । जीवन के हो, यो संसार पीडाले ओतप्रोत छ, तैपनि मानिस आनन्दको अनुभूतिसमेत गर्दै जीवनमा पीडालाई निर्वासित गर्दै आफ्नै प्रकारले सृजनशील काम गर्दै सुखबोध गर्ने गर्छ भन्नेमा ती दुवै आआफ्ना दीर्घजीवनका अनुभव साटासाट गरिरहेका थिए ।

“कस्तो अनुभवलाई रमाइलो भन्ने ? राजेश्वरी दाइको विवाहभोजमा मस्तसित वसौंदी-भाङ खाएर राति आधा किलोमिटर हिँडेर आफ्नो घर फर्किँदा बाटामा दुई घण्टा लाग्यो भन्ठानेको त बीसै मिनेटमा घर पुगेको रहेछु । भाङले समयलाई लरबन्याइदिएको जस्तो अनुभव हुँदो रहेछ । ठीक बाटो हिँड्दा पनि रन्थनमा बाटो विराएजस्तो लागेर दुई पटक फर्किँएर अब त ठीक बाटो समातेँ भन्ने भान परेको रहेछ मलाई यद्यपि त्यो रन्थनमा पनि मैले बाटोचाहिँ बिर्सिएको रहेनछु । वाराणसीमा रुन्डै दस वर्षपहिले एक पटक मलाई त्यस्तो रमाइलो भएको थियो ।” मदनले मरीमरी हाँस्दै बतायो ।

“त्यो त भाङले ल्याएको रमाइलो हो, मैले त तपाईंको आफ्नो रमाइलो पो सोधेको” देवर्षिले चियाको घुट्को सुर्क्याए ।

“सरल स्थितिमा मैले अनुभव गरेको आफ्नै रमाइलोको कुरा गर्ने हो भने कति छुन् कति । एक पटक छ महिनाको आफ्नो जेठो छोरो लिएर पत्नीसहित रेलमा घरतिर फर्किँदा समस्तीपुर-मुजफ्फरपुरबीच गजब भयो । फस्ट क्लासमा थियौं । हामी चढ्दा त्यो डब्बामा मेरै जस्तै उमेरकी एउटी गजबकी सुन्दरी एउटा बर्षमा लम्पसार रहिछ । अत्यन्तै साहसी सुन्दरीले ममा के देखी कुन्नि मलाई रुम्टिन मात्र बाँकी राखी । वाराणसीको कुनै स्कूलकी शिक्षिका रहिछ । मेरी पत्नीप्रति कुनै लाजसरम नराखी ट्रेनमा नै मलाई तान्ने यथासम्भव कोसिस गरेकी थिई । हामी दम्पती सबै बुझेर मरीमरी हाँस्यौं ।”

“यो पनि भएन । त्यो त तपाईंको पीडाको कथा पो भयो । ट्रेनमा एकलै रहनुभएको भए पो त्यो केटीसितको भेटघाट रमाइलो घटना ठहरिने थियो ।” देवर्षिले हाँसै भने ।

“हो त नि, ट्रेनमा त्यस्तीसित भेट हुनु अनि एक शब्दका बोलीचालीवेगर छुट्टिनुलाई कसरी रमाइलो भन्नु ? तर देवर्षिजी, पानी पर्ला जस्तो छ, साँझ पनि पर्न थाल्यो । जोरपाटीको बस भेटाउनु गाह्रो हुने गर्छ । जीवनमा रमाइला घटनावारे कुरा गर्दै गरौंला । अहिले हिँड्नुहोस्, महाबौद्ध बसविस्तौनीतिर । म पनि यसो खुट्टा तन्काउँछु ।”

मदन शर्माले लुगा फेच्यो । दुवै घरबाट निस्किए ।

वादल पनि कसरी बाउँडै, मडारिदै, बटारिदै टुंडिखेललाई नै अँध्यारो पार्न खोज्दै बाक्लो कालो हुँदै आएको ! रामगिरि आश्रममा कालिदासले त्यस्तै वादलको कालो मुस्लोको ढिस्कोसित दाँत र सुँडले सिँगौरी खेलिरहेको दर्शनीय हात्तीजस्तो देखेर मेघदूत लेखने प्रेरणा पाएका थिए होलान् भन्ने सम्झिएर रमाइलो मान्दै अल्लारे गतिमा मदन आफ्नो डेरातिर फर्कियो । जोरपाटी जाने बसले वेग हानिसकेको थियो । महाबौद्धको स्तूपनिर पुगेर उसले फेरि आकाशतिर मुन्टो फर्काउँदा एक फ्मटा पानीले उसको चस्मालाई ज्याम्मै भिजायो । रमाइले चस्मा पुछ्न खोज्दा पानी दर्किएर मदन रुन रुन थाल्यो । उसले ओत लानै पथ्यो । दुगमबहिलको एउटा पसलको वलेंसीमुन्तिरको खुड्किलोमा चढेर उसले लामो सास फेच्यो । मुखको पानी पुछ्दापुछ्दै उसको जीउ सिरिङ्ग भयो ।

जीवनमा रमाइलो दिन कसरी आउँछ ? देवर्षिको प्रश्न बाँकी नै थियो । रमाइलो भनेको के हो ? आफ्नो रमाइलो दिनको सम्झना गर्न खोज्दाखोज्दै उसको आँखाको सामुन्ने व्यागपाइपर गोल्डको क्वार्टर सिटीको सुनौलो बट्टा ञ्वाट्ट देखा पथ्यो । सय रुपियाँ पर्ने त्यही सुनौलो बट्टाको नशा पनि एउटा रमाइलो होइन ? चारैतिर घुमेर उसका आँखा फेरि त्यही बट्टामाथि गाडिए । मदनलाई लाग्यो देवर्षिको प्रश्न, कालिदासको वप्रक्रीडामा लागेको कालो वादलको पानीका फ्मटाले उसको चस्मा भिजेर दृष्टिलोप हुनु, रुनु, भर्खरै पानी पर्दा उसको जीउ काम्नु र त्यो सुनौलो क्वार्टर बट्टा देखा पर्नु त्यो दिनको विशिष्ट रमाइलो हो । अब गर्ने के त ? पानी कुन बेला रोकिने हो ? रमाइलो त्यसै रित्तो भएर खेर नजाओस्... ।

एउटै छाता ओढेका दुईओटी ठिटीको पछिपछि तीनओटा छाता हिँडिरहेका थिए— रमाइलो मान्दै । मदनको दृष्टि फेरि त्यो सुनौलो बट्टामाथि अडिँदा पानी घटेर सिमसिमेमा अड्यो ।

‘आज पनि फेरि ?...जति भने पनि सुन्ने होइन, आफ्नो उमेरको पनि विचार गर्नु छैन...!’ जस्ता आफ्नी देवीजीका बारम्बारका भुटभुटीलाई मदनले एक पटक सम्झ्यो । ‘आ...त्यस्ता कुरा भइरहन्छन्...सामुन्ने नै देखा नपरे, अथवा,

रमाइलो दिन/९७

विछचौनामा भित्तातिर कोल्टे परे के थाहा पाउनु, के गन्हाउनु । आजको यस्तो फरीमा त अलिकति रमाइलो गर्ने पर्छ । अनि पो देवर्षिको प्रश्नलाई मीठो अनुभवले भरिएको जवाफ दिन पाइन्छ ।" मदनले मनमनै निर्णय गर्‍यो ।

"साहूजी ! त्यो व्यागपाइपर गोल्डको एउटा क्वार्टर दिनुहोस् न ।" मदनले सयको नोट दिएर बट्टा लिएर हिँड्यो । उसको जीउमा कहाँ हो कहाँ कुनै अदृश्यले काउकुती लगाएजस्तो लाग्यो उसलाई ।

भिजेको त्यो बाटोमा मदनको खुट्टा रुन्डै केराका बोक्रामा परेको ! चिप्लिएर लडेको भए ? ऊ तर्सियो । क्वार्टरको बट्टा पनि उसलाई त्यही केराको बोक्राजस्तै लाग्यो । 'हातमा बट्टा लिएर घर पुगेर आफैँ आफ्नो विज्ञापन गर्ने ?' त्यो सुनौलो बट्टा खोलेर सिसी फिक्को, कोटको भित्री खल्लीमा घुसान्यो अनि बट्टा फ्याँकेर मदन आफ्नो डेराको ढोकाको भित्र पस्यो ।

को कता छ आज ? भन्याड चढ्दै उसले चारैतिर सुँध्यो । सबै जना आआफ्ना कोठामा । विरालोको चालले ऊ सुटुक्क आफ्नो कोठाभित्र पस्यो । 'बत्ती वाल्ने होइन, पहिले बिकोँ खोल्ने र एक घुट्कोले जीउ तताइहाल्ने' उसले निर्णय गर्‍यो । खल्लीबाट सिसी फिक्को र बिकोँ घुमाउन थाल्यो । बिकोँ बेस्सरी कस्सिएको रहेछ ।

एकछिन पनि अवेर गर्ने कुरै थिएन । घर्वाट चक्कु फिक्ने ? यस्तो पाजी बिकोँलाई मेरा वलिया दाँत छँदैछन् नि ! उसले आफ्ना चपाउने दाँतले बिकोँ च्याप्यो र घुमाउने कोसिस गर्‍यो । तर बिकोँले ठाउँ छोडेन । दाँतले बेस्सरी च्यापेर उसले फेरि पूरै बल लगायो । आधा सिसी उसको देब्रे हातमा, आधा सिसी बिकोँसहित उसको बङ्गराका बीच ! क्या फसाद ! फटपट बाथरूमभित्र पसेर ढोका लगाउँदै उसले बत्ती बाल्यो र स्थिति बुझेर खिस्स हाँस्यो । तैपनि देब्रे हातको आधा सिसीमा अलिकति बाँकी रहेछ । एक घुट्को स्वाट्ट लगायो । बिकोँसहितको आधा सिसी आफ्नो दाहिने हातमा रहेको थाहा पायो । सिसीका दुवै टुक्रा बाथरूमको कुनामा ढोकाको कापमा लुकाएर 'मुखमा काँचको टुक्रा त परेन ?' निलियो पनि कि ? घाँटीमा त बिष्ठाएको थिएन' भन्ने विचार गर्दै धारामा हात धोएर बाहिर निस्कँदा पत्नीले कोठामा बत्ती बालेर आफू बाथरूम जान पर्खिरहेकी देख्यो । मदन वाल्ल पनि पच्यो, फसङ्ग पनि भयो । कति फसङ्ग र कति वाल्ल ठम्याउने शक्ति उसमा बाँकी रहेको थिएन ।

"होइन, यो कोठामा यस्तरी के गन्हाएको ?" पत्नीले सोधिन् । "अधिसम्म यहाँ कोही आएको थिएन, अहिले कसले यसरी टेबिलमा पानी पोखेको ?" तिनले थप प्रश्न गरिन् र हतारिएर बाथरूमभित्र पसिन् ।

"खै केही गन्हाएको जस्तो त छैन, म पुछिहाल्छु नि !" आफ्नै कोठामा आफ्नै सामान आफ्नै हातमा दसीको रूपमा आफू चोर पक्राउ परेजस्तै अनुभव

मदनलाई भयो । रुमालले टेबिलमा रहेको दसीप्रमाणलाई मेदनमा ऊ व्यस्त भयो ।
 “त्यो रुमाल पनि गन्हाउने भयो । खोइ दिनुहोस् मलाई, म घोइदिन्छु ।
 खल्लीमा त्यो रुमाल राखेर अब कोटलाई पनि किन फोहर पार्नु ?” बाथरूमबाट
 निस्कदै पत्नीले भनिन् ।

पत्नीको मुखमा हो कि होइन जै व्यङ्ग्यात्मक मन्द हाँसो देखेर पिटाइ
 खाएको आपनै कुकुरको जै मदनको मुख मायालु र जोकाएजस्तो हुँदै गयो । अनि
 तुरुन्तै मनमनै ऊ हाँस थाल्यो ।

जीवनमा योभन्दा रमाइलो अनुभव के हुने ?

अभिव्यक्ति, २०५६ भदौ

रमाइलो दिन/९९

एकावली

“मेरो जीवन भनेकै गमलाको यही हरियो लहरोजस्तो हो, जो कहिल्यै फुल्न पनि फुल्दैन, सुक्न पनि सुक्दैन । मेरा बारे चिन्ता गर्नुभयो, धन्यवाद छ । तर जुन चिन्ताले मलाई डढाएको छैन, त्यसले तपाईंलाई डढाउन नपाओस् भन्ने सम्झिराख्नुहोला ।”

एकावलीले ज्यालको खुला खापामा अडेस लागेर डन्डीवाहिर बगैंचातिर हेर्दै ज्ञानशङ्करलाई भनिन् । उक्त गमला तिनकै सामुन्ने ज्यालमा कुन्डिरहेको थियो ।

पुसको घाम अस्ताउन केही मिनेट बाँकी थियो । निस्तेज हुँदै गएर राप हराएको सूर्यको पहेंलो किरण ज्यालबाट कोठाभित्र पस्दा पहिले गमलाको लहरामा अल्झिएको थियो । एकावलीले जरुरी पारिवारिक काम छ भनी बोलाएकीले ज्ञानशङ्कर उनको घर गएर सबै कुरा सम्पन्न गरी फर्किन थाल्दा उनले रोकेकी थिइन् । “चिनजान भएपछि पहिलोचोटि यहाँ आउनुभयो, भनेको काम गर्दिनुभयो, चिया नखाईकन फर्किन पाउनुहुन्न, हिँड्नुस् माथि कोठामा” भनेर एकावलीले ज्ञानलाई आफ्नो बिछचौनाकोठामा पुर्‍याएर कुर्सीमा बसालिन् र आफू गएर ज्यालको काठको पिँडीमा बसिन् । ज्ञाननिमित्त चिया र अम्लेट लेऊ भनी तिनले आफ्नी भान्सेवाहुनीलाई भनिसकेकी थिइन् ।

एकावलीकी भदै ख्याति पनि संगै कोठामा आएर बिछचौनासंगैको लम्पटमा बसेकी थिइन् । गोरी, ठूला आँखा र पुष्ट यौवनकी हँसिली र फरासिली, तीस वर्षजतिकी ख्यातिको तुलनामा एकावली ऊँडै पाँच वर्ष कान्छी, च्याँसी, प्रायः मौन, उदास, किञ्चित् श्यामा र अन्तरमुखी छिन् भन्ने ज्ञानलाई लाग्यो । त्यो परिवारसित ज्ञानको परिचय भएको दुई साता पनि पुगेको थिएन । पुसको जाडोमा एक साँझ ज्ञान र ख्याति दुवैका समान मित्रले उसलाई संगै लिएर ख्यातिको कोठामा गएका थिए । त्यसरी ज्ञानले सबैको परिचय पाएको थियो । पुसको जाडोले काठमाडौँलाई त्यो साँझ वरफर्दै जमाएको हुँदा त्यो साँझ ज्ञानशङ्करको एउटा मित्रले “लौ ज्ञान, आज तिमीलाई एक ठाउँमा लिएर जान्छु, त्यहीँ वसेर अलिकति रक्सी खाऊँ, सबै

जनाले पैसा मिलाउनुपर्छ" भनेर लगेको थियो । ख्याति, एकावली र मुक्ता तथा ज्ञान र भद्रकुमारले एकावलीकी काकी मुक्ताको कोठामा बसेर रक्सी खाएका थिए ।

एकावलीको कोठामा गमलाको लहराबाट ती युवतीको मुखमा साँझको घाम सय्यो । ज्ञान हेरिरहेको थियो । एकावलीको मुख झन् निराश, द्रवित र कुण्ठाग्रस्तजस्तो देखेर ज्ञानले जीवनमा सन्तोष र आनन्द रहँदा पनि आफूलाई प्रसन्नहृदय र सन्तुलित मनस्थितिमा राख्न सक्नु नै त जीवनको आह्वान हो भन्ने चर्चा गर्दै "तपाईंको अनुहारमा जीवनको त्यो प्रसन्नताले ठाउँ नपाएजस्तो लाग्यो मलाई, मेरो धारणामा गल्ती भएको हो कि ?" भनी एकावलीसित सोधेको थियो । ज्ञानलाई थाहा थियो एकावली अविवाहिता हुन् र विश्वविद्यालय पूरा गरी माध्यमिक विद्यालयमा भाइस प्रिन्सिपल छिन् । फरासिली छिन् तर केही अंशमा मनकी रोगी पनि ।

आफ्नो प्रश्नलाई एकावलीको त्यस्तो भावुक जवाफ सुनेर ज्ञानशङ्कर आफैँभित्र अलमलिन थाल्यो । एकावलीले अपरिचित पुरुष रहेको ज्ञानसामु बसेर रक्सी खाएकी थिइन् । त्यति मात्र होइन, त्यो दिन पाँचै जनाको गिलासमा खुकुरी रम र तातो पानी हालेपछि थरीथरीका नाटीकुटी गर्दै "ज्ञानजीले खाएपछि मात्र म खान्छु नत्र खान्छु" भनी हठ गरेर पहिले ज्ञानलाई पिउन एकावलीले बाध्य गरेकी थिइन् । अनि ज्ञानले एक घुट्टो खाएर राखेको गिलासबाट आफूले एक घुट्टो खाएपछि "तपाईंको जुठो मैले खाएँ, अब मेरो जुठो तपाईंले नखाएमा हाम्रो परिचय मित्रतामा परिणत हुने छैन" भनी कर गरेर आफ्नो जुठो रक्सी खुवाएकी थिइन् । पुरुषमाथि नारीको अधिकार ।

ज्ञाननिमित्त त्यो अनुभव साह्रै विचित्रको असजिलो, अमिलो र अन्योलपूर्ण लागेको थियो । एकावली र ख्यातिबारे उसले निश्चित विचार बनाउन सकेको थिएन । हुन त ख्यातिसित उसको कामचलाउ परिचय भने चार-पाँच वर्षपहिलेदेखि नै थियो ।

"हेर्नुस् एकावली, मानिसको जीवन न त्यति सजिलो हुन्छ न तपाईंले भनेझैं कहिल्यै फूल नफुल्ने यो लहराजस्तो । वनस्पति र मानवबीचको भेद नै यही हो । तैपनि मानिसले नदेख्ने गरी आफ्नो निमित्त सबै वनस्पति पनि फुल्छन् । कि होइन ख्यातिजी ?" ज्ञानले ख्यातिलाई पनि वार्तामा तान्यो ।

"हेर्नुस् ज्ञानशङ्करजी, तपाईंहरूका कुरा तपाईंहरू नै बुझ्नुहुन्छ; मेरो के कुरा— म त चौबीसै घण्टा आफूसित र सपनामा समेत वैशाखको चिनियाँ चर्मेलीजै पातै नदेखिने गरी ढकमक्क फुलिरहन्छु र बास्ना छरिरहन्छु ।" ख्यातिले भनिन् ।

"लौ ज्ञानजी, ख्यातिको बास्नालाई तपाईं यो कोठाभरि अफ रडमडाउनुस् । तपाईं यो कोठाबाट गएपछि कसैले गोकुलधूप बालेर ल्यायो भने कुनि, नत्र मेरो

कोठामा त बाहिरको त्यो थलकमलको वात्सासमेत पस्न डराउँछ । त्यसैले त यो हरियो लहरासित म रोजै आफ्ना सपना साट्छु । हरियै रहनु पनि जीवनको सानो कुरा होइन होला नि ! फकिनेहरूलाई किन फकिएका ? सुक र ऊर भन्न म गएकी छैन, म आफू फुल्दिन भइहाल्यो । उदाउँदो सूर्य मैले देखेकी नै छैन । विहान अवेर गरेर उठ्छु । अस्ताउँदो सूर्यले आफ्ना किरणलाई पटुका र खोकिलाभित्र खिच्दै हात्दै गएर जगतलाई अँध्यारो तुल्याएको म रोजेकोजै हेरिरहेकी छु । हेदहिदै यो कोठा अँध्यारो भएको, यहाँ म हराएकी र आफूलाई चिन्न छोडेकी त मेरो रोजेकै अनुभव हो । मेरो आफ्नै एकान्त क्या हो ।” एकावलीले किञ्चित् व्यङ्ग्यपूर्ण जस्तो स्वरमा आफैँमाथि नै प्रहार गर्न खोजेकै गर्दै भनिन् ।

ज्ञानलाई एकावलीवारे ब्याप्ति र उसको साथी भद्रकुमारवाट पहिले नै केही थाहा थियो तर थाहा पाएको भन्दा बढी विचित्र नारी हुन्, सके अविवाहिता रहेकी हुँदा नैराश्य बढेको हो भन्ने त्यसलाई लाग्यो । उसले कुरालाई लम्ब्याउन नचाही बिदा मागेर बाहिर निस्कियो ।

“मलाई फुलन-फकिन भनी तपाईं ज्ञानजीले सल्लाह दिनुभयो, धन्यवाद छ । तपाईं आफ्नै भित्री मनमा रागविहीन हुनुहुँदो रहेछ भने पनि मलाई सम्झिने गर्नुहोला— सम्झनुभयो भने सम्झिराख्नुहोला । फुसंद भएको बेलामा यसो भेट्न आउने गर्नुस् है, भाउजूलाई आराम छ ? नत्र मै पनि आउँला । त्यही भाटभटेनीमा वस्तुभा'छ होइन र ? रात पर्न लाग्यो, घर पुग्नेवित्तिकै फोन गर्नुस् है ? नत्र मलाई चिन्ता लागि रहनेछ” भन्दै एकावलीले एउटा कागजमा आफ्नो टेलिफोन नम्बर टिपेर दिँदै बिदाको नमस्कार गरेकी थिइन् ।

‘पहिलो भेटघाटमै सँगै बसी रक्सी खाइन्, आफ्नो जुठो खुवाउने र अरूको जुठो रक्सी खाने सोख रहेछ यी एकावलीमा । तर रक्सी खाएर पनि न जिब्रो न विचार नै लरखरिन दिइन् ...’ आदि विचार गर्दै ज्ञानशङ्कर लाजिम्पाटवाट घर पुग्यो ।

‘विचित्रकी नारी रहिछन्, मलाई आफ्नै भित्री मनमा रागविहीन हुनुहुँदो रहेछ भनिन् तिनले । यो विचार मेरो आलोचना हो कि मेरो प्रशंसा ?’ ज्ञानशङ्करले मनमनै गुन्न खोज्यो तर कुनै निष्कर्षमा पुग्न सकेन ।

‘रक्सीले पुराना मित्रतालाई छुटाउँछ र नयाँ मित्रता जोर्छ । एकावलीले त्यसै गर्न खोजेकी हुन् कि ? सधैं हरियो रहने तर कहिल्यै नफुल्ने र वात्सा नछर्ने गमलाको लहराको रूपमा आफूलाई एकावलीले प्रस्तुत गरिन् । सके उमेर पुगेर पनि, शिक्षित भएर पनि अविवाहिता रहेकीले तिनमा मनोरोग सुरु भएको हो कि’ भन्ने शङ्का पनि ज्ञानशङ्करमा उत्पन्न भयो ।

उसले आफूलाई रोक्न सकेन । तेस्रो दिन टेलिफोन गरेर समय मिलाई एकावलीलाई भेट्न ज्ञानशङ्कर गयो ।

तिनका बीच उही गमलाको हरियो लहराको कुरा । “पर्खिनोस् है, एउटा रमाइलो कुरा देखाउँछु” भन्दै एकावली आफ्नो शयनकोठामा गइन् र फर्किएर आई ज्ञानशङ्करलाई “यो मेरो तस्विर हेर्नुहोस् र तपाईंलाई कस्तो लाग्छ, मलाई बताउनुस्” भनी एउटा तस्विर दिइन् ।

तस्विर राम्रो थियो, एकावलीको कोठाको ज्वालअगाडिको बगैँचामा जाईको फूलको होचो बोटलाई पृष्ठभूमिमा पारेर खिचिएको कम्मरसम्म देखिने र मुखमा हाँसो हो कि होइन भन्ने प्रश्न जन्माइरहेको तस्विर । तस्विरकी एकावलीको नाकिनर सेतो सानो चुच्चे दाग थियो ।

“तस्विर राम्रो रहेछ तर अलि राम्रैसित मुस्कुराउनुभएको भए ऊन् राम्रो देखिने थियो ।” ज्ञानशङ्करले भन्यो ।

“मुस्कुराउने कुरा त्यस्तै हो, तर भन्नोस् त यो तस्विर खिच्नेले मेरो नाकमा त्यसरी नत्थ किन भिराइदिएको ? यो बेकाइदा होइन त ?”

“होइन मैयाँ, यो नत्थ होइन, फिल्म धुँदा पर्न गएको दाग हो । यो दाग मेट्न फोटोग्राफरले विर्सिएछ । बरु एउटा चुच्चे सिसाकलम दिनुहोस् म मिलाइदिने कोसिस गर्छु ।”

“म मैयाँ हुँ र ज्ञानशङ्करजी ? मेरो नाउँ छँदै छ नि । त्यो सानो घर्माघर्मा सिसाकलम छ किनहुँ न त ।”

ज्ञानशङ्कर तस्विरमा हलुका हातले रिटचिड गर्न थाल्यो टेबिलकुर्सीमा बसेर ।

“हेर्नोस् न, मैले त्यसै तपाईंलाई दुःख दिएँ । तपाईं मिलाउँदै गर्नुहुँ, म लुगा फेरेर आउँछु । महाङ्गलको पुस्तकपसलसम्म सँगै जाऊँ है ?” भन्दै एकावली आफ्नो शयनकोठातिर गइन् ।

ज्ञानशङ्करले रिटचिड सिद्धचाइसकेको थियो र कुर्सीबाट उठेर चकटीमा बसेको थियो । केहीबेरपछि एकावली आइन् र ज्ञानशङ्करको सामुनै पिठचूँ फर्काएर बस्दै आफ्नो ब्लाउजको पिठचूँपट्टिको बटन लगाइदिन भन्दै सप्कोलाई कम्मरमा फारिन् । “पछाडि आडपट्टिका यी बटन लगाउन मलाई साह्रै गाह्रो पर्ने गर्छ, कुम र पाखुरा दुख्छन्” भनिन् ।

ज्ञानशङ्कर बटन लगाइदिन थाल्यो । नयाँ ब्लाउजको प्वालमा बटन पस्न असजिलो भइरहेको थियो ।

आफ्नो तस्विर हेर्दै एकावलीले भनिन्— “एक जना मेरो नाकमा नत्थ हालिदिने, तपाईं त्यो नत्थ मेटिदिने ! जीवन भनेकै यस्तै रमाइलो रहेछ तर मभन्दा निकै टाढा ।”

बटन लागिस्केको बुझेर एकावली उठिन् र गएर कुर्सीमा बसिन् । ज्ञानशङ्करले भन्यो— “मैयाँ, जीवनमा रमाइलो न टाढा हुन्छ न नजिक हुन्छ— आफूले जान्न र अनुभव गर्न मात्र सक्नुपर्छ ।”

“खै त मैले जानिन्न, तपाईं पनि जान्नुहुंदो रहेनछ ।” तीखो आँखाले ज्ञानशङ्करलाई हेर्दै एकावलीले भनिन् ।

“एले मेरो कुरा कहाँबाट आयो, मैले बुझिन्न ।” ज्ञानशङ्करले भन्यो ।

तपाईंले नबुझेको त थाहा भइहाल्यो नि । त्यो दिन हामीले रक्सी खाँदाका तपाईंका ती साथी अस्ति मलाई भेट्न आएका थिए । यसै गरी ब्लाउजको बटन लगाइदिन तिनलाई पनि मैले भनै । तिनले बटन लगाइदिए र त्यसै बेला दुवै हातले मेरो ब्रा पनि छामे । त्यसैले तपाईं कस्तो हुनुहुन्छ भन्ने मैले आज बुझ्न खोजेकी थिएँ अहिले ।”

“दुई चङ्कन लगाइदिनुभएन त तपाईंले त्यसलाई ?”

“ज्ञानशङ्करजी, चङ्कन त जाँचको रिजल्ट हो । जाँचमा फेल हुनेको कापी हेरे भइहाल्यो नि— पास र फेल भन्ने कुरा लेखि नै रहनुपर्छ र...”

“नारी सधैं जाँच्छे, थोरै पुरुष मात्र पास हुन्छन् । फेल हुने सबैलाई चङ्कन लगाउने हो भने नारीका हात दुख्न थाल्छन् । बरु जाऊँ महाझालतिर । तपाईंले लेख्नुभएका कुनकुन किताब छन् त्यहाँ, फेरि बताइदिनुहोस् त !”

अभिव्यक्ति, २०५६ पुस

सयकडा दस रगतको भ्याट

“निनी बाबा निनी, निनी बाबा निनी !” आफ्नो काखमा सुरेशलाई सुताउने कोसिसमा मालतीले सुरेशलाई सुस्तरीसुस्तरी हल्लाइरही । उसको देब्रे हातले सुरेशको शिर र दाहिने हातले त्यो पाँचवर्षे बालकको पिँडौला सुमसुम्याउने काम गरिरहे ।

“नाई, म सुत्दिनँ मालती दिदी, पहिले मलाई एउटा कथा हालिदेऊ ...” मालतीको काखबाट एकै पटक बाउँठिएर, बरालिएर सुरेश स्वाट्ट ओर्लियो । अगाडि बसेर पहिले कथा हाल्न करकर गर्न थाल्यो ।

“हुन्छ नि त, बाबाराजालाई राँके भूतको कथा हालिदिऊँ है त, सुन्ने त ?”

“राँके भूतले त मलाई त्यसै तर्साइदिन्छ, अर्कै कथा ।”

“ल हुन्छ त, सुनकेसी मैयाँको कथा सुन्ने है त ?”

“त्यो कथा त हिजो मात्रै भनेको होइन र ? त्यो त आज नसुन्ने !”

“त्यसो भए राक्षसनी रानीको कथा हालिदिन्छु है ?”

“नाई त्यस्ती राक्षसनीको होइन, बरु हिउँचितुवा र कालो बोकोको कथा भन न मालती दिदी, अनि म सुत्छु ।”

“ल हुन्छ, त्यै हिउँचितुवा र कालो बोकोको कथा सुन्ने है त ?” मालतीले तानेर सुरेशलाई आफ्नो काखमा पल्टाइसकेकी थिई ।

मालतीको कथामा ‘एकादेश’ आयो । त्यो एकादेशको शिवपुर भन्ने गाउँ बाक्लो जङ्गलछेउमा थियो । जङ्गलमा बागबहादुर भन्ने जङ्गलको राजा हिउँचितुवा थियो । निदाउँदानिदाउँदै सुरेशले तोते बोल्दै सोध्यो—

“ए मालती दिदी ...”

के बाबूराजा ?”

“त्यो बागबादुल भन्ने राजाको मन्त्री को थियो ...”

त्यसै बेला सुरेशकी दिदी कुसुम आएर आफ्नो विछचौनामा पल्टिन थाली ।

“लहै नानी, अब आफ्नो भाइलाई पनि सँगै सुताउनुस्, मैले सुताउन खोज्दा कति नमान्ने । कथा हालिदिपछि मात्र निदाएको हो”— मालती सुरेशलाई काखबाट विछचौनातिर सार्न थाली ।

“त्यो कथा मलाई पनि भनिदेऊ न त मालती दिदी ।”

“अब हेर त लौ, यो नानी पनि उस्तै ! कथा नसुनी नमान्ने...त्यै कथा जङ्गलको हिउँचितुवा र कालो बोकोको कथा ।”

“ए, त्यो भए त मालती दिदी, त्यो कथा भन न त, मलाई साह्रै राम्रो लाग्छ, लौन ।”

“अँ नानी, अस्ति मात्रै मैले भनिदिएकी होइन ?”

“त्यसैले त मालती दिदी, अस्तिको सो कथा आज फेरि सुन्न मन लाग्यो मलाई, लौन है, एक चोटि फेरि भन्ने है, नाई म त मान्दिनँ— मान्दिनँ, नत्र बाबूलाई पनि म उठाइदिन्छु”— कुसुम करकर गर्न थाली ।

“हा: बाबूलाई उठाउनु हुँदैन, फेरि विसन्चो हुन्छ । भैगयो, आज एक चोटि त्यो कथा भनेपछि फेरि करकर नगर्ने है त नानी ...”

“हुन्छ नि, फेरि कहिल्यै भने पनि म सुनिनँ के । यो हिउँचितुवाको नाउँ बागबहादुर थियो हगि ?”

“अनि त्यसको मन्त्री को थियो थाहा छ ? कि बिसियो ?”

“किन बिसिन्थे, त्यै भुत्ले भालु होइन र ?”

“किन हुन्थ्यो ? जङ्गलको चितुवाको मन्त्री भालु कहाँ हुन्छ र ? ज्याब्रे स्याल पो चितुवा राजाको मन्त्री हुन्छ, नानी ल अब सुत्नुहोस् । भोलि यो कथा भनौला है ।”

“अगि किन आफैँले भुत्ले भालु मन्त्री भनेको त ? त्यसै छकाउन हेर न...”

“होइन नानी, अस्तिको मन्त्री त भुत्ले भालु नै थियो । हिजो जङ्गलमा त्यो भालु मरेपछि बागबहादुर राजाले ज्याब्रे स्याललाई मन्त्री बनायो...थाहा थिएन मैयाँलाई ?” मालतीले भनी ।

“मैले जङ्गल देखेकै छैन मालती दिदी, कसरी थाहा पाउनु ? अनि कथामा के भयो ? जङ्गल कस्तो हुन्छ मालती दिदी ?”

“जङ्गल भनेको ?...यै नेपालजस्तै हुन्छ । त्यो ज्याब्रे स्याल पनि अचेलकै मन्त्रीजस्तै थियो । मन्त्री देख्दा छ नानीले ?”

“किन नदेख्नु ! खन्तीले हानेर सिंहदरबारको पर्खाल फोर्ने, मोटरले हानेर टङ्गालको पर्खाल भत्काउने, लात्तीले हानेर हाँडीगाउँको ढोका फोर्ने मन्त्रीहरूलाई टी.भी.ले देखाएकै थियो नि...अँ, कथा भन न मालती दिदी ।”

“भुत्ले भालु मरेपछि त्यसको ठाउँमा मन्त्री भएको ज्याब्रे स्याल एक साँझ आफ्नो खोरबाट निस्किएर जङ्गलको बीचमा रहेको गौचरनको जाँचबुझ गर्दै फेरो लगाउन गयो । त्यो गौचरनमा सुकेका मरन्च्याँसे घाँस मात्र रहेका स्यालले देख्यो । त्यो साँझ गौचरनबाट गाई र बाछ्यावाछ्ची, खरायो, बाखा र तिनका पाठापाठी अनि भिर्गहरू घाँस चरेर पनि भोकै आफ्ना घरतिर गइसकेका थिए । मैदानमा सुँधै स्याल

घुम्यो । जतातै बड्कौला, विष्ठा र गोबर छरिएका स्यालले देख्यो । स्याल लोभियो ।

यस्तो जरखराउँदो र सुकेका घाँस मात्र भएको मैदानमा त्यति धेरै जना रोजै चर्न आउँदा रहेछन् । यिनीहरूकै सिकार गर्न पाए कति मीठामीठा मासु रोजै खान पाइन्थ्यो भनी स्याल निकै लोभियो । राति आफ्नो खोरमा आफ्नी स्यालनीसँगै सुत्दा आफ्नी त्यो पुच्छ्रे दुलहीलाई ज्याब्रे स्यालले त्यसै भन्यो पनि ।

“हेर ज्याब्रे, त्यसरी कसैलाई मारेर मासु खानु हुँदैन, पाप लाग्छ ।”

“भोक लागेपछि पाप न साप” ज्याब्रेले भन्यो ।

“भोक लाग्यो भन्दैमा कसैलाई मारिहाल्ने त ? त्यसो गर्नुसट्टा अर्को काइदा सिकाउँछु, सुन राम्ररी”— स्यालकी पुच्छ्रे दुलहीले भनी र नयाँ उपाय ज्याब्रेलाई सिकाइदिई ।

स्यालनीले सिकाएको नयाँ उपाय यस्तो थियो— जङ्गलबीचको त्यो चौरमा चर्न आउने सबैले घाँस चरेबापत आफ्नो रगतको सयकडा दस तिरेमा त्यसलाई मारेर मासु खाइने छैन । चर्न आउने त्यस हरेक पशुले घाँस चरिसकेपछि ज्याब्रेले खटाएको हाकिमसामु जानुपर्छ । त्यो हाकिमले त्यो दिन बढेको रगतबाट सयकडा दस फिकेर एउटा थैलोमा हालेको, त्यो दिन चौरमा चरेका सबै पशुको रगत जम्मा गरेपछि हाकिमले जङ्गलको मन्त्री ज्याब्रे स्याललाई बुझाइदिनेछ ।

त्यो चौरमा एउटा कालो बोको रोजै चर्न आउँथ्यो र सबैभन्दा बढी घाँस खाने गर्थ्यो । मन्त्री ज्याब्रे स्यालले बनाएको नियमअनुसार त्यो कालो बोकोले हाकिमसामु घाँटी तेर्साएर सयकडा दस रगत तिर्ने पन्थो । जङ्गलमा पहिले त्यस्तो कुनै नियम थिएन, अहिले पनि जङ्गलको राजा हिउँचिनुवा त्यस्तो ऐन नबनाउन्जेल ज्याब्रे स्यालले भन्दैमा र अह्राउँदैमा त्यसरी कसैको सयकडा दस रगत चुसेर हाकिमले फिक्न पाउँदैन भन्नेमा कालो बोकोले अड्डी लियो ।

मालतीले हालेको कथा सुनिरहेकी कुसुम छक्क परी । “जङ्गलको खैरे खरायोसित समेत डराउने कालो बोकोले ज्याब्रे स्यालले खटाएको हाकिमसित कसरी ऋगडा गन्थो त मालती दिदी ?” कुसुमले सोधी ।

“लऽऽऽ नानी पनि कस्ती ! कालो बोकोलाई कसको र केको डर ? त्यसलाई त भैरवथानमा चढाउने भएकोले ऊ कसैसित डराउँदैन । त्यो कालो बोकोको बाबु, त्यसको बाजे, अनि जिजुबाजे र जिजुबाजेको पनि जिजुबाजे सबै काला बोका थिए, ती सबैलाई भैरवथानमा लगेर चढाएपछि तिनको एउटा कान काटेर दमाईलाई भाग दिइन्थ्यो, वोकोलाई कसैले नकाट्नु भनी चौरमा छोडिदिइन्थ्यो । अनि त भैरवको मन्त्री भनेर कोही पनि त्यो कालो बोकोलाई छुँदैनथ्यो ।” मालतीले बताई ।

“अनि के भयो त दिदी ?”

“स्यालको हाकिमले कालो बोकोलाई बाँधेर लडाईं त्यसको ढाडे नसामा

दाँत गाडेर सयकडा दस रगत फिकेर थैलोमा हालिहाल्यो नि । कालो बोकोले रगत दिएन भने हामी पनि नदिने भनी मक्ख परेका जङ्गलका सबै पशुले क्वाँच खाए । सबैका ढाडे नसाबाट सयकडा दस ताजा रगत फिकियो ।”

“त्यसरी रगत फिकेपछि तिनीहरू मर्दैनन् त, मालती दिदी ?” कुसुमले सोधी । निद्रा लागेर त्यसका आँखा लोलाउन थालिसकेका थिए ।

“किन मर्थे नानी ? सयकडा नब्बे रगत त तैपनि तिनको जीउमा वाँकी रहन्थ्यो । हजुर मैयाँसाहेब पनि ठूलो भएर लेखपढ गरेर लेख्ने भएपछि लेखेर सयकडा दस रगत बुझाउँदै प्रजातन्त्रमा फस्टाउँदै जानुहुनेछ !” मालतीले भनी ।

“त्यसो भए म अब सुत्छु, ठूली भएर पढेपछि पनि म न घाँस चर्नेछु जङ्गलमा न यो प्रजातन्त्रमा केही लेख्नेछु” भन्दै कुसुम पनि निदाउन थाली ।

कथा भन्न सिद्ध्याउँदै मालतीले भनी— “सुन्नेलाई सिस्नुको माला, भन्नेलाई भालुका नङ्गा, तिर्नेलाई जङ्गली भ्याटको माला, यो कथा मन्त्रालय जाला, मन्त्रालयबाट उड्दा विमान अपहरणमा परी कन्दहार पुग्ला ।”

रचना, २०५६ पुस-माघ

दुई रुपियाँ चौध आना

भारतीय राष्ट्रिय कङ्ग्रेसको लाहोर महाधिवेशन (सन् १९३९) मा मुहम्मद अली जिन्नाले भारतमा मुस्लिमबहुल छुट्टै राज्यको माग गरी प्रस्ताव ल्याएपछि भारतव्यापी तवरमा ठूलो हल्लिखल्ली भयो । त्यस्तो उम्लिरहेको भारत हेर्न र ति नैताका लागेको सूर्यग्रहणमा गङ्गास्नान गर्न दुई जना नेपाली बनारस गए र ती दुवै जना गाउँको नातावाट मामा भन्नुपर्ने एक युवकको घर पुगे । आगन्तुक दुई भान्जामध्ये मामाभन्दा एक जना चार वर्ष जेठा साह्रै सोझा र सङ्कोची थिए भने अर्को भान्जा ती सङ्कोची बाहुनभन्दा पाँच वर्ष कान्छा थिए ।

‘गधापच्चीसे’ मानिएको उमेरका ती तीनै मामाभान्जाले एक दिन बनारसको टाउन हल मैदानमा जवाहरलाल नेहरूको जल्दोबल्दो भाषण सुनेर सोबारे टिप्पणी गर्दै चोकमा रहेको ‘चित्रा’ सिनेमाभवनतिर लागे ।

“बनारस आएपछि चोक, चित्रा सिनेमा, गुदौलिया र दशाश्वमेध घुमिएन भने बनारस गएको भनी कसैले पनि विश्वासै गर्ने छैन...” हिँड्दाहिँड्दै जेठा भान्जाले भने ।

“अँ, दालमण्डीको नाउँ किन विसँको नि ? बनारस आएपछि बिहान गङ्गाजी र विश्वनाथजी अनि साँझमा सोझै दालमण्डी ! कि होइन मामा ?” कान्छा भान्जाबाबूले मुसुकक हाँस्दै भने ।

“त्यो त ठिकक त्यस्तै हो । म यहाँ बसेको पाँच वर्ष भयो । नेपालबाट पर्वते नत्र मधिसे जो आए पनि दालमण्डी नगएको कोही देखिनँ । अनि ञ् न रमाइलो के भयो भने माथिदेखि तलसम्म घुमेर ज्वालामा बसेकाहरूलाई हेरिसकेपछि सबै नेपाली पुग्ने ठाउँचाहिँ त्यै चित्रा सिनेमापछाडिको पतङ्ग गल्लीमा भुइँतलामै सिँगारिएर लहरे बसेका नेपाली चेलीहरूका फोहोरी विछ्यौना” — पाँच वर्षभित्र बनारसको रौरौँलाई चिनिसकेको मामाले ती दुवै गोर्खाली भान्जालाई दालमण्डी र नेपालीका थुप्रै रमाइला कथाहरू सुनायो ।

“मामा, बेतिया र मुजफ्फरपुर त साह्रै खस्रा । कोठाभित्र पस, तीता पान चपाऊ र निल्नेभन्दा पहिले एक रुपियाँ तिर र निस्कहाल.....” साना भान्जा

भन्दै थिए ठूला भान्जाले सङ्कोच मान्दै थपे “.....त्यै त पहिले यसो ठुमरी नत्र गजलको गानासँगै नाच हेरेर मनलाई अलि तातो पार्न पाए पो.....यहाँ दालमण्डीको ठुमरी नत्र कथ्यक त निकै प्रसिद्ध छ रे नि मामा ! के गर्नु, हामी दुई जनाले बेतिया, मुजफ्फरपुर र दरभङ्गाभन्दा टाढा यहाँसम्म पहिलो पटक आउन पायौं त्यो पनि सूर्य ग्रहण लागिदिएर...” ती जेठा भान्जाले पनि आफ्नो कुरा सिद्धचाउन पाएनन्, कान्छाले ज्याप्यै समातिहाले र भने- “...हो त नि, त्यस्तैलाई त पशुपतिको जात्रा सिद्राको व्यापार भन्छन् । ग्रहण नुहाइहालियो अब सिद्राको व्यापार पनि गरिहाल्ने होइन त, कसो मामा ? दालमण्डीमा निकै रमाइलो हुन्छ भन्छन् नि । जाने होइन यसो घुमी हेर्न ?”

दिउँसो दालमण्डी त्यस्तो, रात परेपछिको त्यही दालमण्डी कस्तो ! दालमण्डीको दिउँसोका पसलहरू र ती पसलेहरू सबैलाई मामा चिन्थ्यो । कुन पसलमा के-कति सस्तो पाइन्छ र पसलेको नाउँ के हो, मामालाई सबै थाहा थियो । तर त्यही दालमण्डीको रातका पसलहरू ? दुई वर्षपहिलेको एक रात अर्थात् आफ्नो बिहे हुनेभन्दा एक महिनापहिले रातिको दालमण्डी कस्तो हुँदो रहेछ आफूले सुनेको, गरेको जस्तै कि कस्तो हेरिहालूँ न त भनेर त्यो गल्लीभित्र मामा पसेको केहीवेरपछि एउटा पसलेले “आप भी आही गए श्यामबाबू, कहिए कैसा माल चाहिए ? इस लडकेके साथ जाइए और आपना चाह इसे बतादिजिए । सब ठीक हो जायेगा” भनेको थियो ।

“क्या कहते हो हफिज मियाँ, मैं तो पतङ्ग खरिदने इधर आया ...” भकभकाउन खोज्दै मामाले जवाफमा भन्यो ।

“इधर क्यों, उधर चित्रा सिनेमा के पीछे पतङ्ग गली है । वहाँ नेपालकी अच्छी-अच्छी पतङ्ग है, सस्ती है । खरिदो और रातभर उडाओ न । कोही क्यों कुछ कहेगा तुम्हे । यह लो एक खिल्ली पान खाते जाओ हमारे हात से आजकी यह रात” पान बट्टा खोलेर हफिज मियाँले मामालाई एक बिडा पान खुवाइछ्छाडेको थियो ।

त्यो एक रातको घटना सम्झनासाथ दुई भान्जाका सामु मामाको कमिजभित्रको गन्जी पसिनाले सरर भिज्यो । रात परेपछि त्यो गल्लीभित्र पस्ने साहस त्यो मामामा फेरि कहिल्यै फर्किएको थिएन ।

“किन यसरी बोली बन्द गरेर हिँडिरहेका, यसो जाने होइन त दालमण्डीतिर घुमफिर गर्न ?” सङ्कोचले मुख रातो पार्दै ठूला भान्जाले भने । कान्छा भान्जाले पाखुरामा घोचेर तिनलाई उकालेको मामाले देखेको थियो ।

“भान्जाहरूलाई यसरी मन लागेपछि जानै पर्छ नि अलि बत्ती बलूनू, रात परोस् अनि पो त्यता घुमफिर गर्ने । वरु अहिले दशाश्वमेधतिर जाऊँ । मसी घोप्ट्याएजस्तो नीलो गङ्गाजलमा रातमा बत्तीका झिलिमिली कस्तो राम्रो देखिन्छ ।”

“अनि दालमण्डी छुट्यो भने ?” साना भान्जा ।

“रेलवेको स्टेसनजस्तो हो र पछाडि छुट्ने ?”

“टाइम भएपछि जाउँला नि । वरु एकएक गिलास भाडको सर्वत पनि पहिले खाऊँ गुदौलियाको चौमुहानीमा” मामाले भन्यो । बनारसी भाड खाएपछि दालमण्डी कुरा बिसिएलान् जस्तो मामालाई लागेको थियो ।

“गङ्गाजीबाट फर्किएपछि यहीं आएर एक गिलास यही सर्वत फेरि खाने है, अनि पो दालमण्डी हेर्दा ऊन् रमाइलो हुनेछ” साना भान्जाले प्रस्ताव गरे ।

भयो पनि ठीक त्यस्तै । भाड मिसाएको दुईदुई गिलास यही सर्वत फेरि खाएर ती तीनै जना दालमण्डीभित्र पसे । पाँच मिनेट पछिपछि आएको एउटा ठिटोले “अच्छा मुजरा सुनना हो तो इसके उपर चलिए” भनी एउटा घरको माथिल्लो ज्वालातिर देखायो । त्यो ज्वालामा दुईओटा पुतली आफ्ना पखेटा फटफटाइरहेका थिए ।

“यी हफिज मियाँ र यसका सन्तानदरसन्तान यहाँ मलाई चिन्छन्, मुजरा सुन्न म माथि जान्छु, तपाईंहरू निर्धक्क भएर जानुहोस्, म यताउता डुल्दै यतै कुरिरहन्छु” भनी बारम्बार भनेर सम्झाइबुझाइ गरी मामाले दलाल केटोसँगै दुवै भान्जाहरूलाई माथि जाने भन्याडतिर पठायो । भन्याडको खुड्किलोछेउमा एउटा डाङ्ग्रेले कान ठाडो पारेर भान्जाहरूतिर आँखा फर्कायो, वास्ता गर्नु नपर्ने ठानेर दुई पन्जाबीच आफ्नो थुतुनोलाई सजिलो पारी आँखा चिम्लियो ।

नेपालबाट पहिलो पटक बनारस आएका साथीहरू हुन्, दालमण्डीको मुजरा सुन्न मन लाग्यो भनेर माथि गएका छन् भनी हफिज मियाँले दिएको पानको बिडा चपाउँदै मामा गफ गरिरह्यो ।

“ए नेपाली बाबू, आफ्नै दोनो नये साथीको अकेले उपर भेजदिया, यह ठीक नहीं हुवा । क्यों भूलते हो कि यह बनारसका रातका दालमण्डी है । तुम तुरन्त उपर अपने साथियों के पास जाओ”— हफिजले मामालाई भन्दाभन्दै दुवै भान्जाबाबूहरू रगत चुहुलाजस्तो रातो मुख लगाएर स्वाँस्वाँ गर्दै आत्तिदै “मामा खोइ” भनी चिच्छ्याउँदै गल्लीमा आइपुगे ।

क्या फसाद ! हफिज मियाँ त भन्दै थियो, के भयो भनी मामा अगाडि गयो र “किन यसरी आत्तिको के भयो ?” भनी भान्जाहरूलाई सोध्यो ।

“के भन्नु मामा, भाड खाएपछि यहाँ आउनै नहुने । त्यो थसुल्ली मोरीले पाले बहादुर र भरेडतलको डाङ्ग्रेलाई बोलाइसकेकी थिई । कसो उम्किनसम्म सकियो” स्याँस्याँ गर्दै सानो भान्जाले भन्यो । ठूलो भान्जाको वाक्यै फुटेन, लाजले भुतुकै थिए ।

“किन त्यस्तो भयो त भान्जाबाबू ? सँगै गएको ठिटोले केही भनेन ?”

“हामीलाई कोठाका चकटीमा बसालेर त्यो केटो त निस्कियाल्यो अनि ...” जेठा भान्जाले सुस्तरी भने ।

दुई रुपियाँ चौध आना/१११

“अनि ?”

‘अनि भाइ बोलन थाल्यो । त्यो पुतली गाउँदै नाच्दै थिई, मैले थसुल्लीको घुँडामा यसो हातले छोएँ । भाइले एउटा पुतलीको कति पर्छ भनी सोध्नु के थियो थसुल्ली पडकिहाली— “ए नेपाली बहादुर, ये कैसे भुचड नेपाली भैयाको यहाँ बुलाया तूँ ने । ये मुजरा सुन्ने आए कि ठेहुनिया जुलाव के लिए । क्या समझ्ता है रे तूँ । निकाल यिनको तुरुन्त । फेंक दे खिडकी के नीचे ! बडे आए हैं मुजे छका पटाने ! बुला नीचेसे कुत्तेको !”

काला-नीला मुख लगाएका ती तीन मामाभान्जातिर दालमण्डीको त्यो गल्लीमा रहेका जति सबै वाल्ल परेर हेरिरहेका थिए । बनारसको दालमण्डी जाँदा बनारसी बाबू देखिन चुनेको सेतो दुपल्ली टोपी, बाहुला चुनेको सेतो अब्बाको कुर्ता र चुने शान्तिपुरे घोती पहिरिएर चमेलीको मालाको मगमग वास्ना छर्दै मुजरा हेर्न गएका जुल्फीवाल ती दुई नेपालीहरू भने भरेडको डाङ्ग्रेले पिँडौलामा टोकेको छैन भन्ने पक्का गर्न आफ्नै पिँडौलातिर हेरिरहेका थिए । मामा भनाउँदोचाहिँ मूर्च्छा पर्ने अवस्थामा पुगेको थियो । बनारसका अनि फोहोरीहरूको राम्रै सङ्ख्या मात्र होइन कि ती फोहोरहरूका पनि घिनलाग्दा दलालहरू सबैका दृष्टिमा “भुचड नेपाली भोटियाहरू त यस्तै हुन्छन् नै तर तिमी बनारसीको मुखबाट किन यसरी रगत चुहिएला जस्तो भएको ? दालमण्डीलाई किन यसरी बेइज्जत गरेको ?” मामाचाहिँलाई लागिरहेको थियो ।

यस्तो परिवेशबाट उम्किन बाटो पनि मामाले फेला पान्यो । दालमण्डीबाट देखिने चित्रा सिनेमाभवनको पछिल्लिरको ढोकातिर जाने पतङ्ग गल्लीतिर उसले आफ्ना दुवै भान्जालाई फर्काएर लामो सास फेर्दै पसलका ताँतीमा रहेका लखनौवा चङ्गा, थरीथरीका लट्टाई र माफा लगाएका धागा हेर्न र भान्जाहरूलाई देखाउन थाल्यो । साना भान्जा भने मिठाईको खुला किस्तीवाल पसलमा भुनभुन गर्दै भन्किने अरिङ्गलजै भुनभुनाइरहेका थिए ।

“ए मामा, त्यसलाई हेर्नुहोस् त, मलाई त सहनै नसक्ने गरी खरो पल्टिइसक्यो...” साना भान्जाले गल्लीको उतापट्टि पसलको ढोकाअगाडि पेटीमा नीलो वस्तीको टक आफ्नै मुखमा पारेर सिँगारिएर बसेकी खलपत्रेतिर सङ्केत गरे । त्यो अघवैँसे आँखा फिम्काउँदै हातले घुँडातिर सङ्केत गर्दै त्यता आउन इसारा गरिरहेकी थिई ।

“भान्जाबाबू ! यो पतङ्ग गल्लीमा सबैभन्दा राम्रो र उड्ने चङ्गालाई पनि आठ आनाभन्दा बढ्ता पर्दैन”- मामाले भन्यो ।

“त्यसैले त हेरिहालूँ भनेको”- साना भान्जा ।

“अनि ठूला भान्जाबाबू ?”

“मामा, म त अघाइसकैं अधिकै मुजराबाट म क्यै किन्दिनँ अब” भन्दै ठूला

भान्जाले सानालाई भने— “भाइ जाऊ न त हेरिहाल, हामी दुवै जना यहीं ढोकानिर यताउता गरिरहनेछौं । यही बाटोमा हामीलाई खोज्दै आउनु ।”

दुई खुड्किलो चढेर साना भान्जा ढोकानिर पुग्दा उता खलपत्रे उठी ढोकाभित्र पसेर सडकतिर ज्यालको पर्दा खसाली । मामा र ठूला भान्जा चित्रा सिनेमाभवनको प्राङ्गणमा पसेर ठन्डाइ खान थाले । तिनको ध्यान भने ढोकाबाहिरको गल्लीपारि डोरीको चौकीमा बसेका दुईतिर नरनारीका छायातिर । ती छायाले मुखमा केही हालेजस्तो लाग्यो मामाभान्जालाई, तिनीहरूले एकअर्कोतिर हेरेर एकैपल्ट लामो सास छोडे । गल्लीपारिको कोठाको बत्ती निभ्यो । मामाभान्जा दुवैले जुरुक्क उठेर ठन्डाइको गिलासलाई एकअर्कोतिर हेर्दै घुटुघुटु रित्याए । ‘अब हामी के गर्ने ?’ दुवैको आँखामा एकअर्कोप्रति जलजलाउँदो प्रश्नजस्तो थियो ।

ती दुवै उही गल्लीमा थप पाँच-सात मिनेट यताउता गर्दै रहे । “कस्तो अवेर गरेको ?” दुवैको मुखबाट एकैसाथ एकअर्कोतिर आवाज फुटे । दुवैमा आफैँप्रति दया, असहाय भाव, क्रोध र एक प्रकारको असहिष्णुता र ईर्ष्याको मनोभाव प्रकट भइरहेको थियो । “भान्जाबाबू, तपाईंको गाउँमा नराम्रो रोग पस्ने भयो अब”, मामाले ठूलो भान्जालाई भन्यो— “त्यही त अब गाउँको पनेरोमा त्यो गधाको लुगा धुनु हुँदैन भनी सबैलाई म भनिदिनेछु । त्यस्तै कुनै रोग यहाँ बल्झाएको भए गाउँमा सबैलाई सार्न किन दिने ?..... हेर्नुहोस् न मामा, यसरी अरू कतिबेर हामीलाई त्यसले कुराउने हो ?”

एकाएक उही कोठामा बत्ती बल्यो, ज्यालको पर्दा खुल्यो र उही पुतली आएर पहिलेकै ठाउँमा बसेर हाँस थाली । साना भान्जा ढोकाबाट बाहिर निस्किएर सडकमा मुखको पान प्याच्च थुके ।

मामा र ठूलो भान्जाले देख्यानदेख्यै गर्ने कोसिस गरेको साना भान्जाले बुझेनन् । मामाको कुममा हात राखेर त्यसले भन्यो— “झन्डै फसाद परेको ! कसो खल्तीमा खुद्राखाद्री गरी तीन रुपियाँ रहेछ । नत्र त्यो मोरीले धोती, कुर्ता र टोपी खोसेर बेइज्जत गर्ने रहिछ !”

मामा र ठूला भान्जाका मनमा छाउन आँट्दै आएको कालो बादल स्वाट्टै फाट्यो । “के भयो हँ त्यस्तो ?” दुवैको मुखबाट एकै पटक शब्द फुस्किए । “के भन्नु अब, बेतिया, मुजप्फरपुरजस्तो कहाँ हुनु । दालमण्डीमा अधि त्यस्तो, यो पतङ्ग गल्लीमा झन् कस्तो-कस्तो, के भन्नु के.....।” लामो सास फेर्दै अडिँदै हाँस्दै साना भान्जा भन्दै गए ।

“ढोकाभित्र आफू पस्नासाथ त्यो मोरी पनि पर्दा खसाल्दै ज्यालबाट भित्र पसेकी त देखिहाल्नुभयो । मलाई हातमा समातेर त्यो डोरीमा बसाली र “ठेहुनिया जुलाव के लिए बाह्र आना लागेगा” भनी । “के हो यो ठेहुनिया जुलाव” मैले सोधें । “इतना भी नहीं जानते ? पूरा लल्लु हो तुम । तुम्हारा यह दोनो ठेहुनि जब कसके

जमिनमे रगडोगे और गर्मी से तुम्हारा जांघ पसिने मे पिघलेगा इसको ठेहुनिया जुलाव समझे ओर अब बाह्र आना निकालो । यहाँ बैठे रहना है तो रे ।” मैले बाह्र आना दिएर त्यसको नाडी समातें । “अरे कैसे हो तुम विना पान खाए कैसे काम करोगे ? नहि जानते यह हमारी बनारस है रे ।” मैले एक आना दिएँ (त्यस बेला एक पैसामा पानका पातका दुई खिल्ली पान पाइन्थ्यो) “आदमी हो कि बकरा, ए नेपाली भुच्चड, एक आनामे दु तन पान खाओगे ? निकालो एक चौवन्नी”, त्यसले भनेपछि के गर्नु दिएँ चार आना । त्यसले खापावाट दुई पैसाको चार खिल्ली पाइने पान फिकेर तीन खिल्ली आफ्नो मुखमा कोचेर एक खिल्ली मलाई दिई । मलाई निक्कै रमाइलो लाग्दै आयो । त्यसले गाउन खोलिसकेकी थिई र मैले दाहिनेतिर छुन खोज्दा “पहले एक दुअन्नी निकालो नहिं तो निक्तो यहाँ से रे !” एक रुपियाँ खर्च भैसकेको थियो । चाहिने देब्रेनिमि चार आना दिनै पन्थो ।

“के भयो त, हिजो सूर्यग्रहणमा गर्नुपर्ने दान आज गरेछौ, पाप कट्ने भयो” ठूला भान्जाले भने ।

“अँऽऽऽ होऽऽऽ ! आफू परेका भए थाहा पाउँथ्यौ । एउटा गालाको तीन आना, ओठको चार आना र दाहिने-देब्रे माडेर मुख जोरे आठ-आठ आना रे ।”

“ल सबै जोडेर हिसाब गर त कति लाग्यो होला ? पूरा दुई रुपियाँ चौध आना, अझ बाहिर निस्कन खोज्दा पानको अलग्गै चार आना निकालो रे ।”

“चोक्टा खान गएकी बूढी झेलमा डुब.....बेर बनारसमा कसो मारिनछ । बाह्र आना भनेको कति हुँदो रहेछ त, कान्छा भान्जाबाबू ?” ठूलो भान्जाले सोधे । “हो त नि पान खाएरै बिदा भएको भए जहिले सम्झिए पनि मुखबाट बनारसी वास्ना आउने थियो । त्यति जाबो चार आनानिमि के लोभ गरेको त ?” मामाले साना भान्जाको कुम सुमसुम्याउँदै भने । “ल केही पैसा छि त, हामीहरू पनि पान खाइहेरौं न त ।”

मिर्मिरे, २०५७ साउन

शिरीषको फूलमाथि

“साह्रै दिक्क लागिरहेछ पण्डितज्यू ! यो संसारमा बाँचेर नै के गर्नु । मर्ने पाए बेस हुने थियो । त्यो पनि हुन सके आजै यहीं र अहिल्यै ।” बलीन्द्रका ती शब्द सुनेर पण्डितज्यू आत्तिए ।

“बाबू, मर्ने नै इच्छा छ भने यहाँ अहिले होइन । फटाफट हिँड्दै गएर पशुपति आर्यघाटको पेटी रोज्नुहोस्, अरूहरूलाई सजिलो पर्नेछ, पक्काउ पर्नेवाट म जोगिनेछु । यहाँ नै मर्ने इच्छा भए पहिले मलाई उठेर जान दिनुहोस् । तर भयो के, किन यसरी निराश हुनुभएको ? घर कहाँ हो ? तपाईंको नाउँ के हो ?” टुँडिखेल शा.ने.वा.नि. भवनको पूर्वतिर पेटीमा बसेर हात हेर्ने गरेको पण्डित कपिलेश्वर झाले सम्झाउन खोजेझैँ गोठाटारको युवक बलीन्द्रविक्रमलाई भने र छेउको एउटा कुशे आसन बलीन्द्रको सामुन्ने सरक्क सारेर त्यसमा वस्न सङ्केत गरे ।

“बसेर हात देखाउन नै त गोठाटारदेखि यहाँसम्म आएको हुँ पण्डितज्यू, मेरो साथी त्यो गोपालको हात हेरेर सबै कुरा ठचाक्कठचाक्क बताइदिनुभएछ । उसैले मलाई पठाएको । लौन यो बजिया हात हेरेर दैवले मलाई कैले लैजाने हो, बताइदिनुहोस् न ।” ज्याम्म परेर लटरम्मै नीलै फुलेर चारैतिर टपटप खसिरहेका शिरीषका फूलमाथि ओछ्याएको कुशासनमा बसेर बलीन्द्रले पाखुरासम्म बाहुला सारेर आफ्नो दाहिने हात कपिलेश्वरसामु पसाऱ्यो ।

कपिलेश्वरको चारैतिर फरिरहेका शिरीषका नीला फूल, पेटीको पूर्वतिर रहेको फलामे रेलिङको लामो लहर, टुँडिखेलका हरिया रूख, नीलो आकाशमा सेता बादलका टुक्राहरू पौडी खेलिरहेका जस्ता देखेर बलीन्द्रविक्रम अनायास नै मोहित भयो । गोठाटारको त्यो सोझो सरल युवकको दोस्रो कुममा रातो बुट्टे छिट्टको कपडाको खोलमा एउटा ट्रान्जिस्टर भुन्डिरहेको थियो । एउटा सुइच थिचेर बलीन्द्रले त्यो मेसिन सदाझैँ चलायो । सिलोन रेडियोबाट फिल्मी गीत प्रसारण भैरहेको थियो— “सुखके दिन सब बित गए हैं, दुःखके दिन अब वीतत नाहीं...।”

आफ्नो दाहिने हत्केला कपिलेश्वरका हातमा, आफ्नो देब्रे हात कुमको झोलामा भुन्डिएको सानो ट्रान्जिस्टरमा, ट्रान्जिस्टरको त्यस्तो मुटु छेड्ने गीत

बलीन्द्रको कोमल कारुणिक दृष्टि त्यसैत्यसै पण्डितज्यूतिर उठे । कपिलेश्वरका चितुवाका जस्ता ट्वाल्ल चम्किरहेका आँखा उसैलाई हेरिरहेका उसले देख्यो । थरथर उसको मुटु काँप्यो, आँखा तल झर्‍यो, दाहिने हातले ट्रान्जिस्टरमा आफ्नी पत्नी ठानेर कम्मर र कुम सुमसुम्याउन थाले । उसका दृष्टि एक पटक फेरि कपिलेश्वरतिर उठे । आँखा उही पहिलेजस्तै, चितुवाका जस्तै । बलीन्द्रको दाहिने हातका पाखुराका रौं सिरिङ्ग ठाडा भए । “पण्डितज्यू, आशीर्वाद पाऊँ” भन्दै कपिलेश्वरको दाहिने हत्केलालाई आफ्नो टाउकामाथि राखेर आफू विस्तारै निहुरिँदै बलीन्द्रले कपिलेश्वरको घुँडामा टाउकोले ढोगेर म्वाईसमेत खायो । ट्रान्जिस्टरमा “... दुःखके दिन अब वीतत नार्हो” आइरह्यो । बलीन्द्रमा कारुणिकताको मनोभाव झन् बढ्यो । उसले आफूलाई संसारको सबैभन्दा दुःखी शहीद हुनै आँटेकोमा दुवै आँखाबाट तुरुक्कतुरुक्क दुई-दुई थोपा आँसुलाई आफ्ना गालामा बग्न दियो । च्यूँडोतिर पुगेर ती चारै थोपा आँसु उसको पोल्टामा तरर खसे ।

“म राम्ररी हात हेरिदिइहाल्छु नि बाबू, तपाईं यसरी मन नदुखाउनुहोस् न । अँ, मेरो नाउँ कपिलेश्वर झा हो बाबू, जनकपुर मटिहानीको । मलाई झा बाजे मात्र भन्नुभए हुन्छ नि । हात देखाउन बस्न त बस्नुभयो तर रिक्तो हात हेर्‍यो भने रिक्तो फल पाइन्छ भन्ने बाबूलाई थाहा रहेनछ । गैँडाकै नभए पनि त्यसको त्यो दस नम्बरी खागलाई त बिर्सिनु हुँदैन है ।”

झा बाजेले आफ्नो देब्रे हातको हत्केलामा बलीन्द्रको दाहिने हत्केला लिए । दाहिने हातले हत्केलालाई सम्म्याउँदै औँलाहरूलाई सोझो पाउँदै “भाग्यमानीको हात रहेछ, सबै कुरा म राम्ररी हेरिदिन्छु । पहिले ग्रहशान्ति गर्नुपर्छ बाबू !” भन्दै बलीन्द्रको हत्केला र जीउभरि फूफू गर्दै तीन पटक फुके अनि दाहिने हातले बलीन्द्रको हत्केलामा दुईओटा ठाडा र दुईओटा तेर्सो रेखा आफ्नो कान्छी औँलाले कोरे । “आफ्नो हातमा आफ्नो भाग्य हेर बाबू” झा बाजेले भने । आफ्नो हत्केलामा त्यसैत्यसै चारओटा सुनौलाजस्ता देखिने रेखा उम्रिँदै आएको बलीन्द्र हेरिरह्यो । उसको देब्रे हातले ट्रान्जिस्टर बन्द गरेर सुमसुम्याइरह्यो । हत्केलामा रेखा बनाइसकेपछि झा बाजेका बूढी औँला र चोर औँलाले कुनै अदृश्य मालाका १०८ गेडी गन्न थालेजस्तो बलीन्द्रले देखिरह्यो । अदृश्य मालाका गेडी गन्दा ज्योतिषी बाजेले बलीन्द्रमाथि पटकपटक फूफू गरी उही बूढी र चोर औँलाले निधारदेखि छातीसम्म लोप्पा खुवाएझैँ गर्दै ग्रह झारिसकेका थिए ।

बलीन्द्र अविभूत भयो र भन्यो— “झा बाजे, मलाई थाहा छ तपाईं मिथिलाका ज्ञानी महात्मा गोनु झाकै औतार हुनुहुन्छ, त्यै सुनेर त म आज आएको । मेरो हात हेरेर मेरी दुलहीको फुर्ती झर्न मेरो घर पनि हिँड्नुहोस् । मैले कति भन्दा पनि त्यसले एघार रुपियाँभन्दा बढी दिएकी होइन । त्यसको फुर्ती झर्न सक्नुभयो भने गैँडासम्म त छोली जस्तो ठान्छु ।”

यो काठमाडौँका मानिसहरू कपिलेश्वरलाई तिष्ठतको गोनु का ठान्दा रहेछन् भन्ने बुझेर मनमनै का खुसी भए । सिमानापारि मधुवनीका डाक का, हरिमोहन का र त्यसको छोरो खट्टर कासित जोरी खोजेर आफू हारेपछि कपिलेश्वर काठमाडौँ आई दक्खिनकालीको पनि माताको मन्दिरमा बसी मन्त्र जप्तै त्यसले थरीथरीका सिद्धि र साधनाहरू पूरा गरेका थिए । 'यी साधना गरिहालें, अब त वराह मिहिर, आर्यभट्ट र भृगु संहिताप्रणेता आए भने पनि कान समातेर उठवस गराइछाड्नेछु' भन्ने विश्वास कपिलेश्वरमा थियो । तिनीले सोधे- "बाबू, कतिओटा छोराछोरी भए, बिहे भएको कति भयो होला ?"

"का बाजे, त्यै नौ वर्ष भैसक्यो, फतफत चार छोरी तीन छोरा फत्काइसकी । त्यसको अरु कुनै काम नै छैन जस्तो छ । मचाहिँ सधैंको हैरानीमा लड्न भइसकें । अब दुई महिना पर्खिनोस् पन्ध्र दिननिमित्त फेरि सुत्ने भएकी छे । लाम्टा चुसाएरै घरबार चलाउँदै मर्ली जस्ती छे । यत्ति कुरा त मेरो हात हेरेरै तपाईंले बुझनुपर्ने थियो ।"

"हात हेर्दै गरौँला, यति कुरा त तिम्नो मुख हेरेरै बुझेर ठहर गर्न मात्र सोधेको हुँ, तिमीमा जीवनप्रति त्यसै विरक्ति किन बढ्यो त ! बरु अब आफूले आत्महत्या नगर्ने वचन द्यौ मलाई...अहिले...यहीँ...अनि हिँड घरतिर ।"

कपिलेश्वरको पोकापन्तरा बोकेर बलीन्द्रविक्रम पछिपछि लाग्यो ।

बलीन्द्रले आत्महत्या गर्नु परेन । त्यसलाई उसकी पत्नीले सराप्न छोडेको तीन वर्ष भइसकेको थियो । "तिमी जस्ता लोग्नेमान्छेलाई म किन छोड्थें तर म त अब कपिलेश्वरबाट एउटा छोरो नपाई छोड्दैछोड्दिनँ । तिमी मसित नरिसाए है ? कपिलेश्वरजस्ता ज्ञानीले तिम्नो नाउँ र इज्जत बढाउने एउटा छोरो दिए भने हामी दुवै कति खुसी हुनेछौँ हगि ?" भन्दै पहिलो भेटको साँझमै बलीन्द्रलाई सम्झाइबुझाइ गरेर उसकी पत्नीले आफ्नो विछ्यौनातिर पठाएकी थिई । कपिलेश्वरले आफ्नो विछ्यौनामा बसेर बलीन्द्रकी पत्नीको कपाल सुमसुम्याउँदै सबैलाई सहलेश राजाको कथा सुनाउन थाले । आफ्नी कान्छी छोरीलाई छातीमा जोरेर सुमसुम्याउँदै सुताउने कोसिस गर्दागर्दै बलीन्द्रविक्रम घ्वारघ्वार घुर्न थाल्यो । उसकी पत्नीले कपिलेश्वरको टुपी समातेर राम्रैसित लुछिदिई ।

समष्टि, २०५७ जेठ-असार

आकाशगङ्गाको अमृतत्व

सौरमण्डलमाथि मानवजातिले विजय पाएको तीन हजार 'वरुण वर्ष' बितिसकेको थियो । मानवले चन्द्रधरातलमा टेकेको सवा सय 'वरुण वर्ष' पछि वरुण ग्रहमा टेकेको थियो । चन्द्रमा र पृथ्वीबीच आवागमनले चन्द्रमाको भौतिक, सांस्कृतिक र आध्यात्मिक रूपलाई पूर्णतः मानवीकरण गरिसकेको थियो तर नयाँ अर्थात् पाँचौँ मानव-आयाममा ।

महाकालमा अन्तर्निहित तीन आयामको आधार रहेको चौथो आयाम-काललाई मानवले पृथ्वीबाट मुक्त गरी सूर्यमा स्थापना गरेर पदार्थको सम्पूर्ण रहस्य र नियमलाई आफ्नो अस्तित्वसित समीकरण गरेपछि मात्र सौरमण्डलमाथि विजय पाउनु मानवनिम्ति सम्भव भएको थियो । त्यो विजयको एक सय 'वरुण वर्ष' पछि वरुणको एउटा ग्रहमा मानिसले टेक्न सकेको थियो । तथापि मानव स्वयम् भने बीज रूपमा सौरमण्डलमा नै सीमित थियो ।

त्यो विजयको मूल रहस्य र आधारको रूपमा सूर्यप्रकाशलाई नै जीवन-धारणनिम्ति भोजनरूपी आफ्नो ऊर्जास्रोतमा परिणत गर्नेमा पृथ्वीमानवले आधारभूत विजय पाउनुमा थियो । परम्परागत भोजनको तत्त्व र रूपमा परिवर्तन गरेपछि मानवका अवयव र सम्पूर्ण अङ्ग नित्य नयाँ सृष्टिकार्य गर्दा मात्र आवश्यक रहने गर्थे नत्रभने उसको मस्तिष्कमा रहेका पहिले तृतीयांशजति मात्र प्रयोग हुने गरेका अरबौँ न्युरोनले आफूलाई मूल्यचेतना र सृष्टिकारी श्रमका बीचमा परिणत गरिसकेका थिए । मूल्यसचेत सृष्टिकारी बीजकेन्द्रमा आफूलाई परिणत गरी सूर्यप्रकाशद्वारा प्रेरित जीवनमा आफूलाई परिणत गर्नेतिर मानिसका प्रयासले निकै अग्रगामी सफलता प्राप्त गरिसकेको थियो । सो अवस्थामा पुग्ने प्रयास गर्दा मानवभावना आवश्यकताअनुसार आफ्नै बीज रूप अस्तित्वबाट आफ्ना अङ्गप्रत्यङ्गका स्वयम् निर्माण गर्थ्यो र कार्यसिद्धि हुनासाथ आफ्ना ती अवयव र अङ्गलाई खिचेर आफैंमा त्यो बीज न्युरोन समाहित गर्ने गर्थ्यो । त्यसरी निर्मित हुने अवयव र इन्द्रियहरू आफैंमा आफ्नो मस्तिष्कका विस्तारित तर समान रूपले सचेत तर समवेत चिन्तनका एकाइ हुने गर्थे ।

त्यो मूल्यसचेत मानव तारामण्डलमाथि, ध्रुवताराकेन्द्रित सप्तर्षि र शर्मिष्ठा तारामण्डलमाथि विजय पाउनेमा वरुण उपग्रहको आफ्नो प्रयोगशालामा प्रयत्नशील थियो ।

यो ब्रह्माण्डको पदार्थ र त्यसको समग्र नियमका रहस्य मानवको ज्ञान-परिधिभित्र समाहित भएको समयदेखि वरुणमानवको समाजका मूल्य र सौन्दर्य-चेतनामा आधारभूत परिवर्तन भए । पृथ्वीमानवका त्यस्ता चेतना र ज्ञान पञ्चेन्द्रिय आधारित थिए भने पञ्चेन्द्रियमाथि विजय प्राप्त गरी स्वयम्-प्रभायुक्त प्रकाशपेयीमा मानव परिणत भएपछि त्यसका मानवमूल्य र मान्यता आदि यावत् सृष्टिकार्यमा आधारभूत परिवर्तन हुँदै गए । आफ्नो इच्छाद्वारा आफैंबाट मानवको सृष्टि गर्नु, त्यसलाई आफूभन्दा उन्नत सृष्टिकारी बनाउनु र त्यसो भएको देख्नु वरुणमानवको आनन्द र सौन्दर्यचेत अर्थात् मूल्यचेतना भएको थियो ।

तथापि चेतना र सृष्टिवीचको द्वन्द्व वरुण ग्रहको मानवमा विद्यमान थियो । प्रकाशपेयी थियो मानवता । प्रकाशको गतिवेग त्यसमा थिएन । त्यसकारण त्यो मानव पनि स्थूल नै थियो । प्रकाशको सूक्ष्मतासित त्यो आणविक स्थूल न्युरोनको द्वन्द्व कायमै थियो । प्रकाशको गतिवेगरूपी महाकालमाथि त्यो मानवको प्रतिस्पर्धा कायमै थियो । भूतकालमाथि विजय प्राप्त गरेको त्यो मानव आफ्नो वर्तमानमा भविष्यप्रति सङ्घर्षमा संलग्न थियो ।

वरुणमानवले इच्छा गर्थ्यो । त्यो इच्छा नजिकका सबै वरुणमानवमा अनायास सञ्चारित भए । "हाम्रो भविष्य कस्तो छ ? विचार गरौं । अपना आनन्दमा समाहित रही भविष्यचिन्तनमा बाहेक अन्य सृष्टिकार्यमा लागेकाहरू अपना काम गर्दै जाऊन् । तर भविष्यबारे चिन्तनमुक्तहरू इच्छाकेन्द्रमा जम्मा होऔं" भन्ने सन्देश पाएकाहरूमध्ये केही वरुणमानव इच्छाकेन्द्रमा जम्मा भए ।

पृथ्वीमानवबाट हामी निकै टाढा आइसक्यौं तैपनि सौरमण्डलान्तर्गत नै छौं । सौरमण्डलका नियमबाट हामी मुक्त छैनौं तैपनि त्यसबाट मुक्तिविना अपना भविष्यबारे हामी अज्ञानयुक्त नै रहनेछौं । त्यसकारण सो अज्ञानबाट मुक्ति पाउने उपाय खोज्न यहाँ हामी एकत्रित भएका छौं ।

तात्त्विक अन्तरबेगरका सही प्रश्न विभिन्न रूपमा ती इच्छाकेन्द्रमा सम्मिलित वरुणमानवमा उदय भयो । सो इच्छाकेन्द्रमा विविध विचार विभिन्न वरुणमा उत्पन्न भए । काम नलाग्ने विचार सधैंभरि न्युरोनबाट निर्वासित भए । एउटै विचारमा सबै केन्द्रित भए । सूर्यको प्रकाश नपरी लुब्धक ताराको कीनो ज्योतिले प्रकाशमान वरुण ग्रहको पछाडिको भागमा जाने र लुब्धकको ज्योतिकिरणलाई अनुसरण गर्दै त्यही किरणको प्रकाशको पान गर्दै महाकालको भविष्यरहस्यबारे पत्ता लगाउन ब्रह्माण्डको यात्रामा जाने । त्यो यात्रामा कहीं वा कसै गरी कुनै तारामानवसित अवश्य नै भेट हुनेछ । त्यो भेटले वरुणमानवलाई आफ्नो ज्ञानअनुसार भविष्यबारे जानकारी दिनेछ ।

त्यो छलफलमा एउटा न्युरोनले प्रश्न गर्‍यो— सौरमण्डलको पृथ्वीबाट चन्द्रमा बृहस्पति हुँदै यो वरुणमा हामी आइपुग्यौं तर सौरमण्डलबाहिर कहीं कुनै पनि प्रकारको मानवअस्तित्व होला र ?

अर्को चेतनाकेन्द्र स्फुरित भयो— मानवनिमित्त महाकालले पृथ्वीलाई मात्र रोजेको हुन सक्तैन । सृष्टि र चेतना पृथ्वीबाट यो वरुणसम्म आइपुगेका हामी वरुणमानवको मात्र परिचय हुन सक्तैन । ताराहरूतिर जाऔं हामी र भविष्यबारे मात्र होइन स्वयम् तारामानवबारे पनि बुझौं ।

यात्रा सम्भव छ तर वरुणमानव र तारामानव कसै गरी परस्परमा असह्य ठहरिए भने ?

ताराहरू पृथक् रूप र चरित्रका छन्; ती असङ्ख्य छन् । कुनै न कुनैसित हामी सह्य हुनेमा अविश्वास किन ? नत्र मानवरहित कुनै तारामा आफ्ना बसोबास गरौंला ।

त्यसो त हो तर ताराहरूमा पुग्न चाहिने गतिवेग ? ताराका किरण पान गर्दै त्यसको अनुसरण गर्दै जाऊं । हाम्रा अवयव मात्र नाशवान् छन्, नष्ट भएका हामी आफ्नो न्युरोनयात्रामा नयाँ न्युरोनमा परिणत हुनेछौं, त्यही लुब्धकसम्मको दूरीनिमित्त हामी नाशवान् छैनौं बरु उत्साहवान् नै छौं । कोसिस गरी हेरौं । वरुण-मावनहरूले निर्णय गरे ।

इन्द्रियरहित, स्थूल अवयवरहित थिए ती वरुणमानव । न्युरोनआधारित चेतनाकेन्द्र मात्र थिए तिनीहरू, तत्त्व थिए तिनीहरू शुद्ध अस्तित्व, प्रदूषणरहित पवित्र र सौन्दर्यस्वरूप तिनका नयाँ ज्ञानआकाङ्क्षा थिए— विजयाकाङ्क्षा । लुब्धक ताराको किरणलाई अनुसरण गर्दै किरणप्रकाशको पान गर्दै त्यसरी आफैं ज्योतिर्मय हुँदै ती वरुणमानव आफ्नो यात्रामा अधि बढ्दै गए ।

एउटा वरुणमानवको गति केही मन्द भयो, त्यसको न्युरोनको आवरण खिइएर सहसा विलीन भयो । अन्य वरुणमानवले थाहा पाए र आफ्ना आवरणलाई तिनीहरूले पनि त्यागे । ती वरुणमानवका गतिवेग बढ्यो । आफ्ना यात्रामार्गमा ती वरुणमानवले पहिलेजै फेरि चार आवरणलाई त्यागे । त्यही अनुपातमा तिनमा गतिवेग बढ्दै गयो । तिनका चेतना झन्झन् जागृत र स्वच्छ हुँदै आए । ती वरुणमानव अणुमा परिणत भए, परमाणुमा परिणत भए । तिनले आफ्ना इलेक्ट्रोन, न्युट्रोन, ड्युओट्रोन, मेसोन र क्वार्कका आवरणबाट आफूलाई मुक्त गरे । वरुणमानवको अस्तित्व एक्स र वाई क्रोमोजोममा सीमित रह्यो, नारी र पुरुषका भेद ।

यो रूपको पनि परित्याग गरौं— अक्षर अविनाशी परमतत्त्वमा प्रवेश गरौं— एउटा वरुणमा विचार उत्पन्न भयो । सबै वरुणमानव आफ्नो शाश्वत अविनाशी तत्त्व जीवमा, प्राणमा, आरोप र आवरणरहित अमृतरूप जीवमा परिणत भए । ती जीवमा प्रचण्ड गतिवेग आइसकेको थियो तर लुब्धक तारा पहिलेजति नै

टाढाको टाढै थियो ।

हामी निरावरण भयौं, हामीले वरुणमानवतालाई पनि गुमायौं— एउटा जीवमा चेतनाले रूप लियो ।

त्यसैकारण हामी विशाल, अमृत र अक्षर भयौं— सबै जीवका चेतनामा प्रतिक्रिया भयो ।

जीव पनि नाशवान् छ ।

पृथ्वीमानवले श्मशानमा नाश गरेसरह गरेमा मात्र नत्र हामी अविनाशी छौं ।

सृष्टिमा अविनाशी केही छैन ।

एउटा रूपको मात्र नाश हुन्छ, हाम्रो रूप नाश हुँदै आए, हामी जीव नाशवान् छौं अर्को जीवमा परिणत नहोउन्जेलसम्म ।

हाम्रो चेतना ?

जीवको अस्तित्व हो ।

सौन्दर्य ?

सृष्टिकारी अमृत जीव रहनु हो ।

त्यसो भए हामी जीवले प्रकाशको गतिवेग किन पाएनौं ?

प्रकाशकिरण पान गरिरहेका हुँदा ।

त्यसो भए प्रकाशकिरणबाट मुक्ति लेऔं ।

यसो गरेमा ज्ञान र चेतनाबाट पनि मुक्त हुनेछौं, हाम्रो यात्राको उद्देश्य, भविष्यको बारे ज्ञानबाट पनि वञ्चित हुनेछौं । हाम्रो कारणले मानवको श्रेष्ठता लुप्त हुनेछ ।

वरुणमानवबीच सो वार्ता चलिरह्यो र तिनको वेग क्रमशः बढ्दै गयो । यात्राको सौन्दर्य हुनुको आनन्द, ज्ञानको लालित्य वरुणमानवका ती जीवमा एकाकार आत्मसात् हुँदै गए ।

एउटा जीवमा अनायास प्रश्न उठ्यो— काल धेरै बितेर गयो, वरुणमा रहेकाको सृष्टिकारी आफ्नो चरित्रबाट हामी टाढा पुग्यौं ।

होइन, हामी आफ्नै अनन्त सृष्टि आफैं गर्दै गइरहेछौं आनन्द हाम्रो सृष्टि हो जो वरुणमा छँदाको भन्दा पूर्णतया भिन्न छ ।

अर्को जीवमा शङ्का उत्पन्न भयो— हाम्रो बीच यो कुन भाषा हो ?

अस्तित्वद्वारा आनन्दको पारस्परिकता नै हामी महायानीहरूको भाषा हो । ऊ विचार गर्दै गयो, चेतन अस्तित्वमा हामी छौं, हामी प्राण हौं, गतिमन्तता हाम्रो प्राण र अस्तित्व हो ।

स्वयम् यस्तै अनन्त प्रश्नोत्तर हुँदै, नयाँ र अनन्त कलेवर, आवरण र अस्तित्व ग्रहण गर्दै, आफ्ना नित्य नवीन सृष्टि गर्दै लुब्धक तारालाई पनि पछि

छोडेर मृगशिरा तारापुञ्जको बीचमा तीनवटा विशाल चम्किला हीरा जडिएको कम्मरका पेटीजस्तोको मध्यमा रहेका ताराको पृथ्वीभन्दा ठूलो विश्वजितनामक ग्रहमा उत्रिन पुगे । जीवमा परिणत ती वरुणमानवमा क्रमशः कायाकल्प सुरु भयो । त्यहाँ पुग्दा तिनका गतिवेगले ऊँडै प्रकाशको वेगलाई छुन थालेको थियो ।

मृगशिराको विश्वजितनामक ग्रहमा उत्रिनासाथ ती जीवले पहिले न्युरोन अर्नि आफ्ना इन्द्रिय र अवयव धारण गरे । यी जीव न्युरोन, इन्द्रिय र अवयव मात्र होइन वरुणमानवका भावना, संवेदनशीलता, अनुभव र भाषामा समेत नयाँ र एकदमै अपरिचित परिवर्तन हुँदै गए । विश्व वरुणमानव पारद-मानव भए ।

हामीमा आमूल परिवर्तन भए, अब वरुणमानव रहेनौं हामी तथापि वरुणमा रहँदा हाम्रा मूर्त चेतना जसरी पृथ्वीमानवकै रूपमा कायम थिए त्यसरी नै विश्वजितमा पनि हाम्रा आधार चेतना त पृथ्वीमानवकै रहेका छन्— एउटा पारदको न्युरोनमा विचित्रको स्फुरण भयो । सो स्फुरण स्वयम् प्रकाशमा स्पन्दन भयो । विश्वजितभरि त्यो स्पन्दन प्रसार भयो काल र गतिवेग तथा पदार्थहरूका विभेद मेटिएको अनुभव विश्वजितको समग्रतामा अनुभव भयो ।

पृथ्वी, वरुण र विश्वजित मानवबीच अभेद छ त ? पदार्थ र पारदबीच अभेद भनेको त जडता हो, व्यक्तित्वरहित यन्त्रजस्ता हौं त हामी ? विश्वजितको समवेदनावस्थामा हलचल मच्चियो ।

“त्यसो होइन, सौरमण्डलको वरुणबाट आएका पृथ्वीमानवका चेतनाको विराटतासित हामी विश्वजितका पारद-मानव समेकनमा पुगेका हौं । पारदमा चेतना, शुद्ध चेतना, पृथ्वी र वरुणमा छँ विश्वजितमा यो मानव आगमनदेखि जागृत भएको हो, चेतना एउटै हो त्यसका गति र विविधतामा भने द्वन्द्वरहित पृथ्वी र वरुणमा रहेका द्वन्द्वबाट मुक्त समानता छ । नयाँ एकीकृत समानता पारद-मानवमा नयाँ युग सुरु भएको छ” एउटा पारदले पृथ्वीमानवलाई भन्यो ।

“हाम्रो आफ्नो चेतनाको रूप र विषयबारे हामीलाई थाहा र अनुभव छ । हाम्रा पञ्चेन्द्रिय र ज्ञानेन्द्रिय हाम्रा चेतनाका साधन हुन् । आवश्यकताअनुसार हामी ती ज्ञानेन्द्रिय र कर्मेन्द्रियलाई ग्रहण वा परित्याग गरी न्युरोनमा नत्र जीनमा सीमित र केन्द्रित गर्छौं । तिम्रा पारद चेतना सौन्दर्यबोध र सृष्टिका माध्यम के हुन् ?” पृथ्वीमानवले सोध्यो ।

विश्वजित मृगशिरा ग्रहका पारद-मानवबाट निमेषमै उत्तर आयो— “विवरणरहित र अनेकता व्यतिरेक अवस्थाका हाम्रा शुद्ध चेतनामा तिमी पृथ्वी-मानवले आयाम थप्थौ । शुद्ध चेतनालाई यहाँ कसैका आश्रय चाहिएको थिएन । पदार्थकै रूपमा हामी चेतनायुक्त रह्यौं । विश्वजितमा पदार्थ नै चेतना र चेतना नै पदार्थ हो । त्यसकारण यहाँ देश र कालमा भेद छैनन् । त्यो अभेदबारे तिमी पृथ्वी-मानवमा ज्ञान थियो पहिले तुरियावस्थाबारे ज्ञान । त्यसलाई तिमीहरूले अगाडि

बढाएनौ र अनुमानमा सीमित राख्यौ । यहाँ हामीले तुरियावस्थालाई नै अस्तित्व र जीवनमा परिणत गरेर आनन्दस्वरूप भई बसेका थियौं । वरुण ग्रहबाट यो विश्वजिततिर प्रस्थान गर्दा तिमीलाई भोजन र गतिवेगनिम्ति प्रकाश किरणका आवश्यकता परेका थिए— हामी पारद विश्वजितले आफ्नो पारद स्थितिमा नै तिमी त्यो स्थितिबारे अनुभव गरेका थियौं ।” पारद-मानवले भन्यो ।

पृथ्वीमानव चकित भयो । विश्वजितमा पुग्दा तरल देखिएका पारदहरू राता, स्थूल र गोल आकृतिका हुँदै जाँदै वार्ता गरिरहेका थिए । एउटा वरुण-मानवले त्यस्तो अनुभव गरेको थाहा पाएर पारदले भनि पनि हाल्यो— “देखिहाल्यौं, तिमी जुनसुकै अवस्थाको भए पनि अस्तित्व भने पृथ्वीको उद्जन आधारित छ । पारद र उद्जनबीच एकात्मकता छ । हामी राता हुँदै गयौं । आफ्नो पारद जीवनका अवस्थामा भने तिमीहरूजस्तै हामी पनि निर्विकल्प सचेत परमअवस्थामा पुग्यौं । तर हामीलाई त्यो अवस्थामा पनि तिमीहरूलाई जे भोजन र गतिनिम्ति बाह्य प्रकाश चाहिँदैन, हामी स्वयम् प्रकाश स्वयम् ज्योतिर्मय छौं । स्वयम् प्रकाशमय रहनु नै हाम्रो अस्तित्व, चेतना र आनन्द हो ।”

उद्जन आधारित पृथ्वीमानवको कारणले विश्वजित पारद-मानव रातो हुँदा पृथ्वीमानव, जीव पारदमा परिणत हुँदै गयो । उद्जन विलीन भयो ।

“उद्जनवेगर हामी पृथ्वीका जीन ?” पृथ्वीमानवमा लहर उठ्नासाथ विश्वजित पारदमा उस्तै लहर उठे । “एकात्म प्राप्त गर्नु हामीले, तिमी पृथ्वीका र हामी विश्वजितका चेतना नयाँ सृष्टिमा नयाँ एकत्वमा प्राप्त भयौं । विश्वजितबाट हामी पारद चेतनाबाट पनि मुक्त भयौं ।”

विश्वजित मानवमा ती विचार जसरी उद्बोधन हुँदै गए पृथ्वीमानवमा अनायास उद्भासित हुँदै गए । “पदार्थ नै होँ तर देशकाल निर्वन्ध शुद्ध अस्तित्वयुक्त निर्विकल्प आनन्दमय चेतना” पृथ्वीमानवले आफैँले आफूमाथि विजय पाएको अनुभव गर्नु । “हो आफ्नै द्वैतत्वबाट उठेर हामी सबै अन्त्यहीन विशालतामा पुग्यौं । तिम्रा प्राचीन सनत्कुमारले भनेका भूमा-अमृतत्व यही हो । सत्य र सुन्दर यही हो, पवित्रतम यही हो ।... तर तिमीहरूले त शर्मिष्ठाको यात्रा सुरु गरेका थियौ— त्यहाँ योभन्दा श्रेष्ठ अमृतत्व छ अन्तर्मदाको सामीप्यमा जाऊँ त सबै ।” पारदको जीनले मानवजीनलाई त्यसरी स्फुरित तुल्यायो ।

“जहाँ मनसँगै वाणी पुग्न सक्ने...” मानवमा विचार उब्जियो ।

“सक्छौ, अस्तित्व चेतनालाई गतिवेगमा परिणत गरी हेर”— पारदको प्रतिक्रिया ।

“त्यसपछि ?” मानवको प्रश्न ।

“गुरुत्वाकर्षणको गतिवेग”— पारदको प्रतिक्रिया ।

“अक्षर अविनाशी गुरुत्वाकर्षण ? त्यसपछि ?”

“यो पदार्थआधारित सृष्टिमा निहित चेतना । त्यसपछि अस्तित्वको प्रतिरूप-
चेतनाको प्रतिरूपयुक्त नयाँ सृष्टि ।”

“अनि ?”

“यो सृष्टिको ज्ञान यति मात्र हो । प्रतिसृष्टिको ज्ञान प्रतिचेतनामा आधारित हुनेछ, प्रतिचेतनाकै प्रतिअस्तित्वकै । हाम्रो पदार्थ-अस्तित्व चेतनाको अन्त्य हुन्छ त्यहाँ । प्रश्न पनि नयाँ सुरु हुन्छ त्यहाँ । प्रत्यगात्मा प्रतिजीवको प्रतिअमृतत्व होला त्यो । शर्मिष्ठा पारि अन्तर्मदाको पारिको अमृतत्व र प्रतिचेतना हो त्यो । हामी आकाशगङ्गामा छौं ।”

सङ्कल्प, १६ माघ, २०५६

‘तोहार विएफी’

मेरी सम्झनाकी विएफी : मेरी कल्पनाकी विएफी । मन भरिभराउ रहँदा र हृदयले एकान्तता अनुभव गर्दा विएफी सधैं सम्झनामा आउँछे ।

त्यसकी आमाले नै मेरा सामु एक दिन ‘तोहार विएफी’ भनेकी थिई त के भइहाल्यो, त्यो कसैकी थिइन, मेरी थिइन, आफ्नै पनि थिइन । यो सम्झना लेखेर त्यसको सम्झनासित पनि बिदा लिँदै छु आज म ।

पीडादायी वा सुखदायी, सम्झनालाई अक्षरमा एक पटक अङ्कित गर्नासाथ त्यससितका मानवीय र हृदयगत सम्बन्ध टुट्ता रहेछन् । यो मेरो प्रत्यक्ष अनुभव हो । नलेखुन्जेल सम्झनाहरू फर्कीफर्की आउँछन्, एक पटक लेखेपछि सके तिनका अधिकार त्यसरी स्थापित हुन पुगेर, आफूले त्यसरी व्यक्तिबाट उठेर सामाजिक स्वीकृति पाएको बुझेर सम्झनाले पनि सम्बन्ध विच्छेद गर्दा रहेछन् ।

मीठा सम्झनाहरू कालान्तरमा छुट्दै-मेटिँदै जानु सुखदायी हो । हृदयमा नयाँ सम्झनानिमित्त एउटा नयाँ ठाउँ खुल्छ क्यार । जीवनप्रवाह त्यसरी नै सरस र सौम्य अघि बढ्छ भन्ने मलाई लाग्छ । मानवहृदय, त्यसका सुखबोध एउटै सम्झनाको, त्यो सम्झनाको एउटै व्यक्तिको एकाधिकारमा रहनु पनि त्यति आनन्ददायी हुन सक्तैन । सम्पूर्णता भनेकै वर्तमान हो, थपिँदै जानु हो, रोकिन नपाउनु हो । पुराना सम्झनाले नै हृदय भरिभराउ रहिरह्यो भने नयाँ थपेर सम्पूर्णतालाई अँगाल्नु गाह्रो हुने रहेछ ।

व्यक्तिका धनसम्पत्ति हुन् सम्झना । तीता घटनाका स्मृति पनि मीठा हुँदै जाँदा रहेछन् । त्यसरी जीवनका ऋणहरू पनि कालान्तरमा धनमा परिणत हुने गर्दा रहेछन् । हृदय-ब्याङ्कको आफ्नै अर्थशास्त्रीय नियम हुँदा रहेछन् । मानवचरित्रको विचित्रता, विशालता, गरिमा र सौम्यता त्यसैबाट उत्पन्न हुँदा रहेछन् ।

आफ्नो जीवनमा मैले सुख, दुःख के भोगेँ ? जीवनमा कति श्वेतश्याम आए, कति प्रकारका फूल फुले र ओइलाए, कस्ता बास्ना उडे र बिलाए ? आआफ्ना काममा ती मेरा गहना र पोसाक थिए । आज यहाँबाट फर्किँएर हेर्दा भने म आफ्नो जीवनयात्रालाई सन्तोष, प्रवाह र आनन्दले सिँगारिएको मात्र पाउँछु । सबै अनुभूतिबाट

पाइलापाइलामा मैले पाएका विदाइहरू, प्रत्येक पीडा र सुखबोधहरू त्यस्ता यात्राका सामल बन्दै गए जसले रात्रि विश्रामपछि आउँदो अरुणोदयमा फेरि सुरु हुने महायात्रानिम्ति शक्ति, स्वास्थ्य र प्रेरणा नै दिए। त्यसरी मेरो जीवन चारैतिर आनन्द-प्राचीरले घेरिएको सुरक्षित रक्षागढ बनेको छ। मेरो यो गढभित्र शत्रुनिम्ति प्रवेश निषेध छ। गढबाहिर मेरो कुनै शत्रु छँदा पनि त छैनन्। त्यसैले चारैतिर आनन्दका पर्खालले घेरिएर सुरक्षित बसेको मैले आफ्नो गढको मुख्य द्वार— यो हृदयलाई फराकिलो खुला छाडेको छु। मेरो हृदयमा ताल्चा मारिएको कतै कुनै दिन देखिहाल्नुभयो भने चिसो लामो निश्वास छोड्दै कुनै एउटा फूललाई, दमना, सुनाखरी वा नीलो घण्टेलाई एक पटक मनमा सम्मिदिनुहोला अथवा आफ्नै मुटुको एउटा ढुकढुकीलाई आफ्नै हातले एक पटक छामिदिनुहोला। संसारसागर तरेर पारि पुगदासम्मका मेरा सबै तिर्खा मेटिनेछन्। तर त्यो पनि किन ? तपाईं आफ्ना अग्रगामी पाइलोमा अधि बढ्दै जानुहोस्, मेरा सम्पूर्णता र तृप्तिमा अनवरत वृद्धि भइरहनेछ।

तपाईं चिन्नुहुन्न त्यसैले तपाईंको वगैंचाबाट फूल टिपेर म नै विएफीको सम्फनामा पुष्पाञ्जली चढाउँछु।

‘कागा सब तन खाइयो चुनचुन खैर्यो मांस
दो नैनन मत खाइयो पिया मिलकी आश’

मेरी आमा बराबर गुनगुनाउनुहुन्थ्यो। उहाँमा ती पङ्क्ति किन फर्कीफर्की आउँथे, मलाई थाहा छैन। ती पङ्क्ति मलाई साह्रै प्यारा लाग्छन्, म विएफीलाई सम्मिन्न थाल्छु। तर मैले भनेको पत्याउनुस् विएफी मेरी प्रेमिका थिइन, त्यससित मेरो कुनै प्यार थिएन। त्यस बेला मलाई प्यार भन्ने कुरै थाहा थिएन— यौन-आकर्षणको त ऊँ कुरै थिएन। सन् १९३५ जनवरीमा वीरगन्जबाट एक कोसजति टाढा हाम्रो मौजा रहेको बहुअरी गाउँकी थिई विएफी। त्यो गाउँनिम्ति नसुहाउने जस्ती गोरी, ठूलठूला आँखा भएकी, अग्ली, शान्त, सरल, कुम्रीजाम्री साह्रै गरिब केटी, सत्र-अठारवर्षे विएफी। त्यसकी आमाले नै एक दिन ‘तोहार विएफी’ भनेकी थिई— म बाह्रै वर्षको त थिएँ।

नेपालमा कार्यरत स्विस एसोसिएसन फर टेक्निकल असिस्टेन्सको मोटर-गाडीमा पोहर हामी चार जना जिरीबाट फर्किँदै थियौँ। तामाकोसीको पुलबारि गाडी रोक्न लगाएर त्यो चिसो निर्मल जलमा दुवै हात थापेर मुख पुछ्छु मैले, गौरीशङ्करको हिमानीबाट आएको पानी, न्यानो ताजा नेपाली रक्तधारजस्तो, गर्भ शिशुनिम्ति भोजन पुर्‍याउने त्यो विशुद्ध मातृ-रक्तनलीमा हात चोपल्दा नै मेरा जीवनभरिका सबै पाप र अपराध माफ भए पखालिए, मेरा सबै दुर्बलता शक्तिमा परिणत भए, मेरा ज्ञानमा लागेको धूलोबाट एक पत्र पुछियो भन्ने मैले साक्षात् अनुभव गरें— त्यहाँ बग्दो पानीमा एकछिन हेरें— त्यहीँ मेरी विएफी मुस्काइरहेकी

थिई । तामाकोसीमा कति मायालु देखिए करुणाले भरिएका त्यसका शान्त आँखा !

उकाली लागेको थियो मोटर । होडवाजी थियो उकाली चढ्दा मोटर र सडकबीच । एउटा ठाउँमा सडक मोडियो सल्लाका हाँगा र पातहरूबीच मोहक हरियो फ्रेममा जडिएको गौरीशङ्कर हिमाल सामुन्ने उत्तरतिर देखा पर्‍यो । मैले हात पसारेको भए शङ्करसामु निहुरिएकी गौरीको त्यो शीलवती सुन्दरी हिमाली घुम्टीलाई विस्तारै उधारिदिने थिएँ यो संसारैनिम्ति ।

मेरी विएफी त्यसरी त्यहाँ चुचुरोमा प्रकट हुने थिई, घुम्टी ओढेर करोडौं वर्षदेखि यी हलाहलघारी नीलकण्ठ भोलेनाथ, जटाजूट कपर्दिनका सामु निहुरिएर बसेकी रहिछ मबाट छुट्टिएको दिनदेखि । त्यहाँका मानिस त्यसै भन्छन् रे ।

“बन्सोस् गाडीमा जाऊँ अब अवेर हुन्छ ।” रे । अवेर नहुने त ड्राइभर नै जन्मिदैनन् । मलाई केको अवेर ? आफ्नो प्राणलाई पिँजडाको चरोमा राखेर संसार घुम्न जाने राक्षस होइन म ड्राइभर दाइ, मेरी प्राण त्यहाँ चुचुरोमा शङ्करसामु नतमस्तक छे, पर्खिनोस् न । त्यो उठ्नेछ... मलाई देख्नेछ, यहाँ आउनेछ... अगाडिको सिटमा ठाउँ दिनुहोला है...।”

“जिरी जाँदा त उहाँ सदै नै हुनुहुन्थ्यो । यहाँ के भयो कठै...” ड्राइभर दाइ छक्क पर्दै हाँस्न थाले !

कठै बिचरा भन्छु म पनि आफैं आफूलाई । उमेर बढ्दै आइरहेछ,—चरैवेति । कलकत्ताबाट छुटेको तुफान एक्सप्रेस रोकिने नाउँ नै लिँदैन ।... चरैवेति !

त्यो दिन बितेको पनि अब त बाह्र वर्षभन्दा बढ्ता भयो । हावडाबाट राति साढे नौ बजे छुटेको त्यो एक्सप्रेस गइरह्यो गइरह्यो । त्यसका सिम्फोनी अर्केस्ट्रा चलिरहँदा म कति पटक निदाएँ, कति पटक व्यूँछिएको थिएँ । सम्झनामा विएफी थिई । तुफान एक्सप्रेससँगै तन्त्रिल सम्झना उर्लिरहे । एक्सप्रेसले भर्खैरै गयाजीतिरको डेहरी अन सोनको लामो पुल पार गर्‍यो । गन्द्रचाम-घन्द्रचाम-गन्द्रचाम-घन्द्रचाम । कोठाबाहिर दुवैतिरका पटमैदान पूर्णिमाको उज्यालोमा सद्योस्नाता नवबधूजस्तै छ । मैले सम्झिएको थिएँ— एक दिन, गौना भएको दिन; विएफी त्यस्तै देखिएकी थिई होली, त्यस्तै स्वच्छ भएर आफ्नो पतिसँगै पाल्कीमा बहुअरीबाट गएकी थिई होली । बगदैबन्दै, चन्द्रज्योत्स्नाले छोपिएको त्यो विहारी रससिक्त पटमैदानकै । ट्रेन गइरहेछ गइरहेछ, दुवैतिरका रूखहरू, विजुलीका खम्बाहरू मेरो सम्झनाका प्रवाहकै सललल्ल बगदै गइरहेछन् सम्झनाका भूतकालतिर । नजिकको समग्र पृथ्वी आफ्ना रूखसँगै पछिल्लिर, कहाँ हो कतातिर, कुनै साह्रै जरुरी कामले केँ निःशब्द बन्दै गइरहेछ । जाऊन्, भूतकालतिर फर्कनेहरू पछाडितिर जाऊन् । मलाई के । मेरो तुफान मेल मलाई लिएर उज्यालो उषातिर बढिरहेछ— आफ्नो गन्तव्य लक्ष्यतिर अनवरत अग्रसर छु म ।

घडी हेर्दा आफ्नै केन्द्रमा ठूलो सियो घुमिरहेको थियो, मिनेटको सियो,

घण्टाको सियो पनि केन्द्र समातेर सरिरहेको रहेछ । मुगलसराय पुग्न मिनेटले अझै एक फन्को लगाउन बाँकी छ । मेरो अन्त्यमा पुग्न नि ? घण्टा, मिनेट र सेकेन्डको सियोले कति लाख कति करोड फन्का लगाउनुपर्ला ? एउटै केन्द्रमा त्यसरी घुमिरहनु राम्रो होइन । चारैतिर हिँडिरहनुपर्छ । चिन्ताले मलाई घेऱ्यो । ज्यालमा कुहिना अड्याएर दाहिने हत्केलामा चिउँडो अड्याई सुदूर क्षितिजतिर हेर्न थालें । विएफीको पछ्यौरा सरर बग्दै क्षितिजबाट पृथ्वीसँगै, मेरो मनको तुफानसँगै अधि बढ्न थालेजस्तो देखियो— मभन्दा अगाडि छे त्यो । अरू सबै पछ्याडि गइरहेछन् । एकलो ट्रेनमा म छु, प्यारा सम्झना छन्, मेरा निम्ति अरू कोही छैनन् । पुरानो एउटा गीत सम्झनामा उत्रियो, मेलवा नानीको गीत— चरैवेति गीत—

“छन् पर जान्छु लै-लै छन् माया लाग्छ बरिलै

विरानो देशमा लै-लै मै मरी जाउँला बरिलै

सम्झने कोही छैन... सवारी मेरो रेलैमा”

तर सम्झनामा विएफी छे । उसकी आमाले एक दिन तोहार विएफी भनेकी त्यो केटी । मन भरझ भयो ।

हरिद्वार— कनखलको नीरव एकान्तमा रामानुजी मन्दिरको विशाल द्वारछेउ म उभिएको छु । विएफी सन्न्यासिनी भइछ । त्यही आश्रममा त्यसले आश्रय लिएकी थाह पाएर खोज्दैखोज्दै म त्यहीं पुगेको थिएँ । कहाँकहाँ भौँतारिइसकेको थिएँ म । वीरगान्ज, वाराणसी, प्रयाग, मुक्तिनाथ, वैद्यनाथ, स्वर्गद्वारी कतै थिइन विएफी । मबाट लुकेर कनखलमा बसेकी थिई भन्ने सुनेर त्यहाँ खोजेको थिएँ । सूर्योदय भैसक्यो । भजनको गीत सुनिन थाल्यो— सडकतिरबाट ।

“वैष्णव जन तो तेने कहिए जे पीड पराई जाणे रे

पर दुखे उपकार करे तो ये मन अभिमान ना आने रे

मोह माया जाते नही तेने दृढ वैराग्य विना मनमा रे !”

भजन गाउँदै भुईँतिर टाउको निहुराउँदै कतै नहेर्दै स्वच्छ सेता वस्त्रधारी नारीको पङ्क्ति हरकी पौडी स्नान गरेर फर्कियो, शान्त पङ्क्तिमा हातमा तुलसी माला फेर्दै ।

टाढैबाट देखें सातौँ नारी विएफी हो । मुटु छामें, वेग बढेको थिएन, एउटा सास मात्र लामो र चिसो भएछ । विएफी आइरही, नगिचनगिच बिस्तारै पाउ उठाउँदै भुईँ छामेर टेक्दैटेक्दै, उही महावैष्णव दयासागर प्रभुप्रति मात्र समर्पित, वैराग्यपूर्ण भजन गाउँदैगाउँदै । विरक्त विएफी सामुनै आइपुगी, सके मेरो न्यानोले छाम्यो । आफ्ना निहुरिएका आँखाका कुनाबाट त्यसले आँखा नउठाई निर्निमेष दृष्टि एक पटक सके मतिर फर्काई । सके त्यसको एक पाइलो अझै पनि आँटेको थियो । त्यसका परेला केही फिमफिम पनि भएका थिए कि ? आँसु बग्लान् कि, पाइलो डग्ला कि भनी डराएकी पनि थिई कि, त्यसको पनि एउटा सास त्यहाँ मेरा

सामु अङ्केको थियो कि ? तर विएफी अडिन, अगाडि बढ्दै गई र उसका ती वैष्णव महाप्रभुको परमधामतिरको त्यो विशाल द्वारभित्र सदाका लागि विलीन भई । त्यो परमधाममा घण्ट र शङ्ख बज्ने थाले, घण्टका ती निनाद र शङ्खध्वनि मेरो हृदयमा ब्रह्माण्ड विस्फोटजै अरु कसैले नसुन्ने गरी उर्लिन थाले । ट्रेनले भर्खर एउटा स्टेसनलाई पार गर्दै सिटीको सलामी दिएको रहेछ, मीठो तन्द्राबाट व्यङ्गिएँ । हो, मोह माया जाते नहीं तेने दृढ वैराग्य विना मनमा रे ।

ट्रेन फेरि अलि सुस्त भयो, एउटा सानो स्टेसन गुप्तियो । ट्रेनले फेरि वेग लियो, मैले सम्झें । इभान तुर्गनेभको 'भलादमीहरूको ठाउँ' भन्ने उपन्यासको अन्तिम दृश्यकी लीजाजस्तै विएफी ठानेछु म आफू त्याग्रेत्स्की भएछु । अपना प्यारा सम्झनालाई यस्तै मीठा कल्पनाद्वारा पुनःजीवन दिनु, जीवनलाई स्वस्थ र पूर्णताको वाटोमा लम्ब्याउने प्रयास गर्नु हो । जो म गर्छु ।

सम्झनाहरू प्यारा नौनीजै स्निग्ध र चराका भुवाजस्तै नरम हुन्छन् । केटाकेटीहरू फू फू गर्दै ती भुवा आकाशमा उडाउँछन्, भुईँमा ङर्न दिँदैनन् । सम्झनामा पनि ङ्ग पुराना सम्झना हुन भने त के हुन्छन् के । त्यस्ता मीठा स्निग्ध पुराना सम्झनाहरू समयका अन्तरालमा परेर टाढाटाढा हुँदै जाँदा वर्षहरू बित्दै पुराना हुँदै जाँदा कुनै त अमिला स्वादका पनि हुन थाल्छन् भन्दैमा के भयो, जीवनमा उद्देश्यपरक र आनन्दी भएर बाँच्न तीताटराँ स्वादका सम्झना पनि उत्तिकै मीठा हुन्छन् । त्यस्ता अमिला सम्झनालाई विचार पुर्‍याएरै सुस्वादु तुल्याउने अभ्यास गर्नु मेरो जीवन हो । ती सम्झना मेरा अभिन्न मित्र हुन् । तिनलाई सुमसुम्याउँदै अँगालो हाल्दै म्वाँ खँदै म आनन्द ग्रहण गर्छु ।

त्यसैले आफू किशोरावस्थामा भर्खर प्रवेश गर्न लाग्दा देखेको बहुअरीकी विएफी, त्यो सदा मौन सम्भ्रान्त सुशील केटी, त्यो गाउँ त्यसका चारैतिरका खेत र बारी, बाँसका ञ्याङ्ग, आँपका बगैँचा, परालका अजडका कुन्यू, केही टाढाका डवडा, 'डवडा' को चारैतिर चरिरहने गाई, गोरू, भैंसी, खसी, बाख्रा खेतमा पाक्न थालेका धानको हरियो सुगन्ध र जाडोपछि पहेँलै फुल्ने तोरीका फूलको पहेँलो टर्रो गन्ध मेरा आनन्दका अजस्रोत रहिआएका छन् । विएफी र त्यो बहुअरीलाई सम्झनासाथ म पहिलेकै उही यौवनमा फर्किन्छु अनि उमेर ङ्ग घट्दै गएर आज पनि किशोर हुन थाल्छु ।

सम्झनालाई स्याहारसुसार गर्दै नयाँ कल्पनाका पोसाकहरूमा तिनको सिँगार, पटार गरी वर्तमानलाई सौम्य र सुन्दर बनाउनु बाँच्नुको कला हो, वार्द्धक्यको आनन्द हो । जीवन अभावग्रस्त रहन्छ, सम्झनाद्वारा अभावलाई साट्दै गएमा बढ्दो उमेर र घट्दो जीवन आशावीच सुन्दर निष्पाप सन्तुलन कायम राख्न सकिन्छ । आज पनि म त्यही प्रयास गरिरहन्छु, बढ्दो वार्द्धक्यले गर्दा तिनमा तीक्ष्णता र रूक्षता बढ्दै उग्रसमेत हुँदै गएको मैले देखेको छु । त्यसैले आफ्नो जीवनमार्गमा

प्रत्येक चौथाइ र आधी विश्राममा म सडकछेउ फूलका विरुवा रोप्दै हिँड्छु, ठाउँठाउँमा सहस्र फूलका बगैँचा लगाउँछु । उमेर बढ्दै गएर के भयो, वार्द्धक्यप्रति म सहिष्णु छु । आफ्ना सम्झनाका कल्पनाका फक्रिएका फूलमाला चढाउँदै सन्तुष्ट हुँदै आफ्नो वार्द्धक्यलाई लम्बिएको आफ्नै यौवनमा परिणत गर्दै लग्ने पद्धतिलाई मैले छोडेको छैन । घण्टैपिच्छे बढ्दो उमेरलाई शालीन पद्धतिले आफ्ना निम्ति रुचिर र मनोहारी बनाउँदै, हाँसै र प्रसन्नचित्त रहँदै स्वागत-सम्मान गर्दै स्थिर र अडिग अगाडि बढिरहेको छु म । यसमा मलाई त्यो विएफी यो क्षणसम्म पनि सहायता गरिरहन्छे ।

तर एउटा सम्झना वनमाली ब्यानर्जीबारे यस्तो पनि छ । क्वेटाको महाभूकम्पमा सन् १९३४ मा आफ्नो परिवारका १४ मध्ये १३ सदस्य गुमाई वाराणसी सिगरामा अक्षरशः ऐकान्तिक जीवन बिताइरहेका ती मेरा सम्मानित गुरुवर शिक्षक थिए । पुस्तक पढाउनुभन्दा पनि जीवनको शिक्षा दिन्थे ती मलाई । तिनले एक दिन भनेका म सम्झिन्छु— 'मदन, हेर त मेरो यो घटना ४० वर्ष पुरानो हो, ४० वर्षयताका कुरा म सम्झिन्नँ पनि । ५०-५५ वर्ष पुराना सम्झना छन् मेरा । हेदहिँदै कसरी जीवन बितेर गयो । कसरी चलाउने यो जीवन ? केबाट सन्तुष्टि लिऊँ, कसरी धैर्य गरूँ म ?' त्यो सुनेर म निसासिएको थिएँ । अस्ताउँदो सूर्यका सुनौला किरण ज्यालबाट तिनका शरीरमा परिरहेका थिए । तिनी भन्दै गए— "मेरा यी कुरा तिमी अहिले बुझ्दैनौ मदन । आफ्ना सम्झनासित मलाई डर लाग्न थाल्छ ।"

केही वर्षपछि सन् १९४४ तिर सके ६३ वर्षको उमेरमा तिनको मृत्यु भयो । अब ४ महिनापछि म ६५ वर्ष नाघेछु । सम्झना किन तीता हुनु ? वर्तमान जति तीतो हुने गर्छ मनग्य पुग्दैन र ? तुर्गेनेभको त्यो उपन्यासको ल्याभ्रेत्स्की आफ्नी प्रेमिका लीजालाई सम्झनासाथ आनन्दित हुने गर्थ्यो । त्यो पात्रद्वारा तुर्गेनेभले भनेअनुसार पुराना सम्झनाहरूमा रमाउनु बूढाहरूको आफ्नो दैनिक मनोरञ्जन हो ।

विएफीलाई सम्झँदासम्मै, त्यसको कल्पना गर्दागर्दै ट्रेनले मलाई मुगलसरायमा ओरालिदिएको थियो । वाराणसी जान त्यहाँ बस चढेको थिएँ म । त्यो तुफान मेलले मलाई कनखलकी सन्न्यासिनी विएफीको स्निग्ध कल्पना दिएको थियो र मेरो जीवनमा आँधीबेहरीको वेग थपिदिएको थियो । त्यो ट्रेन, त्यसको त्यो एक्लो मेच र मेचसँगैको त्यो ज्यालबाहिर सुन्दर दृश्यावलीको फ्रेममा जडिएकी विएफीका सम्झना मेरा अमूल्य सम्पत्ति हुन् । ती कल्पना ती सम्झना र सँगसँगै हृदयमा किञ्चित् तरङ्गित हुने क्षोभ र पीडा मेरो हृदयमा सङ्गमका त्रिवेणीजैँ एकाकार भई प्रसन्नताका गङ्गालहरीजैँ उठिरहे । मेरो बसले भर्खरै गङ्गामाथिको विशाल पुल पार गर्‍यो ।

अब त बाउन्न वर्षजति हुन लाग्यो, नेपालीहरूको सरदर आयुभन्दा निकै

लामो समय । सन् १९३५ को जनवरीमा मेरा पिताले हामी सबैलाई लिएर मौजा बहुअरी जान वाराणसी छोड्नुभयो ।

जिमीदारी ! मेरा पिता जिमीदार, हामी जिमीदारका छोराछोरी ! मेरो उत्सुकताको पारावार थिएन । रक्सौल स्टेसनमा रेलबाट ओर्लिएर हामी सबै दुईओटा गाडामा बस्यौं । कत्राकत्रा, रेलका इन्जिनका जत्रा पाङ्ग्रा ! बूढा पटवारी रामनारायण कण्ठ, गाडामा 'मालिकसँगै' किन बस्थे, गोरूलाई गाली गर्दै, आफूले पनि थप धूलो उडाउँदै, 'साले' 'हरामजादाके' 'गाँडमारु' र 'बुर्चोदिका' आदिका एक हजार आठ मन्त्र जप गर्दैछैं गाडासँगै हिँडिरहे । 'मलिकार' है बडका बौआ केतना पढलन ? हजूरकपछि वहीँले त यो जिमिदारी चलाउन परेगा है । यहाँ त इस्कूल छैन मास्टर राख्नु पडला...' पटवारीजीले जति ओठले बोले त्योभन्दा बढी हातका इसारा र मुखका भङ्गिमाले बताए । अरूहरूबारे के भनूँ, मैले भने तिनका सबै कुरा बुझें ।

पटवारीले बताए— "नेपाल-भारत सीमास्थित त्यो सिसिया नदी, हमनीक जिमिदारी मौजा गहुरगामा से हो के बहेली नू ! का कहीं मालिक, सिसिया के शिर एकबार बघाई, त देखीं, गहुरगामा से बेहरीक बेहरी धान गिराई देव ।" केही कुरा त मैले पनि बुझें, तर नदीको शिरलाई बाँध्ने भनेको क्या हो ? टाउकोमा त पगरी बाँधेको मात्र देखेको थिएँ मैले !

एन्. जी. आर. को लाइनसँगसँगै चुईचुई गर्दै हिँड्दै दुवै गाडाले बीच बाटो भएर वीरगन्जलाई अनि मुरलीलाई छोडे । दिन ढल्न लागेको थियो । गाडामा घच्चा खाँदै, उँछ्दै, निदाउँदै, खाल्डाखुल्डीमा पाङ्ग्रा पर्दा हाँडीभित्र भुट्टिँदा मकै उफ्रेँछैं गाडाभित्र पट्याकपटुक हुँदै ब्यूँछिँदै र फेरि उँछ्दै निघाउँदै, सडकका दुवैतिरका पाकेर पहुँला भएका धानका खेतहरू, दाउनी र ओसाउनी भइरहेका खलियानहरू, धान काटिएका खेतमा चरिरहेका बाख्राहरू, आँपका हरिया र सुन्दर बोटहरू, टाढाटाढा उभिएर दृष्टिलाई क्षितिजसम्म पुग्न नदिने आँपका बगैँचाहरू हेर्दै धूलैधूलोका पत्रले छोपिँदै बत्ती बल्ने बेलातिर हाम्रो त्यो सानो परिवारलाई पटवारीजीका दुवै गाडाले बहुअरी गाउँमा पटवारी ढोकासामु पुऱ्याए । त्यस्तो देहाती गाउँ मैले पहिलो पटक देखेको थिएँ । मेरा निम्ति त्यहाँका सबै कुरा नयाँ अचम्म थिए ।

कुनै मानवले अविच्छिन्न सुखाभासको जीवन पाउँदैन । कसैको जीवनमा सुखाभास निरन्तर रहँदैन । म बुझ्छु र आफ्नै बारे विचार गर्न थाल्छु । हामीले पीडा भोग्न नपरेको थिएन । तैपनि पीडालाई सुखबोधमा परिणत गर्नेमा म आफू सधैं प्रयत्नशील रहने गर्छु । बहुअरीमा मैले पीडा अथवा सुखको अनुभव गर्ने मेरो उमेर नै पुगेको थिएन । त्यहाँ पुगेको केही दिनमा नै तेह्रौँ वर्षप्रवेशको मेरो जन्मोत्सवका पूजापाठ भए । मृत्युञ्जयको पाठ र अष्टचिरञ्जीवीको पूजा सिद्धिएपछि पण्डित बाजेले दाहिने हातमा रक्षाको पहुँलो डोरो र पुटिका बाँधेर होमको चरुबाट

बनाइएका कालो तिलक निधारमा टाँसिदिए ।

आफ्नो जन्मोत्सवमा मृत्युञ्जयको पाठतिर ध्यान दिन खोज्दा मैले पहिलो पटक विएफीलाई देखें । मेरो जन्मोत्सव हेर्न गाउँभरिका निकै बूढाबूढी, युवकयुवती र केटाकेटीहरू, काला धसिङ्गरे किसान, कङ्काल मात्र बाँकी रहेकी, एउटा मैलो घोतीमा कम्मर र छातीसम्म बेरिएका नारीहरू, सिन्काजस्ता खुट्टामाथि कसौँडीझैँ भुक्लुक्क उठेको पेट भएका पहेला आँखाका सिँगाने केटाकेटीहरू आँगनभरि चारैतिर जम्मा भएका थिए ।

लाजले भनौं कि सङ्कोचले बहुअरीमा म आफैँभित्र खुम्चिएको थिएँ । त्यहाँ मेरा निम्ति जो पनि साह्रै नयाँ थिए । जे देख्यो ऊन् अचम्मको । त्यो के हो, घाँटीलाई क्याप्प अँठ्याएको कल्लीजस्तो ? चाँदीका हँसुली पहिरिएर सुन्दरी हुन खोज्दै बूढीहरू उभिएका थिए । अनि के हो त्यो नाकबाट फुन्डिएर मुखलाई नै छोपिरहेको सानासाना पातका फुप्पाजस्तो ? युवतीको सुनको नट्य रे ! श्यामली र छयाकी त्यो युवती आफ्नी गोरी साथीको कुममा दसैँ ओँला अल्थाई हातमाथि च्यूँडो अड्याएर चकित दृष्टिले जन्मोत्सव र किशोर मतिर छक्क पडै हेरिरहेकी थिई ।

त्यो किशोरको अर्थात् मेरो विएफीको यो कथा त्यस बेलाको त्यही आँगनबाट सुरु भयो । श्यामलीकी त्यो साथी सत्र-अठारकी ठूलाठूला आँखा भएकी मैली, शान्त र सौम्य मुहारकी थिई । त्यसका शून्य दृष्टिमा म किशोरका आँखा एकछिन अडे । त्यो गोरी युवती आफ्नो छयाकी साथीसित कुरा गर्न थाली । म किशोरका आँखा आफ्नी आमातिर फर्किए । त्यसलाई लाग्यो— गोरीभन्दा श्यामली बढी हिस्सी परेकी पुष्ट यौवनकी र चनमते छे ।

ती दुवै तरुनी हुन् भन्ने बुझेर म किशोरको मुटुमा ढुकढुक हुन लाग्यो । मेरा आँखा तल टपरीतिर फरे ।

'मलिकारके बौआ हौअन आ... ऊ दुनो बहिना इन्कासे वडकी हइन'— ती दुईमध्ये एउटीले आफ्नी साथीलाई भनी । किशोरले सुन्यो । मेरा आँखा ती दुवै युवतीतिर फर्किए । श्यामलीका चञ्चल आँखा चलमलाइरहेका थिए । गोरीको प्रसन्नता त्यसका ओठैमा अड्किएजस्ता थिए । किशोरले आफ्नी आमातिर दृष्टि फर्कियो । केटीहरूलाई हेरेको आमाले त देखिनन् भनी उसलाई डर लाग्न थालेको थियो ।

मीठो उत्कुकताको अदृश्य रेसमी डोरीले मेरो मुटुलाई बाँधेर ती दुई केटीतिर त्यसपछि दिनभरि नै मेरो मनले तानिरह्यो । ती को हुन्, किन मलाई त्यसरी हेरेका, तिनीहरूसित बोल्नु कि नबोल्नु, बोल्दा के भनेर बोलाऊँ भन्ने मनमा खेलाउँदै मेरा दृष्टि ती केटीलाई खोज्न र पर्खिन थाले । ओसाराको खाटमा बसेर पढ्दा मेरो त्यो सानो हृदय त्यसैत्यसै चलमलाइरह्यो । परन्तु मैले धेरै पर्खिनु

परेन । बत्ती बालेर त्यो खाटमाथि बसेर साँझतिर पढ्न थालेको केहीबेरमै ती दुवै युवतीहरू हाम्रो घरअगाडिकै इनारमा पानी तान्न डोल र माटाका राता गाग्रा बोकेर आएर एकैछिनमै दुवैले गाग्रा र डोलमा पानी भरेर गए पनि । ती दुवैतिर मेरो आँखा बारम्बार चियाइरहेका थिए ।

त्यो इनार कति गहिरो छ ? दोस्रो दिन बिहानै इनारमा नुहाउँदा मैले ध्यानसित पानीमा हेरेँ । पानीमा दुईओटा सउरी माछा खेलिरहेका थिए । अधिल्लो साँझ त दुई केटी इनारको डिलमा उभिएको ठाउँतिर मेरो ध्यान गयो । त्यस्तो होचो डिलमा उभिएर तिनीहरूले पानी तान्दा आफैं इनारमा खसेका भए ? मलाई सिरिङ्ग डर पनि लाग्यो, तिनीहरूनिम्ति माया पनि । नुहाइसकेर लुगा फेरेर म ओसाराको खाटमा गएँ र किताप पल्टाएर पढ्न थालें ।

पढ्दापढ्दै म फेरि इनारमा गएँ र त्यसमा रहेका माछालाई माया गर्दै हेर्दै रमाएँ । त्यसै बेला इनारको जगतमा डोल र गाग्री राखिएको आवाज सुनेर त्यतातिर मेरो टाउको यस्तो उठ्यो । उनै दुइटी केटी पानी लिन आएका रहेछन् । मेरो जीउ सिरिङ्ग भयो । इनारबाट म हिँडेँ । तर श्यामलीचाहिँले बोलाई— “बौआ, एम्हर आई त हमनियोके कथा कहीं न । रौवाक किताब मे कथि लिखल बा ।” मेरो जीउभरि काँडा उम्रिए र काउकुती लाग्न थाल्यो । म फन् कुदेर गई कोठाको बिछचौनामा पल्टिएर आफूलाई के भएको हो भन्ने विचार गर्न थालें ।

दिउँसो खाटमा बसेर ओसारामा पढ्दा गाउँको लछुमन भन्ने मेरो नयाँ साथी पहिलेजैँ आयो र मैले पढेको हेर्दै किताबको तस्बिरबारे सोध्यो । पञ्चतन्त्रको त्यो पुस्तकमा चित्रग्रीव भन्ने परेवा अपना साथीहरूसँग खुट्टामा अल्थिएको जाल लिएर भुर्रि गइरहेका थिए । जङ्गलछेउ छक्क परेर त्यो सिकारी हेरिरहेको थियो ।

“मालिक, हिजो दिदीले बोलाउँदा इनारबाट किन त्यसरी भागेको ?” — लछुमनले सोध्यो ।

त्यो श्यामली त्यसकी दिदी रहिछ । गाउँको एउटा जेठरैयतकी छोरी— राधा । त्यसकी गोरी साथी विएफी रहिछ, उसको मामाकी छोरी । दुवै विवाहित रहेछन् तर गौना नभएका । लछुमनले धेरै कुरा बतायो ।

“बबुआको कपाल कस्तो घुम्रिएको कति राम्रो रहेछ । कुरा गर्न बोलाउँदा त इनारबाट भागनुभयो’ भनी राधाले आफ्नी आमालाई भनिछ । लजपोकड हुनुहुँदो रहेछ”— रे ।

“विएफीले के भनी नि लछुमन ?”

“विएफी त बोल्दैबोल्दिन । त्यसको बाबु मरिसक्यो । आमासित दुई कट्टा मात्र खेत छ । हाम्रो घरमा काम नगरे दुई छाक खान पाउँदैनन् ।” लछुमनले बतायो । मलाई साह्रै नरमाइलो लाग्यो त्यो सुनेर । बिचरी विएफी ।

“मेरो कपाल राम्रो छ । लछुमन ? कसले राम्रो भन्यो हँ ?”

“विएफीले भनेकी ।”

आफ्नो साह्रै घुम्रिएको कपाललाई त्यसपछि निकै माया गरेर सावुनले धुँदै बास्ना आउने नरिवलको तेल हालेर रोजको ३-४ पटकसम्म कोर्ने, घुम्रिएका रौंका खण्डलाई ऐना हेर्दै सम्म्याउने मिलाउने गरेर, खाटमा पढ्न बस्दा टाउकोलाई इनारतिर फर्काई घोटो परेर पढ्ने गर्न थालेँ मैले । विहान र बेलुका मात्र राधा इनारमा आउँथी । विएफीचाहिँ दिनभरिमा १०-२० पटक पानी ओसार्थी र राधाको घरमा पनि त्यसले नै पुऱ्याएको हेरिरहन्यौँ म । ती दुवैका घर पन्ध्र-बीस हात टाढा हाभ्रै छिमेकमा थिए । विएफीले पानी तानेर गाग्रामा खन्याएको आवाज सुनिरहन मलाई मन लाग्न थाल्यो । किताब पढ्दा टाउको इनारतिर फर्काउँदै सुट्क्क चियाएर विएफीतिर हेर्नु पनि मेरा निम्ति सारै सुखद हुँदै गए । विएफीलाई देख्दा जीउमा केही दिनपछि काउकुती पनि लाग्न थाल्यो । आड ढक्क फुल्यो । तर इनारमा पानी लिन आउन कतै विएफीले अबेर गरी भने मेरो मन छटपटाउन थाल्यो । हुँदाहुँदा आफ्नो पढ्ने किताबसित मलाई रिस उठ्न थाल्यो । तर किताब नलिई खाटमा बसिरहने कुरा पनि थिएन । त्यो खाटलाई छोड्न पनि नसक्ने भएँ म । आफूलाई के भइरहेछ मैले बुझिँनँ । आफ्नो कपाल कोरेपछि विएफीको सप्कोमा हातको तेल पुछेको कल्पना गरेर म मनमनै रमाउने गर्न थालेँ ।

लछुमनसित मेरो बसउठ र कुराकानी बढ्दै गयो । पञ्चतन्त्रका जम्मै कथा लछुमनलाई सुनाएको थिएँ । कथा सुनाउँदा हामी दुवै जनाबीच गफ पनि चल्थ्यो । गोरुहरूलाई सानी-पानी खुवाइसकेपछि विएफी र राधा खुर्पी र डेली लिएर घाँस गहन जाँदा रहेछन् । त्यस बेला विएफीका दुईओटा बाखा खेतमा चर्न थाल्दा रहेछन् । दिनभरिमा दुईदुई डेली घाँस ल्याउँदा रहेछन् दुवै जना । घाँस गह्वा गोरुले खाने मात्र लिनुपर्दो रहेछ । माटोजति खेतमै टकटक्याउनुपर्दो रहेछ । घाममा घाँस गह्वा गर्मी भएपछि दुवै जना रूखको सियाँलमा बस्दा रहेछन् । राधा जाट-जटिनी कथाको गीत पनि हाल्दिरहिछ र गाउँदिरहिछ । विएफी मनमनै गुनगुनाउँछे मात्र । छठको मेलामा विएफीले पकाएको ठेकुवा निकै मीठो भएको थियो रे । पर्सौनीको दाहामा मुसलमान केटाहरूले गत्का र बनैठी खेल्दा र लाठी भाँच्दा सबै जना छक्क परेका थिए रे । जानेर बनैठी खेल्ने ओस्तादहरू डाँकूले बन्दुकले हानेका छर्लालाई पनि जीउमा लाग्न नदिई रोक्छन् रे । विएफी र राधाले पनि दाहा व्रत बसेका थिए रे । लछुमन खुबै खुसी हुँदै धेरै कुरा बताउँथ्यो ।

एक दिन आफ्नो कपाल कोरेर लछुमनकै रातो अँगोछामा मैले आफ्नो हात पुछेँ । विएफीले डोलबाट पानी हालिदिएर मैले आफ्नो हात धोएजस्तो रमाइलो लाग्यो, लछुमनलाई अँगालो हालेर त्यसको कपाल सुँघ्ने अटिको थिएँ । तर त्यसले विएफी नत्र राधालाई बताइदियो भने के गर्ने नि, सबै जना हाँस्नेछन् भन्ने सम्झिएर म अडिएँ । एक दिन मैले नै “लौ आऊ लछुमन पन्जा लडाऊँ” भन्दै बोलाएँ । मैले

पन्जा लडाएको कुरा यसले कसैलाई भने पनि के हुन्छ र भन्ने विचार गरेर पन्जा लडाउन म आफू अघि सरेको थिएँ ।

“मलिकार, सक्नुहुन्न नि मसित पन्जा लडाएर जित्न । समात्नासाथ तपाईंको हात खसाल्नेछु । इः हेर्नुहोस् गँडासी र कोदाली चलाएको मेरो हात” भन्दै लछुमनले आफ्नो हात देखायो । कस्ता बलिया थिए । त्यसका पाखुरा र हत्केलाभरि ठैलैठेला उठेका दुवै हात । ठिक्क हथौडीजस्तै थिए ।

“ल हुन्छ हेरूँ त, खाटमा सोखो गरी तिमी बस त ।”

“नानु सकेम रौवा हमरासे, जिनि लडायीं । ना तो हम ऋप्से गिराइ देव । फेर मलिकार खिसियाइहन् त का होई, हमराके नापिटिहन् ?” भन्दै पन्जा लडाउन भने तयार हुँदै निहुरिएर कुहिनाले टेक्तै लछुमनले आफ्नो हात दियो मलाई ।

कुहिनाले खाटमा टेकेर मैले त्यो लछुमनको पन्जा समातें । त्यसको पन्जा समात्नासाथ मेरो जीउभरि विजुली लाग्यो, मीठो नरम विजुली । लछुमनको पन्जालाई थिच्न मैले कुनै कोसिस नै गरिनँ, बिसिँएछु । सम्झ्दा लछुमनले मेरो पन्जालाई खाटमा खसालेर थिचिरेको थियो । थाहै नपाईकनै आफ्नो हात त्यसरी खसेकोमा मलाई पनि अज्ञात खुसी लागेको थियो ।

“नानु सकेम, मालिक”— पन्जा छोड्दै हाँस्दै लछुमनले भन्यो ।

“अब सक्छु, ल आऊ फेरि ।”

हरेक पटक लछुमनले मेरो हात खसालिदियो । एक पटक त “पन्जा लडाउने भए गँडासी र कोदाली चलाउन र इनारबाट पानी तान्नसमेत जान्नुपर्छ” भन्यो ।

“तिमी पनि इनारबाट किन पानी तान्दैनौ लछुमन ?”

“राधा र विएफी छँदैछन् नि । भुसा काट्ने गर्छु । गँडासी चलाउन आउँछ मलाई ।”

“विएफी भनेको के हो लछुमन ? विएफीसित पनि पन्जा लडाएका छौ ?”

लछुमनले राम्रैसित हाँसिदियो । “रौवा के कुछो नै खे मालुम मालिक । जे विफैवार जन्मेली ओकरा नाम विएफी... जनि लोगनीसे पन्जा नानु लडाइल जाला मालिक, का कहतानी । लोगनी सुनिहन् त ना हाँसिहन् ?”

“तिम्रो घरमा विएफी किन पानी लैजान्छे हँ लछुमन ?”

“नै खे मालुम मालिक ? विएफी क माई के दुकट्टा खेत हमनी के यिहाँ रेहन राखल बा । ओकरा ब्याज म पानी भरेली अ वैलनक सानी पानी करेली विएफी ।”

कस्ताकस्ता कल्पना गरेर मैले लछुमनसित पन्जा लडाएको थिएँ र आफ्नो हातलाई सजिलैसित खस्न दिएको थिएँ । विएफीले पनि थाहा पाओस् न त मैले हारेको भन्ने लागेको थियो मलाई । लछुमनले मेरो हात समात्नासाथ पिडमा गजबसित मच्चिएजस्तो मलाई लाग्यो ।

तर लछुमनले बताएको विएफीको दुःख सुनेर त्यो किशोरलाई त्यो केटोसित रिस पनि उठ्यो र घिन पनि लाग्यो । त्यसले फेरि पन्जा लडाउन लछुमनलाई बोलायो र दाहा किट्दै जीउभरिको तागत लगाएर त्यसको हात खसालिदियो । खिसिक्क पर्दै लछुमन त्यो खाटबाट गयो । किशोरलाई रमाइलो लाग्न थाल्यो ।

बाउन्न वर्षपहिलेका किशोरावस्थाका आफ्ना ती दिनहरू सम्झिएर आज म निराश हुन थाल्छु । त्यो पङ्क्तिमा रहेको त्यो पीडालाई आज म इन्कार गर्दिनँ, बुन्छु । कठै हाम्रा ती दिन गइगए । विएफी गई । त्यसकी माईले नै एक दिन तोहार विएफी भनेकी थिई !

आजसम्म पनि यसरी मेरो आफ्नो हृदयमा त्यो केटी किन त्यति गहिरोसित बस्न पुगी, शताब्दीको उत्तरार्धमा हिँडिरहँदा पनि किन त्यसको सम्झना यसरी बारम्बार ममा फर्कीफर्की आउँछन् । किन मुटुमा सानो गाँठो कसिन्छ ? कलकत्ताबाट ट्रेनमा वाराणसी जाँदा कनखलमा विएफी सन्न्यासिनी भएर बसेकी कल्पनामा किन म त्यसरी अनायास लागेको थिएँ ? वैष्णव जन तो तेने कहिए जे पीड पराई जाणे रे— भनी भजन गरिरहेकी विएफी त्यसरी कल्पनामा आएकी थिई । किन मेरो मनमा त्यो वैरागी तस्विर ? त्यो केटीले मलाई चाहेकी थिइन तैपनि त्यसलाई किन कल्पनाद्वारा सन्न्यासिनी बनाउन चाहें मैले ?

त्यो दिन बहुअरीमा किशोरले लछुमनलाई पन्जा खेल्दा अन्तिम पटक हराइदियो । त्यसपछि आफूमा के भयो के भयो जस्तो लाग्न थाल्यो त्यसलाई । लछुमनलाई हराएर अब विएफीलाई मैले जितें भन्ने पनि लाग्यो मलाई एक पटक । जितेको भनेको के हो, त्यो जितपछि के हुन्छ भन्ने बुझ्न खोज्यो त्यो किशोरले । तर विचार गर्ने जानेन । आफूले जितेकोले अब विएफीसित बोल्छु, भन्ने निर्णय गर्‍यो त्यसले । तर के भनेर विएफीसित बोल्न थाल्ने ? त्यसले इनारमा आएर पानी तान्दा “साह्रै गर्मी छ, प्यास लाग्यो, विएफी ! डोलबाट मलाई पानी खुवाइदेऊ त” भन्ने ? कि “तिमी गोरी राम्री, सौम्य र शान्त छैनौ, मेरी दिदीजस्ती । किन सधैं पानी मात्र तानिरहन्छ्यौ विएफी” भन्ने ? दिदी भन्दा हाँसिदिई भने ? त्यसो भए भैगयो “मेरो घुमिएको कपाल तिमीलाई राम्रो लाग्छ होइन विएफी ? कपाल कोर्दा अहिले पनि म तिमीलाई सम्झन्छु, तिमीचाहिँ मसित केही बोल्दिनौ” — भन्छु भन्ने विचार गर्‍यो त्यसले र जसरी जेबाट सुरु गरे पनि आज त विएफीसित बोल्छु बोल्छु भन्ने निर्णय गरी किताब थन्क्याएर खाटबाट उठेको थिएँ म ।

विएफी आएकी थिई इनारमा । आफ्नो खाटबाट त्यो किशोर उठेको पनि थियो । तर विएफीसित बोलेको कुरा आफ्नी आमाले थाहा पाए के भन्निन्, त्यस बेला के गर्ने नि भन्ने सम्झनासाथ डरले आक्रान्त भयो त्यो किशोर । उसकी आमा त्यस बेला त्यहीँ कतै थिइन अरुहरू पनि आफ्ना काम गरिरहेका थिए । लछुमनलाई पन्जामा जितेर के, अन्त्यमा त्यो किशोर आफैँसित हाँच्यो । विएफीलाई त्यसले

जितेको रहेनछ । त्यो किशोर आफैं आफूसित पराजित भएको थियो । विएफीसित मनमनै रिसायो त्यो केटी र त्यसरी त्यसको माया रुन् बढ्यो । एकैछिनपछि विचार गर्दागर्दै म फन् खुसी भएको थिएँ । विएफीलाई त्यतै गएकी देखेको थिएँ मैले । दोस्रो दिन विएफी इनारमा आई र पहिले अपना गोडा माड्दै धुन थाली । त्यसका गोरा पिँडौलातिर किशोरको विस्मित ध्यान गयो । ती पिँडौलातिर जति हेर्न्यो अगिल्ला दिनभन्दा विएफी राम्री देखिई र उसको मनको एउटा कुनामा टुसाएको सानो माया त्यसैत्यसै फकिन थाल्यो । विएफीसित नबोलेर के त माया गरिहाल्छु मनमनै भन्दै सन्तोष गर्दै रमाउँदै आफूले त्यो केटीसित बोल्न जाने कुरोलाई त्यसपछि विसिर्दिउँ मैले ।

विएफीको चाहिँ जीवन नै त्यही इनारको पानीनिम्ति गाग्रो र डोल लिएर आउनुजानु जस्तो मात्र थियो । कहिलेकाहीँ विएफीको घरबाट जाँतो पिनेको घरघर आवाज पनि आउँथ्यो । त्यस बेला त्यो केटी गाउँथी पनि तर के भन्थी किशोर बुझ्दैनथ्यो र घरअगाडि यताउति हिँड्दै सुनिरहन खोज्थ्यो । ऊ रोजै इनारमा बारम्बार आउँथी, किशोरतिर फल्याक्झलुक हेर्दै मुस्काउन खोजेज्दै गर्दै पानी तान्थी, माटाको रातो गाग्री भर्थी र सधैँज्दै काखीमा च्यापेर हातमा एक डोल पानी फुन्ड्याएर जान्थी । र घरको छेवैमा नादमा भुसा र पानी हालेर गोरुलाई खुवाउँथी । त्यसका दृष्टिमा रिक्तोपन र मस्करीमा शून्यता रहन्छन् भन्ने म बुझ्थेँ र आफ्नो दरिद्रताले गर्दा कसैसित नबोलेकी हो, मसित पनि बोल्न आफैं अधि नसरेकी हो भन्ने ठान्थेँ ।

विएफीसित खेत छैन, अरूको काम गर्छे, गरिव छे त के भयो गाउँमा सबैभन्दा राम्री छे, दिनभरि काम गर्छे कसैसित ऋगडा गर्दिन, हँसिली छे; बूढी आमाको हेरचाह गर्छे, कसैलाई कुनै नराम्रो गरेकी छैन । मेरी दिदीभन्दा के कम छे विएफी, आफू गरिव छु भनेर किन त्यसले पिरोलिनुपरेको होला भन्ने कुराहरु किशोर आफ्नो मनमा खेलाड्दरहन्थ्यो । अनि मेरो मुटु फन् बाउँडिन थाल्थ्यो । आफैं विएफीसित बोल्न जाने साहस त्यो किशोरमा भएन । विएफी नै किन बोल्न आउँदिन, त्यसले उसलाई किन मालिकजस्तो ठानेकी भन्ने लाग्थ्यो मलाई । त्यो केटीसित बोल्ने आशा र साहस टुटे तापनि मेरा आँखा र मनले त्यसपछि चौबीसै घण्टा त्यसैलाई खोज्न र पछिर्न थाले । इनारबाट विएफी गएपछि ऊ आफू इनारमा जान्थ्यो र त्यसमा रहेका दुईओटा माछा पौडी खेलिरहेका हेरिरहन्थ्यो । विएफीलाई ती माछा पनि माया गर्दा हुन् । विएफीबारे आफुसमा कुन्नि केके कुरा गर्दा हुन् । अचेल त लछुमन पनि नबोलाई आफैं आउँदैन । आफू पनि त्यो माछाजस्तो भए कस्तो हुँदो हो, एक दिन स्वाट्ट उफ्रिएर विएफीको डोलमा परिदिने थिएँ । अनि त गाग्रोमा पानी खन्याउँदा कति छक्क परेर त्यो केटी खुसी हुने थिई भन्ने लाग्न थाल्यो मलाई र त्यस्तो विचार उठ्नासाथ आफैंसित कुरीकुरी लागेर

मुसुमुसु हाँसै आफ्नो खाटमा फर्किएर कितावमा हराउने कोसिस गर्थे ।

वर्षौं वितेर गए । हामी दुवै दुई किनारामा छुट्टियौं । आज मेरा आनन्दी जीवन यसपारि छ महासागरको पल्लो तटमा बालुवाको घर बनाउँदै रसिलो भरिलो न्यानो चिसो श्वासोच्छ्वासयुक्त खेल खेलिरहेको आफ्नो किशोरावस्थालाई र विएफीलाई सम्झनाको भिडिओमा दोहोर्न्याएर हेरिरहेछु म आज । चित्रपटमा दृश्य फेरिदै गएका छन् । ती दृश्यमा देश र कालका कुनै व्यवधान वा तारतम्यसमेत छैनन् । सके सम्झनामा बाहेक यो संसारमा विएफी पनि छैन । सम्झनाका उत्ताल लहरहरू मात्र यस बेला हृदयमा उर्लिरहेछन् ।

आफ्ना भजनमा मीरा र सूरदासले तिनका आराध्य कृष्णलाई के त्यति सम्झिए होलान् र कति नै पर्खिए होलान् जति त्यो किशोरावस्थामा विएफीनिमित्त म आफू छटपटाएको थिएँ ।

विएफीसित पहिलो मौन परिचयका ती दिन, मेरा आफ्ना ती अबोध र कोमल कैशोर्यको प्रारम्भिक अनुभूतिलाई सम्झँदा आफ्नो त्यो कारुणिक अवस्थाप्रति आज मलाई माया लाग्छ । किन ममा नार्सिसस कम्प्लेक्स बढेको हो ? पुराना सम्झना यसै गरी मीठा, प्यारा र मायालु हुँदा हुन् । नार्सिसस कम्प्लेक्स बढ्नुका आधार पनि यस्तै हुन् कि ?

धेरैधेरै वर्ष भए त्यो बहुअरी गाउँमा म गएको छैन । वीरगन्जसित पनि अब त नाता टुट्दै गएजस्तो छ । बसमा त्यता जाँदाआउँदा सडकबाट टाढा पूर्वतिर त्यो गाउँ देखिन्छ । नयाँ पक्की र अग्लासमेत घर त्यहाँ देखिन्छन् । हाम्रो रहेको आफ्नो बागैंचाको एउटा बाझो रूख अझै उस्तै छ— बूढो र बाझै देखिन्छ— सडकबाट अलि टाढा ।

लेख्तालेख्दै मन भरिएर आउँछ विएफीका सम्झनाले । दक्खिनतिर त्यो शिवपुरीको डाँडोपारिकै त कुरो थियो । विएफीको बहुअरी डाँडैडाँडाका पत्रपत्रपारि, चुरेपारि, चारकोसे फाडीको पनि तीन कोसपरको पटमैदानमा जुम्म परेर आफ्नो काखमा चार सयजति घर र हरेक घरमा चारदेखि आठ या नौ जनाको परिवार लिएर बस्दै कहिले हाँस्यो, कहिले रुन्थ्यो, कहिले कहलिनथ्यो र, कहिले मूर्च्छा पर्थ्यो । त्यसका त्यस्ता चारैओटा मनोदशा मैले देखेको थिएँ ।

मङ्सिर-पुसमा घान काट्दा झन्डै तीन महिनासम्म बहुअरी चारैतिर हाँस्यो, गीत गाउँदै नाच्दै रहन्थ्यो । कात्तिक सिद्धिन् थाल्दा ती खेतमा पाक्न थालेका हरिया घानमा सुनौला वाला देखिन्थे । ती वाला केटाकेटीमा ठाडा अनि पात्तै बढ्दै जाँदा भलादमीहरू निहुरिएझैँ निहुरिन थाल्थे । तिनका सर्वाङ्गबाट चारैतिर वातावरणमा छरिने काँचो दूधको जस्तो अथवा भर्खरै प्रेमानन्द अनुभव गरेका युगलका सुकिलो बिछ्यौनाबाट उठ्ने मोहकजस्तो वास्ना उठेका मलाई थाहा छ ।

घान काट्नु, बोफा बाँध्नु, बोफालाई किसान युवकयुवतीले खेतबाट टाउकोमा

बोकी स्वार-स्वार-स्वार आवाज गर्दै लयात्मक गतिमा हिँड्दै खलामा पुन्याउँदै कुन्यू लगाउनु, दाउनी गर्ने अधिल्लो साँफ बोफा खोलेर खलामा ओछ्याउनु, शीत परेका ती धानपरालमा बिहान चारै वजेदेखि आठ-नौ गोरुका लहर घुमाईघुमाई दाईं गर्नु, युवकयुवती मिलेर हावामा अन्नका औसानी गर्नुमा मैले ती खेतले खित्का छोडेर हाँसेका विएफीको बहुअरीमा र चारैतिर देखेको थिएँ ।

बालबालिकाहरू हाँस्दाहाँस्दै रुन्छन् र रुँदाहुँदै हाँस्न थाल्छन् । विएफीको त्यो बहुअरी हाँस्दाहाँस्दै त्यसैत्यसै रुन थाल्यो । खलाहरूमा ओसानी गरिसकेको धानको डङ्गुरबाट मोही र मालिकबीच भाग लगाउन थाल्नासाथ- खेतहरूका आँसु तिनमा हलोकोदालो चलाउनेका आँखाबाट बग्न थाल्ने गरेका मैले नै देखेको थिएँ, विएफी रुन्थी म हेरिरहन्थेँ, त्यससित मेरो बोलचाल नै थिएन । त्यसमाथि म थिएँ जिमीदारको छोरो र पटवारीको मालिक । मैले ती किसानका आँसुतिर हेर्नसम्म हुँदैनथ्यो ।

तैपनि फागुनको फागुमा एक दिन पूरै गाउँ भाड खाएर बम भोलेकी हरहर महादेव, जय शिवशङ्कर कराउँदै, डफ पिट्दै फाँफ बजाउँदै नाच्दै, रङ्ग छ्याप्दै, अविर छर्दै, एक से एक फोहोर गाली गर्दै दिनभरि अविराम हाँस्यो- आफ्नो छाप्रोभिन्न विएफी लुकिरहन्थी कि भित्ता फुटेको प्वालबाट बाहिरको रमाइलोतिर चियाइरहन्थी ? ऊ पनि फागु खेल्थी तर आफ्नै आँगनमा आमा र राधा गाउँकी रमझरिया, सुरतिया, सुमतिया र सुरसत्तिहरूसित, विपत्ति र सम्पत्तियाहरूसित ।

फागु सिद्धिनासाथ चैतसँगै आएका हुरीवतास र धूलोमा कालानीला आँधीवेहरी, आँपका बोटेलाई ज्याप्यै छोप्ने गरी लागेका मुजुराहरूबीच विएफीमा प्रसन्न मनको सीमा थिएन । ओसाराको खाटमा बसेर पढेजस्तो गर्थे म । रोजको २० औँ पटक इनारमा विएफी आउँथी, कातीकाती मैलो घोतीको घुम्टो हालेकी सिलाइको सेतो धागो देखिने कालो फुला (पेट छोप्न नपुग्ने मदिसे बाँकटे चोलो) बाहिर निस्केका गोरगोरा हातले डोलमा इनारबाट पानी तान्थी, इनारको जगतभन्दा बाहिर इनार नछोइयोस् भनी राखेको गाग्रोमा पानी भर्थी र कम्मरमा गाग्रो च्यापेर मतिर हेर्दै आफ्नो घरतिर नत्र राधाको घरतिर जान्थी ।

चैत सिद्धिन लाग्दा गाउँभरिका किसानका चुलाहरू रित्तै हुन थाल्थे । रोजरोजका नुन, खुर्सानी र भातनिम्ति जमिनदारसामु किसानहरू एक पसेरी धानको कर्जा माग्दै हुँदै बिन्तीभाउ लगाउँथे । वैशाख आउँथ्यो, चारैतिर खेतहरू जलजलाएर तात्न थाल्थे । पानी नपाउँदा रिसाएर तिनीहरू टाढैबाट देखिने गरी राप ओकल्थे, चारैतिर लू चलिरहन्थ्यो । कुनै एक दिन रात्रिसित पानी पन्यो, गाउँ नै खुसी भयो । खेतभरि जताततै हलो जोतिए, कोदाला चल्दै रहे, पसिना बगाउँदै रहे किसानहरू, मध्याह्नका खाजा लिएर पत्नीहरू रूखका सियाँलमा पर्खिन थाल्थे, जोतिएका खेतबाट ऋन् उकुसमुकुस पार्ने राप उठ्थे ।

मध्य वैशाख आयो, खेतको मालपोत बुझाउन गाउँको चौकीदार टुकरवा 'दुपाघ' ले विहानै तीन पटक गाउँ घुमेर आवाज लगायो । गाउँभरि हाहाकार मच्चियो, घरभरि मौन रुवावासी सुरु भए । मालपोत देऊ, जग्गीदार पटवारीलाई सलामी तिर्नुप्यो, बेठबेगारीका हिसाब गर्नुप्यो, मालपोतनिमित्त कर्जा लिन तमसुकमा ल्याप्चे लगाउनुप्यो, गोरु, गाई-भैंसी, खसी-वाखा बेचिन थाले, खेतहरू बन्धकी पर्न थाले, जमिनदार पटवारीलाई देख्दा सबै तर्सिन थाले, विएफीको मुख अँध्यारो अँध्यारो रोजै ऊन् अँध्यारो हुँदै गयो । खाटमा म पढिरहन्यँ, तर मतिर हेर्न छोडी त्यसले । कुनै बेला फुलुक देखा परी भने रिसाएजस्ती देखिन थाली । तैपनि इनारको पानी तान्न त्यसले छाडिन । इनारमा पानी रित्तिएको पनि थिएन । कति दिन त्यो विरामी पनि भइछ । मेरा तृपित आँखाले कति पर्खिएका थिए, तर विएफी आएको थिइन । त्यसले पानी नतान्दा इनार भरिएर पोखिन पनि पोखिएन ।

त्यस्तैमा एक विहानै ढोकामा पटवारी कराउन थाले— “हजुर मालिक, मध्यरातदेखि शकुरका मुख पेट दुवै चलिरहेछन्, औषधि छ कि भन्न पठाएको छ ।” मेरा पिताले गएर हेर्नुभयो, हैजा रहेछ । औषधि के दिनु, तिनताक हैजाको औषधि नै थिएन । आफ्नो पूरै परिवार लिएर आधा घण्टाभित्रै मेरा पिताले त्यो गाउँ छोड्नुभयो र गाडामा रक्सौल पुगी रौतहटको अर्को मौजा औरइया पुग्नुभयो । हैजा लागेको गाउँमा किसान बसून्, जमिनदारनिमित्त टाढाको अर्को गाउँ छ । विएफीले पानी खाने इनारको पानीसम्म छुन हुँदैन ।

रक्सौलबाट बैरगनियाँतिर ट्रेन गइरह्यो, मेरा आँसु बगिरहे, पिताले सोध्दा आँखामा धूलो प्यो भनेको थिएँ, तर मेरो हृदय भने हैजा लागेको बहुअरी कि विएफीनिमित्त तर्सिर बगिरहेका थिए ।

दिनहरू बिस्तारै बित्दै गए, बहुअरीबाट कोही आउँथ्यो र त्यहाँ कति जना मरे, नाउँ लिँदै आँलामा गन्दै बताउँथ्यो । १५ दिनमा डेढ सय गइसकेका थिए, हैजा ऊन् चम्कँदो थियो ।

मलाई सोध्न मन लाग्थ्यो— विएफीलाई के भयो ? र आफैं सन्तोष गर्थे— केही भएको होओइन । मर्ने पुरुषहरूका नाउँ हुन्थे, मर्ने नारीहरूका भने नाता मात्र फलानोकी छोरी, फलानोकी स्वास्नी, फलानोकी बहिनी, फलानोकी आमा । ती नातामा विएफी थिइन, मलाई सन्तोष हुन्थ्यो ।

१५ जेठसम्ममा चौथाइ बहुअरी मर्न्यो, उता पटवारीले तीनचौथाइ मालपोत उठाइसकेका थिए । मरेका र बाँकी एक चौथाइका खेत पनि लिलाम भइसकेका थिए ।

असारमा जमिनदार फेरि बहुअरी फर्केका थिए, हैजा निखेर शान्त भइसकेको थियो । हामी फर्केको साँझ विएफी आइन इनारमा, म तर्सिएँ । कसलाई सोधूँ । मन

भरझ भयो, किसानहरूले खेत जोतेका हेर्दै पूर्वतिरको आँपबगैंचामा काँचा आँप टिप्न पुगेको थिएँ । छेउमा मर्घट्टी देखियो, हाडैहाडका थुप्रा, अझै सिनो गनाइरहेको । लछुमन पनि त्यहीं थियो रे, शकुर पनि त्यहीं थियो रे ।

दोस्रो दिन बिहानै इनारमा नुहाउँदानुहाउँदै विएफी पनि डोल लिएर त्यतै आइरहेकी देखेको थिएँ मैले, म कति खुसी भएको थिएँ । तर मतिर एक पटक हेर्नासाथ पहुँलै र झन् दुब्ली भएकी त्यो विएफीले मुन्टो बटारेकी थिई । मेरो मुखबाट निस्कनै आँटोको थियो— 'के गर्नु विएफी मैले पनि जानुपरेको थियो, औरैयामा, म तिमीलाई रोजै सम्झन्छै ।' तर घाँटी क्याप्प भयो, मनको कुरा मनमै रह्यो । हैजा लाग्दा पनि नडराईकनै आफ्ना सबै आफन्तसित भाग्य जोरेर आमाको जीउ मिचिदिँदै घरै बसेकी विएफीप्रति मेरो श्रद्धा आँसु भएर उर्लियो । त्यसले देखी, सके बुझी । जाँदाजाँदै एक पटक मतिर पुलुक्क हेरेर मुसुक्क हाँसेजैँ गई गई । मलाई माफ गरिछ, मेरो हृदय झन् भरियो ।

त्यो गई, इनारका माछाहरूतिर हेर्न थालें म । ती माछा केही ठूला भएछन् । इनारको पानी माथिसम्मै आएको रहेछ । ती माछाहरू मेरै र विएफी र राधाकै कुरा गरिरहेछन् क्यार, तिनीहरूलाई मेरा सबै कुरा थाहा छन् क्यार भन्ने लाग्यो मलाई ।

त्यही असारमा बहुअरीमा मेरा भाइ जन्मिए । मेरी आमामा निम्ति कुना पस्न र सट्यारसुसार गर्न विएफीकी बुढिया आमालाई दस रुपियाँमा राखियो । दुवै आमा-छोरी दिनभरि हाग्नै घरमा हुन्थे, हाग्नै भान्सा मा खान्थे । विएफी रिसाएजैँ गई सुनिरहन्थी केही नबोली । त्यसकी आमा मेरी आमासित आफ्ना भोक, पीडा र दरिद्रताका चर्चा गरिरहन्थी ।

एक दिन मौका पारेर मैले नै कुरा उठाएको थिएँ र त्यो बूढीलाई त्यस्तो दुःख छ, मालपोत तिर्न नसकेर जग्गीदारी लागेको राम खेलावनको सवा दुई विघा जग्गा त्यही बुढियाका नाउँमा गरिदिऊँ भनी माताजीलाई भनेको थिएँ ! कुरा चल्दै जाँदा विएफीका आमाले आफूले कुनै कतै लोभानीपापानी नगरीकनै जसरी भए पनि दुःखसुख जीवन चलाउँदै आएकी, आफ्नै भाइको हात आफ्नो दुई कट्टा खेत बन्धकी राखेर दस वर्षपहिले आफ्नो लग्नेको काजकिरिया गरेको र बीस रुपियाँमा रेहन राखेकी त्यही खेत उबारन आफूले र विएफीले उसको भाइको नोकरी गर्नुपरेको बताई ।

"मलकिनी, हमराके तनिसा खेत देहव त है जन्मल बबुआ के जबतक यहाँ रहिअन हम सेवा सुसुर्सा करत रहेव, अपनहू क गोड मालिस करेव, विएफी के गौना होजाई । हमनि सब के उद्धार होई जाई, अपनके स्वरग अरू पुत्र मिली"—आदिआदि कुरा गरी । छोटकरी कुरा के भने विएफीकी आमाले अढाई विघाजति खेत पाई ।

'तोहार विएफी'/१४१

सन् १९२९ देखिको विश्व आर्थिक मन्दीले कृषिउत्पादनमा मूल्य घटाएको कारणले समेत खेतको मालपोत तिर्न उत्पादक किसानलाई अत्यन्त गाह्रो भएको छुट्टै थियो । मालपोत तिर्न नसकेर किसानका जग्गा लिलाम हुँदा असल र पानी लाग्ने जग्गा मात्र लिलाम बिक्री हुन्थे, अन्य जग्गा जिमीदारका जिम्मामा परी जिमीदारले नै मालपोत भर्नुपर्थ्यो । यस्ता जमिन राख्न जिमीदारहरू स्वयम् पनि चाहँदैनथे ।

विएफीकी आमाले दुई विघा चौघ कट्टा खेत पाई । विएफीले पालेको ठूलो खुसी सलामी भनेर हाम्रो घरमा आयो । विएफीको गौना गर्नुपरेको थियो । खेत जोत्न हलो, गोरु अनि वीउ चाहिएको थियो । त्यो खेत पनि रामभरोसे भन्ने गाउँको साहूलाई बन्धक लेखेर ती सबैनिम्ति बन्दोबस्त गरी विएफीकी आमाले । तैपनि त्यो साहू खुसी थिई । अढाई विघाको स्वामिनी हुनु भनेको गाउँमा ठूलो इज्जतको कुरो थियो ।

शिवपुरीको त्यो अग्लो पर्वतपारि, यो नीलो आकाशमुन्तिर, सुखदुःखका, मिलन र वियोगका हजारौं कथा छन् । यस्तै लाखौं कथा पुरानो युगमा कसैले नलेखीकनै, कसैले नपढीकनै बितेर, मेटिएर गए । सम्झनेले सम्झिदिएन, लेख्नेले लेखिदिएन, कसैले चिन्ता गरिदिएन वा कुनै मूर्तिकारले कुँदिदिएन भने मानवहृदय ओइलाउँछ, कोमलता र करुणाको, मानवीयताको मृत्यु हुन्छ । मानवगरिमा अनङ्कित मेटिएर जान्छ । विएफी नमेटियोस्, नओइलाओस्, मेरो हृदयमा सधैं मुस्काइरहोस्, मेरा पाठकहरू सधैं त्यससित प्रेम गरिरहून् । त्यो सोझी केटी, त्यसको सौम्यता अनङ्कित र अचर्चित बिलाउन नपाओस् ।

तर त्यो केटी किन मेरो सम्झनामा यसरी गाँसिएर यति गहिरो बस्न पुगी ? त्यसप्रति ममा कुनै बन्धन थियो कि ? त्यसलाई अढाई विघा खेत दिलाएर म अभिमानी भई आफ्नो अहङ्कारको तुष्टिनिम्ति यी सम्झनालाई मैले नै ज्यूँदो राखेको हुँ कि ? तारुण्यतिरको वयःसन्धिहरूले किशोरहरूमा उत्पन्न गर्ने अज्ञात यौनको उद्वेग थियो कि ?

जेसुकै होऊन् । तिनको चिरफार गरेर वैज्ञानिक विश्लेषणतिर लागेमा फूलको सौन्दर्य मर्नेछ र पूर्णिमाको चन्द्रमा पनि गिर्खा र चट्टानको बगर बन्न पुग्नेछ ।

चिरफार र तेजाबी तरलतामा रासायनिक परीक्षण विश्लेषणभन्दा साह्रै शुद्ध सुन्दर र अग्लो छ मेरी विएफी । त्यो केटी शान्त र सौम्य रहेर, दिनहुँ र निरन्तर इनारबाट पानी तानेर नारीको शालीनतालाई, युवती गौरव र सौन्दर्यलाई प्रस्तुत गर्थी । परिश्रम, आत्मनिग्रह निर्लोभिता र प्रसन्नताकै नाउँ त थिई विएफी त्यो गाउँमा । सके त्यस्तैत्यस्तैले होला एक दिन तुफान एक्सप्रेसमा मैले आफ्नो तन्द्रामा विएफीलाई कनखलमा सन्न्यासिनी भएर बसेकी देखेको ।

त्यहाँ कनखलमा विएफीले सबैसँगै 'मोह माया जाते नहीं तेने, दृढ वैराग्य विना मनमा रे' भन्दै भजन गाएकी थिई । उसले आफ्नो अवस्थाबारे चिन्तन गरेकी होली भन्ठानेको थिएँ मैले त्यो ट्रेनमा । तर त्यो पङ्क्ति त मेरै आफ्नै स्थिति रहेछ भन्ने अहिले लाग्न थालिरहेको छ । 'पर दुखे उपकार करे तो ये मन अभिमान ना आने रे' भन्ने ब्यो तन्द्रामा मैले सम्झिएको पनि एक प्रकारको आफ्नै प्रशंसा त थिएन ?

मेरा पितालाई त्यसै पनि गह्रौँ भएको त्यो दुई विघा चौध कट्टा जमिन विएफीकी माईले मैले जोड गरेकोवाट पाएकी थिई । त्यतिमा के मान के अभिमान ? वरु ठूलो अभिमान र कृतज्ञतासाथ विएफी र त्यसकी आमाले त्यो खेतको खनजोतहरू गरेका थिए । खेत पाएर तिनीहरूले अरूका नोकरवाट आफूले मालिकमा उन्नति गरेको अभिमान गरेका थिए । तिनका चरम प्रसन्नतालाई मैले देखेको थिएँ । त्यो आफ्नो नयाँ खेतमा तिनले कुन परिश्रम गर्न बाँकी राखे, वामे पनि सर्न नथालेको खिसिक्क मात्र हाँस्र जान्ने तर रुन भने धेरै रुने शिशुलाई तिनका आमाका जस्ता कति माया तिनले त्यो खेतमा पोखे, मैले देखेको थिएँ, मलाई अझै सम्झना छ । आफ्ना त के मालिकका खेतलाई पनि किसान कति माया गर्छन् मलाई थाहा छ । धान काटेर बुढियाले आफ्नै पहिलो धानको चामल कुटी र मेरो घरमा नवान्न खान बबुआलाई जैलान्छु भनी मेरी आमासित सोधेर मलाई आफ्नो घर पुर्‍याएकी थिई । नयाँ अन्न बेचेर भएको आम्दानीवाट मङ्सिरमा विएफीको गौना भएको थियो र आफ्नो लोग्नेसँग खटौली चढेर बहुअरीवाट प्रसन्न मनले विदा भएकी थिई रे ।

विएफीको गौना हेर्न मैले पाइँनँ, आफ्नो शिक्षानिमित्त तीन महिनापहिले नै म वाराणसी गइसकेको थिएँ । मेरा निमित्त वाराणसीमा चारैतिरवाट नयाँ र उमङ्गपूर्ण जीवन ओइरिएर आएको थियो, मनोरम स्वतन्त्र र उल्लासपूर्ण जीवन मेरा निमित्त वाराणसीमा खुल्दै गयो । तीन वर्षपछि मेरो विवाह भयो । सन् १९३९ को सुरुमै । त्यही वर्ष दोस्रो विश्वयुद्ध भयो । म आफ्नी पत्नीमा र रोजरोजका अखबारमा रमाउन थालें ।

पाँच वर्षपछि एक दिन म बहुअरी पुगें । त्यतैवाट हुँदै आफ्नो ससुराली जानुपरेको थियो मैले । मौजाका काम हेर्न केही दिन बहुअरीमै बस्ने भएको थिएँ म ।

बहुअरी पुग्न के थियो विएफीका पाँच वर्ष पुराना सम्झनाले हृदयमा ज्वारभाटा उत्पन्न गर्न थाले ।

गाउँ उही हो, इनार त्यही हो । आफ्ना आनन्द र पीडामा सबै उस्तै थिए । आकाश नीलो थियो, खेतहरू अन्नवालीले भरिपूर्ण नै थिए । गएर इनारमा हेरें । त्यहाँ मात्र एउटा फरक परेछ— दुइटा होइन एउटा मात्र सउरी माछा देखा पर्‍यो, फन् ठूलो भएको, फन् मोटाएको । तर सके यो माछा पनि वर्षौँवर्ष पुरानो उही होइन ! कोही आउँछ कि इनारमा ? मेरा आँखा व्यग्र भएर पर्खिन थाले, तर कोही

आएन, कोही पनि आएन हातमा टिनको डोल फुन्ड्याउँदै । के भयो यो बहुअरीलाई ? कि मेरो माया यस्तो ? मेरो बिहे भएकाले यी सबै रिसाएका हुन् कि ? विएफीको पनि त गौना भइसकेको थियो र गाउँमा जन्मिएकी त्यसले नै बहुअरी छोडेर गएको थिई ।

जानेहरू आउँछन्, आउनेहरू जान्छन् । दुङ्गा मात्र करोडौं वर्षसम्म चट्टानजै अचल रहन्छन् । मानिसका माया र स्नेह मात्र त्यस्तै अटल रहन् । एक पटक फेरि विएफी यो इनारमा पानी भर्न आओस् स्नेहको अचलता देखाओस्, बहुअरीमा छैन भने पनि मैले यहाँ फेरेको न्यानो श्वासको स्पर्शबाट बुझेर उसको दुलहा घर अलौबाट आफ्नै धूमिल नै भए पनि छाया पठाओस् भनी त्यो दिन मैले कति आशा गरें, त्यो आशामा म कति छटपटाएँ, आफ्ना छटपटीमा मैले सबैबाट त्यहाँ कति सहानुभूति खोजें आज मलाई मात्र थाहा छ । म विवाहित छु भन्नेबाट त्यहाँ केही भएको थिएन । म र विएफी दुवै हामी विवाहभन्दा माथि थियौं— मलाई त्यस्तै लाग्ने गर्थ्यो— पवित्रताको प्रतिस्पर्धामा हाम्रा सामु आउन हामी दुवै बाँकी संसारलाई हाँक दिइरहेजस्ता नै थियौं कि ? त्यस बेलाको आफूलाई मैले आजसम्म बुझ्न सकेको छैन, बुझ्न पनि चाहन्नँ । म जीवित छु, आनन्दित छु, आफ्नो हृदयको अटोप्सी गर्ने पक्षमा म अहिले छैन । म वैज्ञानिक होइन कि मुटुको रातो मसीमा भावोद्रेकको कलम चोप्दै जीवनउद्देश्यको उदात्त घोषणापत्र लेख्ने कलम किङ्कर हुँ म ।

एकलो जन्मिनु, एकलै मर्नु तर स्नेह, सहयोग, श्रम र सिर्जनाका समष्टिमा विलाउनु नै मानिस हुनु हो । बहुअरीको ओसारा उही थियो, खाट उही थियो, मेरो घुम्रिएको कपाल उस्तै घुम्रिएको थियो तर साँझ र रात तिनका प्रत्येक मिनेट र घण्टा फरक हुँदै गए, मैले पहिले कहिल्यै अनुभव गरेका भन्दा दारुण रूपले अत्यन्तै फरक ।

कान टाठा रहिरहे । विहान होला, सूर्यमण्डललाई उदयतर्फ अरुणले वाटो देखाउला, सबै उठेर शीतल प्रभाती समीरजै सुरुहर् विएफी इनारतिर आउली, ओसाराको खाटतिर दृष्टि फर्काउली, निराश होली, मेरो गौना भएर म अलौ गएको थाहा पाएर आमासित चित्त दुखाए भन्ठान्ती, दुई थोपा आँसु बगाउली, मलाई त्यो विएफीको पाप लाग्ला भन्ने उकुसमुकुसमा पर्दापर्दै रात नै मलाई थाहै नदिई आफैं बितेर गइरह्यो, तन्द्रामा कति पटक आफ्ना घुमेका कपाल मिलाएर कोरिरहेँ, म विहानीपख निदाएँ ।

तर फस्किएर ब्यूँझिएँ पनि । छेउमा उभिएर विएफी मुस्काइरहेकी रहिछ, विस्तारै न्यानो हातले मेरो गाला मुसादै 'बबुआ' भन्दै नसुनिने स्वरमा बोलाइछ । सावित्रीको काखमा अन्त्यमा सत्यवान् ब्यूँझिएँ म ब्यूँझिएँ— उदाउन थालेको सुनौलो सूर्यको न्यानो कोमल घाम मुखमा पर्न थालेको रहेछ !

‘विएफी !’- इनारतिर मेरा आँखा फर्किए ।

‘विएफी !’- ओसारावाट गएर इनारतिरको त्यो गाउँले बाटोलाई हेरें ।

‘तोहार विएफी !’ -त्यसको गौनाभन्दा पहिले कोजाग्रत पूर्णिमामा त्यसकी आमाले पाँच वर्षपहिले त्यो दिन आफ्नो कोठामा लगेर मलाई अमृतभोज खुवाएकीलाई खाटमाथि बसेर निराश हृदय र मलिन मुहार भएको ममा सम्झनाका तरङ्ग उर्लिन थाले । साँच्चै नै मेरै विएफी थिई त्यो, मैले पहिले कहिल्यै एक शब्द नबोलेकी विएफी, अपना मौन दृष्टिले हजारौं पटक सुमसुम्याएकी त्यो विएफी ।

“बबुआ, एसों अगहन म हमरा गवना होई, अबकी हमरा के अपन घर ले जाई वो”- त्यही एक वाक्य त सुनेको थिएँ मैले त्यसका मुखबाट ।

जिमीदारले दिएको खेतमा नयाँ भदैया धान पाकेको थियो । गाउँभरि रमाइलो थियो । सबै किसान र तिनका नारी र केटाकेटी आनन्दित थिए । कोजाग्रत पूर्णिमामा गाउँभरिले नैवान्न खायो । त्यो विहान विएफीकी आमाले मेरी आमालाई कोठामा भनेकी थिई-

“मलकिनी हो, रौवा के कहलासे त हमनीक खेत मिलल बा, रौवा के बडका धरम होइ । आज नेवान्न खाएम हमनी सब । बबुओ के नेवान्न खियाएव हमनी । का कहतानी, ले जाई बबुआ के हम अपन घर ? औरो ना, नवका धान के चिउरा अ दही मीठा नु बा हमरा यिहाँ ।”

माईले आफ्नो कोठामा पुन्याएर गुन्द्रीमाथि फाटेको मैलो सत्रन्जा ओछ्याएर सम्मानसाथ मलाई बसाली । आफ्नो कोठामा मलाई देखेर विएफीको हृदयआकाशमा कावा खाएँ भइरह्यो । त्यसका खुट्टा भुइँमा कतै अड्कनै सकेनन् । कोठा र आँगनमा जताततै हस्याडफस्याड गर्दै रही विएफी । उसका दृष्टि आफ्नी आमातिरै बढ्ता थिए । आमा अर्कोतिर हुँदा मतिर विएफी फर्किनथी, त्यसका ओठ फरफराउनथेँ थाल्थे तर शब्द निस्कंदैनथे । तैपनि कोठैबाट त्यसले कराएर भनी- “गे माई, बबुआ मालिक क मीठा देवे के चाहीं यिहाँ आट मत नैखे कुछो देखतानी ।”

आमाले बताई । विएफीले गुडको एउटा डल्लो मेरो थालमा हाली र अनकनाउँदै यताउता पल्याकपुलुक हेर्दै छेउमा उभिरही । त्यसकी आमा आफ्नो आँगनमा छे, सुन्दिन होली भन्ठानेर विएफीले एकै सासमा सुस्तरी मलाई सुनाउँदै भनी- “बबुआ मालिक, अगहन म अब हमरा गवना होखे के बा, तब हमरा के लेजाई वो आके ।”

त्यो सुन्नासाथ मलाई कस्तोकस्तो लाग्यो । मेरो मुख अनायासै विएफीतिर फर्किए र ट्वाल्ल हेर्न थालें । कत्रा ठूला, कस्ता राम्रा आँखा । त्यति नगिचबाट पहिलो पटक देखेको थिएँ पनि । हातले समातेको आफ्नो पछ्यौराको टुप्पो दाँतले च्याप्ते विएफीका आँखा त्यो अँध्यारो अँध्यारो कोठाको कुनातिर केही खोज्न थाले ।

तर विएफीकी माईले सुनिछ । कोठाभित्र पसेर त्यसले भनी, “नेवान्न ह

वौआ, निमन से खाई सब कुछो । वौआ के एगो आम के अचार औरी दे । सेइतो हमहू कहतानी, मालिक, पन्नतजी से पुछले रहनी, अगहन म गौना क दिन देले बाडन । है विएफी जाई अपन भतार लगे ।”

त्यस्तो मीठो दहीचिउरा र आँपको अचार खाँदाखाँदै चारै गाँसपछि विएफीले नै आपनो गौना हुने र बहुअरीबाट अब आफू जाने कुरा बताउँदा मेरो हृदय नै कति अमिलियो । कसरी विर्सिनु...।

कतै कोही छैन, बहुअरी शान्त छ । ओसारामा खाटमाथि म उदास छु । आँखा इनारतिर गाडिएका छन् । विएफी पक्कै आउनेछ ।

आँखा इनारमै अड्किएका थिए तर टाढा क्षितिजमा हराउन खोज्दै काखीमा रातो माटाको गाग्रो च्यापेर हातमा डोल फुन्ड्याउँदै एउटी नारी इनारमा आइछ, एक डोल पानी तानेर गाग्रोमा हाल्दाहाल्दै ओसारामा मलाई देखिछ र मतिर आउन थालिछ । आँखाले देखें, हृदयले खोजेको विएफी । प्रसन्नताको आवेगमा हृदयले आँखा चिम्लियो । खुला दृष्टिले देखें विएफी होइन, त्यसकी माई रहिछ ।

‘विएफी खोइ माई ?...’ हृदयले मौन सोध्यो । माईले सुन्दै सुनिन र आफ्नै प्रश्न गरी— “कहिया ऐनी है मालिक मलिकार मलकिनी नीमने हैं ?”

म फ्ल्याँस बहुअरीको संसारमा ब्यूँझिएको थिएँ । हिजो आएँ माई, भोलि ससुराली जान्छु— कलैयातिर...

म बोल्दै थिएँ, आपनो सप्कोले आँखा पुछी बुढिया माईले । त्यसका सास अड्किन थाले ।

“के भो माई ? अलौ क कौनो सन्नेस आइलवा ?

“बबुआ... तोहार विएफी... परू मर गइल मालिक । परू क हैजा लेगइल ओकरा के...” अड्किँदै, अविरल आँसु बगाउँदै त्यो माईले भनी । मलाई निकै सम्झिन्थी रे विएफी । मर्न आँट्दा पनि सम्झिएकी थिई रे । मेरा सामु अड्न नसकेर इनारतिर फर्किएर गाग्रो पनि नभरीकनै घरतिर हिँडेकी थिई त्यो माई ।

आँधी र अवसानको युग हुन्छ युवकयुवतीनिमित्त त्यो उमेर । घरभित्र घर-बाहिर बहिनी, स्वजनहरू, पितामह, काका मामा, भाइ, आश्रित गरी कैयौँका मृत्यु आँखैसामुन्ने देखिसकेको थिएँ र अन्यका मलामी गएको थिएँ म । तर विएफी ? त्यो दिन सबैभन्दा भिन्न भई त्यो । स्वर्गतिर हिमालको महायात्रामा पाण्डवहरूपछिपछि गएकी द्रौपदी सबैभन्दा पहिले बाटोमा ढलेकी थिइन् तर युधिष्ठिरले फर्किएर पनि तिनीतिर दृष्टि दिएका थिएनन् । युधिष्ठिर धर्मराज सत्यसन्ध र निष्कैवल्यका यात्री थिए । म भने यही संसारको, काम, क्रोध, लोभ, मोहको युवक छात्र थिएँ । त्यो दिन विएफीतिर फर्किएर एक पटक हेर्ने प्रबल इच्छा भएको थियो मलाई । जीवनको आफ्नै प्रकारको कोमल तर गहिरो, आर्द्र तर चुम्बकीय आकर्षणको प्रबल इच्छा भएको थियो मलाई । परन्तु विएफीलाई हेरूँ भन्ने त्यस बेला कता र कहाँ देखुँला

म ? त्रिकालदर्शी त मिश्रको रा-अमोन पुत्र फराउन मात्र थियो ।

विएफीलाई दुई थोपा आँसुको तर्पण दिँदै अब त तीर्थ भएको त्यो बहुअरीबाट कुन बेला हिँडौं भन्ने उकुसमुकुस हुन थाल्यो । ससुरालीले पठाइदिएको घोडा पनि बिहानै आइपुग्यो ।

चरैवेति- त्यहाँबाट हिँडिहालेको थिएँ म ।

पुराना सम्झनाका बासठ्ठी वर्ष गुजारिसकैं मैले । तर त्यो दिन एउटै दिन थियो । ससुरालीमा पत्नीलाई भेट्ने आकर्षणले तानेकै थियो । अलौमा हैजाले अघिल्लो वर्ष बितेकी विएफीको सम्झनाले बहुअरीको साँघसम्म नाघ्न नदिने कोसिस गर्‍यो । घोडाले सबै बुझ्यो क्यार, हिँड्ने मानेन ।

हो नि त । मेरी विएफी थिई त्यो- तोहार विएफी भनेर माईले कुनै असत्य बोलेकी थिइन । मैले कहिल्यै एक शब्द नबोलेकी त्यो केटी । आफ्ना मौन दृष्टिले त्यो इनारमा उभिएर ओसारामा बसेको मलाई सयौं पटक सुस्तरी सुमसुम्याएकी विएफी । 'बबुआ, अगहन म हमरा गौना होखेके बा, अब हमरा के लेजाई वो आके', भनेकी थिए । को थियो त्यो त्यसको 'वो' ? लगेछ नै त त्यसले मेरी विएफीलाई । आफ्नो खेत पाएको वर्षदिनपछि दोस्रो बाली काट्नसमेत नपाउँदै आफ्नी आमालाई पनि छोडेर मरिछ विएफी ।

माईले बताई र त्यसरी मेरो छातीमा वज्र प्रहार गरेर, मेरो हृदयलाई टुकुटुकु पादै इनारतिर गई । त्यसपछि त्यहाँ बहुअरीमा एक मिनेट पनि बस्न सकिनँ म, घोडा चढेर हिँडिहालें । मेरी विएफी मरी ? तिम्रो खेत के भयो नि माई ? कतिको खाँयो त्यसबाट ? रामभरोसेले बन्धकमा लिएको दुई कट्टा फिर्ता पाइनौ ? त्यसपछिको दुई विघा चौघ कट्टा अरू फिर्ता पाँयो माई...?

पर्सौनीबाट कलैयातिर त्यो दिन घोडा आफैं गइरह्यो । हिँड्नसमेत सकेन । मेरो मन कति भारी भएको रहेछ, घोडाले समेत धान्न नसक्नेजस्तो भएछ । दुई विघा चौघ कट्टा जमिन... त्यो धेरै हो कि थोरै ? जफरले रङ्गुन जेलको चिसो ढुङ्गामा सुतेर लेखेको थियो दो गज जमिं भी नमिली कू ए दयार मे... मैले दुई विघा चौघ कट्टाको बन्दोबस्त गरिदिएको थिएँ । के भयो त्यसबाट ? सत्ययुगका राजा मान्धातासित त्यसको राज्य गएन । रामसित रामराज्य गएन, विएफीसित दो गज जमी गएन तर त्यो किशोरको कोमल श्रद्धावान् हृदय भने गएछ ।

कलैयातिर जाँदै सम्झिरहेँ । सके आमाछोरी मिलेर कोदालाले आफैं खन्दै, हलोलै आफैं जोत्दै त्यो खेत आबाद गरेका थिए । नयाँ खेतका झरपात टिपेका थिए तिनले । जेठ सिद्धिदानसिद्धिदै पानी पर्‍यो । ब्याड बनाएर धानको बीउ राखे । हरियो भएर वीउ बढ्यो । असार पन्ध्रपछि आँखै नखोली कैयौं दिनसम्म पानी पर्‍यो । चारैतिर हिलाम्य भयो । वीउ उखेलेर तिनले आफ्नो खेतमा रोपाईँ गरेका थिए होलान् ।

'तोहार विएफी'/१४७

हिंडिराख- चरैवेति । बहुअरी ओखेलिन थाल्यो । घोडा पनि विरक्त भएजस्तो थियो । निरुद्देश्य, दिशाहीन र उत्साहरहित अल्छी हुँदै गए त्यसका चाल पनि ।

‘तोहार विएफी !’

मन भरङ्ग भएको कस्तो हुँदो हो भन्ने लाग्थ्यो, त्यो दिन अलिकति बुझ्ने मैले । बहुअरी देखिन्न । पर्सोनी टाढा छ । संसारै शून्यजस्तो छ ।

हिंडिराख, हिंडिराख । सूर्यको श्रेष्ठतालाई हेर, हिँड्दाहिँड्दा कहिले थाक्नेन । चरैवेति चरैवेति । सडकका दुवैतिर सुन्दर खेत छन् । आँपका बगैँचा छन् । उता क्षितिजमा टाढा सेता हिमाल र नीला पहाड देखिन्छन् । खेतमा नारी र पुरुष काम गरिरहेछन्, उखरमाउलो गर्मी छ, हप्प तातेको छ चारैतिर । गाउँको सौम्य रूप तातेर झन् निखारिएको छ । चिसोसे चिसो हृदय पनि न्यानो आशाले तात्न थाल्छ । अब बादल लाग्नेछ । दुई ऋम्का पानी पर्नेछ । बीउ राखिनेछन् । खेत फेरि जोतिनेछन् । डल्ला फेरि फोरिनेछन् । चराचुरुङ्गी चारैतिर रमाउनेछन् । तर मेरी विएफी अब छैन । घोडा हिँडिरहेछ, मेरो मनचाहिँ बहुअरीको त्यो इनारमै डुब्न खोजिरहेछ । डुब्नुभन्दा पहिले विएफीको कुनै अदृश्य डोलले फिकेर गाग्रोमा भर्दै काखी च्यापेर आफ्नो घर पुर्‍याइदिन्छ कि ? मर्न नसक्ने त्यो केटी मरिहोली र ? त्यसकी आमाले त्यसै भनेकी थिई र ? मैले ठीक सुनेको थिएँ र ? आफ्नो मुटुमा परेको गाँठो कसै गरी फुकाउन सकेको थिइनँ मैले । कलैया नपुगी पनि सुखै थिएन । बाटो त्यतै थियो । घोडाले बहुअरीलाई पछिपछि छोड्दै आएको थियो । विएफीको सम्झनाबाट सकिनसकी झन्झन् टाढा पुग्न पाइलो पाइलो गर्दै घोडालाई एडी लगाउँदै म पनि कलैयातिर गइरहेको थिएँ ।

घोडा पनि कति विस्तारै हिँडेको । गाली गरेर एडी लगाएर के गर्ने तीन हात लम्किएर चौथो पाइलो सुस्त भइदिन्छ । मेरो पीडित स्पर्श परेको छ नि त त्यसको पिठ्युँमा । तर कतै विएफीले नै त टाढा पुग्न नदिएको होइन ?

विएफी र त्यसकी माईले आफ्नो खेत दोस्रो पटक गोडेका थिए । दसैँपछि गाउँमा नयाँ चामलको नवान्न खाए सबै किसानहरूले । गाउँभरि रमाइलो भयो । सबै प्रसन्न थिए । लक्ष्मीपूजा आउन लाग्यो र घरहरू लिपपोत गर्दै सफा पारिए । वर्षाले विगारेका छाना छाउन यो वर्ष कहाँबाट खर काटेर ल्याउने भन्ने चर्चा सुरु भयो गाउँभरि । आफूले देखेको सबै कुरा एकएक गरी सम्झिँदै रहँ म ।

‘त्यसै वेला किन गाउँबाट जानुपरेको होला हामी सबैलाई, विएफीको गौना भएको हेर्ने पाइएन’ भन्दै गुनगुनाउँदै त्यो किशोर कलैयाको सिद्धेश्वर विद्यालयको शिवमन्दिरमा घोडाबाट ओर्लियो र सुस्ताउन थाल्यो । त्यस्तो पीडित हृदय लिएर त्यसलाई हिँडिहाल्न मन लागेन । केही नखाई त्यो किशोर मन्दिरको दलानमा गुन्दी ओछ्याएर पल्टियो । विएफीलाई सम्झिँदासम्झिँदा मध्यरातपछि त्यो किशोर निदायो ।

‘तोहार विएफी !’ माईले रूँदै भनेकी अब त छयालीस वर्ष भइसक्यो । यो संसार कति फेरिइसक्यो, यी वितेका छयालीस वर्षमा तर विएफीका सम्झना भने अझै बाढीजैँ उर्लिएर आउने गर्छन् । त्यो केटीलाई यसरी सम्झिनु मीठो लाग्छ, विएफीलाई श्रद्धाञ्जली अर्पण गरेको ठान्छु म ।

माईले विएफीबारे बताएको कैयौँ वर्षपहिले नै म काशी गइसकेको थिएँ । काशीका रमरुममा बिसिँएँ पनि । मेरो बिहे पनि भयो । म्याट्रिकुलेसनको तयारी गर्दा त्यस बेलाको किशोर मैले पढ्ने गरेका बूढा शिक्षकले एक दिन ‘हेर बाबु, हेरहेरै कसरी मेरो जीवन बितेर गयो । चालीस, पैंतालीस, पचास वर्ष पुराना सम्झना ! कसरी चलाउने यो जीवनलाई ? केबाट सन्तोष लिऊँ, कसरी धैर्यधारण गरूँ म ? मेरा यी कुरा अहिले बुझ्दैनौ तिमी, आफ्ना सम्झनासित डर लाग्न थाल्छ मलाई’ भनेका थिए । विएफी मरेकी कुरा त्यो दिन बहुअरीमा सुन्दा म पीडित भएको थिएँ । विएफीलाई कलैयासम्म सम्मि पनि रहेको थिएँ । तर समय बित्दै जाँदा मात्र वाराणसीका आफ्ना बूढा शिक्षकले तिमी अहिले बुझ्दैनौ भन्नुको अर्थ मलाई प्रस्ट हुन थाल्यो ।

मुगल सम्राट् जफरले दुई गज जमिननिमित्त अन्त्यमा आँसु बगाउनुपर्थ्यो । विएफीको कथा दुई बिघा चौघ कट्टा जमिनबाट सुरु भएको थियो । बूढा शिक्षकले तिमी अहिले यो बुझ्दैनौ भनेका थिए । यस बेला म आफैँ वृद्ध छु ।

पुराना सम्झनाको आफ्नो महासागरमा गोता खाँदै त्यसका उत्ताल लहरहरूमा उर्लिरै एकान्त चरैवेति खोज्दै एक दिन आफ्ना मित्रहरूसँगै जिरी जाँदा चरीकोट पुग्यौँ । हामीसामुन्ने उभिएको गौरीशङ्कर हिमालको उत्तुङ्ग शिखर जोडीमा दृष्टि अड्याएर आफ्नी विएफीलाई सम्झ्न थालें म । यो पृथ्वीका मानिस र स्वर्गका देवताका कल्याणनिमित्त शिवले हालाहल विषलाई आफ्नै गलामा धारण गरेर नीलकण्ठ भई त्यो एउटा शिखरमा बसेका थिए र तिनको त्यो शिव, पवित्र, जगत् कल्याणकारी भोलानाथ स्वरूपसामु घुम्तो हालेकी हिमालकी छोरी गौरी टाउको निहुराएर अनन्तकालदेखि त्यहीँ बसेकी छिन भन्छन् मिथकवादीहरू ।

मेरी विएफी मरेकी छैन— गौरीशङ्करसामु आँखा चिम्लिएर किरियै खाएँ मैले । अनि रुँस्कैँ मेरो मन त्यसकी माईले तोहार विएफी परू मर गइल मालिक भनी बहुअरीमा के भनेकी थिई त ? तर होइन, विएफी मरेकी छैन— म यसरी सम्झिरहेछु नि त्यसलाई, मेरा रगतका प्रत्येक कणमा त्यसको जीवन आजसम्म पनि ज्युँदो नहुँदो हो त त्यसको सम्झनामा म यसरी प्रसन्न, आनन्दित किन हुन्छु, मेरो त्यस बेलाको कैशोर्य र यौवन यसरी किन मेरो हृदयमा फर्किन्थे । गौरीशङ्करसामु थिएँ म ।

बादलले त्यो हिमाल ढाक्दै ल्यायो । गौरी र शङ्करका चुचुराहरू मात्र बादलमाथि टुसुक्क परेका देखिन थाले । ढाकिनु बिसिँइनु नै मृत्यु हो— सम्झना

जीवन हो, मेरी विएफी ज्यूँदै छ । कनखलमा मेरो कल्पना कल्पना थिएन, विएफीको जीवनको यथार्थ आनन्द देखेको थिएँ मैले भन्ने ठान्छु म आज ।

‘तोहार विएफी’ भनेकी थिई माईले । त्यो मेरी विएफी, त्यस्ती शान्त, सरल, सौम्य गोरी, त्यसका परिश्रम, धैर्य र सहिष्णुता यो नेपालभरि छन् जताततै । मेरी विएफी किन मर्थी । माईको त्यो दिनको कुरा र त्यसको आँसु सके मैले राम्ररी सुनिनँ, बुझिनँ । म आफैँलाई बुझिनँ, नत्र त्यो दिन मलाई दहीचिउरा खुवाउँदा ‘बबुआ, अगहन म अब हमरा गवना होखे के बा, तब हमरा के लेजाई वो’ भनी त्यसले भन्दा मैले किन बुझिनँ किन जवाफ दिइनँ ?

हो पनि, मानिसका कुरा नै साँच्चै नै बुझिसक्नु छन् र हुने गर्छन् । बुझ्नु भनेको परिभाषा गर्नु हो । मानिसको परिभाषा हुन सक्तैन । परिभाषाले परिचयको सीमा बाँधिदिन्छ तर न मानिस चिनिन न बुझिन नै चाहन्छ । त्यसरी चिनिएर बुझिएर मानिस नाझिन मान्दैन । मानिस असीमित रहन चाहन्छ । त्यसैले होला मेरी विएफीले कहिल्यै बोलिन मसित, आफ्नो गौना हुने कुरा मात्र बताई । गौना भएर गएपछि तिम्रा निमित्त म झन् असीमित र अपरिभाषित हुन्छु भन्ने मात्र बताउन खोजेकी थिई कि विएफीले ?

गौरीशङ्कर उघ्रियो । ती चुचुरामा आफ्नी गौरीलाई सम्झिरहेँ म, गौरी भने शिर नुहाएर घुम्तो ओढेर शान्त बसिरही उहिले बहुअरीको इनारमा झैं ।

त्यो माई र त्यसले भनेकी ‘तोहार विएफी’ को डोरीले पाँच वर्षपछि फेरि एक पटक त्यो किशोरलाई उही बहुअरीमा पटवारीको त्यही घरमा पुर्‍याएको थियो । ‘विएफी, मैले एम्. ए. गरेँ, मेरो छोरो भयो’ भनी त्यसलाई बताउन मन लागेको थियो किशोरलाई । उसका निमित्त विएफी मरेकी थिइन, मर्ने सक्तिनथी । त्यस्ता शान्त, निर्मल, सुन्दर सौम्य हृदयका नारीहरू मर्दैनन्, अमर हुन्छन् भन्थान्यो त्यो किशोर ।

माईले विएफीबारे बताएको कैयौँ वर्षपछि नै म काशी गइसकेको थिएँ । त्यो दिन पाँच वर्षपछि त्यो बहुअरीमा त्यसले बास्ना आउने तेल हालेर कपाल कोर्‍यो; घुम्रिएको कपाललाई समुद्रका अन्त्यहीन लहरजैँ मिलायो । उही खाटमा बस्न गयो त्यो र विएफीलाई, त्यसमा डोल र रातो माटाको गागोलाई पखिन थाल्यो । तर कोही आएन, विएफी र माई पनि आइन । गाउँका उसले चिनेका पनि कोही आएनन् सबै आआफ्ना काममा लागि रहे । केही केटाकेटी उसको सामु आएका थिए । त्यो को होला भनी छक्क परेर एकैछिन उभिएर त्यसतिर हेरेको पनि थिएँ । एउटाले वीरगन्जसे पुलिस आइल वा भन्दै अर्काको कानमा साउती गरेको उसले सुनेको पनि थियो । आफूलाई असजिलो लागेर त्यसले शिर उठाउँदै आर्द्र दृष्टिले ती केटाकेटीलाई हेरेको पनि थियो । तर त्यसले हेर्नासाथ सबै जना लुसुकक एकातिर लागेका थिए ।

आनन्दी मानिस सबै उस्तै हुन्छन् तर आनन्दरहित हरेक मानिस आफ्नै कथाले गर्दा आफ्नै किसिमले निरानन्दी रहन्छ भन्ने सम्झ्दै मलाई चरीकोटमा पर्खिरहेको जिपमा बसेँ । सम्झनाको तरङ्ग जिपजैँ वेगमा प्रवाहित भइरह्यो ।

एक दिन तुफान एक्सप्रेसमा मैले कनखलमा विएफीलाई वैष्णवी सन्यासिनीका रूपमा भजन गाइरहेकी देखेको थिएँ आफ्ना कल्पनामा । त्यसले आफ्नो वैष्णवी रूप देखाएकै थिई । हाग्नो जिप तामाकोसीमा पुग्यो । मलाई लाग्यो त्यही गौरी-शङ्करका पाउ पखाल्दै आएको यो पवित्र जल नै उसकी अग्लो विएफी र त्यसको पवित्रतम सम्झना हो; जिप रोक्न लगाएर तामाकोसीबाट एक अँजुली पानी पिएँ मैले । त्यो पानीले आफ्नो मुख पुच्छ्दै गुनगुनायो मेरो हृदय-मोह माया जाते नहीं तेने दृढ वैराग्य विना मनमा रे ! विएफी त वैष्णवीजन थिई नै ।

अन्तिम पटक बहुअरी गएको पनि अब त चालीस वर्ष भयो, मेरा निम्ति बहुअरीका मानिस कति निष्ठुरी भइदिएका त्यो दिन । इनारबाट पानी लिन आफ्ना माटाका गाग्रा लिएर कोही आएका थिएनन् । तिनले उसको सम्झनालाई गिज्याएका थिए कि गाउँका सबै माटाका गाग्रा फुटिसकेका थिए ? कि विएफीनिम्ति मेरा सबै सम्झना मरिसके मेरो हृदय रित्तिइसक्यो भन्ने ठाने तिनीहरूले ? किन कसैले मेरो यो भरिभराउ हृदयबाट एक गाग्रो भरेर लग्ने कोसिससम्म गरिदिएनन् त्यो दिन ? त्यतिले पनि मन कति हलुका हुने थियो । मेरा सम्झनाको गाग्रोबाट तिनले खाइदिएका भए अझै पनि विएफीको तिर्खा मेटिने थियो तर खोइ कोही माया गर्दैनन् विएफीलाई । विएफी मेरी नै रहिछ तिनको होइन, भनी मनमनै गुन्दै आफ्नो हृदयमा विएफीको पूजा गर्दै बहुअरीबाट हिँडेको थियो त्यो किशोर र फेरि कहिल्यै गएन त्यो गाउँमा ।

त्यसकी माईले नै छ वर्षपहिले नै तोहार विएफी भनेरै आफ्नी छोरीको सम्झना र त्यसका आँसुको भरी गाग्रो उसको जिम्मा लगाइसकेकी थिई ।

मानवजीवनमा यस्ता तीतामीठा आइरहन्छन् । व्यक्तिनिम्ति गीताले देखाएको बाटो मलाई मन पर्छ । तर त्यो बाटो हिँड्न मैले जानेको छैन । मानिस हुँ नि त । चरैवेति गर्दै जतिसुकै हिँडिराखूँ, जीवन ती सबैकै समष्टि हो ।

हो, अरूका पीर बुझ्नेहरू वैष्णवजन हुन् । त्यस्ताले परोपकार गर्नु अरूका दुःख मेट्नु र त्यसमा अभिमान नगर्नु वैष्णवहरूका अभिमानरहित जीवन हो । म वैष्णव हैन, अभिमानरहित छैन, विएफीलाई अझै सम्झिन्छु । मेरो मोहमाया गएका छैनन्, किन— “मोह माया जाते नहीं तेने, दृढ वैराग्य विना मनमा रे !”

चरैवेति, २०४८

श्वेतकाली

ती चारैओटा पन्जा र नङ्गा अनि पुच्छरको त्यो टुप्पो सबै सेता छन् । हिँड्दा त्यसका पन्जाछाप सेता पर्छन् कि र पुच्छरको सेतो खाई िगाहरू सेतो चमर ठान्छन् कि ? नत्र त त्यो सर्वाङ्ग काली छ । दुई आँखा मात्र कलेजी रङ्गमा टल्किन्छन् । यसो हेर्दा श्वेतकाली जस्ती देखिने त्यो कुकुर्नी बुढाथोकीको घरअगाडिको पचास हातजति अनि त्यो कच्ची सडक जोरिन पुगेको उत्तरदक्खिनको पक्की सडकमा रहेका मासुपसल, अनि मोमो तथा मासुभात— पसलहरूतिर आँखा लगाएर सुँसुँ सुँध्दै, कहिले आशामुखी भएर टुकुक्क वसी कसैले अलिकति पुरा फालिदिन्छ कि, कुनै पसलनीले प्लेटमा बाँकी रहेका हाडखोर सडककिनाराको नालीमा कुन बेला फालिदिने होली भनी पर्खिरहन्छे ।

कार्की किचेनमा पेटभरि रक्सी र कुखुराको उसिनेको ह्याकुलोका टुक्रा खाएर गौशालामा मिनीवस समातेर आई आफ्नो घरअगाडिको कच्ची बाटोमा ती अधबैसे बुढाथोकी हल्लिँदै ओर्लिए । श्वेतकालीले पुच्छर हल्लाउँदै कान सेप्राएर मुसुमुसु हाँस्दै छैँ आएर बुढाथोकीलाई पिँडौलामा नाकले अनि धुतुनो उचालेर जीउभरि नै सुँधेजस्तो गरी । बुढाथोकीले मिनीवसलाई पाँच रुपियाँ तिरेर घरको ढोकातिर लम्किए । श्वेतकाली दुई हात पछिपछि हिँडी कुन्न कुन वास्नामा रमाउँदै । आफ्नो ढोकामा पुगेर बुढाथोकीले कलबेल थिचे । उनको मुखतिर आशामुखी भएर श्वेतकालीले एकछिन ट्वाल्ल हेरी । ढोका खुल्यो, बुढाथोकी भित्र पसे ।

आँगनको उत्तर छेउमा पर्खालको आडमा कङ्क्रिटको ठूलै चारपाटे र थोरै फल्याक ढक्किएर अडेको थियो । फल्याकका दुवैतिरका अग्ला तीनकुने फराकिला प्वाललाई फुलेका फूलका बिरुवाले ढाकेजस्ता थिए । श्वेतकालीले एकातिरबाट त्यो पूरै सुरक्षित खोंचभित्र सुँधी अनि बुढाथोकीतिर मुख फर्काई । कहिलेकाहीं र ढोका खुलै रहेको मौकामा श्वेतकाली बुढाथोकीको घरमा पसेकी थिई । के गरेकी यसले त्यहाँ, किन मतिर यसले हेरी भनी बुढाथोकी विचार गर्दै थिए कि तिनले त्यो कुकुर्नीले रात्रैसित पेट बोकेकी रहिछ भन्ने बुझेर माथि आफ्नो कोठातिर लागे ।

कीँ कीँ र चूँ चूँका आवाजले बुढाथोकीको कलमलाई अलमल्याउन थाल्यो ।

“आँगनछेउको बारीमा मुसाहरू वढेछन् क्यार, यो त भएन, मुसा मार्ने औपधी किन्न पठाउनुपरेजस्तो छ ।” चिया लिएर आएकी आफ्नी पत्नीलाई बुढाथोकीले भने ।

“ए त्यो कूँ कूँ र चूँ चूँ ? कालीले त्यो ढप्केमुनि वच्चा पाएकी चार दिन भइसक्यो ।” पत्नीले बताइन् र भनिन्— “बाह्र दिनपछि आँखा खुलेपछि मात्र त्यो काली र त्यसका वच्चालाई घरबाहिर निकाल्नुपर्ला, त्यति त पर्खि नै पन्यो । वच्चाहरू हुन् नि त, के गर्ने, त्यसै निकाल्न त म सक्तिनँ रे ।”

आफू वियाउने ठाउँ रोज्न श्वेतकाली पाँच दिनअघि त्यसरी बुढाथोकीको पछिपछि सडकबाट आएर त्यसरी त्यो ढप्केमुन्तिर श्वेतकालीले सुँघेर वुझ्बुझ्छरथ अनुभूति गरेकी रहिछ भन्ने तिनले सम्झिए ।

“हो, त्यति त पर्खि नै पर्ने भयो अब, नत्र यो जाडो र माघको ऋरीमा ती वच्चाहरू वाँचि नै हाले पनि मोटर र टेम्पोमा परी किचिएर मर्नेछन् । अँ, कतिओटा वच्चा पाइछ नि ?” बुढाथोकीले सोधे ।

“हिजो गीताले चियाएर त्यो घोप्टेमुन्तिर हेर्न खोज्दा ड्यार्डरुर् गर्दै कालीले कस्तरी तर्साइदिई भने के भन्नु । एक घण्टापछि अमाचाहिँ बाहिर खानेकुरा खोज्न गएको वेलामा गीताले फेरि हेरिछ । पाँचओटा काला, दुईओटा खैरा र दुईओटा टाटे गरी नौओटा वच्चा पाइछ त्यसले । स्वास्तीमान्छेहरूलाई पनि त्यस्तो हुन थाल्यो भने त वादैवादीलाई देशैले सराप्ने कुरा त्यसै बिलाएर नजाला र ?” पत्नीले भनिन् ।

“हैन, वीस वर्षपहिले त्यै तलको भन्याडमुनि त्यो खैरीले त जम्मा तीनओटा मात्रै वच्चा पाएकी थिई । यो श्वेतकाली त्यस्ती ख्याउटीले एकै बेतमा नौओटा कसरी पाई हँ ? गीताले गन्दा गल्ती त गरिन ?” —बुढाथोकी ।

“नौओटै रहेछन् । अस्ति, मोरी कालीलाई भोक लाग्यो होला, नौनौओटालाई त्यसले दूध खुवाउनुपर्छ भनेर मैले बिहानै कागतमा लगेर दालभात दिएँ, सुँघेर छोडिदिई । हिजो राति तपाईंले खाएर छोडेको दूधमा डुवाएको त्यो एउटा पाउरोटी दिएँ, मोरीले त्यो पनि नखाई त्यसै सुँघेर छोडिदिइछ ।” —पत्नी ।

“बिरामी परी कि त्यो श्वेतकाली ?” बुढाथोकीले सोधे । “ल, कस्तो विचार नगरेको ! त्यहीँ सडकमा कुखुराको र खसीको मासु बेच्ने दुईओटा, मोमोको एउटा र मासुभात खुवाउने तीनओटा होटेल छन् । वथानमा दुई-तीनमा एक-दुईओटा कुखुरा मर्छन्, कालीको भाग लाग्छ । रोजै दुई-चारओटा मोमो र तीनओटा होटेलबाट दस-वीस गाँस मासुभात खाएर नपुगी वगरेको मासुपसलबाट पनि अति फोहोरीजस्ता आन्द्राका टुक्रा पाइहाल्दिरहिछ । पसल जाँदा गीताले सबै विचार गरेकी रहिछ । अनि त मोरी कालीलाई दालभात र दूधपाउरोटी किन मन पर्थ्यो । त्यै मासु र मोमो खाएर त होला नि एकै बेतमा नौनौओटा ।” —पत्नी तैपनि भन्दै गइन् ।

महँगिले गर्दा यो काठमाडौँमा केटाकेटीहरूका मुखमा दूधको एक घुट्टकोको

जोहो गर्न सक्तैनन्, खातेहरूको सङ्ख्या बढ्दै गएको हेर्नु नि विहान फिसमिसेदेखि सडकभरि । उता कालीलाई भने मासु र मोमोवाहेक दालभात नरुच्ने । अनि त नौनौओटा बच्चा । वादैवादी न चम्किऊन् त यहाँ ?”

बुढाथोकी असरल्लमा परे । दुई दिन बित्यो । आँगनमा पल्टिएर घाम ताप्दै नौओटा बच्चालाई दूध चुसाइरहेकी श्वेतकालीका ती आठओटा थुन गानिएर टनक्क टन्किएका छन्, मुन्टा खोज्दै बच्चाहरू अलमलिइरहेका छन् । बुढाथोकी र पत्नी दुवैले रमाएर त्यो दृश्य हेरिरहे ।

“ए काली !” पत्नीले बोलाइन् । कान ठाडो पारी कालीले पत्नीतिर आँखा मात्र फर्काई । बच्चाहरूनिम्ति सजिलो हुने गरी केही उत्तानो जस्तो परेर कान सेप्राउँदै आँखा चिम्लिई ।

“आमाको माया...तपाईंले मजति के वुज्नु !” पत्नीको मुखमा गजबको सन्तोष देखे बुढाथोकीले र भने— “हो, मैले कसरी वुज्नु । वात्सल्य नै त आमा हुनुको पहिचान हो । तर हेर न कति दिननिम्ति ? एक दिन त यिनीहरू सबैले सामुनेको सडकमा जानैपर्छ र सवारीवाहनहरूमा किचिनैपर्छ ।” —बुढाथोकीले भने ।

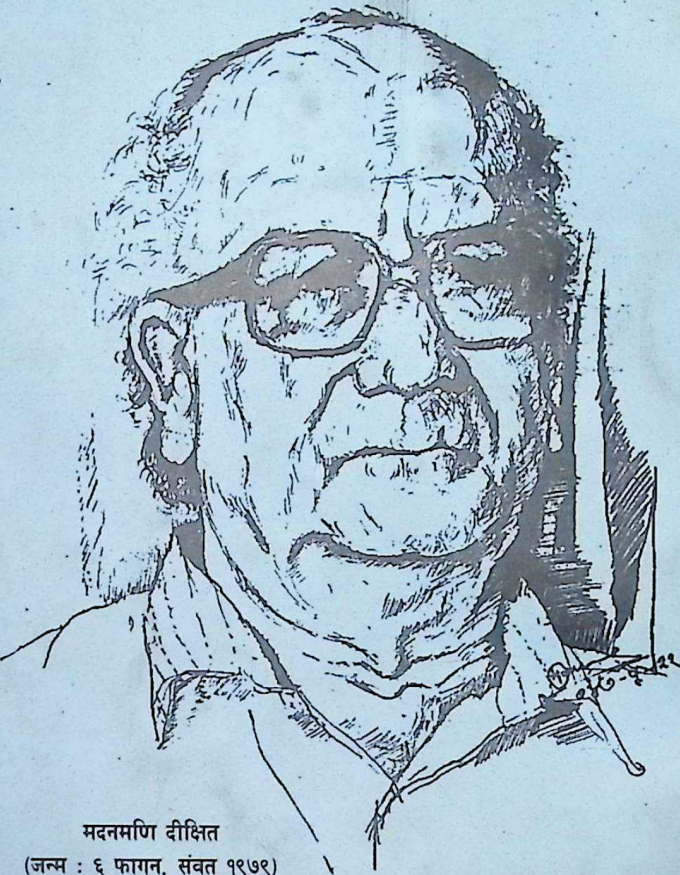
“हो, हिजो साँझको रेडियोले भन्यो नि प्रत्येक वर्ष यो नेपालमा कुनै कति लाख हो केटाकेटी खान नपाएर मर्हगीमा किचिएर मर्छन्, रोजै दुईओटी स्वास्नीमानिस बच्चा जन्माउँदा मर्छन् । यो काली अलि लोसे जस्ती तर चलाक छे । यो त त्यसै के मर्ली र !” —पत्नीले भनिन् ।

श्वेतकालीले केही दिनपछि वारीको पश्चिमतिर प्लास्टिकले छोपिएको ठाउँमा सबै बच्चालाई दाँतले च्यापेर ठाउँ साँदै अन्त्यमा आफू सुत्केरी भएको ठाउँमा गएर लम्पसार परेकी बुढाथोकीले हेरिरहे आफ्नो कोठाको वार्दलीमा उभिएर । जीवन र सृष्टिको सौन्दर्य— तिनको मनमा विचार उत्पन्न भयो ।

“भैगयो अर्छे दुई साता पखौं । यिनीहरू आफैले मेरो घर छोडेर सडक चहार्न जानेछन् । यो श्वेतकालीले आजसम्म कसैलाई भुकेको पनि त सुनिएन...अर्को वर्ष पनि यसले नौओटै बच्चा पाउन सक्ली र ? अर्को वर्ष त सङ्कटकाल रहने छैन, वादैवादी पनि निखिँदै जालान् । मेरो यो आँगनमा जीवन यसै गरी जन्मिँदै रहोस् । श्वेतकाली बोल्दिन तर बूढी हुँदा पनि यसले यो आँगन कङ्क्रिटको त्यो घोप्टेलाई विर्सिएली र कहिल्यै ?” बुढाथोकी वार्दलीबाट मनमनै गुन्दै कोठाको आफ्नो लेखने टेबलतिर फर्किन लाग्दा श्वेतकालीले मुन्टो फर्काएर हेरी । सेतो टुप्पो भएको आफ्नो पुच्छर केही हल्ला गरि ।

अचेल श्वेतकालीले उभिएर बच्चाहरूलाई दूध खुवाउन थालेकी छ । सबै बच्चाहरू बढ्दै गएको देखेर आफ्नो आँखा भित्र भित्रै आँसु आँसु । आँगन पनि राम्रो हुँदै गएकोलाई बुढाथोकी पतिपत्नी हेरिरहे ।

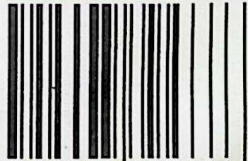

मदनमणि दीक्षित
(जन्म : ६ फागुन, संवत् १९७९)

ISBN 99933-2-288-1

9 799993 322886